

UDK 902/904(05)

ISSN 0581-7501

GLASNIK
ZEMALJSKOG MUZEJA BOSNE I HERCEGOVINE
U SARAJEVU

HERALD
OF THE NATIONAL MUSEUM
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN SARAJEVO

ARHEOLOGIJA
ARCHAEOLOGY

NOVA SERIJA – NEW SERIES

SVESKA – VOLUME 50/51 – 2008/2009.

GZM (A)	NS 50/51	Strana 1-278	SARAJEVO	2008/2009.
---------	----------	--------------	----------	------------

Sarajevo, 2009.

Objavlivanje ove sveske *Glasnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* realizirano je uz finansijsku pomoć Fondacije za izdavaštvo i Federalnog ministarstva nauke i obrazovanja.

Uredništvo:

Adnan BUSULADŽIĆ
Zilka KUJUNDŽIĆ-VEJZAGIĆ
Mirsad SIJARIĆ

Odgovorni urednik:

Zilka KUJUNDŽIĆ-VEJZAGIĆ

Izdavač: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine,
71000 Sarajevo,
Zmaja od Bosne 3
www.zemaljskimuzej.ba
z.muzej@zemaljskimuzej.ba

Tiraž: 500 primjeraka

Tehnički urednik: Tatjana Mijatović

Priprema za štampu (DTP): Mahir Sokolija

Prijevod sa njemačkog: Zoran Jegdić

Lektori: Aiša Softić i Fatima Alihodžić

Štampa: Bemust – Sarajevo

Za štampariju: Mustafa Bećirović

SADRŽAJ

Predgovor.....	7
Robert Hofmann, Z. Kujundžić-Vejzagić, Johannes Müller, Knut Rassmann, Nils Müller-Scheessel Rekonstrukcija procesa naseljavanja u kasnom neolitu na prostoru centralne Bosne.....	11
Andrea Dautović – Olga Lalević Bibliografija radova profesora dr. Veljka Paškvalina.....	179
Andrea Dautović – Olga Lalević Bibliografija radova Nade Miletić, naučnog savjetnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.....	200
Andrea Dautović – Olga Lalević Bibliografija radova dr. Zdravka Marića.....	267

TABLE OF CONTENTS

Preface.....	7
Robert Hofmann, Z. Kujundžić-Vejzagić, Johannes Müller, Knut Rassmann, Nils Müller-Scheessel Reconstruction of the Late Neolithic inhabitation processes in Central Bosnia.....	11
Andrea Dautović – Olga Lalević Bibliography of Professor Dr Veljko Paškvalin	179
Andrea Dautović – Olga Lalević Bibliography of Nada Miletić, scientific adviser in the National Museum of Bosnia and Herzegovina	200
Andrea Dautović – Olga Lalević Bibliography of Dr Zdravko Marić	267

Već 120 godina rezultati proučavanja bogatog kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, pretočeni u pisanu riječ, nalaze svoje mjesto na stranicama najstarijeg naučnog časopisa u Bosni i Hercegovini, u Glasniku Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.

Tokom svoje historije Glasnik je postao prepoznatljivo i cijenjeno ime u krugovima naučnika i stručnjaka širom svijeta.

Ovim brojem obilježavamo jubilej, uz nadu da će Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine i u budućnosti održati stečeni nivo i ponovo zauzeti zaslužen mjesto koje mu u društvu pripada.

Uredništvo

PREDGOVOR

Poslije potpunog zastoja izazvanog proteklim ratom, bosanskohercegovačka arheologija, kao i ostale oblasti nauke i kulture u Bosni i Hercegovini, nije imala odgovarajuću društvenu podršku, ni materijalnih mogućnosti za neku ozbiljniju i planiranu dugogodišnju naučnoistraživačku djelatnost. Usporen i otežan općim poratnim prilikama rad Zemljskog muzeja Bosne i Hercegovine sveo se na nivo preživljavanja. Još i danas, istraživački rad ograničen je samo na manja terenska istraživanja, uglavnom zaštitnog karaktera koja ne iziskuju veća materijalna ulaganja. Dok mi s jedne strane, u ova teška vremena, ulažemo ogromne napore da bosanskohercegovačkoj arheologiji osiguramo bar minimalni naučnoistraživački nivo, s druge strane svjedoci smo posljednjih decenija i silnog napretka tehnologije i metodologije iskopavanja, velikih rezultata postignutih multidisciplinarnim radom, te pojave najnovijih teoretskih postulata o razumijevanju arheologije kao nauke. Jaz između naših mogućnosti i potrebe za razvojem arheologije u Bosni i Hercegovini i dalje se produbljuje i neizvjesno je kada će doći do promjene.

Ipak, i u ovo vrijeme osjetnog pada aktivnosti bosanskohercegovačke arheologije, jednog toplog ljetnog dana 2000. godine, na vrata Zemljskog muzeja pokucali su naši već davno provjereni prijatelji i kolege arheolozi iz Njemačke: prof. dr. Siegmund von Schnurbein, tada direktor Rimsko-germanske komisije Njemačkog arheološkog instituta u Frankfurtu na Majni, prof. dr. Bernhard Hänsel iz Instituta za prahistorijsku arheologiju Slobodnog univerziteta u Berlinu i prof. dr. Biba Teržan, tada sa istog univerziteta, a danas profesor na Univerzitetu u Ljubljani. Njihovo prvo pitanje je bilo: "Kako pomoći arheologiju Bosne i Hercegovine"? Odgovorila sam: "Zajedničkim naučnoistraživačkim projektom". Bilo je jasno da u ovo poratno vrijeme možemo sačuvati dostignuti naučni nivo naše arheologije i pratiti svjetske tokove nauke samo kroz programe međunarodne saradnje. Obnavljanje naučne saradnje sa Njemačkim arheološkim institutom za Zemaljski muzej ima historijski značaj. Članovi ovog instituta bili su naši najznačajniji naučnici, arheolozi-prahistoričari: akademik prof. dr. Alojz Benac, akademik prof. dr. Borivoj Čović, prof. dr. Zdravko Marić i prof. dr. Đuro Basler. Njihova saradnja sa kolegama iz Njemačke započela je još pedesetih godina prošlog stoljeća. Zapravo, A. Benac je tih godina bio prva osoba, odnosno arheolog koji je ponudio saradnju kolegama u Frankfurtu. Bilo je to vrijeme poratne Njemačke. Kolege Nijemci nisu nikad zaboravili taj gest kolegijalnosti i prijateljstva koji je bio upućen iz Bosne, iz Zemljskog muzeja, u ta, tada za njih teška vremena. Saradnja je zaživjela i trajala je decenijama.

Međunarodni projekti mogu imati još jedan veliki značaj za našu arheologiju, a to je obrazovanje i usavršavanje mladih kadrova bez kojih se ne može zamisliti budućnost ove nauke u Bosni i Hercegovini.

Na poziv kolega iz Njemačke, nakon jednomjesečnog obilaska više naučnih institucija Njemačkog arheološkog instituta, upoznala sam se sa njihovim najnovijim naučno-

-istraživačkim radom i odlučila da naš zajednički projekt posvetimo istraživanju butmirske kulture. Prijedlog je prihvaćen i odmah na sastanku u Frankfurtu pokrenut je proces pripreme dugoročnog naučnoistraživačkog projekta. Zatim je uslijedilo nekoliko posjeta tima njemačkih stručnjaka i zajednički obilazak neolitskih terena u okolini Sarajeva i Visokog. Neolitsko naselje Okolište svojim geografskim položajem i okolnim ambijentom posebno je privuklo našu pažnju. U toku 2001.-2002. godine odrađeni su svi relevantni postupci za međunarodnu saradnju i pripremljen je projekt pod radnim naslovom *Butmirska kultura – neolitske populacije centralne Bosne*, u okviru dugogodišnje saradnje između Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Rimsko-germanske komisije, Frankfurt/M i Univerziteta Bamberg, a poslije Univerziteta u Kilu. Zemaljski muzej je potpisao poseban ugovor o saradnji sa Muzejem Visoko, jer su na teritoriji ovog muzeja planirani glavni terensko-istraživački radovi.

Zašto baš butmirska kultura?

Prije svega, zato što je još krajem 19. stoljeća po Butmiru Bosna i Hercegovina postala poznata u svjetskim znanstvenim krugovima. Ovo neolitsko naselje otkriveno je davne 1893. godine prilikom izgradnje poljoprivredne škole. Eminentni stručnjaci iz Zemaljskog muzeja, V. Radimski i F. Fiala, nakon prvih istraživačkih radova shvatili su da se ovdje radi o epohalnim nalazima, po mnogo čemu osobenim, pa je tadašnja Zemaljska vlada 1894. godine u Sarajevu organizirala naučni skup evropskih arheologa. Od tada pa do danas butmirska kultura je predmet interesovanja stručnjaka iz cijelog svijeta. Nakon novijih istraživanja u drugoj polovini 20. stoljeća vođene su brojne rasprave u naučnim krugovima o porijeklu butmirske kulture i o njenim odnosima sa drugim kulturnim grupama. Danas možemo reći da je, zahvaljujući naučnim istraživanjima A. Benca, geneza ove kulture riješena, ali i pored toga ostala su još mnoga pitanja otvorena. Tu se prije svega misli na socijalne strukture unutar jednog naselja, jer čovjek egzistira u konkretnom zajedničkom vođenju života sa bližnjima, dakle u prostorima socijalnog zajedničkog bivstvovanja. Isto tako, prostor koji se bira za život i podizanje naselja ima svoje vlastite vrijednosti. Materijalne i duhovne potrebe zbog kojih su se plemenske i obiteljske skupine naseljavale na određenom prostoru, tamo gdje je bilo obilje plodova, bogata lovišta i pašnjaci, ili prostor izrazito poljoprivrednog karaktera, ima veliki značaj za razumijevanje pojedinih kultura. Rekonstrukcija tih prirodnih resursa u visočkom bazenu bio je drugi važan zadatak našeg projekta.

Pretpostavka da je Okolište centralno naselje jedne od kasnoneolitskih zajednica iz kojeg su izrasla i razvila se manja satelitska naselja, već od ranije poznata u visočkom bazenu, uslovlila je još jedan važan cilj našeg projekta – istraživanje tih manjih naselja, sagledavanje zadane problematike i dokazivanje ove pretpostavke.

Dugogodišnjim radom na projektu stvoreni su uslovi da se multidisciplinarno pride sistematskom proučavanju i sintetskoj obradi jedne epohe u zatvorenoj prirodnoj cjelini. Ovaj rad predstavlja primjer uspješne saradnje bosanskohercegovačkih i njemačkih stručnjaka i naučnika i njihovih institucija, i veliki doprinos unapređenju arheološke nauke u Bosni i Hercegovini, a sama realizacija projekta nadilazi značaj bosanskohercegovačkih okvira.

Tekst koji se prezentira u ovom broju Glasnika već je objavljen na njemačkom jeziku u Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 87, Frankfurt a. M., 2006. Ovdje ga štampamo na našem jeziku, u nešto izmijenjenom obliku, sa namjerom da

ponudimo publikaciju široj naučnoj i čitalačkoj javnosti te da našu javnost upoznamo sa značajem ove međunarodne saradnje. Tekstom nije obuhvaćen kraj jednog naučnog projekta već samo dio rezultata, a nakon detaljne naučne obrade planirano je objavljivanje rezultata istraživačkog rada u dvije monografije.

Realizacija ovog projekta ne bi se mogla ni zamisliti bez punog razumijevanja i iskrene pomoći niza institucija i njihovih brojnih saradnika, arheologa i stručnjaka raznih profila. Zato je i teško u ovoj zahvalnosti koju im svima zaista dugujemo, izdvojiti bilo koje ime ili dati pravu valorizaciju zasluga. Ipak, ovdje moram još jednom spomenuti naše naučnike prahistoričare, a to su Alojz Benac, Borivoj Čović, Zdravko Marić i Đuro Basler. Ovo su tvorci moderne bosanskohercegovačke arheologije. Oni su u izučavanje prahistorije Bosne i Hercegovine unijeli nove istraživačke metode. Njihova istraživanja zasnovana na principima timskog rada, međunarodne saradnje i multidisciplinarnog pristupa rezultirala su uključivanjem naše arheologije u evropske naučne tokove. Na temeljima naučnog rada ovog malog odabranog tima i brojne građe koja je ostala iza njih, realiziran je i projekt o kojemu je ovdje riječ.

Na kraju ostaje mi prijatna dužnost da se, za sada ukratko, zahvalim njemačkim rukovodiocima projekta, odgovornim istraživačima, arheolozima i brojnim studentima iz naše zemlje i drugih zemalja, za uloženi veliki trud na realizaciji ovog projekta. Također dugujem zahvalnost nizu institucija i njihovim saradnicima koji su davali podršku našem istraživačkom radu. Svi zajedno dali su veliki doprinos bosanskohercegovačkoj nauci i priznanje Zemaljskom muzeju kao jednoj od najvažnijih naučnih institucija u Bosni i Hercegovini.

*Odgovorni urednik:
Zilka Kujundžić-Vejzagić*

UDK 902/903(497.6)"634"(082)

REKONSTRUKCIJA PROCESA NASELJAVANJA
U KASNOM NEOLITU
NA PROSTORU CENTRALNE BOSNE

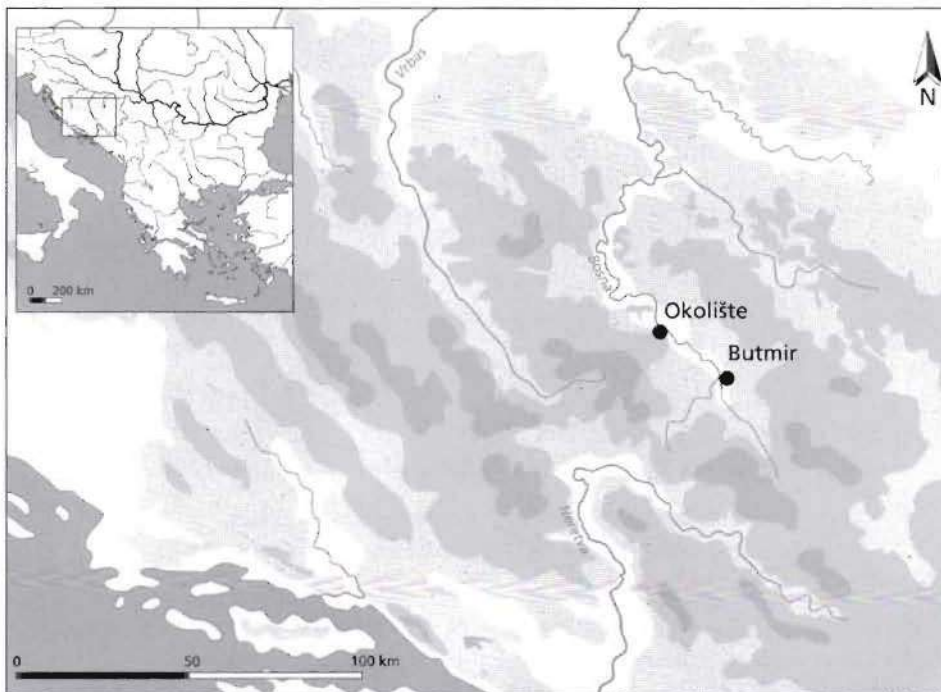
Robert Hofmann, Zilka Kujundžić-Vejzagić, Johannes Müller,
Knut Rassmann, Nils Müller-Scheessel

Saradnici:

Norbert Benecke, Felix Bittmann, Walter Dörfler, Dušanka Kučan,
Dagmar Opiola, Tim Schüler, Wilfried Schulz, Steffen Wolters

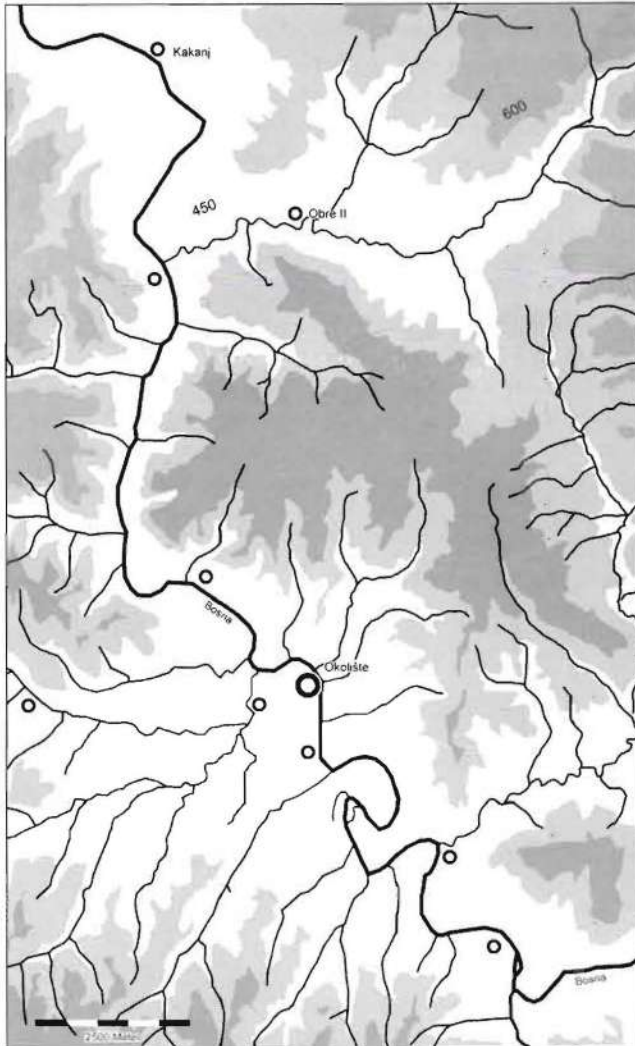
UVOD

Milenijsko kulturno naslijeđe jugoistočne Evrope ima veoma veliki značaj za razumijevanje prahistorije ovog kontinenta, a posebno za izučavanje neolitskih i eneolitskih kultura srednje Evrope. Zbog toga se još uvijek moramo vraćati rezultatima starijih istraživanja tih kultura na Balkanu. Istina, od sredine 20. stoljeća brojna arheološka istraživanja na širem području Balkanskog poluotoka pružila su značajan napredak u kulturno-historijskoj interpretaciji ovog prostora, ali zbog različitog pristupa naučnim istraživanjima dobili smo samo znatno više podataka koji potkrepljuju vrijednosti različitih hipoteza o razvoju južnoevropskog neolita.¹

Slika 1. Položaj nalazišta Butmir i Okolište

¹ Ovdje se misli na studije, npr. o položaju nadenih objekata (Chapman/Bisserka 2007), tipološko-hronološkim ispitivanjima (Schie 1997) i paleo-ekološkim studijama poređenja (Kreuz 2005). Tu se posebno misli na iskopavanja na južnoevropskom prostoru, osim iskopavanja na Okolištu, riječ je i o Pietrele (Hansen 2004, isto 2005) i o Uivaru (Schier/Drasovean2004).

Slika 2. Visočka dolina sa nalazištima iz kasnog neolita
(Kujundžić-Vejzagić 2004, 70, slika 1 sa dodacima; karta: W. Schulz)

Osnovni cilj našeg projekta je bio da u okviru multidisciplinarnih istraživanja dobijemo jasnu sliku o organizaciji naselja i prirodnim arheoresursima u kasnom neolitu centralne Bosne. Za ovakva kompleksna istraživanja, prije svega, odabrali smo jedno nalazište koje po svom geografskom položaju pripada području gdje se susreću glavne saobraćajnice između Jadrana i Panonije – dolinama Neretve i Bosne. Upravo na lijevoj obali Bosne, u visočkoj regiji, smješteno je arheološko nalazište Okolište. To je veći tel nastao dugogodišnjim kulturnim naslojavanjem, i gotovo je čitav intaktan. Zbog njegove veličine u odnosu na manja neolitska naselja situirana u bližoj okolini pretpostavljali smo da ima ulogu centralnog naselja. S druge strane, visočka dolina je manja oblast koja je

imala izrazito pogodan prirodni ambijent za naseljavanje i opstanak neolitskih zajednica. Ovakve mogućnosti za istraživanja danas je već veoma teško pronaći na području južne Evrope, pa možemo reći da su ovo zaista sretne okolnosti da smo ih našli u centralnoj Bosni, odnosno u visočkoj regiji. Rezultati ovih istraživanja nisu značajni samo za centralnu Bosnu već imaju veliki značaj i za razumijevanje problematike neolita južne Evrope. Prije svega, ovdje smo tražili odgovore koji se odnose na problematiku organizacije naselja, ne samo na funkcionalne razlike pojedinih dijelova naselja, već i na hijerarhijske odnosne unutar naselja, te odnose centralnog i satelitskih naselja. Ovakva jedna prirodno ograničena oblast pruža kompleksne pretpostavke za paleoekonomska i paleoekološka istraživanja.

Izvanredan položaj Okolišta, na uzvišenju opkoljenom rijekom Bosnom i rječicom Radovljankom, van domašaja poplava, okružen plodnim zemljištem pogodnim za zemljoradnju, te višim i nižim planinama pogodnim za stočarstvo, pružao je uslove za kontinuirano naseljavanje kroz više milenija. Veličina ovog neolitskog tela od 7,5 ha svrstava ga u jedan od najvećih u južnoj Evropi.²

Slika 3. Pogled sa juga na Visočku dolinu sa položajem nalazišta Okolište (streljica).

Ono što treba posebno naglasiti u našim istraživanjima je činjenica da slojevi butmirske kulture na ovom lokalitetu imaju siguran stratigrafski redosljed i veoma dobro očuvane cjeline nalaza koje potiču iz stratigrafski pouzdano određenih građevinskih nivoa. Istraživanjem ovako izuzetno očuvanog neolitskog lokaliteta kao što je Okolište sa svojim geografskim položajem, dobili smo priliku da kompleksnije sagledamo problematiku

² Pojam "tell" upotrebljava se po Rosenstocku (2005).

socijalnih struktura kasnog neolita i procese naseljavanja određenih oblasti u vrijeme te epohe.

Okolište i visočku dolinu obišli smo u proljeće 2002. godine i već smo tada donijeli odluku da inicijalna istraživanja obavimo baš na ovom lokalitetu (Sl. 2 i 3). Iste godine na jesen, uporedo sa istraživanjima u Okolištu sondirano je i nalazište Butmir kod Sarajeva. Ova revizionarna istraživanja dala su podatke za pouzdan stratigrafski redosljed kulturnih slojeva, što je dopunilo naučne podatke o arheološkom materijalu otkrivenom na ranijim iskopavanjima.³

Terenska istraživanja i geofizikalne prospekcije na Okolištu započela su 2002. godine i nastavljena su u manjem obimu do 2004. godine (Sl. 1). Od 2005. godine, uz financijsku podršku DFG-a (Njemačka fondacija za naučno-istraživački rad), nastavljena su u većem obimu iskopavanja i sistematske prospekcije terena.⁴ U toku višegodišnjih arheoloških istraživanja u projekt su se uključili i stručnjaci pomoćnih nauka.⁵ Tu posebno treba istaći arheobotanički program i analize polena.

U daljem tekstu slijedi detaljan izvještaj o najnovijim rezultatima iskopavanja do kraja 2005. godine. Posljednje tri godine rada na projektu još su u fazi kabinetskih istraživanja. U jesen 2008. godine završeni su terenski radovi, a predviđaju se još dvije godine kabinetskih analiza. Nakon toga planirano je objavljivanje rezultata u jednoj ili dvije monografije.

³ Za razliku od Visočke doline, koja je ratnim zbivanjima u periodu 1991-1995, samo neznatno bila pogodena, na Butmiru, zbog opasnosti od mina istraživanja nisu mogla biti nastavljena.

⁴ Za iskazanu podršku prilikom odobrenja pomoći, moramo zahvaliti dr. Hans-Dieter Bienertu, kao i gospođi Angeli Heske (Institut za prahistoriju i ranu historiju).

⁵ Odgovorni istraživači projekta: Zilka Kujundžić-Vejzagić, Johannes Müller, Knut Rassmann; pomoćni istraživači na terenu: Robert Hofmann, Nils Müller-Scheesel; arheobotanika: Felix Bittmann, Steffen Wolters, Dušanka Kučan Walter Döfler, Helmut Kroll (Kiel); paleozoologija: Norbert Bennecke (Berlin); 14C: Piet Grootes (Kiel); geomagnetska prospekcija: Benjamin Ducke (Kiel), Tim Schüller (Weimar); restauracija: Antonia Höhne (Berlin), Dagmar Opiola.

STANJE ISTRAŽENOSTI NEOLITA U CENTRALNOJ BOSNI

Arheološka iskopavanja u Butmiru kraj Sarajeva, mjestu koje je dalo ime kulturi kasnog neolita, značila su istovremeno i početak naučnih istraživanja neolita u Bosni. U periodu između 1893. i 1896. godine, u okviru projekta Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Vaclav Radimsky i Franz Fiala obavili su iskopavanja na površini od 5000 m². Tada je nađena ogromna količina materijala, koji između ostalog obuhvata antropomorfne figurine, izrazito bogato dekorirano posuđe i veliki broj raznolikog kamenog oruđa. Zbog nekadašnje zastarjele tehnike iskopavanja tačan hronološki položaj ovih predmeta više nije bilo moguće odrediti. Ubrzo nakon okončanja iskopavanja, istraživači su objavili dvije reprezentativne publikacije koje su pobudile svjetsku pozornost i ovom nalazištu dale značajno mjesto u svijetu arheologije.⁶

Dalja istraživanja neolita u Bosni i Hercegovini najbliže su povezana sa arheologom Alojzom Bencom i Zemaljskim muzejom Bosne i Hercegovine, gdje je Benac i radio. U periodu između 1948. i 1970. godine, Benac je obavio mnogobrojna istraživanja ne samo u centralnoj Bosni, već i u Hercegovini kao i u sjevernoj Bosni. Na taj način stvarane su pretpostavke za tačnu hronologiju i odvajanje ovog regiona u zasebnu cjelinu.⁷

Pored studije o Crvenoj Stijeni,⁸ istraživanja na lokalitetima Nebo u Biloj kraj Travnika i Lisičićima kod Konjica, istraživanja sa Marijom Gimbutas u periodu između 1963. i 1968. godine, obavljena u sklopu jugoslavensko-američkih zajedničkih iskopavanja, predstavljaju vrhunac rada Alojza Benca. Istraživanja u Obrima vršena su na dva prostora, međusobno udaljena samo nekoliko stotina metara.⁹ Dvanaest horizonata naselja i kuća dalo je dovoljno podataka o kućama, radionicama, ulicama, trgovima, itd. Isto tako, ovi horizonti su pokazali razvoj keramike od najstarijeg perioda do kraja neolita u centralnoj Bosni. Zahvaljujući seriji ¹⁴C analiza određene su jasne hronološke vrijednosti tipologije keramike. Veliki broj nalaza na Obrima I i Obrima II, zajedno sa kvantitativnim određenjem pronađenog materijala, paleobotaničkim, paleozoološkim i antropološkim istraživanjima, čine ova mjesta najvažnijim sponama za istraživanja neolita u centralnoj Bosni.

Na nalazištu Obre Raskršće (Obre I) po prvi put je u centralnoj Bosni otkriveno neolitsko naselje koje potječe iz vremena od prije 5500. pr.n.e, što su nam potvrdila i radiometrijska mjerenja. Najraniji materijali pokazuju mješavinu jadranskih (Impresso) i dunavskih (Starčevo) elemenata,¹⁰ o čemu je posebno riječ u radovima J. Müllera i J. A.

⁶ Radimsky/ Hoernes 1895.; Fiala/ Hoernes 1898.

⁷ Npr. Benac 1952.; 1958.; 1966.; 1979.; Benac 1960/61.; detaljan spisak literature kod Perića 1995., 95-97.

⁸ Benac 1955.

⁹ Benac 1973.a; isto 1973.b; Bokonyi 1974.; Gimbutas 1974.; Nemeskeri 1974.; Renfrew 1974.; Sterud/Sterud 1974.

¹⁰ Müllera 1994. i J. A. Rasson 1983.

Rassona. Ovi komunikacijski odnosi, uz promjenljiv intenzitet, ostali su do kraja neolita. Kao što je već navedeno, odlučujuću ulogu u komunikaciji jadranskog područja, centralne Bosne i dunavskog prostora imali su riječni sistemi Neretve i Bosne.¹¹

Važan doprinos u istraživanju neolita dao je i Brunislav Marijanović – arheolog Zemaljskog muzeja u Sarajevu svojim istraživanjima u Ravlića pećini koja su dala stratigrafiju važnu za razumijevanje razvoja neolita i bakarnog doba u tom dijelu Bosne i Hercegovine.¹²

Naša saznanja o problematici butmirske kulture dopunio je Slaviša Perić svojom disertacijom.¹³ Osamdesetih godina, kao uposlenik Muzeja Visoko, vodio je istraživanja u visočkoj regiji. Osim manjih iskopavanja na već poznatim nalazištima, kao što su Arnautovići i Okolište, uspio je pronaći jedan niz novih nalazišta lociranih u višim bočnim dolinama Bosne koja reprezentiraju jednu do tada nepoznatu kasnu fazu butmirske kulture. Perić je u svom radu o butmirskoj grupi uspio donekle rekonstruirati oblasti naseljavanja u kasnom neolitu. Nažalost, ova istraživanja su imala karakter manjih površinskih zahvata, te nesistematskih prikupljanja podataka, tako da su tek sistematskim radom na našem projektu započeta obimnija istraživanja procesa naseljavanja ovog malog regiona u kasnom neolitu.

¹¹ Benac 1987.

¹² Marijanović 1980/81.

¹³ Perić 1995.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ NEOLITSKOG NASELJA OKOLIŠTE

Bosna je zahvaljujući svojim planinskim lancima i brdskim nizovima zemlja koja daje izgled zatvorene cjeline. Pored toga, već stoljećima ima značajnu ulogu u povezivanju panonske regije sa jadransko-mediteranskim prostorom. Još u ranom neolitu izražena je važnost rute uz riječne tokove Neretve i Bosne.¹⁴

Planinski dijelovi Bosne većim dijelom pripadaju dinarskom gorju,¹⁵ koje nekada seže do 2100 metara visine. Ovo gorje je isprekidano pleistocenskim i aluvijalnim terasama i velikom depresijom Sarajevo-Visoko-Zenica. Na to ukazuju i nabori Dinarida, koji su pretežno orijentirani u pravcu sjeverozapad-jugoistok. Ovi bazeni (depresije) stvaraju duž rijeka plodno zemljište koje je idealno za agrarne zajednice.

U centralnom dijelu Bosne, koji je ujedno prijelazno područje sistema rijeka Bosne i Neretve (Sl. 4), locirano je 36 nalazišta sa ostacima kakanjske i butmirske kulture (5200.-4500. pr.n.e.). Ovi lokaliteti srednjeg i kasnog neolita grupisani su na ograničenom prostoru, a u sebi sadrže elemente panonskog i jadranskog kulturnog kompleksa.¹⁶ Butmirski telovi locirani su ili u rubnim dolinama pritoka rijeke Bosne ili direktno u dolini Bosne. Ovo se uglavnom odnosi na naselja u sarajevskom, visočkom i zeničkom bazenu, koji svaki za sebe čini zatvoren sistem naselja iz vremena butmirske kulture. Dok u sarajevskom bazenu Butmir predstavlja najveći tel, u visočkoj dolini je to Okolište. Kod Okolišta je riječ o naseljenoj površini,¹⁷ veličine 7,5 ha, što za sada predstavlja i najveći tel u Bosni. Ostala četiri nama poznata nalazišta butmirske kulture grupisana su tako da čine satelitska naselja Okolišta (Sl. 2).

Visočka dolina ima kontinentalnu klimu. Ljetne temperature su između 16,6°C i 38,0°C, dok je zimi temperatura između -32,0°C i 5,0°C. Padavine mogu dostići do 991 mm/m².

Nalazište Okolište leži direktno na obali rijeke Bosne, 8 km sjeverno od Visokog. Bosna protiče u ovom dijelu, na dužini od nekih 10 km, u vrlo širokom koritu.¹⁸ Dublje tlo sastoji se, kao i kod južnog i susjednog sjevernog, sarajevskog i zeničnog bazena, od slatkovodnog sedimenta miocena (tercijar). Površinske slojeve zemljišta uglavnom čine smeđi aluvijalni nanosi. Na istoku visočki bazen se nastavlja u niskom luku, dok na zapadu polukružno prelazi u područje srednjeg gorja čiji vrh na rubu bazena dostiže visinu od 700-900 m (Sl. 2). Ovo miocensko gorje sastoji se od sloja glinenog vapnenca, a osnova tla je rendzina (krečnjak).

Riječna terasa na kojoj je locirano naselje Okolište nalazi se na nadmorskoj visini od 400 do 420 metara. Južno od Visokog, dno ove pleistocenske terase leži iznad korita rijeke Bosne u širini nešto većoj od 100 metara i dalje se proteže bazenom dužinom do oko 1500 m sve do sjeverno od Dobrinja.

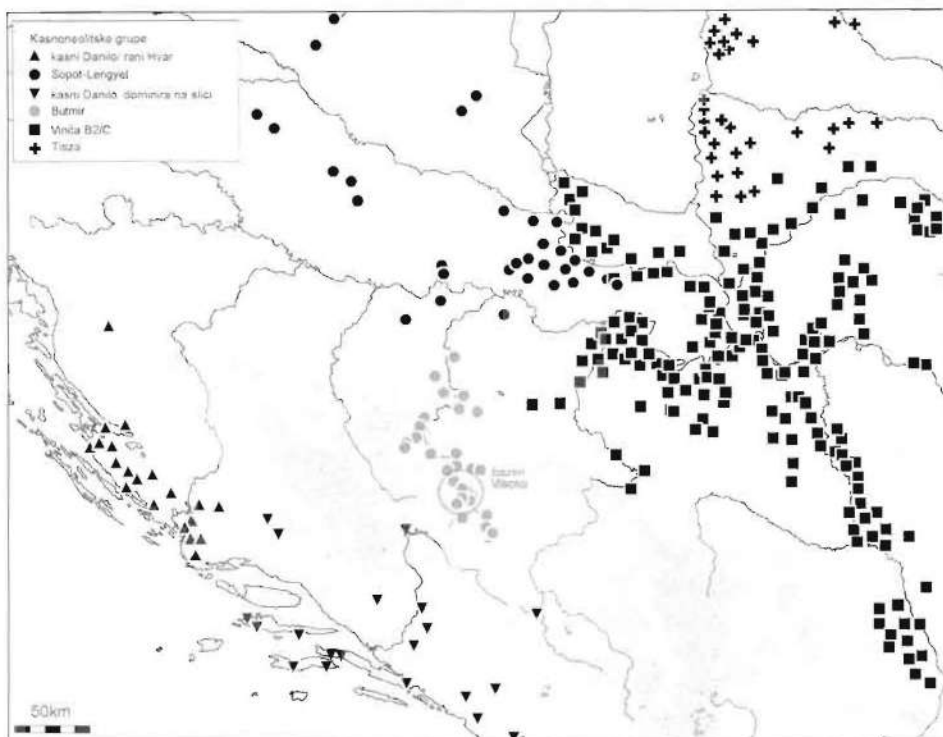
¹⁴ Benac 1973.a; Gimbutas 1974.; Rason 1983.; Müller 1994.

¹⁵ Čičić 2002., 314.

¹⁶ Perić 1995.

¹⁷ Područje koje je bušenjem geološkim svrdlom pokazalo kulturne slojeve.

¹⁸ Schulz 2003.

Slika 4. Lokaliteti butmirskih nalazišta i visočka dolina.

Visočica dolina je u zapadnom dijelu ograničena jednom 10 m visokom terasom koja se prekida na mjestima gdje se ulijevaju rječice i potoci u rijeku Bosnu. U istočnom dijelu, bazen je nepravilnog reljefa i naizmjenično je obilježen ravnim površinama i brežuljcima. Zemljište doline je mjestimično izgrađeno od šljunčanih nanosa rijeke Bosne. Znatno veći dio doline prekrivaju pleistocenske terase raščlanjene plitkim i širokim koritima, kao i presjecima zapadnih i istočnih pritoka Bosne. Osim toga, razlikuju se najmanje dva nivoa terasa čija je relativna visinska razlika 1-2 m. Sa obje strane rijeke Bosne prostiru se mnogobrojni predjeli holocenskih riječnih terasa, međusobno povezani pojedinačnim riječnim tokovima i raščlanjenih jarcima čija je relativna visinska razlika 2-3 metra. Ovaj reljef ukazuje na znatno više promjena nego što je to slučaj sa pleistocenskim terasama. U sjevernom dijelu tela, rijeka Bosna jednim širokim, prema zapadu otvorenim lukom skoro dopire do istočnog ruba tela. Na unutarnjoj strani luka su holocenske terase širine 150 metara. Zapadno, na rubu pleistocenske terase, teren se blago uzdiže u obliku tela (Sl. 5). Promjer ovog tela u pravcu sjever-jug iznosi 330 metara, dok u pravcu zapad-istok iznosi 270 metara, što znači da lokalitet zauzima površinu od 7,5 ha, a njegovi kulturni slojevi dostižu dubinu od najmanje 3 metra. Najveća visina tela nije u njegovom središtu, već bliže sjeveroistočnom rubu, okrenutom prema rijeci Bosni. Tel je u ovom dijelu nagibom od 5° odvojen od područja holocenskih terasa, dok se na zapadu samo jednim nagibom, manjim od jednog stupnja, podiže iznad donje terase rijeke Bosne. U južnom dijelu tela danas je savremeno naselje Radinovići, na čijem prostoru su u toku izgradnje često nalaženi prahistorijski kulturni ostaci.

HISTORIJA ISTRAŽIVANJA OKOLIŠTA

Samo otkriće Okolišta, krajem pedesetih godina 20. stoljeća, odigralo se u periodu sistematskih istraživanja neolita u centralnoj Bosni. Prva arheološka istraživanja obavljena su 1966. godine pod rukovodstvom Alojza Benca.¹⁹ Nekih 60 m od naše sonde 1, na istočnom dijelu tela, bila je njegova sonda veličine 4 × 4m (sonda A). Ta su iskopavanja pokazala kulturne slojeve ukupne debljine oko 2,10 m, sa materijalom iz perioda Butmir II i Butmir III, a djelimično i keramiku hvarsko-lisičićke kulture.

Sedamdesetih i osamdesetih godina, prilikom građevinskih radova, pojavljivali su se mnogobrojni nalazi butmirske kulture.²⁰ U toku gradnje jednog odvodnog kanala u samom centru naselja Radinovići otkriveni su neolitski slojevi debljine 4 m, što je znatno bogatije od kulturnih profila koje je Benac utvrdio na istočnoj periferiji tela. Na ovom mjestu su nađeni najstariji slojevi koji sadrže keramičke posude sa visokim šupljim nogama i keramiku tipa barbotin.

Prilikom izgradnje jedne kuće u zapadnom dijelu ovog sela, 1984. godine otkriveni su bogati prahistorijski kulturni slojevi. Nakon toga su poduzeta sondažna istraživanja (sonda B) na kojima je nađen isključivo materijal iz vremena Butmir II, jer je tom prilikom kopano samo do dubine 0,9 m.

Slaviša Perić izvršio je 1988. godine istraživanja manje površine od oko 98 m² na jugozapadnom rubu tela (sonda C). Utvrđeni su kulturni slojevi između 1,1-1,4 m čiji je sadržaj isključivo pripadao kakanjskoj kulturi i ranom periodu butmirske kulture, dok Butmir II i Butmir III u potpunosti nedostaju.

Najnovijim iskopavanjima utvrđeno je da je Okolište bilo nastanjeno u dugom periodu od vremena kakanjske kulture pa sve do vremena Butmir III, što znači da je ovdje egzistiralo neolitsko naselje istovremeno sa Obrima II.

¹⁹ Benac 1966.

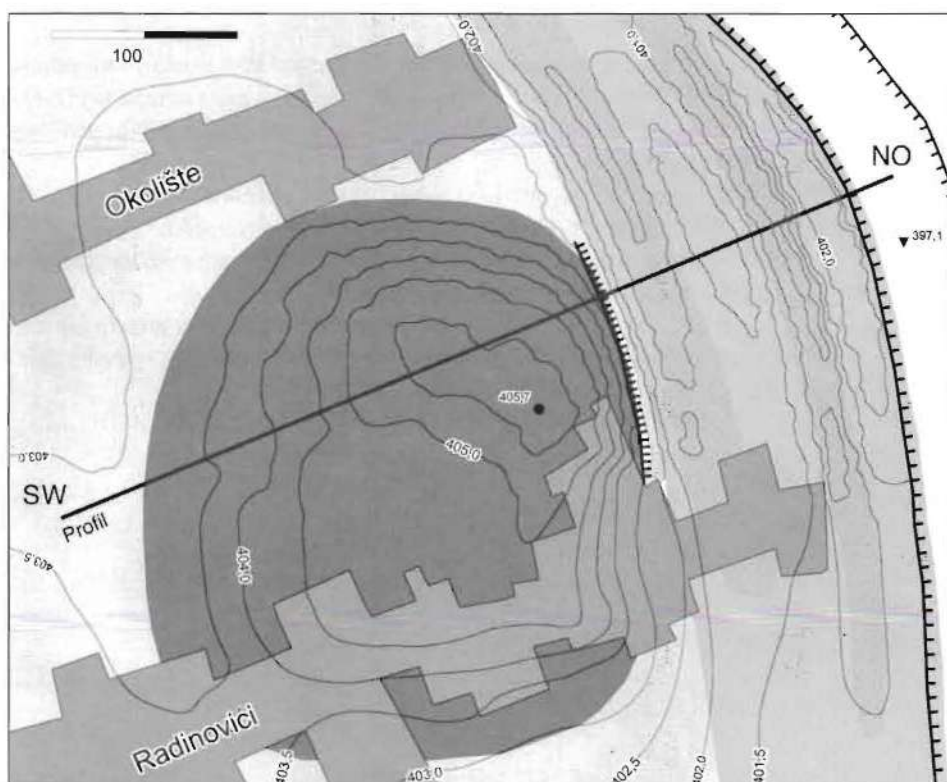
²⁰ Perić 1985/86., 20; isto 1995., 36.

REZULTATI GEOLOŠKIH BUŠENJA NA TELU OKOLIŠTE

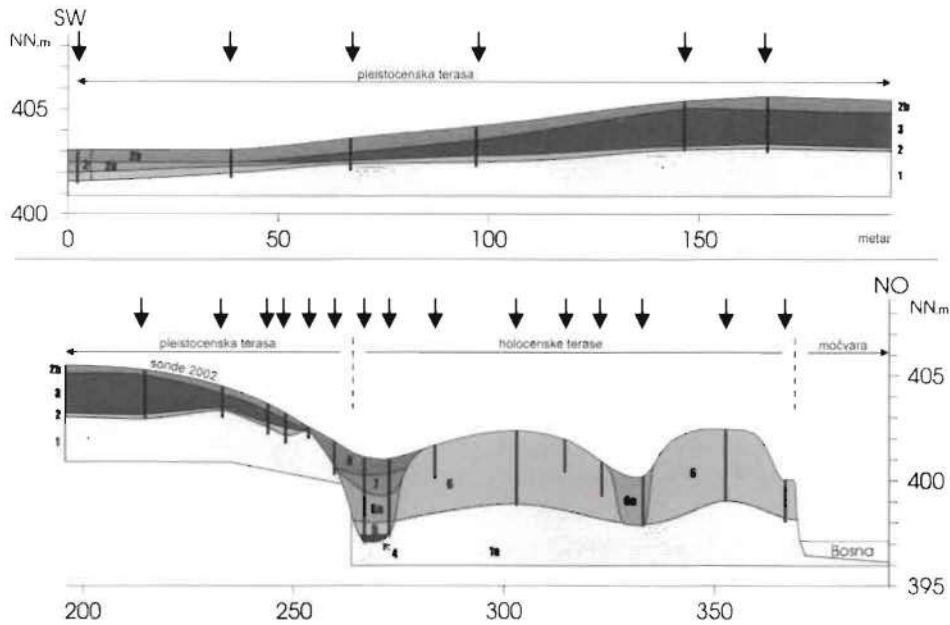
Wilfried Schulz

Uporedo sa početnim sondiranjima na Okolištu vršeno je i borovanje terena geološkim svrdlom. Obraden je niz profila (Sl. 5 i 6) koji su dali približnu sliku o prostornom odnosu tela sa neposrednom okolinom i preliminarne podatke o geološkom i kulturnom naslojavanju na ovom lokalitetu.

Pleistocenske terase sastoje se ovdje od finog, karbonatnog šljunka iznad kojeg je glinovito blato. Ono u svom bazalnom dijelu sadrži veće količine šljunka i pijeska, da bi zatim u površinskim dijelovima prešlo u glinasti, stjenoviti materijal koji čini osnovu kulturnih slojeva tela. Očuvanost pojedinih kulturnih slojeva koji su inače podložni eroziji govori o nekadašnjoj površini tela.

Slika 5. Tel Okolište. Geomorfologija: svijetlosivo – pleistocenske terase; sivo – holocenske terase, šrafrano – jarci (po Kujundžić-Vejzagić, između ostalog 2004.; karta: W. Schulz).

Slika 6. Presjek kroz tlo u blizini površine po dužini jednog profila bušenja.

1 – pleistocenska terasa; 1a – kvartarni šljunak; 2 – glina; 2a – horizont nanosa;
2b – sloj nastao ispiranjem; 3 – kulturni slojevi; 4 – sloj humusa; 5 – sloj nanosa;
6 – holocenske terase; 6a – materijal kao kod 6; 7 – sloj bez vapnenca; 8 – koluvijalni depoziti.

Tel svojom sjeveroistočnom stranom graniči direktno sa područjem holocenskih terasa. Prekinut je sa dva jarka koji se pružaju paralelno sa rijekom Bosnom. Jarak koji se nalazi istočno od tela, bušen do donjeg sloja šljunka, sadrži fini pijesak sa značajnim udjelom humusa i ostacima biljaka koje leže na osnovi od šljunka. Sadržaji ovih jaraka istraženi su u okviru palinoloških radova, što nam je pokazalo da je rijeka Bosna ovdje protjecala sve do brončanog doba. Iznad ovih slojeva leži fini pijesak koji prekriva sitan materijal bez vapnenca. Pri površini jarak je ispunjen oko metar debelim, također veoma finim slojem koluvijuma, koji u manjim količinama sadrži ugljenisane drvene ostatke, kao i kućni lijep. Drugi jarak koji se nalazi u blizini rijeke Bosne, također je bušen do šljunka, a ispunjen je isključivo karboniziranim slojem finog pijeska. I sadašnje korito rijeke Bosne prolazi kroz sloj spomenutog šljunka. Ovdje se vjerovatno radi o šljunku pleistocenske terase, mada može biti riječi i o osnovi holocenske terase.

Holocenske terase koje ograničavaju jarke naizmjenično su građene od praškastog pijeska upotpunjenog karbonatom, te finog glinastog pijeska. Iznad toga formiran je sloj krečnjaka koji pokazuje samo manji Ah-horizont.

Dakle, tel je nastao na unutrašnjem rubu pleistocenske šljunkovite terase rijeke Bosne. Položaj ove rijeke očigledno je imao veoma važnu ulogu pri izboru mjesta naseljavanja. Postojanje holocenskih terasa, zajedno sa navedenim rezultatima analize polena, pokazuju da je rijeka Bosna od brončanog doba promijenila svoj tok.

GEOFIZIKALNE PROSPEKCIJE 2003.-2005. GODINE

Uprkos mnogobrojnim iskopavanjima na telovima južne Evrope, znanje o strukturi i organizaciji prahistorijskih naselja je skromno. Iskopavanja višeslojnih nalazišta na telovima iziskuju velika materijalna sredstva i zbog toga su do sada istražene relativno male površine. Metod geofizikalne prospekcije daje nam velike mogućnosti za istraživanja većih naselja i njihove okoline.²¹ Dosadašnjim istraživanjima pokazana je prednost ovakve metode kod ispitivanja telova. Iako je prednost ove metode u ispitivanju velikih površina, njen nedostatak je što daje samo dvodimenzionalne informacije. Nasuprot tome, geoelektrične prospekcije i radarske prospekcije prikladnije su za istraživanja koja daju ne samo površinske, već i dubinske informacije. Međutim, znatno su zahtjevnije pri radu na brdskim područjima kao i pri obradi dobivenih podataka.

Prva iskopavanja na Okolištu 2002. godine pružila su mnogobrojne podatke o strukturama kuća koje su međusobno razdvojene uličicama. Na dubini od približno 1 m otkriven je najmlađi horizont kuća koji predstavljaju slojevi spaljene crvene gline i ostaci zidanih ognjišta. Uličice koje se pružaju između kuća popločane su kamenjem koje leži na sloju pepeljaste zemlje i humusa.

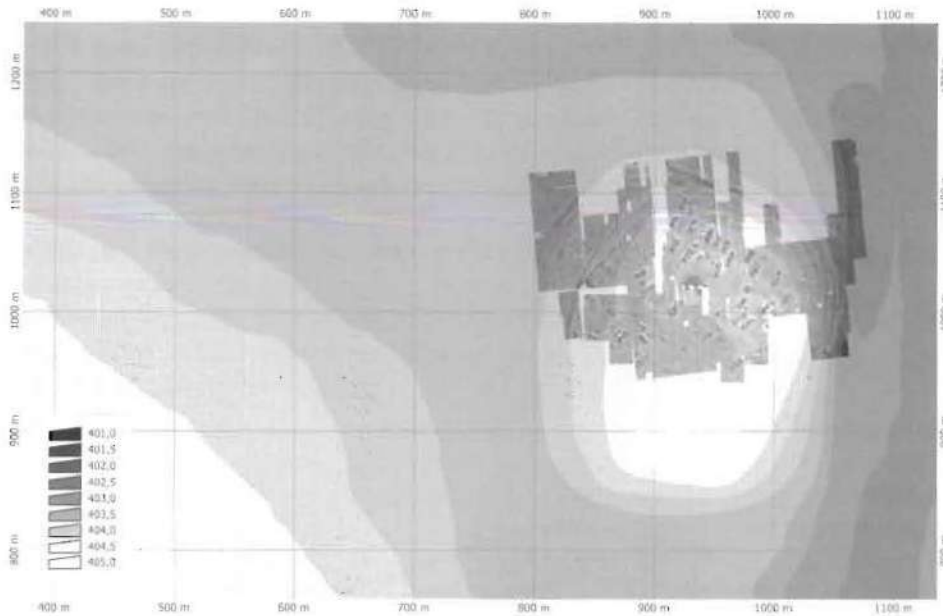
Godine 2003.-2004. izvršene su geofizikalne prospekcije na 3 ha lokaliteta Okolište (Sl. 7: 14). Mjerenja su obavljena i na području naseobina Obre II (1 ha), te Donje Moštre (0,2 ha). Za prospekciju je, prvobitno, korišten 601-2 magnetski gradiometar firme Bartington. Dodatno je 2003. godine upotrijebljen i cezium-magnetometar G 858 (Geometrics).

OKOLIŠTE

U prvoj akciji prospekcije, obavljenoj u jesen 2003. godine, radile su dvije grupe. T. Schüller je pomoću cezium-magnetometra 858 obavio prospekciju 1,75 ha zemljišta, a sa flux-gradiometrom 601-2, istraženo je 1,3 ha pod vodstvom B. Ducke. Godine 2004. i 2005. snimljene su manje površine koje 2003. godine nisu bile dostupne. Prospekcijom je obuhvaćen i centralni dio tela koji nam je već bio poznat zahvaljujući borovanjima i mjerjenjima u prethodnim kampanjama. Zbog današnje intenzivne upotrebe ovog područja u agrarne svrhe sve površine naselja ovih godina nisu bile dostupne, a i bujna vegetacija je djelimično otežavala poslove.

Pomoću cezium-magnetometra G 858 obavljena su mjerenja na prostoru od 0,1 m × 0,5 metara. Interpolacija je na 0,25 m × 0,25 m. Kod prospekcije pomoću flux-gradiometra 601-2 raster je bio nešto veći, 1 m × 0,125 m. Interpolacija je uslijedila na 0,25 m × 0,25 m.

²¹ Prvi pokušaji su načinjeni već kasnih šezdesetih godina. Samo su u pojedinačnim slučajevima donijeli rezultate. Uporedi: Mužijević/Ralph 1988.

Slika 7. Okolište. Geomagnetske prospekcije u 2003. i 2004. godini sa slojevima (vidjeti i sliku 14).

Sistem rovova

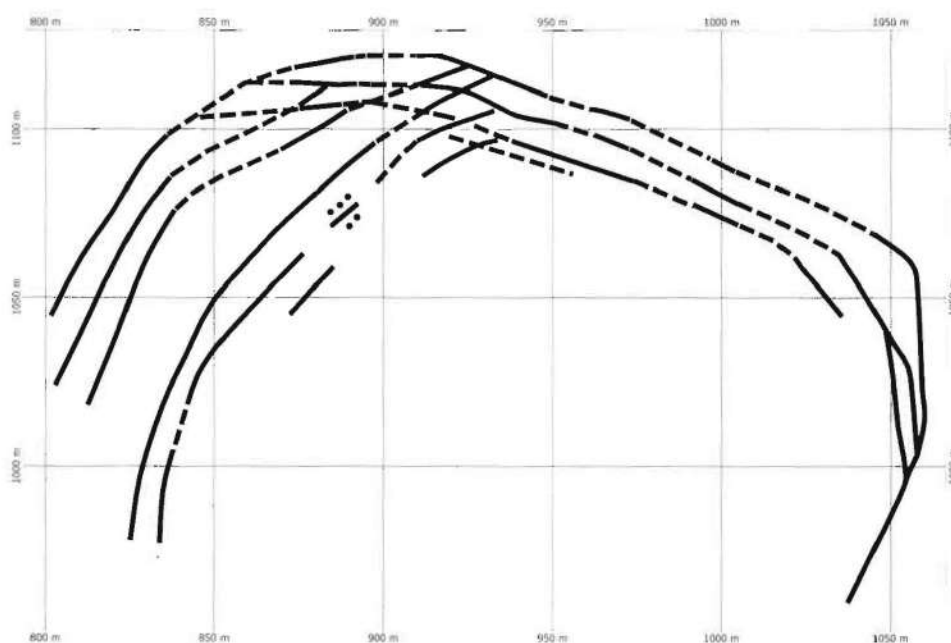
Važan rezultat prospekcije predstavljalo je otkriće složenih linearnih struktura za koje se čini da su rovovi nekog sistema utvrđenja. Detaljnim topografskim snimanjima areala naselja i borovanjima, koje je izveo W. Schulz, već 2002. godine je bilo moguće ustanoviti procese razvoja naselja. Vanjski rovovi ograđuju prostor tela. U sjeverozapadnom i zapadnom dijelu sistem rovova lepezasto se širi, što ukazuje na više faza i promjena veličine naselja.

Na sjeveroistoku dva rova su jasno vidljiva, dok su druga dva vrlo teško uočljiva. Još jedna linearna anomalija daje povod za pretpostavku da se tu nalazi i peti rov. Od spolja prema unutra rovovi se postepeno sužavaju. U istočnom dijelu, zbog jakih erozivnih procesa, teren je vremenom promijenio svoj izgled. Na slici geometrijske prospekcije uočljiva je jedna ravna struktura koja se pruža od sjevera prema jugu i koja se na istočnom uglu priključuje sistemu rovova. Vjerovatno se ovdje radi o starom toku rijeke Bosne.

U najsjevernijem dijelu sistema zaštite tela presijecaju se brojni rovovi. Dva vanjska rova teku vjerovatno u nizu, ravno se nastavljaju i sjedinjuju sa rovovima u zapadnom dijelu naselja koji su 2004. godine istraženi. Ovaj sistem rovova obilježava najširi prostor branjenog areala naselja. Na sjeveru vanjski rovovi su presječeni sa druga dva rova koja se međusobno spajaju pod tupim uglom. Dalje u jugozapadnom pravcu vidljivi su samo pojedinačni rovovi. Unutarnji rov presječen je izgorjelom kućom. U dužini od 15 m na rovu se ukazuje praznina. U sjevernom dijelu između rovova uočen je veći broj kružnih jama. Možda su to ostaci nekadašnjih vrata (kapije), ali može biti i riječ o ostacima neke kuće. Za sada pretpostavljamo da su vanjski rovovi stariji od unutrašnjih jer je vremenom možda došlo do smanjenja površine naselja.

Rovovi u magnetogramu pokazuju negativne vrijednosti, koje idu od -50 nT/m do -190 nT/m. Kod vanjskog rova širina je 4-5 m, dok vrijednosti mjerenja idu do -200 nT/m. Srednji rov, koji se na njega nastavlja, širine je 2,5 m, a vrijednosti mjerenja su približno -100 nT/m. Sličan je i unutrašnji rov, koji je širine 2 m i ima vrijednosti do -90 nT/m. Dijagram pokazuje postojanje još jednog područja, koje zahvaljujući svojim negativnim vrijednostima ukazuje na postojanje i četvrtog rova. Taj rov je na površini slabo uočljiv.

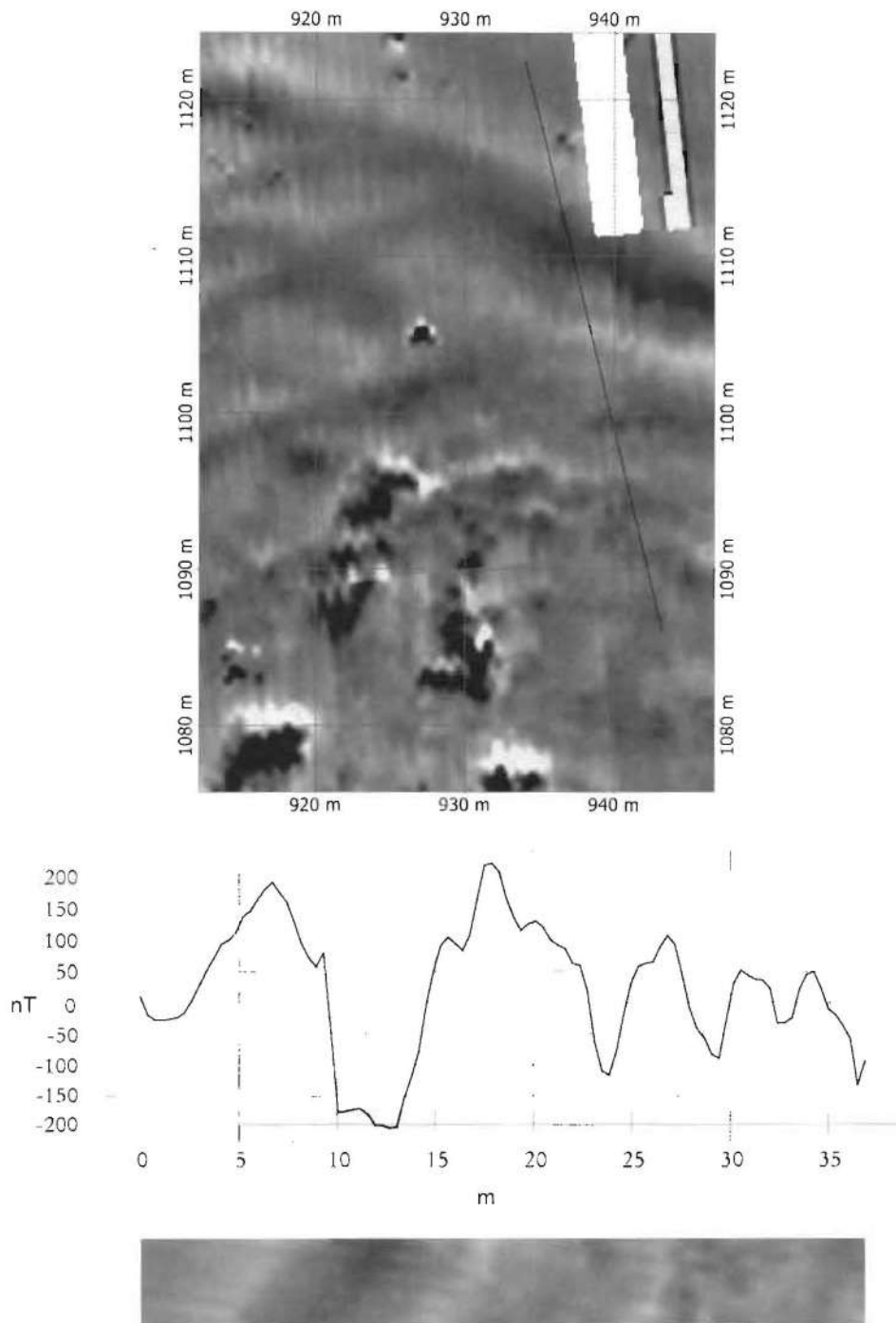
Na sondi označenoj brojem 2 bilo je moguće izmjeriti dvodimenzionalni geoelektrični profil. Mjerenja otpora zemljišta načinjena su pomoću Campus Geopulsa sa Imager 50-modulom, uz 50 elektroda na razmaku od 50 cm. Do sada korištenim 2D-mjerenjima obuhvaćeno je svih sedam nivoa mjerenja, što odgovara dubini od 2,0 m. Na ovaj način obuhvaćena su sva tri rova. Po tome, dno vanjskog rova doseže dubinu od 2 m, a moguće je rekonstruirati širinu od 5 m.

Slika 8. Okolište. Strukture rovova snimljene geomagnetskim prospekcijama 2003. i 2004. godine; linije – vjerovatni tok rova; tačkasto – ostaci drvenih stubova.

Rov koji se na njega nastavlja bio je dubine 1,7 m, dok je širina iznosila 3 m. Unutrašnji rov dubine je 1,2 m i širine 2,0 m.

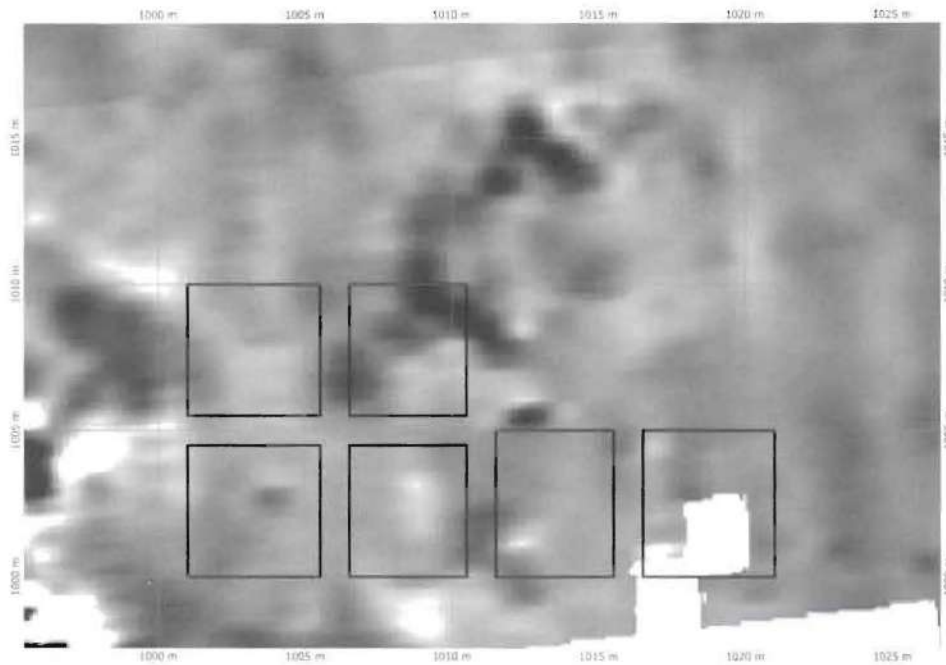
Prospekcije rovova dale su bitne pokazatelje o promjenama cjelokupne slike naselja, te time i razlog za pretpostavku da je vremenom došlo do smanjenja površine naselja. Mjerenja otpora zemljišta potvrdila su ovu teoriju, jer se pokazalo da se kod rovova radi o negativnim vrijednostima do -190 nT/m.

Slika 9. Okolište. Geomagnetska prospekcija rova. Gore – mjesto ukrštanja rovova sa linijom presijecanja, dolje – presjek sa detaljima.

Strukture kuća

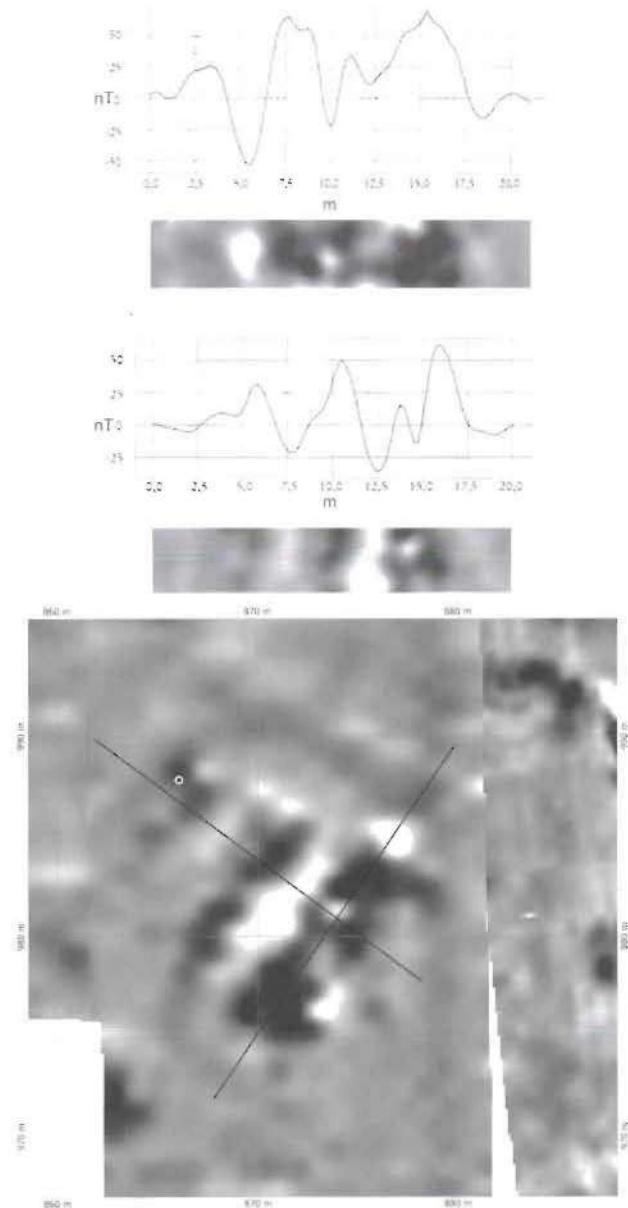
Kombinacijom različitih metoda prospekcije pouzdano se može rekonstruirati veličina naselja. Rezultati geomagnetske prospekcije u sjeveroistočnom dijelu naselja, koji pokazuju strukture kuća, za nas su, zbog svoje jasnoće, bili pravo iznenađenje (Sl. 7). Riječ je o 50 kuća, čija je dužina od 10 do 13 m, a širina oko 4 m. Sve su orijentirane u pravcu sjeveroistok – jugozapad. Površine obuhvaćene geofizikalnom prospekcijom iznad 405 m nadmorske visine dale su bogate rezultate, dok su na nižim terenima nalazi rijetki. U zapadnom dijelu ovog lokaliteta, u pojasu od nekih 25 m koji se nalazi između vanjskog i unutarnjeg rova, nisu otkriveni nikakvi ostaci kuća.

Slika 10. Okolište. Geomagnetske prospekcije sonde 1, 2003. godina.

Geomagnetska slika pokazuje različite jasnoće struktura kuća. Istovremeno uočavaju se i strukture koje odaju ostatke ognjišta i pregradnih zidova. Iskopavanja odabranih nalaza u 2004. i 2005. godini, kao i iskustva prvih iskopavanja, omogućili su jasnu interpretaciju geomagnetskih nalaza. Istovremeno, bitna su bila i poređenja nalaza 2002. godine sa rezultatima geomagnetske prospekcije. U okviru sonde 1, 2002. godine iskopan je jugozapadni dio kuće br. 11, čiji je sjeveroistočni dio obuhvaćen magnetogramom. U ovom dijelu tela nastale su strukture kuća (Sl. 10; 28) iz najmlađeg perioda (ca. 4600.-4500. pr.n.e.). Područje iskopavanja 2005. godine snimljeno je pomoću magnetskog gradiometra 601-2 (Sl. 11) 2004. godine. Pri tome su se pokazali različiti rezultati mjerenja za tri lokacije kuća (kuće A-C; Sl. 20; 21; 27). U sondama (Sl. 11, lijevo) primjećuju se područja sa jakim pozitivnim vrijednostima do 60 nT/m. Riječ je o onim površinama kod kojih je tokom iskopavanja uočeno prisustvo karakterističnih kompaktnih slojeva crvene, spaljene gline. Kod malih količina

spaljene gline vrijednost opada do 25 nT/m. Također, magnetogram pokazuje i strukture koje su isključivo izgrađene od neizgorene gline. Ovima se mogu pripisati vrijednosti do maksimalno 8 nT/m. Područja uličica imaju negativne vrijednosti do 25 nT/m. Sveukupno, relativno jače vrijednosti moguće je objasniti pomoću Le Borge-efekta.²²

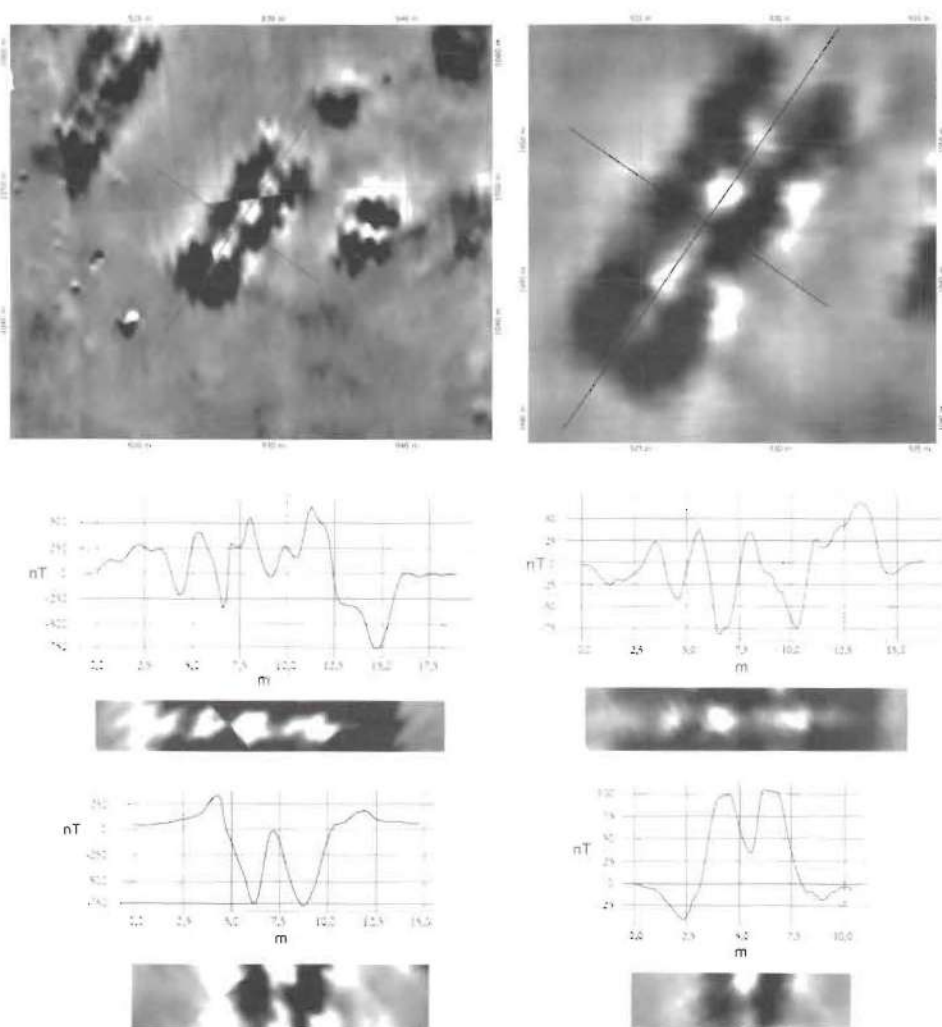

Slika 11. Okolište. Geomagnetska prospekcija sonde 3 iz 2005. godine (desno). Lijevo gore – presjek od sjeveroistoka prema jugozapadu, lijevo dolje – presjek od sjeverozapada prema jugoistoku.

²² Fassbinder 1994.

Tokom istraživanja 2003. godine za prospekciju je, osim flux-gradiometra 601-2, upotrijebljen i cezijum-magnetometar G 858. Poređenja međusobnih rezultata mjerenja nisu pokazala neke bitnije razlike (Sl. 12). Magnetogramski snimci još pojačavaju sličnosti. Očito je ovdje riječ o izgorjeloj kući sa velikim naslagama spaljene gline (kućni lijep) koji su se prije svega zadržali na dijelovima zidova. Područja manjih pozitivnih i negativnih vrijednosti mogu biti objašnjena kao rupe za stubove ili grede.

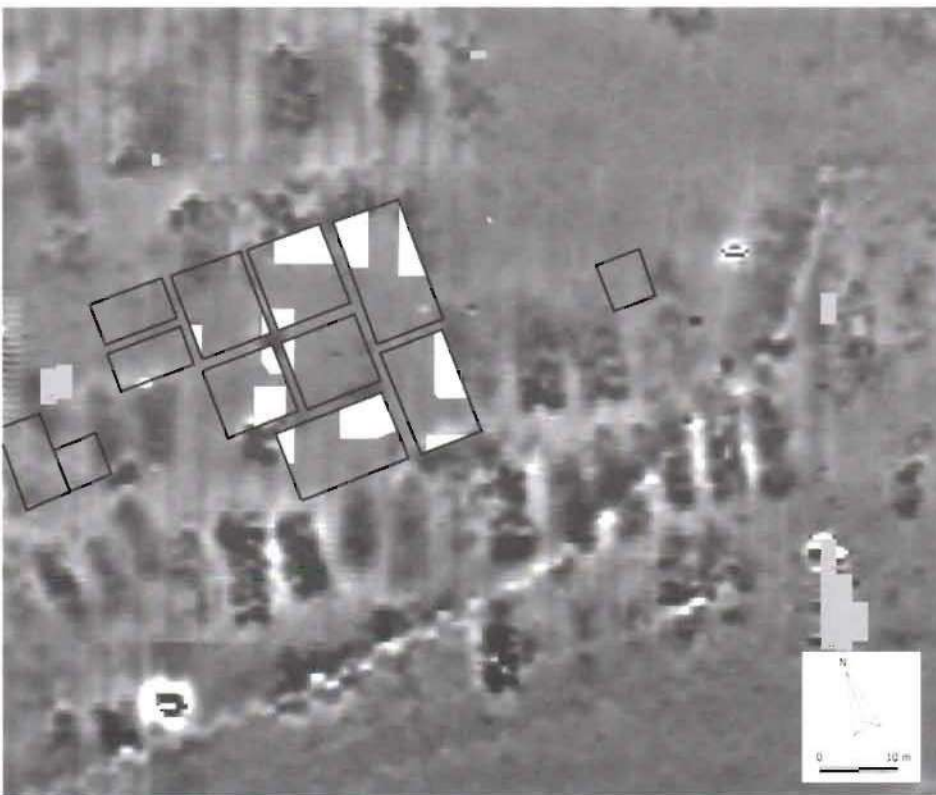
Na kraju, moguće je reći: cezijum-magnetometar obuhvata vrijednosti u većem rasponu, ali rezultati mjerenja u poređenju sa jednostavnim flux-gradiometrom, barem što se ovog područja tiče, nisu donijela nikakve bolje rezultate.

Slika 12. Okolište. Geomagnetska prospekcija dobro očuvane kuće.
Lijevo – cezijum-magnetometar, desno – fluks-gradiometar, sonda od sjeveroistoka prema jugozapadu (gore), odnosno sjeverozapada prema jugoistoku (dolje).

Analiza stupnja očuvanosti kuća

Geomagnetska prospekcija dala je pregled veličine i unutrašnje strukture naselja. Na temelju ovoga promijenjena je i strategija iskopavanja, tako da se težište prije svega okreće vidljivim strukturama koje pokazuju veličinu naselja u njegovim površinskim slojevima. Sondiranja obavljena 2004. godine koncentrirana su na sjeverni dio sistema zaštitnih rovova sa ciljem provjeravanja geomagnetskih i geoelektričkih rezultata. Po prvi put su 2005. godine na većoj površini istražene tri geomagnetski vidljive površine. Poređenja sa arheološkim nalazima omogućuju sigurnu interpretaciju geomagnetski obuhvaćenih struktura, a time i uvid u sveukupnu strukturu naselja u njegovim najmlađim periodima. Najbolje očuvane strukture kuća ukazuju na stradanje naselja u požaru. Osim ovakvih kuća postoje i neizgorjele strukture, koje se veoma nejasno ocrtavaju u magnetogramu. Zbog toga je geomagnetskim ispitivanjima moguće dati prilično jasnu prognozu o kvalitativnoj očuvanosti kuća. Otvoreno ostaje pitanje o postojanju kućnih struktura na onim dijelovima naseobine koja geomagnetskom prospekcijom nisu dala rezultate. U budućnosti su i na ovim dijelovima neophodna iskopavanja koja će dati odgovor da li je riječ o slobodnim zonama, ili geomagnetska prospekcija ovdje dolazi do svoje granice, te nije u mogućnosti da otkrije postojeće strukture.

Slika 13. *Obre II. Geomagnetska prospekcija centralnog dijela naselja sa sondama iz 1960. godine. Bijelo označene kuće potiču iz gornjeg sloja.*

GEOMAGNETSKA ISTRAŽIVANJA U OBRIMA II

Između 1963. i 1966. godine, pod rukovodstvom A. Benca vođena su iskopavanja na području naselja Obre II koje vremenski pripada butmirskoj kulturi.²³ Iskopavanja su nastavljena 1967., te 1968. godine u okviru zajedničkog jugoslavensko-američkog projekta. U kulturnim horizontima 1-7 otkriveni su mnogobrojni objekti,²⁴ među kojima dominiraju manje kuće orijentirane u pravcu sjever-sjeveroistok – jug-jugozapad (dužina 7-9 m; širina 3,5-5 m).

U centralnom dijelu naselja obavili smo geomagnetsku prospekciju pomoću 601-2 magnetskog gradiometra. U magnetogramu su prepoznate strukture (dužina 8-9 m; širina 3,5-4 m) koje svojim prostiranjem odgovaraju nalazima starih iskopavanja (Sl. 13). Najveća podudarnost je sa iskopanim kućama iz horizonata 1-3 (poređenje Benac 1973.a; nivo 5-7). Pojedini nalazi prvog i drugog horizonta samo su djelimično iskopani 1967. i 1968. godine, što se vidi i na snimku magnetograma gdje pojedine strukture odgovaraju dijelovima kuća koje ranije nisu bile iskopane.

U gornjem horizontu naselja Obre II, magnetogram pokazuje da su kuće međusobno locirane na manjoj udaljenosti. Riječ je o malim kućama, sličnim onima u Okolištu. Moćuće je prepoznati najmanje 42 paralelne kuće u pet nizova, pročeljem okrenute prema jugu.

GEOMAGNETSKA ISTRAŽIVANJA U DONJIM MOŠTRAMA

Donje Moštre su arheološko nalazište udaljeno nekih 2 km južno od Okolišta. Tu je obavljena geofizikalna prospekcija pomoću 601-2 magnetskog gradiometra. Sa ovog lokaliteta do tada su bili poznati samo površinski nalazi. Zbog sezonskog korištenja ovog terena u povrtlarske svrhe bilo je moguće snimanje samo manje površine. Ovom prospekcijom smo željeli utvrditi kakvi su izgledi za arheološka istraživanja na većoj površini, ali zbog ograničenih mogućnosti, jasne strukture naselja nismo mogli uočiti. Međutim, rezultati pokazuju da bismo zahvatanjem veće površine prospekcijom mogli dobiti željene rezultate. Za sada pretpostavljamo da vidljive strukture na snimcima odgovaraju nizovima kuća koje su nam poznate i kod druga dva, do sada snimana tela.

Lokaliteti Okolište, Obre II i Donje Moštre pružaju izvanredne mogućnosti za geofizikalne prospekcije tela, odnosno za prepoznavanje višeslojnih naselja. Rezultati ovih naših prospekcija nisu jedini, jer su slična ispitivanja vršena i na telovima Chuera (sjeverna Sirija), Pietrele i Uivar (Rumunija).²⁵

Korištenje relativno jednostavnih uređaja za geofizikalnu prospekciju u arheološkim radovima otvara mogućnost značajnog zajedničkog rada fizičara i arheologa. Arheolozi sa svoje strane mogu postaviti nova pitanja, a fizičari poboljšati uvid u nove mogućnosti geofizikalnih metoda.

²³ Benac 1973.a.

²⁴ Benac 1973.a; 19-41; Gimbutas 1974., 15 i dalje.

²⁵ Tel Chuera: <http://web.uni-frankfurt.de/fb09/>; <http://pzp.de/referenzen.htm>. Uivar: Schier/Drasovean 2004., 150-152. Pietrele: Hansen 2005., 342-346.

ISKOPAVANJA U OKOLIŠTU

TEHNIKA ISKOPAVANJA, TERENSKA DOKUMENTACIJA I DOKUMENTACIJA POKRETNIH NALAZA

Osnovni princip terenskih radova na Okolištu čine iskopavanja prirodnih slojeva (Sl. 15). U cilju interpretacije strukture nalaza rađen je na svakih 20 cm otkopni sloj, tako da su nalazi otkrivani u okviru njihovih prirodnih slojeva.

Obilježavanje nalaza slijedi na dva principa: prvo, svi pojedinačni nalazi tačno i trodimenzionalno su izmjereni pomoću elektronskog tahimetra, te su za njih u centimetar poznate tačne x, y i z-koordinate;²⁶ drugo, skupni nalazi su dokumentirani u okviru jednog kvadrata sa tačnim koordinatama. GIS-metodom položaj svih nalaza tačno je prostorno određen.

Terenska dokumentacija nalaza iz 2002. i 2004. godine vođena je još po konvencionalnim metodama, dok su od 2005. godine otkopni slojevi, profili, te veći, značajniji pojedinačni nalazi, fotogrametrijski obrađivani. Tlocrti i profili su obrađeni fotogrametrijski pomoću PhoToPlan-a, dodatka za ACAD. Mjerenje kontrolnih tačaka od 2005. godine obavlja se pomoću Tachy-CAD-a, takođe dodatka za ACAD. Na laptopu povezanom sa tahimetrom izrađuju se pomoću ovog programa upotrebljive, trodimenzionalne mape.

Statistička, fotografska dokumentacija, te dokumentacija planova obavlja se na različitim nivoima na osnovu skupnih i pojedinačnih snimaka. U posebnoj bazi spojene su sve informacije o pokretnim nalazima i terenskoj dokumentaciji.

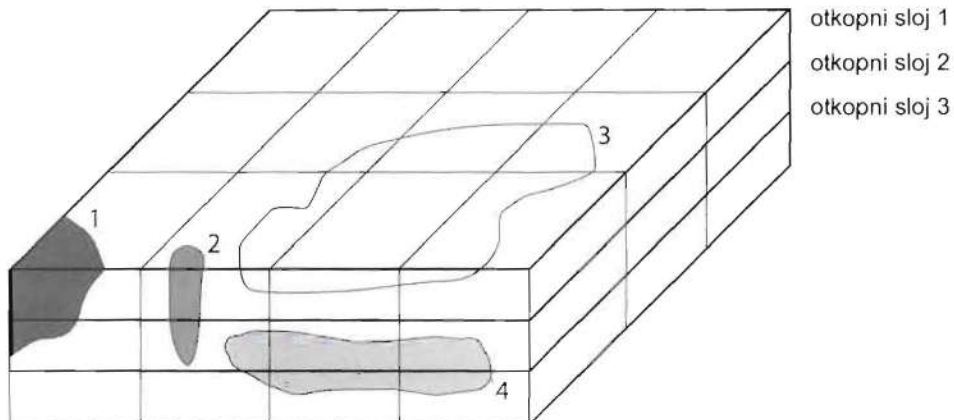
TOK ISKOPAVANJA

Do kraja 2005. godine istražene su sonde koje su locirane na tri različita dijela tela. Na početku iskopavanja 2002. godine otvorena je sonda br. 1 koja se nalazi na istočnom dijelu lokaliteta. Sonda površine 10 × 20 m, podijeljena je na šest kvadrata dimenzija 5 × 5 m, sa kontrolnim profilom širine 1 m. Te godine kopalo se samo do dubine od jednog metra (sonde 1-6; ukupna površina 119 m²; Sl. 14). Na ovom dijelu terena nastavili smo istraživanja i 2004. godine, ali samo u kvadrantima 2 i 4. Cilj ovih dodatnih istraživanja u sondi bio je otkrivanje donjeg nivoa velike kuće pronađene prethodne godine.

²⁶ X, Y i Z – odnose se na matematički sistem koordinata kod iskopavanja.

Slika 14. Okolište. Plan iskopavanja do kraja 2005. godine sa kartom okoline i rezultatima geomagnetskih prospekcija u 2003. i 2004. godini.

Slika 15. Šematski prikaz tehnike iskopavanja u Okolištu. Otkopnim slojevima debljine 20 cm nastojalo se slijediti tok prirodnih naslojavanja. Dokumentiranje nalaza u prirodnim slojevima prikazano je i u rasteru po metru kvadratnom, ukoliko pojedinačno trodimenzionalno mjerenje nalaza nije bilo moguće.

Iste godine u sjevernom dijelu naselja otvorene su četiri sonde (sonde 7.1; 7.2; 8.1 i 8.2; ukupne površine 54 m²). Sonde promjera 2 × 6 m (7.1; 7.2; 8.2), odnosno 9 m (8.1), tako su postavljene da na dva mjesta, međusobno udaljena oko 15 m, presijecaju rovove.

Zahvaljujući materijalnoj pomoći projektu od strane DFG-a treće godine su mogla biti obavljena iskopavanja na znatno većim površinama. Za iskopavanja izabrana je sonda 3 koja se nalazi u zapadnom dijelu tela. Cilj nam je bio obuhvatiti po mogućnosti što veći dio međusobno povezanog, a u požaru izgorjelog naselja. U ovom dijelu magnetogramom je otkrivena grupa od tri izgorjele, međusobno paralelne kuće. Sonda veličine 19 × 20 m podijeljena je na dvanaest kvadrata veličine 6 × 4 m. Između kvadrata ostavljeni su kontrolni profili širine 1 m, a kopalo se samo do dubine od 1 m (kvadranti 10-21; ukupna površina 380 m²).

SISTEM ZAŠTITE NASELJA

Geomagnetskim prospekcijama obavljenim 2003. i 2004. godine, osim stambenih struktura otkriveni su i rovovi, kao dio sistema zaštite naselja. U toku kampanje 2004. godine, kao što smo već naprijed napomenuli, u sjevernom dijelu tela otvorene su četiri sonde (Sl. 14). Sonde br. 7.1 i 7.2 kopane su do dubine od 1,1 odnosno 0,8 metara, dok su sonde br. 8.1 i 8.2 kopane do dubine od 2,1 odnosno 1,7 metara. U prvim sondama odvojeno je devet otkopnih slojeva, a na nekim mjestima samo šest, dok je kod sonde br. 8.1 i 8.2 u kontinuitetu odvojeno jedanaest slojeva. Sonde br. 7.1 i 7.2 nisu dale dovoljno podataka o sistemu zaštite, tako da su dalja istraživanja tu prekinuta.

Sondama br. 8.1 i 8.2 obuhvaćen je vanjski i srednji dio sistema zaštite (rovovi i palisade). Kod oba rova koja su ukopana u riječni šljunak, dno je relativno plitko (Sl. 16). Uzvišeni rubovi između dva rova najvjerojatnije su služili kao pojačanje utvrđenja, a na njima su mogle biti postavljene i palisade. Ova konstrukcija danas je još očuvana do svoje maksimalne debljine od 0,4 m. Sastoji se od kompaktne glinene mase, koja između ostalog sadrži kosti, keramiku i komade nagorjelog kućnog lijepa. U otkopnom sloju 7, sonde 8.2, u južnom dijelu utvrđenja pronađene su tri rupe u jednoj liniji, paralelne sa rubom rova. Njihov poluprečnik iznosi 0,2 do 0,4m, i vjerovatno su ostatak palisade u ovom dijelu utvrđenja.

Vanjski rov bio je maksimalne dubine 1,3 m i na svom gornjem rubu širine oko 4,5 m. Srednji rov bio je dubine jednog metra, gornji rub je bio širine 3,5 m. Zidovi rovova sastoje se od 40 cm debelih slojeva otpada (kosti, keramika, komadi kućnog lijepa). Kratak opis slojeva u rovovima nalazi se u Tabeli 1.

Slika 16. Okolište. Fotogrametrijski snimak istočnog profila vanjskog rova (sonda 8.1).

Tabela 1. Okolište. Opis i stratigrafija sistema rovova (vidjeti Sl. 19).

stratigrafija	opis
horizont oranica	svijetlosmeđi sloj
izgradnja srednjeg nasipa	sivo-svijetlosmeđi sloj sa kamenjem srednje veličine
dogradnja srednjeg nasipa	sivo-smeđi sloj sa kamenjem, pomiješan sa humusom, djelimično i crveno pečenim kućnim lijepom
1. sadržaj srednjeg rova	djelimično crveno-smeđi, djelimično sivo-smeđi sloj, pomiješan sa drvenim ugljem
2. sadržaj srednjeg rova	sivo-smeđi sloj humusa
3. sadržaj srednjeg rova	svijetlosmeđi sloj, odnosno sivo-smeđi sloj sa velikim komadima kućnog lijepa i kamenjem
vanjski nasip	svijetlosmeđi sloj sa mnogo komada kućnog lijepa i kamenjem
izgradnja vanjskog nasipa	svijetlosmeđi sloj s komadima kućnog lijepa i malom količinom kamenja
1. sadržaj vanjskog rova	smeđi sloj sa crvenom pečenom glinom i kamenjem
2. sadržaj vanjskog rova	tamosmeđi homogeni sloj
3. sadržaj vanjskog rova	tamosmeđi sloj sa komadima otkinute crvene pečene gline, mnogobrojnim većim i manjim kamenjem, djelimično je prisutan i drveni ugalj

Zahvaljujući Harris-matrix tabeli²⁷ (Sl. 17) jasno je vidljiva višefaznost oba rova. Poslije same izgradnje srednjeg rova, u kasnijem vremenu, obnovljen je za daljih 0,1 m produbljanjem u sloj riječnog šljunka. Uočava se još jedan period obnove (Sl. 18.5). Kasnije slijedi samo relativno ravnomjerno popunjavanje rova (Sl. 18.6). I na vanjskom rovu, vremenom imamo sličnu situaciju.

Međuprofil na istočnoj strani, između sonde 8.1 i 8.2 (Sl. 17), potvrđuje tezu da se slojevi koji ispunjavaju srednji rov nastavljaju i u vanjskom nasipu. To bi značilo da je srednji rov popunjen u vremenu kada je vanjski nasip već postojao. Profil nam, nažalost, ništa ne govori o vremenskoj razlici u nastanku ova dva sistema. Postoji mogućnost i da su oba istovremeno nastala.

Serijska ¹⁴C-analiza rađenih na životinjskim kostima iz nasipa i rovova nesumnjivo ima stratigrafske vrijednosti (Sl. 19). Pregled ovoga daje tabela br. 2.

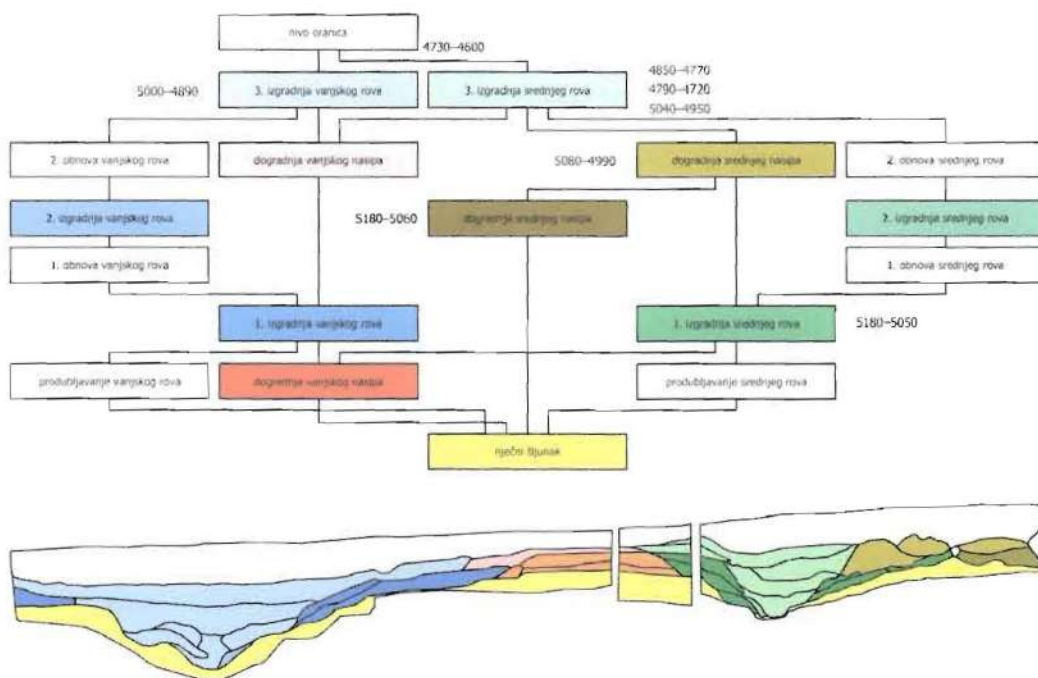
U Harris-matrix tabeli (Sl. 17)²⁸ probe su veoma jasno prikazane. Proba br. 81014 potječe iz uzorka br. 81041, jednog mlađeg sloja koji popunjava vanjski rov. Sve ostale relevantne probe potječu iz okvira sonde br. 8.2. Najstariji rezultat probe br. 82014 je iz

²⁷ Izrada Harris-matrix tabele urađena je pomoću programa "Stratify". Ovom prilikom želimo da se zahvalimo autorici ovog programa Irmeli Herzog na njejoj prijateljskoj pomoći prilikom upotrebe ovog programa.

²⁸ Kao što je uobičajeno, nadalje će biti riječi o malim odstupanjima.

uzorka br. 82020. Riječ je o dijelu utvrđenja koje se nastavlja na srednji rov. Proba br. 82008 iz uzorka br. 82012 potječe iz sistema utvrđenja. Ona je sa stratigrafski mlađeg mjesta nego što je to slučaj sa probom br. 82104. Zbog toga je i datiranje ove probe nešto mlađe, mada je podudaranje kod ovih proba veliko. Nešto mlađe rezultate dala je proba br. 82016 uzeta iz uzorka br. 82025. Ovaj nalaz se može pripisati prvoj fazi popunjavanja rova i potječe iz vremena 52. ili 51. stoljeća st. ere. Proba br. 82021 iz uzorka br. 82029 potječe sa jednog od najdubljih rovovskih područja. Sloj koji je ovdje prisutan mogao bi biti nataložen nakon druge faze obnove rovova, što znači da je vremenski znatno mlađi dio i pripada periodu 50. do 49. stoljeća st. ere. Probe br. 82006 iz uzorka br. 82008 i br. 82010 iz uzorka br. 82009 potječu iz slojeva koji su se kasnije nataložili, odnosno iz perioda između 4900. i 4700. godine st. ere. Iz ovog okvira se izdvaja proba br. 82019 iz uzorka br. 82018, pošto je ovdje riječ o jednom od donjih nataloženih slojeva. Mjerenja su pokazala da je riječ o 48. ili 47. stoljeću st. ere, što ne odgovara realnom stanju na terenu.

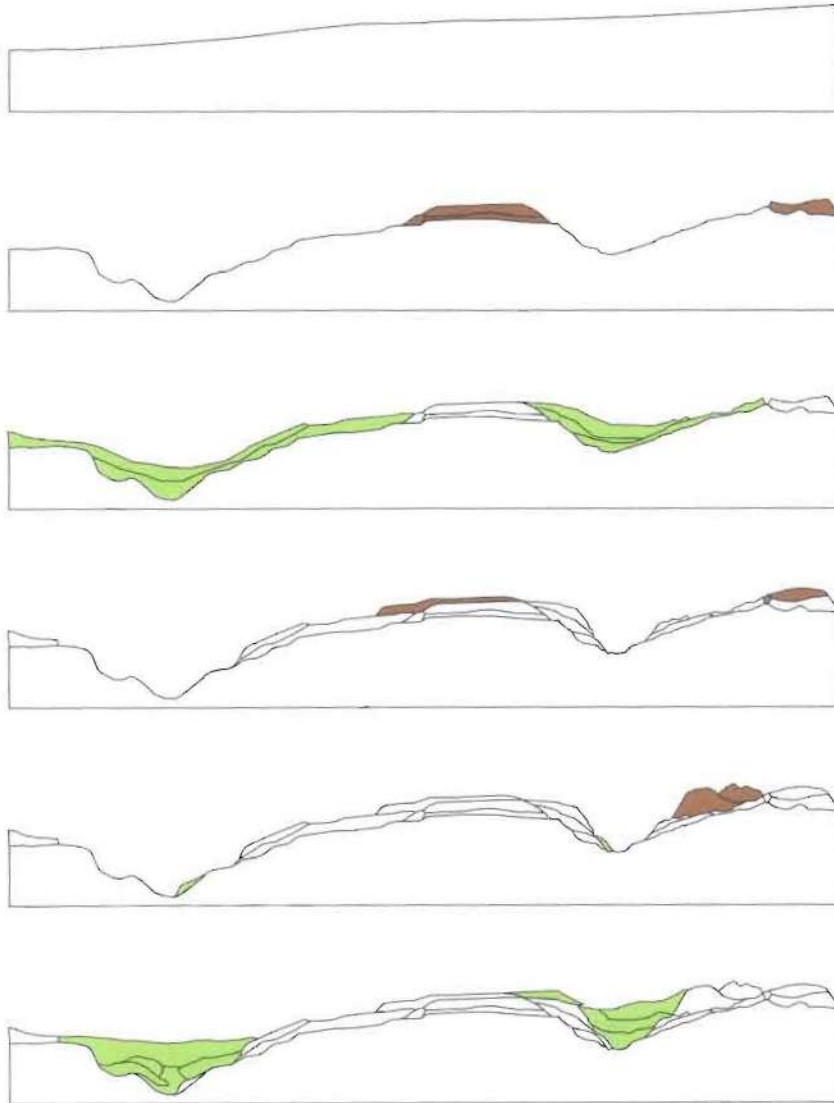
Geomagnetskim mjerenjima neće biti moguće u potpunosti ustanoviti nekadašnju veličinu rovova koji su okruživali naselje. Južno od snimljene površine počinju kuće sela Radinovići, koje se nastavlja dalje u manje voćnjake. Na ovim mjestima je otežan pristup i mjerenje magnetogramom. Samu površinu naselja bilo je moguće odrediti zahvaljujući jasno uočljivom rubu tela (Sl. 7). Vanjski dio utvrđenja je na visini od 403 m, te se na osnovu toga može zaključiti da vanjski sistem rovova okružuje površinu od nekih 7,5 ha. Unutrašnji dio znatno je manje površine i očigledno je da se vremenom i veličina naselja mijenjala.

Slika 17. Okolište. Prikaz vanjskog i srednjeg rova u sistemu utvrđenja.

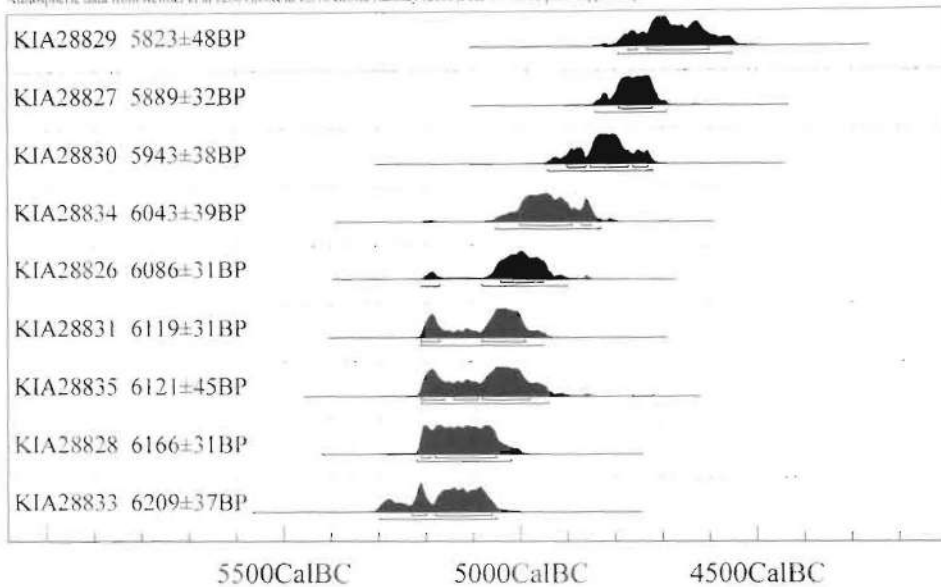
Gore – pojednostavljena Harris-matrix tabela sa ¹⁴C-mjerenjima,
dolje – šematski prikaz istočnog profila sonde 8.1 i 8.2. Dužina profila oko 16 m.

Srednji, a također i unutrašnji bedemi nastali su u periodu između 5200. i 5100. godine pr.n.e. (Sl. 18). Nedugo nakon toga došlo je i do prvih procesa popunjavanja rovova. Možemo reći da su rovovi posljednji put obnovljeni najvjerojatnije u pedesetom stoljeću te da su ovi procesi očigledno služili povećanju visine sistema utvrđenja. Nakon toga, u slijedeća dva do tri stoljeća, dolazi do značajnog, može se čak reći i potpunog popunjavanja raznim materijalima čija debljina iznosi oko 0,9 m. Iz ovoga proizilazi da srednji rov, a time i cijeli sistem rovova, gubi svoju funkciju već nekoliko stoljeća prije konačnog kraja naselja.

Slika 18. Šematski razvoj vanjskog i srednjeg sistema rovova i nasipa.
Smeđe – nasip, zeleno – rov. Dužina oko 16 m.

Atmospheric data from Reimer et al (2004); OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cal t:5 sd:17 prob uspfchvml

Slika 19. Okolište. ¹⁴C-mjerenja na vanjskom i srednjem sistemu rovova. Kalibriranje je uslijedilo pomoću programa OxCal.

Na osnovu dosadašnje, samo jedne ¹⁴C-analize, nije moguće govoriti u kakvoj je funkciji bio vanjski rov. Međutim, sve nam ukazuje da su oba zaštitna rova istovremeno nastala.

Za podizanje ovakvog sistema zaštite naselja bio je potreban dugotrajan rad i dobra organizacija unutar zajednice. Imajući u vidu površinu od 7,5 ha, obim od 900 m, površinu presjeka srednjeg rova od nekih 2 m², a kod vanjskog rova nekih 3 m², dolazimo do podatka da je za srednji rov bilo neophodno prenijeti nekih 1800 m³, dok se kod vanjskog rova radilo o nekih 2700 m³ zemlje. Ako se uzme u obzir učinak kopanja zemlje od 0,5 m³ po osobi/jednom satu, i to da je moguć transport materijala do bedema od 3,5 m³ /osobi /jednom satu,²⁹ dolazimo do zaključka da je za podizanje ova dva rova bilo neophodno oko 10300 radnih sati. Time se pokazalo da 100 osoba, uz desetosatni rad, trebaju deset dana za izgradnju ova dva sistema. Čak ako se uzme u obzir da je riječni talog u to vrijeme uz neadekvatno oruđe teško bio savladiv, i pri tome moguć samo rezultat kopanja od nekih 0,25 m³ po osobi, opet ćemo doći do rezultata koji iznosi manje od 25 dana. Treba također uzeti u obzir da proračuni govore o znatno većem broju stanovnika, što znači da je za obavljanje ovog rada na raspolaganju bio znatno veći broj ljudi nego što je to brojka 100.

Treba ipak uzeti u obzir da rovovi i nasipi nisu jedini elementi koji ukazuju na fortifikaciju. Kod rovova visinske razlike između dna rovova i vrha bedema trebale bi iznositi nekih 2 m, odnosno 2,6 metara. Kako pokazuju mjesta na kojima su se stubovi nalazili može se govoriti o bedemima sa palisadama.

²⁹ Osnov za proračun daju podaci kod Müllera 1990., 1991 i kod Eggerta 2001., 332 i dalje. Eggert računa kod transporta od 100m sa količinom od 0.35m³. Kod kraće distance između nasipa i rova, povećanje ovih vrijednosti 10 × čini se prihvatljivo.

Tabela 2. ^{14}C -analiza sa područja vanjskog, odnosno srednjeg sistema zaštitnih rovova. Kalibriranje je izvršeno pomoću programa OxCal (<http://c14.arch.ox.ac.uk/embed.php?File=oxcal.html>).

broj probe	broj nalaza	laboratorijski broj	$\delta^{13}\text{C}(\text{‰})$	68.2% vjerovatnoća	95.4% vjerovatnoća
71012	71164	KIA28835: 6121±45BP	-21,52±0,07	5210BC (18.1%) 5160 BC 5140BC (6.1%) 5090 BC 5080BC (44.0%) 4980 BC	5210BC (95.4%) 4940BC
81014	81041	KIA28834 6043±39BP	-22,38±0,14	5000BC (62.1%) 4890 BC 4870BC (6.1%) 4850 BC	5050BC (95.4%) 4830BC
82006	82008	KIA28830 5943±38BP	-26,07±0,25	4900BC (11.9%) 4860 BC 4850BC (54.8%) 4770 BC 4760BC (1.5%) 4730 BC	4940BC (95.4%) 4720BC
82008	82012	KIA28831 6119±31BP	-22,31±0,11	5210BC (15.2%) 5170 BC 5080BC (53.0%) 4990 BC	5210BC (95.4%) 4950BC
82010	82009	KIA28827 5889±32BP	-21,91±0,13	4790BC (68.2%) 4720 BC	4840BC (95.4%) 4690BC
82014	82020	KIA28833 6209±37BP	-22,79±0,08	5230BC (10.9%) 5200 BC 5180BC (57.3%) 5060 BC	5300BC (95.4%) 5050BC
82016	82025	KIA28828 6166±31BP	-20,59±0,11	5210BC (7.0%) 5190 BC 5180BC (61.2%) 5050 BC	5220BC (95.4%) 5020BC
82019	82018	KIA28829 5823±48BP	-27,28±0,67	4770BC (3.7%) 4750 BC 4730BC (64.5%) 4600 BC	4790BC (95.4%) 4550BC
82021	82029	KIA28826 6086±31BP	-21,83±0,05	5040BC (68.2%) 4950 BC	5210BC (5.2%) 5170BC 5080BC (90.2%) 4900BC

GRAĐEVINSKI KOMPLEKS U SONDI 3

Strukture građevina na lokalitetu Okolište otkrivene su i u zapadnom dijelu tela tokom iskopavanja obavljenih 2005. godine. Još su geomagnetske prospekcije pokazale da se na ovom arealu nalaze tri međusobno paralelne strukture orijentirane u pravcu sjeveroistok – jugozapad, za koje se može pretpostaviti da su to ostaci kuća (Sl. 14).

Tokom sondažnih istraživanja u centralnom dijelu iskopa otkrivene su konstrukcije kuća debljine nekih 20-30 cm. Ovi kompaktni ostaci objekata nalaze se na nekih 25-40 cm ispod površine, a nastali su procesom intenzivnog sagorijevanja gline (Sl. 20-21; A-D). Još jedan, četvrti, sličan objekat nađen je u jugozapadnom uglu iskopa, gdje prethodno nije vršena geomagnetska prospekcija. Između gomila sagorjelog kućnog lijepa nalaze se i područja širine nekih 1,3-5 m na kojima nema sagorjele gline.

U istočnom dijelu kućni lijep je najbolje očuvan na površini A, koja je i po obimu najveća. Zahvata prostor veličine nekih 10×4 m. Ujednačenog je i pravougaonog oblika. Kućni lijep na nekim mjestima je prekinut u jednakim razmacima. Slijedeća površina, površina B, slične je veličine, maksimalno oko $10 \times 3,5$ m, ali je nepravilnog oblika i ima istaknute vanjske rubove. Znatno manje i isprekidanije su površina C u zapadnom dijelu sonde, koja je veličine nekih $4,5 \times 4$ m, te površina D koja se nalazi u jugozapadnom uglu iskopa.

Dalja istraživanja su potvrdila pretpostavke da je riječ o ostacima zidova izgorjelih kuća iz neolitskog perioda (tabela 3). U izgorjelom materijalu nađeni su urušeni ostaci ravnih površina zidova, kao i ostaci drvenih struktura koje su dio konstrukcije kuća (Sl. 22; 23). Na površinama A i B, u okviru izgorjelih ostataka otkrivene su i manje ravne površine sa fragmentima keramičkih posuda (Sl. 24). Riječ je o podnim površinama na kojima su ležali ostaci kućnog inventara.

Dužinom vanjskog ruba površine kućnog lijepa – A, u jednakim razmacima nalazi se jedanaest jama ispunjenih pepelom. Njihov promjer iznosi oko 0,5-1,0 m, a leže ispod ostataka kuće. Položaj i razmak jama govori da je riječ o gredama koje su bile u konstrukciji kuća i koje su zajedno sa njima i izgorjele. Tada su jame i ispunjene pepelom.

Tabela 3. Okolište. Površina 3. Poređenje oznaka nalaza sa brojevima kuća.

Oznaka nalaza vidjeti <i>slika 21-22</i>	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Brojevi kuća vidjeti <i>slika 28</i>	1/3	4/5	6/7	12	8/9	10/11	13	14	15

Slika 20. Okolište. Sonda 3. Fotogrametrijski snimak ostataka kuća u sloju 2.

Slika 21. Okolište. Sonda 3. Fotogrametrijski snimak ostataka kuća u sloju 3.

Osim izgorjelih struktura kuća, na više mjesta se uočava i prisustvo neizgorjelih struktura koje se javljaju kao žuta glina, te se na taj način razlikuju od tamnijeg materijala.³⁰ Debljina slojeva gline varira između 7 i 40 cm.

Ovi ostaci neizgorjele gline primjećuju se i izvan kuća. Ispod kućnog lijepa (površina A) na istočnoj strani iskopa vidljiva su naizmjenično dva tanka sloja gline debljine nekih 15-20 cm (Sl. 25, 1). Ti slojevi su ispod kuća i prelaze njihov vanjski rub (Sl. 25, 1-2).

Drugačija situacija je kod kućnog lijepa B. Ovdje ostaci kuće direktno leže na 30-40 cm debelom sloju gline, a ograničeni su jasnim rubovima.

Drugačije je i sa površinom kućnog lijepa C koja je znatno manja. Prilikom iskopavanja u donjim otkopnim slojevima otkrivena je jasno određena struktura neizgorjele gline koja upotpunjuje gornje slojeve u pravougaoni oblik (Sl. 26).

³⁰ Jasnoća nalaza zavisila je od dubine na kojoj su se nalazili. U gornjih 0,60m granice među nalazima su difuzne, dok su u donjim dijelovima konture znatno jasnije.

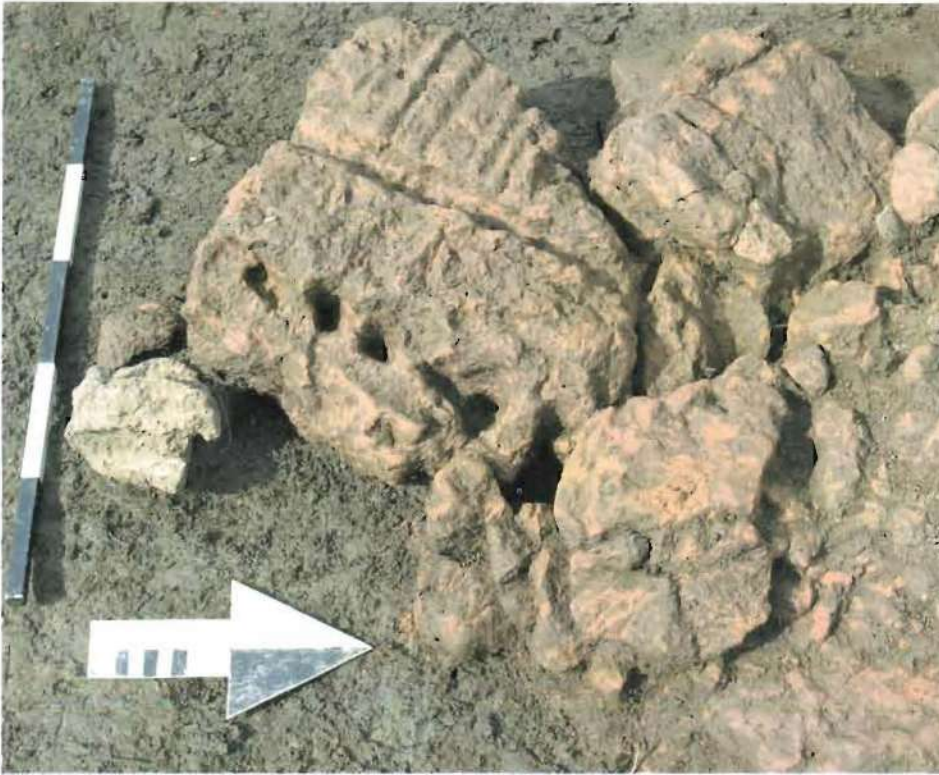

Slika 22. Okolište. Sonda 3, sloj 2, kućni lijep A (kuća 1). Urušeni dijelovi zida.

Sjeverozapadno i jugoistočno od ovih izgorjelih kuća nađenih u centralnom dijelu iskopa, otkrivene su dvije pravougaone strukture neizgorjele gline orijentirane u pravcu sjeveroistok-jugozapad (Sl. 21, E-F). U oba slučaja tanji slojevi gline su položeni na nešto gušćim, tamnijim slojevima. Jedan objekat, koji svojim stratigrafskim položajem kao i orijentacijom odudara od ovoga, otkriven je u sjeveroistočnom uglu iskopa (Sl. 20-21 G). Riječ je o sloju žute gline debljine nekih 25-30 cm, koji je za razliku od svih ostalih područja orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok.

Za gore opisane strukture žute gline možemo pretpostaviti da je riječ o neizgorjelim ostacima kuća. Na ovaj zaključak navode nas njihove ravne površine, pravi uglovi, položaj i orijentacija, kao i njihov odnos prema izgorjelim kućama. Dodatni dokazi za našu pretpostavku su pronađeni ostaci greda koje su korištene za gradnju kuća. Isto to nam dokazuju i ostaci otvorenih ognjišta.

Iz svega gore navedenog možemo zaključiti da tri lokacije izgorjelih kuća A-C, kao i lokacije E i F nisu izolirane grupe, već sa neizgorjelim ostacima čine jedan zajednički niz kuća u okviru ovog naselja (Sl. 27). Lokacija na jugozapadu (G) kao i lokacija na sjeveroistoku (D) upotpunjuju ovaj niz (Sl. 21 D,G). Lokacija G po svom položaju odudara od ostalih kuća na području naselja Okolište, ali ipak pripada istom vremenu gradnje.

Slika 23. Okolište. Sonda 3, sloj 3, kućni lijep C (kuća 6).
Urušeni zid sa detaljima drvene konstrukcije.

Ostaci kuća debljine 30-50 cm pokazuju da svaka od lokacija A-C, kao i lokacija E i F, pripadaju višeslojnoj građevinskoj aktivnosti. Jasno se izdvaja više slojeva, možda dva neizgorjela sloja, ili jedan izgorjeli i jedan neizgorjeli koji leže jedan na drugom (Sl. 25, 1 i 2). Kod kuće A uočena su čak tri sloja. Ostaci izgorjelog pletera leže na tankom, po površini izgorjelom podu, kao i na dva tanka sloja gline. Rupe od greda gornje izgorjele kuće ukrštaju se sa drugim gredama koje se nalaze dublje i pripadaju donjim neizgorjelim objektima. Ovdje nije riječ o starijim podovima iste kuće, već je riječ o ostacima kuća koje su se nalazile na istom mjestu.

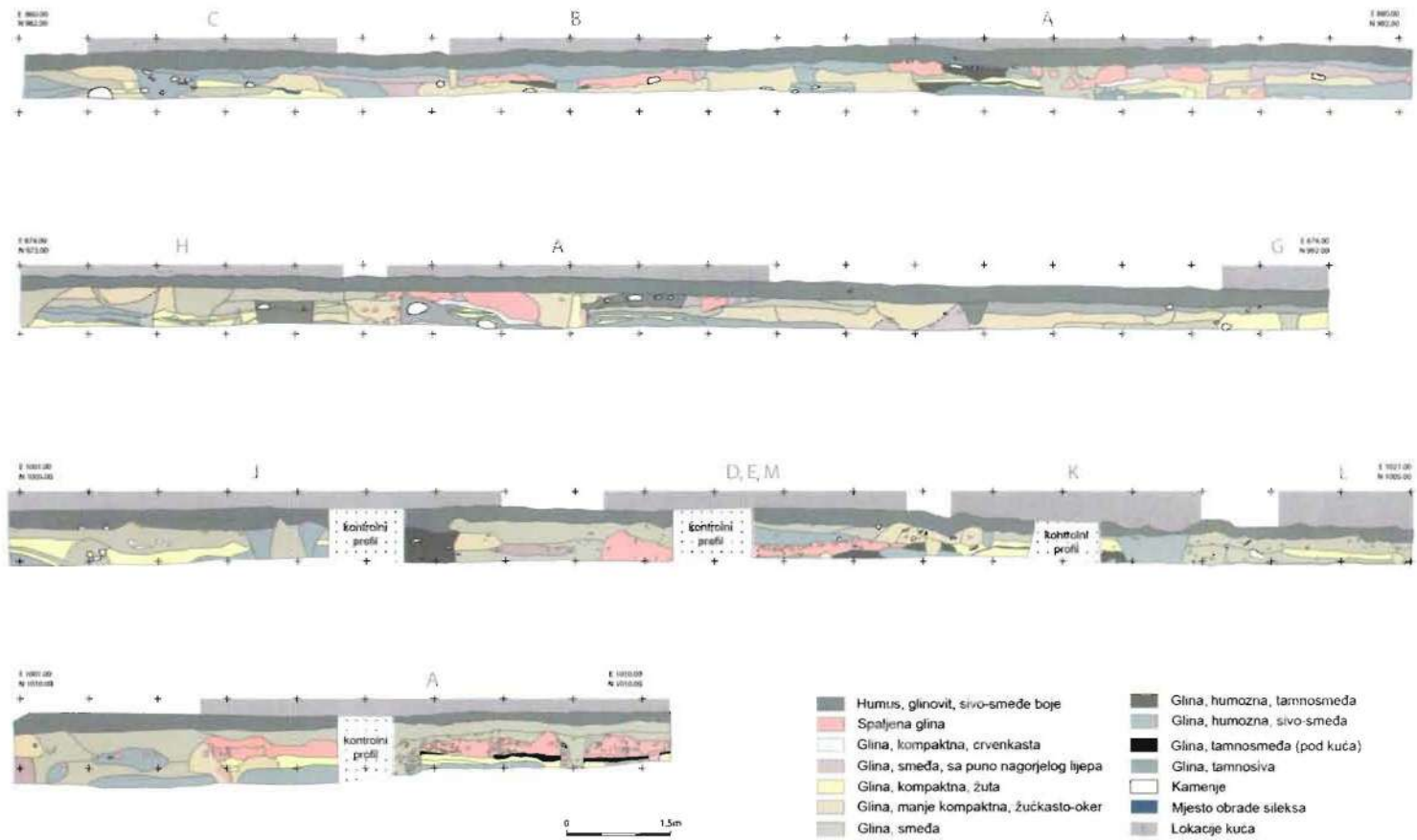
Kod djelimično debljih slojeva neizgorjele gline lokacija B i C, kao i lokacija E i F, mislimo da nije riječ o starijim podovima. Prije bi se moglo reći da je riječ o zidovima kuća koje su se ovdje nalazile i koje su se vremenom urušile. Možemo zaključiti da je na prostoru gdje se nalaze lokacije A-G gradnja vršena u dugom vremenskom periodu. Ukupno je izgrađeno 13 kuća na sedam lokacija, koje leže u više paralelnih nizova. Na nekim lokacijama, vremenom, uz očuvanje temelja podignute su čak i tri kuće. U okviru otkopnih slojeva jasno se razgraničavaju slojevi ovakve nadgradnje u odnosu na starije strukture. Riječ je o neizgorjelim kućama 14 i 15, koje su djelimično nadgrađene kućama 1-3 i 6-7 (Sl. 27).

Slika 24. Okolište. Sonda 3, sloj 3, kućni lijep B (kuća 4).
Pod sa fragmentima keramike i tegova in situ.

U sondi 3 život u naselju završava sa kućama 1, 4, 6 i 12, uništenim požarom. Očigledno je da su pojedine kuće u samom trenutku požara već bile uništene, dok je kod drugih to samo djelimičan slučaj. Stratigrafija je pokazala da je na mjestu kuće broj 1 nivo zemlje u cijelosti uzdignut za nekih 20 cm u odnosu na susjedno zemljište. Kod susjednih kuća 4, 6 i 12 situacija je nešto drugačija. Sasvim suprotno je kod kuća 8 i 10 kod kojih nisu prisutni nikakvi znakovi požara. Najvjerovatnije su u trenutku požara samo bile nastanjene kuća 1, koja je najkasnije obnovljena, kao i djelimično očuvane kuće 6 i 12. Nasuprot tome, kuće 8, 10 i 13 već su bile u potpunosti uništene.

Ovaj zaključak potvrđen je i ispitivanjem rasporeda materijala na nalazištu. Po ovome kuća br. 6 u periodu kada su kuće 1 i 4 bile nastanjene korištena je kao mjesto za odlaganje otpada, te kao radionica za obradu sileksa.

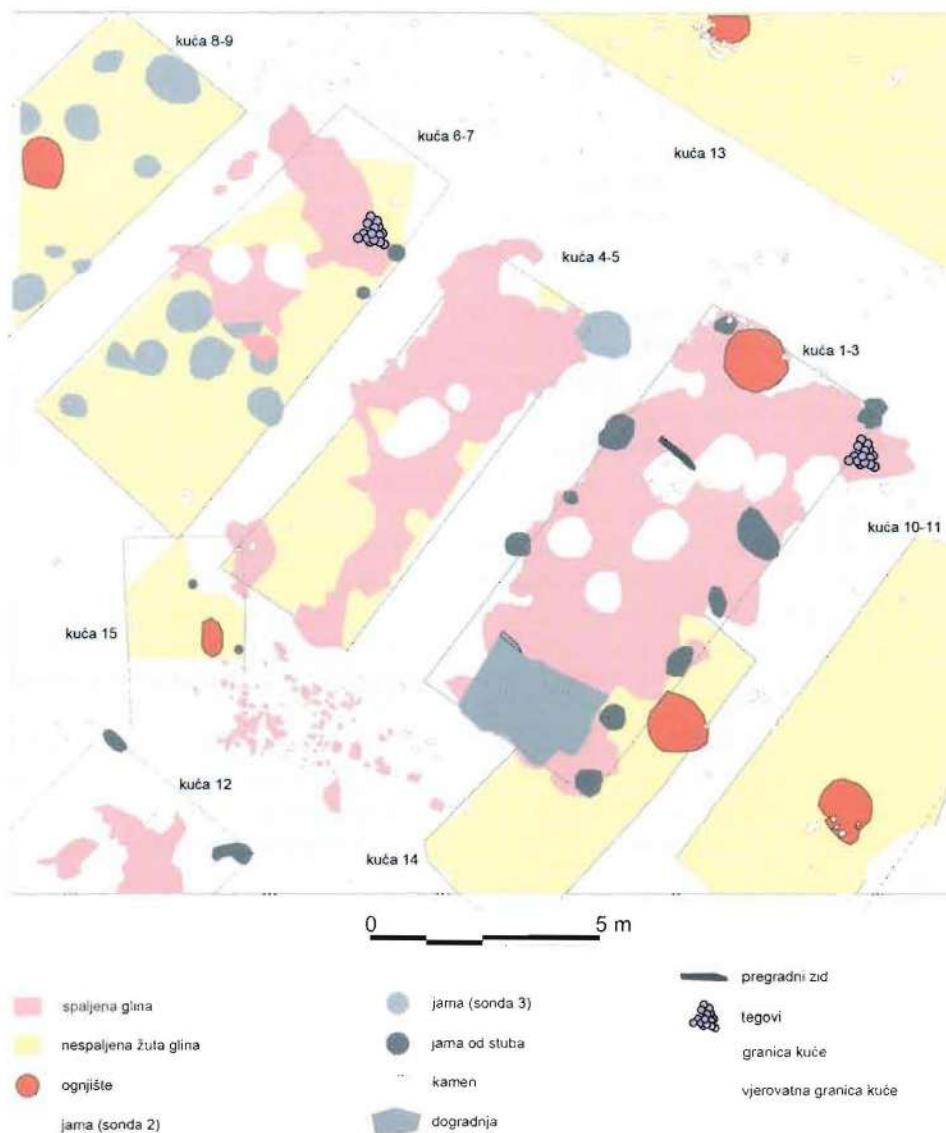
Slika 25. Okolište. 1: sonda 3, sjeverni profil A-B; 2: sonda 3, zapadni profil C-D; 3: sonda 1, sjeverni profil G-H; 4: sonda 1, sjeverni profil E-F.

Slika 26. Okolište. Sonda 3, kvadrant 16, sloj 4, lokacije C i E (kuće 7 i 10).
Neizgorjele površine kuća i uličica.

U sondi 3 otkrili smo jasne građevinske strukture. Ovdje su kuće uglavnom orijentirane u pravcu sjeveroistok-jugozapad i podignute u nizovima. Zavisno od položaja na kom su se kuće nalazile slobodne površine su različitih dimenzija. Tako su slobodni prostori koji se protežu u pravcu sjeverozapad-jugoistok relativno široki. Njihova je širina 3 do 5 m. Znatno uže su ulice u okviru nizova kuća. Njihova je širina 1 do 1,7 m. Široke površine obilježavaju puteve koji su korišteni za komunikaciju između pojedinih dijelova naselja, a za uske uličice se može reći da su služile kao prilazi pojedinim kućama, odnosno dijelovima domaćinstva.

Između kuća ima i drugih manjih prostora. U odnosu na strukture kuća, ulice se uglavnom jasno ocrtavaju kroz tamnosmeđi, sivosmeđi ili sivi sloj zemlje. Na pojedinim mjestima postoji i velika količina kamenih oblutaka između kojih je sloj izlomljenog kamena, te slojevi gline. Posebno velika količina kućnog lijepa nalazi se jugozapadno od centralnog niza kuća (Sl. 20, H). Magnetogram na ovom mjestu pokazuje izrazito jasnu, široku strukturu. Za razliku od materijala sagorjelih kuća, pronađeni materijal na ovom mjestu nije međusobno slijepljen gorenjem, već se odvaja u zasebne komade. Očigledno je da je na ovo mjesto naknadno donešen, sa ciljem izrade temelja uličica.

Slika 27. Okolište, sonda 3, situacioni plan (za koordinate pogledati Sl. 68).

GRAĐEVINSKI KOMPLEKS U SONDI 1

Sonda 1 nalazi se u sjeveroistočnom dijelu naselja, na vrhu samog tela. Iskopavanja na ovom području prvi put su obavljena 2002., a potom 2005. godine.

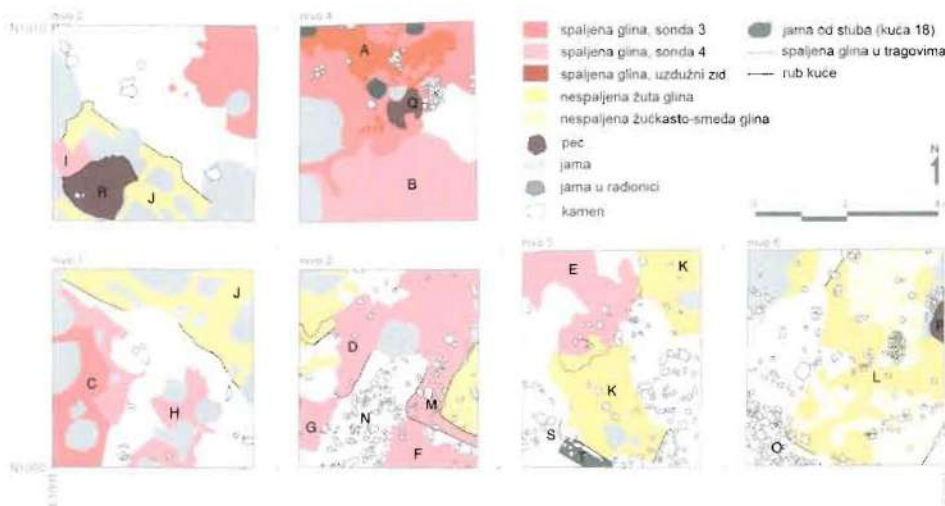
Situacija na terenu bila je slična onoj koju smo imali u sondi 3. Ovdje smo također zatekli slojeve kućnog lijepa, kao i žučkaste slojeve neizgorjele gline koji su okruženi tamnijim područjem zemlje. Posebno je zanimljiv različit stupanj očuvanosti kućnog

lijepa (Sl. 28). Većina slojeva pečene gline debljine je 10-15 cm i na njima nisu uočene značajnije zidne strukture (Sl. 28 B-I). Jedino je primijećen deblji sloj lijepa kod kuće A, otkrivene u zapadnom dijelu iskopa. Njegova debljina iznosila je čak 30 cm. Ispod tanjeg sloja izlomljenog materijala kućnog lijepa otkriven je i jedan znatno deblji sloj koji je dio urušenog zida (Sl. 29). Ispod ovog sloja uočava se pod izrazito crne boje (Sl. 25, 4). Na planu geomagnetske prospekcije (Sl. 10) sloj kućnog lijepa A vidi se kao izdužena struktura okrenuta u sjeveroistočnom pravcu. Ova anomalija zajedno sa ostacima kućnog lijepa sasvim očigledno pripada jednoj kući čija je dužina bila nekih 11 m.

Kod ostalih slojeva nagorjele gline (B-I), zahvaljujući mnogobrojnim prekidi-
ma, samo je djelimično bilo moguće ustanoviti ravne površine. Zbog toga je i njihova kategorizacija veoma teška, kao i njihovo određivanje po pitanju pripadnosti određenoj kući. Jasno strukturirani oblici pronađeni su u južnom dijelu iskopa, na mjestu gdje se tamni dio područja ulice N, koji sadrži velike količine kamenja i drugog pokretnog materijala, odvaja od susjednog područja kućnog lijepa D, kao i od površine M (Sl. 30).

Slojevi nesagorjele gline otkriveni su kako na zapadnom tako i u sjevernom dijelu površine iskopavanja. U zapadnom dijelu nalazi se sloj gline orijentiran u pravcu sjeverozapad-jugoistok, a koji je dužine nekih 7,5 m, a širine 3,3 m. Nalazi se između slojeva kućnog lijepa A, C i H (Sl. 28, J). Zbog njegovog pravougaonog oblika interpretiramo ga kao ostatak kuće. Ovoj kući treba pripisati i ognjište P otkriveno u okviru ove sonde (Sl. 28).

U istočnom dijelu iskopa, u kvadrantima 5 i 6, otkrivene su djelimično oštećene i neizgorjele, zagasiožute površine K i L. Za njih također možemo pretpostaviti da predstavljaju ostatke kuća (kuće 20 i 22). I kod njih uočavamo jasne razlike u odnosu na zonu ulica koja je tamnija i sa znatno više kamenja. Na površini L nalazi se i ognjište P (Sl. 28).

Slika 28: Okolište. Sonda 1. Plan iskopa.

Slika 29. Okolište. Sonda 1, kvadrant 4, nivo 3, kućni lijep A (kuća 18).
Dio zida sa mjestom ognjišta Q.

Kao u sondi 3, i u sondi 1 kuće su mjestimično u slojevima položene jedna na drugu (Sl. 25, 3-4). Direktno ispod sloja kućnog lijepa A i sloja koji odgovara podu nalazi se sloj neizgorjele žute gline debljine 10 cm. Na ovom mjestu pronađeni su i ostaci male kupolaste peći čiji je otvor na jugoistočnoj strani. Zbog svog stratigrafskog položaja ova peć ne može pripadati gornjoj, izgorjeloj kući 18, već pripada prethodnoj – kući 19.

Također je uočen još jedan sloj neizgorjele gline ispod lokacija kuća J, K i L (Sl. 28). Posebno je jasno strukturiran glineni sloj koji se nalazi ispod lokacije kuće L. Iako višestruko isprekidan, zadržao je prilično pravougaon oblik, te se na jugozapadu i sjeverozapadu jasno razgraničava od zona ulica.

Na osnovu mjesta i stratigrafije nalaza u sondi 1 moguće je govoriti o tri perioda gradnje. Serija ¹⁴C-mjerenja pokazuje da je riječ o periodu od najmanje 250 godina, u vremenu od 4800.-4500. pr.n.e (tabela 4).³¹

³¹ Riječ je o razlikama između najmlađeg datiranja najstarijeg perioda i najstarijeg datiranja najmlađeg perioda.

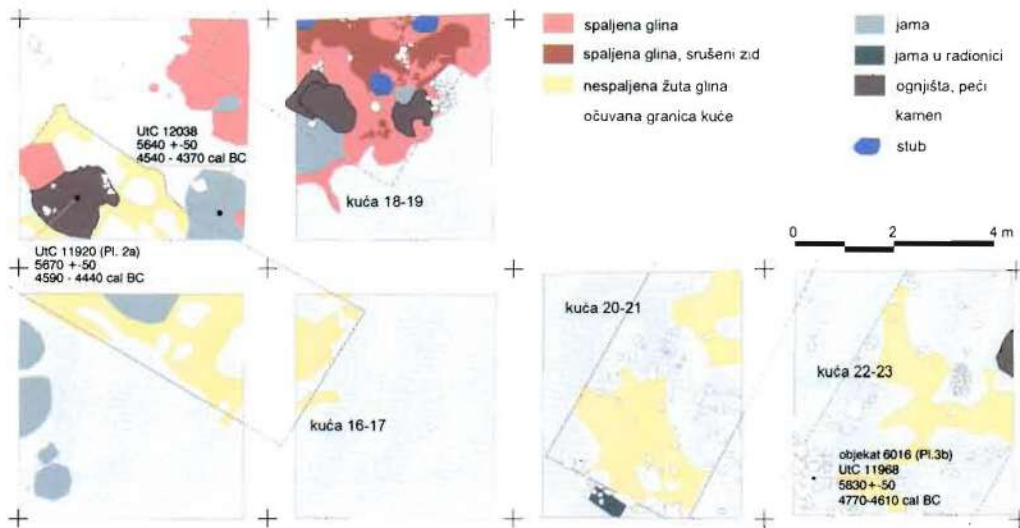

Slika 30. Okolište. Sonda 1; sloj 4.

Područje ulica i kuća na južnom dijelu lokacija kuća D i M (kuće 24-25).

Tabela 4. Okolište. Faze kuća i ^{14}C -mjerjenja u sondi 1 (kalibriranje OxCal, vidjeti 3.10. <http://c14.arch.ox.ac.uk/embed.php?File=oxcal.html>. 18.01.2008).

kuće	materijal	životinjska vrsta	$\delta^{13}\text{C}$ (‰)	^{14}C nekalibrirano b.p.	^{14}C kalibrirano B.C. (1 σ)
samo rov	kosti	goveče	-23.8	UtC 12038: 5640±50	4540BC(55.7%)4440BC 4420BC(9.8%)4390BC 4380BC(2.8%)4370BC
16-23	kosti	isto	-23.0	UtC 11920 5670±50	4590BC(2.7%)4570BC 4560BC(65.5%)4440BC
	kosti	goveče, svinja ili ovca / koza	-23.1	UtC 11968 5830±50	4770BC(68.2%)4610BC
24-28	kosti	goveče	-20.9	UtC 11900: 5901±50	4840BC(68.2%)4710BC
	kosti	goveče	-20.7	UtC 11901: 5980±50	4940BC(68.2%)4710BC
	kosti	ovca / koza ili srna	-20.8	UtC 11970: 5975±40	4930BC(2.6%)4920BC 4910BC(65.6%)4790BC

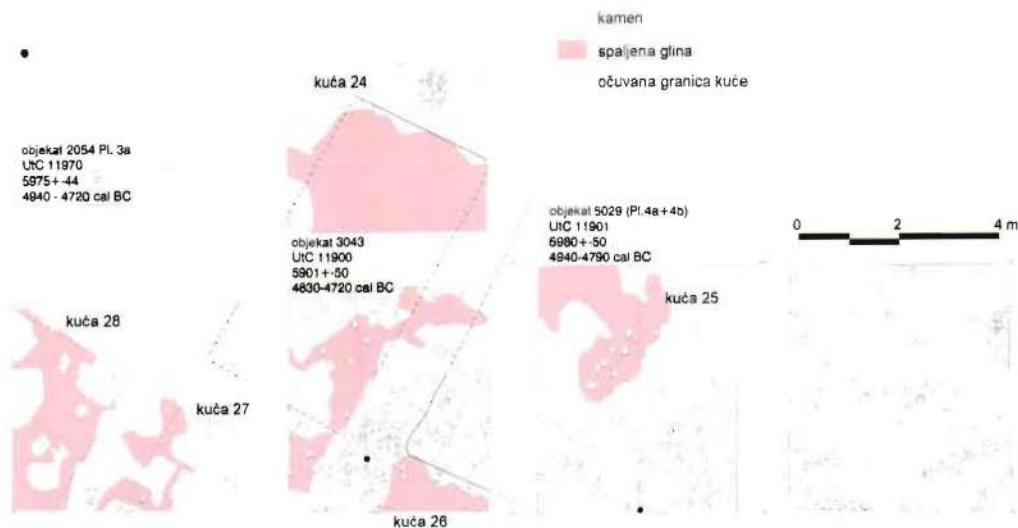
Slika 31. Okolište. Sonda I; interpretacija kuća 16-23.

Tokom najnovijih istraživanja otkriven je niz jama različite veličine (rupa). U jednoj od ovih rupa koja se nalazi na lokaciji L, ^{14}C -mjerjenja pokazuju vremenski raspon između 4540. i 4440. pr.n.e. (Sl. 31).

Istraživanja 2005. godine pokazuju da su neizgorjela kuća 16 i izgorjela kuća 18 građene na mjestima na kojima su ranije postojale kuće (kuće 17 i 19; Sl. 31). Mjerenja su pokazala da je do paljenja kuće 16 došlo u periodu između 4560.-4400. pr.n.e. Isto tako i kuće pronađene u istočnom dijelu sonde, na lokaciji K i L, nalaze se na mjestima gdje su i ranije postojale kuće 20-21 i 22-23 (Sl. 31). Mjerenja sa područja ulica na jugozapadnom kraju lokacije L pokazuju da se radi o vremenu između 4800. i 4700. pr.n.e.

Neizgorjeli ostaci kuća 20 i 21 djelimično leže na slojevima kućnog lijeva C-H (Sl. 28). Pripadaju starijem periodu gradnje, kod kojeg se u odnosu na mlađi period uočava drugačiji položaj uličica (Sl. 32). Zbog nepotpunih podataka strukture izgorjelih kuća samo su djelimično uočljive. Izuzetak je kuća broj 24 čiji su obrisi na jugoistoku i jugozapadu vrlo uočljivi. Jasno uočljivi su i vanjski jugozapadni i sjeverozapadni uglovi kuće 25. Više nego hipotetično je pitanje veličina kuća 26 do 28. Za vremensko određivanje perioda gradnje na raspolaganju smo imali tri ^{14}C -mjerjenja. Na osnovu dobivenih podataka, kuće 24-28 potiču iz vremena 5000. do 4900. pr.n.e, pri čemu jedan podatak dobiven sa područja uličica koje se nalaze između kuća 24 i 25, odgovara periodu do 4800. pr.n.e.

Na osnovu stratigrafskih podataka došli smo do zaključka da se na području sonde 1 nije radilo o samo jednom požaru, već o više njih. Slično kao kod sonde 3 uočena je najmanje jedna promjena strukture gradnje što se očituje u različitosti obrisa kuća. Na više kuća uočava se kontinuitet gradnje na istom mjestu.

Slika 32. Okolište. Sonda 1; interpretacija kuća 24-28.

Koliko se moglo utvrditi, širina ulica između nizova kuća je bila ista kao kod ulica koje čine prilaz objektima. Njihova je širina konstantno iznosila od 1 do 1,5 m.

U južnom dijelu ovog iskopa koji je služio za odlaganje otpada, kompleks ulica se jasnije uočava. Na ovom mjestu su otkrivene velike količine kamenja, keramike (Sl. 30), kao i sileksa. Nedaleko od ovog kompleksa nađene su i brojne radionice za izradu kamenog alata.

KUĆE

Tokom iskopavanja do 2006. godine u Okolištu je na površini od 500 m² djelimično ili potpuno otkriveno 28 kuća (tabela 5).³² Rezultati istraživanja pokazuju da je trećina ovih kuća uništena požarima različitih intenziteta. Zahvaljujući jakoj vatri na nekim kućama su čak i dekorativni detalji ostali očuvani. Za kuće koje nisu izgorjele, i kod kojih postoje horizontalne strukture, nije u potpunosti moguće reći da li je riječ o ostacima materijala gradnje, ili o *in situ* konzerviranim osnovama.

Kuće koje se nalaze u gornjim horizontima imaju relativno uske i pravougaone osnove. Na osnovu rekonstrukcija temelja gotovo smo sa sigurnošću ustanovili da dužina kuća³³ varira između 7,5 do 11 m, a širina između 2,9 i 4,9 m, te da površina na taj način obuhvata nekih 24 do 53 m², pri čemu prosjek iznosi oko 37 m².

Neolitske građevinske konstrukcije u Okolištu najbolje predstavlja kuća 1. Ovaj objekat se nalazi u građevinskom kompleksu otkrivenom 2005. godine u sondi 3 i predstavlja tipičan primjer gradnje (Sl. 34). Kuća je dužine 10,4 m, dok širina iznosi 4,4 m. Kao što

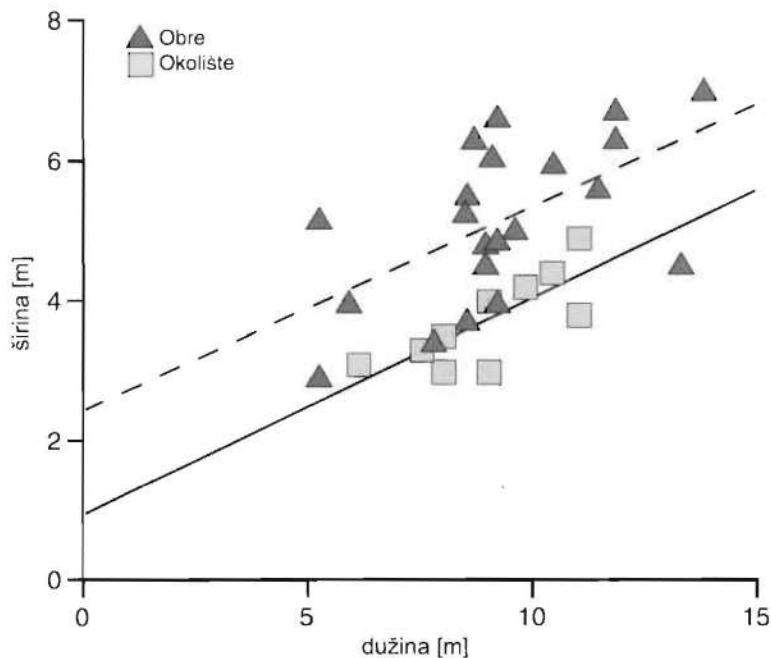
³² Prilikom ovog prebrojavanja nisu uzeta u obzir obnavljanja izvršena na istom mjestu.

³³ Kod kvocijenta dobivenog mjerenjem dužina i širina kuća, odnos strana u Okolištu je između 2 i 3, uz prosjek oko 2,5.

pravougaoni kućni lijep pokazuje, kuća je požarom u potpunosti uništena, pri čemu dijelovi nisu pali na područje susjednih ulica. Ispod ruševina zidova na većoj površini temelja objekta nalazi se pod koji je u centralnom dijelu od slabije spaljene gline, dok je prema zidovima izrazito crvene boje.

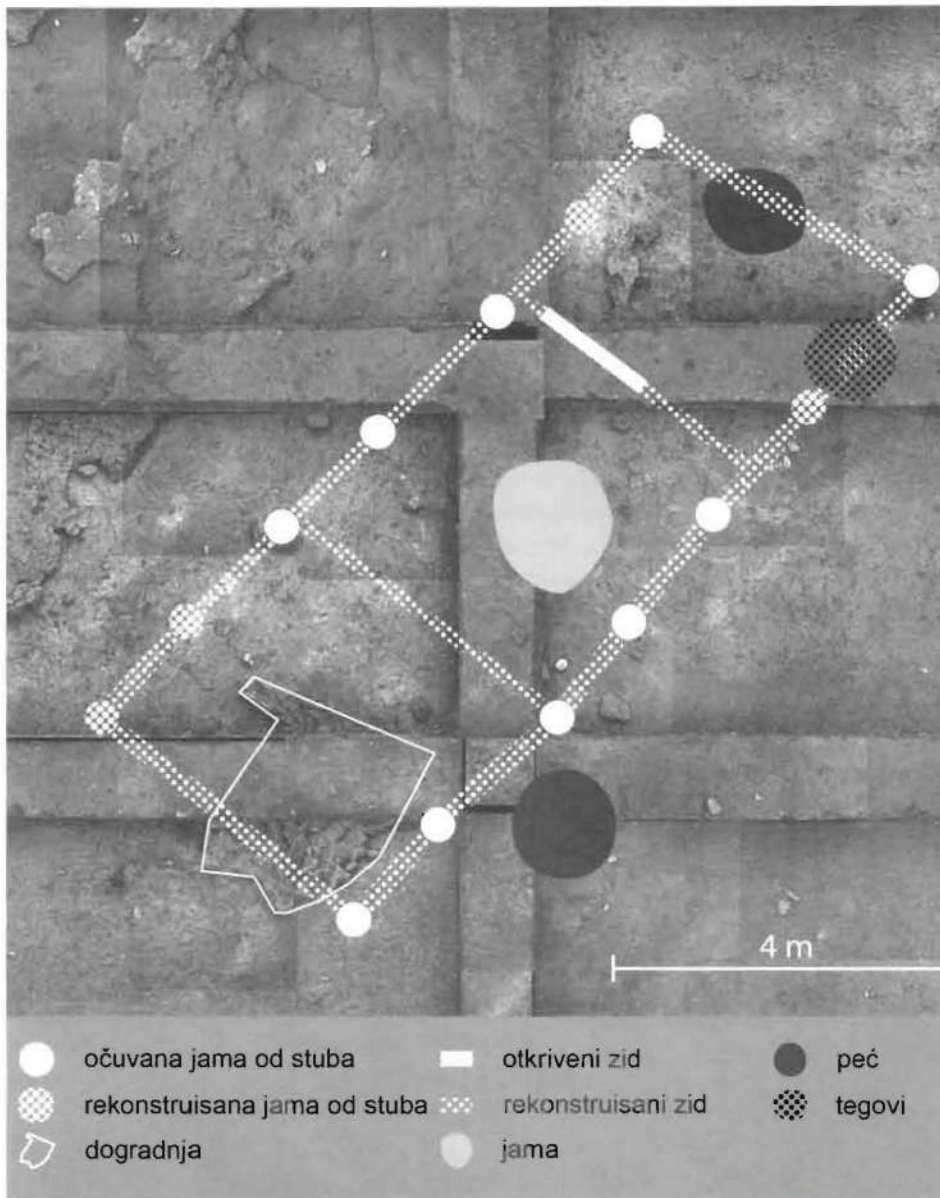
Na vanjskim uglovima objekta nalazi se deset od nekadašnjih četrnaest rupa za stubove. Njihov prečnik je manji od 0,5 m i međusobno su postavljene na prosječnom rastojanju od 1,60 m. Dio konstrukcije čini i sedam greda postavljenih duž kuće, jedne nasuprot drugim. Pregradni zid na sjeveroistočnom dijelu pokazuje da se kuća sastojala od najmanje dvije prostorije.³⁴ Prostor između nosivih greda popunjen je oblim, horizontalno i uspravno postavljenim kocima. Poluprečnik ovih kolaca je 6-8 cm, rjeđe 3 cm. Nije uočeno da je na bilo koji način korišten pleter. Najvjerovatnije je pruće učvršćivano direktno na drvenu konstrukciju. Osnova zidova je debljine 10 cm i pokrivena je glinom. Na osnovu debljine drvene konstrukcije moguće je rekonstruirati debljinu zidova koja je iznosila između 20 i 30 cm.

Podacima dobivenim rekonstrukcijom i prirodno-znanstvenim istraživanjima na ostacima kućnog lijepa dobili smo konkretne pokazatelje o načinu gradnje zidova kuća na lokalitetu Okolište. Nekadašnje zidne površine izgrađene od gline, višestruko su premazivane, a također dotjerivane tankim slojevima žbuke (razrijeđena glina). Ovaj način obrade je vjerovatno korišten kao zaštita od vlage. Na ostacima zida kuće 1 otkrivena je i dekoracija izvedena urezima (Sl. 35), što nam govori da su neki dijelovi zida bili i ukrašavani.

Slika 33. Okolište i Obre II. Linije različitosti veličine kuća.

³⁴ Asimetričan položaj pregradnog zida u okviru temelja govori da je kuća prvobitno bila podijeljena na tri prostorije jednake veličine.

Slika 34. Okolište. Sonda 3, nivo 3, kuća 1,
slika rekonstrukcije temelja.

Kuća br. 1 najvjerojatnije je imala krovnu konstrukciju. Za sada nije objašnjena funkcija velike rupe koja se nalazi u središnjem dijelu kuće i u kojoj su najvjerojatnije bili postavljeni veliki nosivi stubovi. Sasvim je sigurno da ova rupa pripada kući, jer je kao i sve ostale rupe ispunjena ostacima izgorjelog drveta.

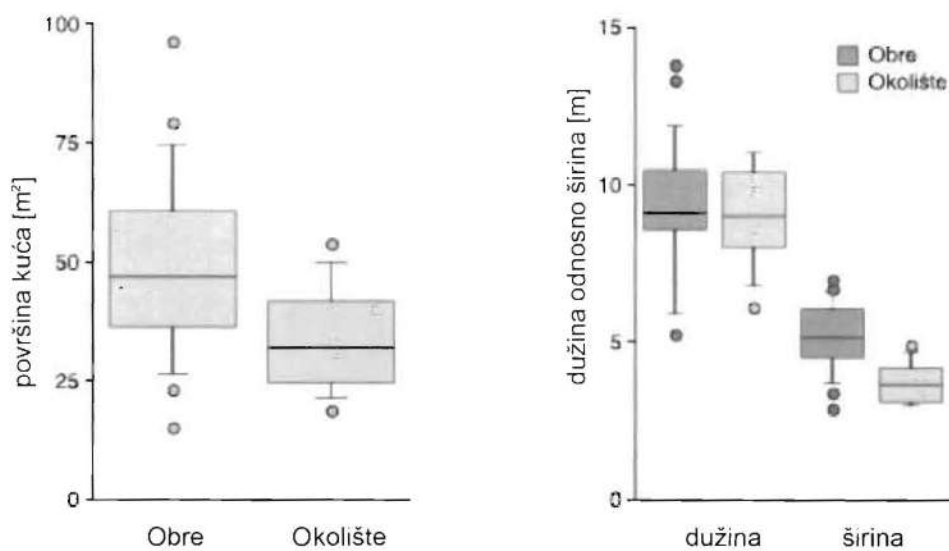
kuća	sonda	lokacija kuće	položaj	stanje	dužina	širina	pruće/ stubovi	površina (m ²)	broj prostorija	ognjište/peći (položaj u kući)	enterijer	ostalo
1	2a, b, c	3	SI-SZ	v – u – u	10,4	4,4	10(14)/7	48,0	2(3)	ognjište (sjev. ugao)	uzidan	tegovi
2	2a, b	3	SI-SZ	v – u	9,0	3,0	1	27,0	-	-	-	tegovi
3	2a, b	3	SI-SZ	v – u	9,8	4,2	-	41,2	-	-	-	tegovi
4	2a, b	3	SI-SZ	u – u	>4,0	4,2	2(?)/?	-	-	?	-	
5	2a, b	3	SI-SZ	u – u	8,0	3,5	-	-	-	peć (centar)	-	
6	2a, b	3	SI-SZ	u – u	9,0	4,0	-	36,0	-	peć (centar/SZ)	-	
7	2a	3	SZ-SI	u	11,0	4,9	-	53,9	-	peć (centar SZ)	-	
8	1	3	SI-SZ	u	8,0	3,0	-	24,0	-	peć (centar SI)	-	
9	1	3	SI-SZ	u	>2,8	2,9	2(?)/?	-	-	peć (centar)	-	
10	3b	1	SZ-SI	u – u	7,5	3,1–3,5	-	24,8	-	peć (SZ. dio)	-	
11	3a, b	1	SI-SZ	v – u	11,0	3,8	3	41,8	-	peć (SI-zid vani); ognjište (SZ-dio)	-	
12	2a, b	1	SI-SZ	u – u	>5,1	3,2	-	-	-	-	-	niz kamenja i radionica na SZ kraju
13	2a, b	1	SI-SZ	u – u	>5,5	3,6	-	-	-	peć (SZ-dio)	-	
14	1	1	SI-SZ	v	6,1	3,1	-	18,3	-	-	-	
15	1	1	SI-SZ	v	>5,2	3,0	-	-	-	-	-	
16	1	1	SI-SZ	v	-	-	-	-	-	-	-	
17	1	1	SI-SZ	v	-	3,2	-	-	-	-	-	
18	1	1	SI-SZ	v	-	3,0	-	-	-	-	-	

Tabela 5. Okolište. Kuće. Opis nivoa za sada je relativan, jer se odnosi na iskopane površine. Donji nivo naselja je označen brojem 1. Koso položeni brojevi govore o nesigurnim podacima. V-spaljeno; U-nespaljeno.

Slika 35. Okolište. Sonda 3, kuća 1, zidna žbuka sa urezima, omjer 1:1.

Zahvaljujući upoređivanju kuća sa Okolišta sa onima na Obrima II dobili smo podatke za bolje razumijevanje rekonstrukcije procesa naseljavanja u okviru butmirske kulture. Nalazište Obre II je udaljeno samo nekih desetak kilometara od Okolišta i iz istog je vremenskog perioda. Iskopavanja obavljena pod vođstvom Benca i Gimbutas, u sklopu jugoslavensko-američkog projekta, pokazala su da se u okviru četrnaest građevinskih horizonata nalaze ostaci najmanje 29 kuća.³⁵

Slika 36. Okolište i Obre II.
Odnos veličine (1), odnosno širine kuća (2).

³⁵ Benac 1973.a; Gimbutas 1974.

Kuće na lokalitetu Obre II u pravilu su bile znatno veće (Sl. 33). Veličina kuća u prosjeku iznosi 50 m², dok je kod Okolišta to oko 30 m² (Sl. 36, 1). Kao što nam slika 36, 2 jasno pokazuje, razlike ne treba tražiti kod dužine kuća, jer ona u oba slučaja iznosi oko 9 m. Prije svega su razlike u širini samih objekata. U prosjeku razlika iznosi oko jedan metar, što znači da su kuće na Obrima II po svojoj konstrukciji veće od onih u Okolištu.³⁶ U okviru prva tri sloja (horizontala) nije uočena neka bitnija promjena veličine objekata (tabela 6) što pokazuje da opisane razlike nemaju hronološki karakter. Ipak, možemo zaključiti da se odnos dužine i širine objekata u Obrima II približio onom u Okolištu.

Tabela 6. Poređenje veličine kuća sa proporcijama osnova na Okolištu i Obrima II.

nalazište	faza	broj	prosječna površina (m ²)	prosječni kvocijent dužine-širine
Obre II	1 (St.h 1-2)	4	47	1,8
Obre II	2 (St.h 3-5)	8	55	1,9
Obre II	3 (St.h 6-8)	5	54	2,1
Okolište		9	37	2,5

Za razliku od Okolišta, niz kuća u Obrima II ima stubove u sredini objekta koji su vjerovatno služili kao potpora krovnoj konstrukciji. Ta dodatna potpora je bila neophodna zbog širine kuća. Detalji koji se pojavljuju u konstrukciji gradnje kuća u Okolištu u potpunosti odgovaraju onima koji su ustanovljeni kod mlađih slojeva na Obrima II.³⁷

Ako polazimo od činjenice da veličina kuća odgovara broju ljudi koji je u njima bio nastanjen, onda mala kori Ova peć je veličine 1,6 × 1,0 m (Sl. 37). Osnovu čini pravougao-ni prostor zaobljenih rubova. Sprijeda se uočava radna površina od jarkocrvene pečene gline. Unutrašnjost peći je veličine 1,0 × 0,6 m. Ovaj objekat se nalazi u jugozapadnom dijelu kuće 19 sa poledinom prema sjeverozapadnom vanjskom zidu. Sna površina kuća u Okolištu upućuje na manju zajednicu. Također, moguće je da ovo odražava posljedicu gušće gradnje,³⁸ a istovremeno potkrjepljuje i pretpostavku o Okolištu kao centralnom naselju. Ipak, neophodan je oprez kod ovakve interpretacije, jer postoji mogućnost da se prilikom novih prospekcija na Obrima II pokažu slične strukture gradnje kao kod Okolišta.

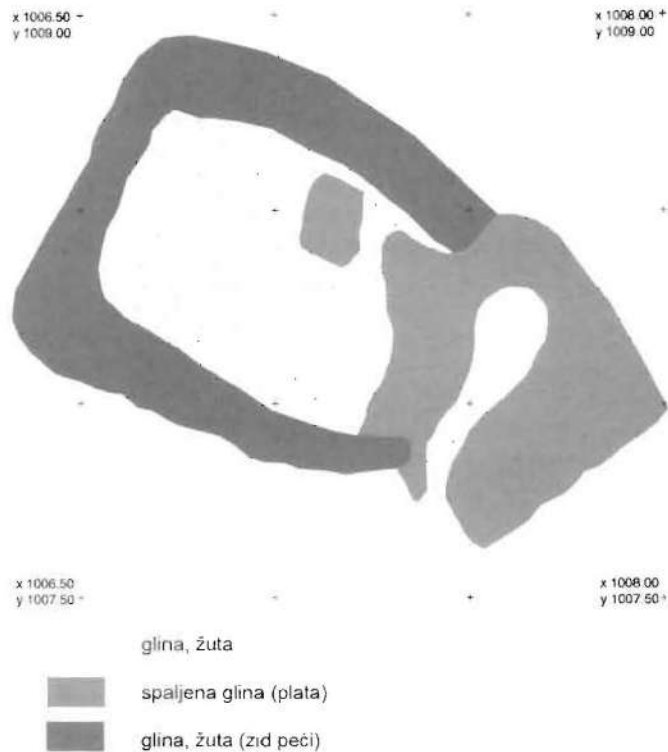
OGNJIŠTA

Ognjišta su u Okolištu pronađena u deset od ukupno 28 kuća. Kod devet kuća je riječ o različito konstruiranim otvorenim ognjištima. Nasuprot tome jedinstven je primjerak jednostavne kupolaste peći pronađene u sondi 1.

³⁶ Test po Mann-Whitney kod širine pokazuje izrazito naglašene razlike, dok za dužinu razlike nisu naglašene.

³⁷ Benac 1973.a, 30-37.

³⁸ Kod studije o poređenju kultura R. Naroll (1962.) govori o prosjeku od 10m² stambenog prostora po stanovniku.

Slika 37. Okolište. Sonda 1, kuća 19, kupolasta peć.

Ova peć je veličine $1,6 \times 1,0$ m (Sl. 37). Osnovu čini pravougaoni prostor zaobljenih rubova. Sprijeda se uočava radna površina od jarkocrvene pečene gline. Unutrašnjost peći je veličine $1,0 \times 0,6$ m. Ovaj objekat se nalazi u jugozapadnom dijelu kuće 19 sa poledinom prema sjeverozapadnom vanjskom zidu.

Otvorena ognjišta većinom su okruglog ili ovalnog oblika, i vrlo često leže na temeljima od riječnih oblutaka i većih kamenih blokova.³⁹ Manji objekti su poluprečnika između 1,0 i 1,2 m, dok su veća, pažljivo građena ognjišta, veličine od 1,4 do 1,6 m. Takve primjerke susrećemo kod kuća 13, 16 i 18. Uglavnom se radi o jednofaznim ognjištima. Samo kod kuća 10 i 14 je riječ o dvije površine položene jedna na drugoj koje su međusobno odvojene nesagorjelim materijalom. U dva slučaja se kamenje ispod ognjišta ne nalazi samo u fundamenteu, već i po strani (kuće 13 i 18), što nas dovodi do zaključka da uloga ovog kamenja nije samo u osiguranju fundamentea i u zagrijavanju, već da ima i neku drugu funkciju.⁴⁰

³⁹ Uglavnom se direktno ispod ploče nalazi manje kvarcno kamenje, a i veći polomljeni blokovi nalazili su se neposredno ispod njih. Sigurno je da je kvarcno kamenje u temeljima služilo za akumuliranje toplote.

⁴⁰ Na rubnom dijelu peći-R na sondi 1 ležali su brojni fragmenti keramike. Postoji mogućnost da je dio kamenja (slobodnog) služio kao radna površina za, recimo, pripremu namirnica.

Slika 38. Okolište. Sonda 1, nivo 4; kuća 16; ognjište R.

Slika 39. Okolište. Sonda 1, kuća 16; profil ognjišta.

DRUGI OBJEKTI

U jugozapadnom dijelu kuće 1 nalazi se udubljenje širine 2,6 m i dužine 2,0 m popunjeno većim komadima kućnog lijepa. Objekat doseže dubinu do 0,3 m ispod tla izgorjele kuće. Na sjevernom uglu ovog udubljenja opaža se uspravno postavljen komad zida koji očigledno pripada nekom drugom objektu (Sl. 40). Nismo mogli ustanoviti da li je bio povezan sa samim podom kuće.

Slika 40. Okolište. Sonda 3, kvadrant 14, sloj 3, kuća 1. Dio objekta nepoznate namjene.

RADIONICE ZA TKANJE

Tegovi za razboj

Na mnogim mjestima iskopavanja otkriveni su probušeni tegovi različitih veličina i težina. Ovi objekti uopćeno su klasificirani kao tegovi za razboj. U prilog ove pretpostavke prije svega ide učestalost ovih predmeta.⁴¹

Na podu kuća 1 i 6, koje su otkrivene u sondi 3, ispod ruševina pronađeno je više gomila ovakvih tegova. Njihov broj je bio 13, 17 i 30 komada (Sl. 41). Za razliku od pojedinačnih, većih zvonastih tegova, gomile su uglavnom sadržavale manje, okrugle tegove ovalnog poprečnika. Ovi predmeti nisu nađeni u nekim organiziranim skupinama, već su uglavnom razbacani. Polazeći od etnografskog poređenja sa tegovima u Divostinu, pretpostavlja se da se tkanje obavljalo u jesenjem i zimskom periodu, dok su ljeti tegovi stajali u gomilama.⁴²

Ove gomile tegova koje su pronađene u Okolištu locirane su u sjevernim dijelovima objekata, uz istočni zid. U kući br.1, osim veće gomile, pronađena je i gomila koja je ležala direktno uz zid sa suprotne strane. Isto tako i kod kuće br. 4 tegovi su nađeni pojedinačno u sjeveroistočnom dijelu. Kako se u gotovo svim objektima tegovi nalaze u sjevernom dijelu kuća, pretpostavlja se

⁴¹ Ne uzimajući u obzir kontekste nalaza i nalazišta, slaba spaljenost objekata ne govori u prilog alternativne upotrebe tegova. Tringham/Stevanović 1990., 330-334; Rasson 1988., 337.

⁴² Rasson 1988., 337 i dalje.

da su na tim mjestima najvjerojatnije i prvobitno bili korišteni, iz čega se može zaključiti da je sjeverni dio kuće služio kao radionica. Slična situacija je i sa nalazima u Divostinu.⁴³

Analiza otiska tkanine na dnu posude iz kuće 1, otkrivene 2005. godine, dala je odgovor o kakvoj vrsti izrađivanog materijala se ovdje radilo. Pronađeni otisak potječe od vrlo finog tkanog platna (Sl. 42).

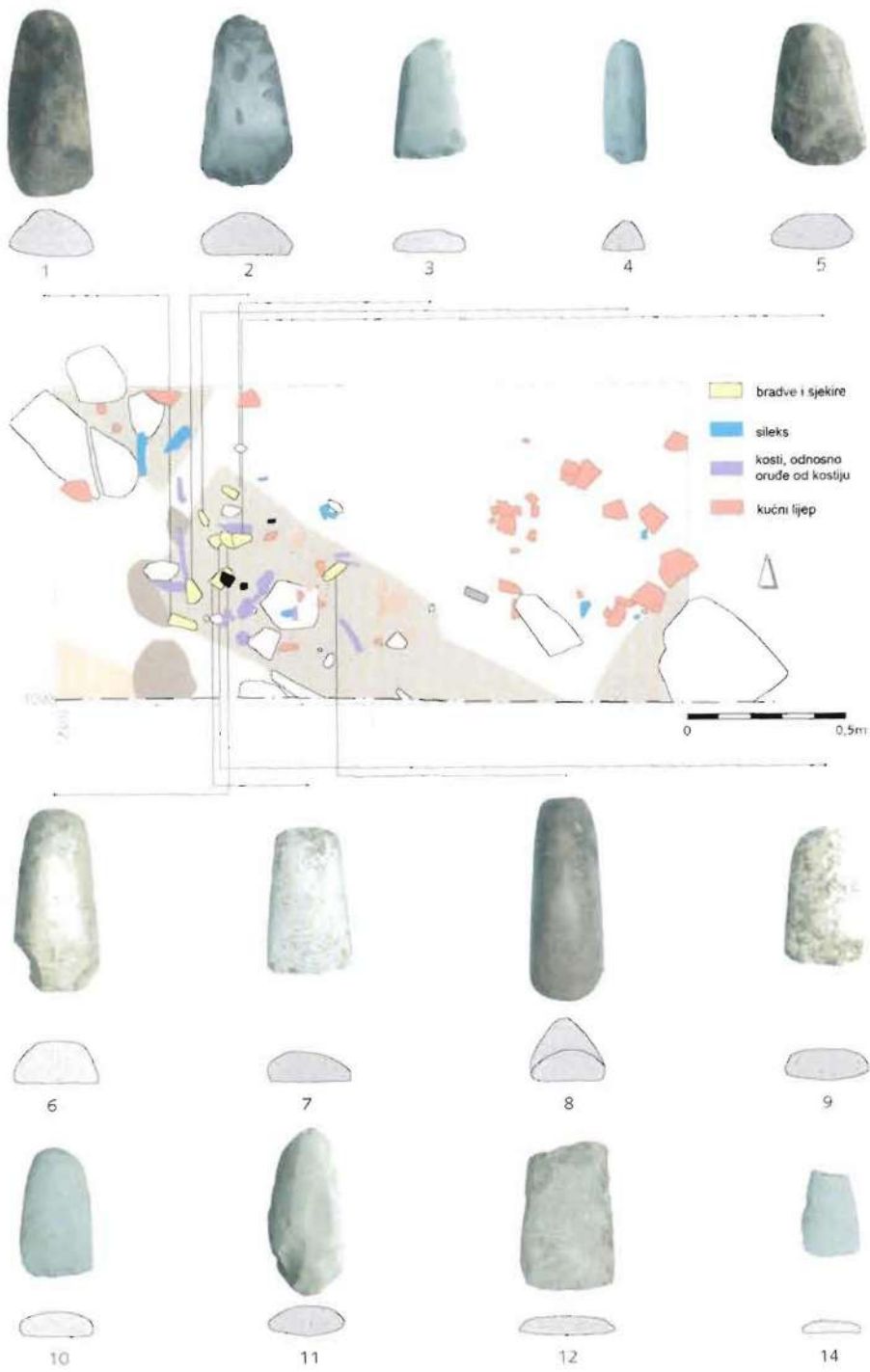

Slika 41. Okolište. Sonda 1, sloj 3, kuća 6. Tegovi na gomili.

Slika 42. Okolište. Sonda 1, kuća 1. Otisak tkanine na posudi, omjer 2:1.

⁴³ Bogdanović 1988.; 111.

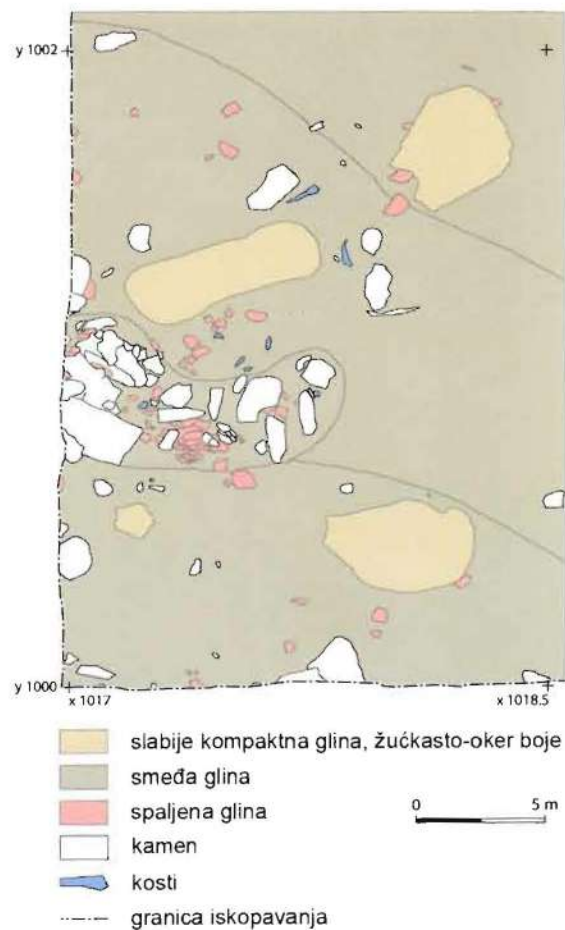

Slika 43. Okolište. Sonda I, depo sa alatom (H. J. Köhler).

DEPO SA ORUDEM

Temelj kuće 21 koja nije gorjela, otkriven u sondi 1, sa jugozapadne strane ograđen je redom velikog kamenja koje je vjerovatno služilo kao fundament pročelja kuće. Ispod ovog kamenja, 2002. godine, pronađena je ovalna, plitka jama dužine 1 m, a širine 0,5 m, u kojoj se nalazila veća količina alata i kamenih sirovina (Sl. 43).

U centru ove jame nađene su dvije tanje kamene ploče veličine 20 cm × 20 cm koje su vjerovatno korištene kao nakovanj, radne površine ili površine za oštrenje. Na pločama, a i u njihovoj neposrednoj blizini, nalazilo se 13 sjekira, koje bez izuzetka imaju tragove upotrebe. Osim sjekira, nađene su i drške od jelenjih rogova, koštano šilo (Sl. 67, 3-5), jedan vrh kamene strijele, kao i jedna kremena lamina.⁴⁴

Slika 44. Okolište. Sonda 1; područje sa radionicom.

⁴⁴ Benac 1973.a, opisuje sličan nalaz sa nalazišta Obre II koji se sastoji od 16 sjekira, 2 noža od kremenja, 2 koštana šila, dvije probušene keramičke pločice, kao i tri posude iz drugog horizonta.

RADIONICE ZA OBRADU LITIČKOG MATERIJALA

Još jedna radionica, čija funkcija nije jasna, pronađena je nekoliko metara dalje prema zapadu, na južnom kraju ulice između lokacija kuća K i L (Sl. 44). Na površini veličine 1,5 m × 1,0 m uočava se veća koncentracija kamenja, komada lijepa i drugih artefakata. Centar ove površine pravougaonog oblika čini depo kamenja, u okviru kojeg je između ostalog nađen i jedan kameni žrvanj.

U neposrednom okruženju koncentrirani su i drugi fragmenti kamenih žrvnjeva, mnogobrojni artefakti od kremena, te ukupno deset glačanih sjekira od kojih su dvije nedovršene.

KERAMIKA IZ ZAŠTITNIH ROVOVA

TEHNOLOŠKE ODLIKE KERAMIKE

Keramika iz različitih perioda sistema zaštitnih rovova isključivo je monohromna. Mnogobrojne posude koje su bile izložene relativno jakoj vatri, različitog su kvaliteta. Polazeći od veličine, boje i kvaliteta obrađene površine moguće je razlikovati najmanje četiri različite grupe materijala.

Najkvalitetniju izradu imaju sjajno polirane, crne keramičke posude kod kojih su golim okom teško uočljivi dodaci u glini (fina keramika 1). Ovog materijala najviše je nađeno u sondama 8.1 i 8.2, pri čemu se većinom pojavljuje u okviru trećeg sloja, dok u donjim horizontima izostaju (tabela 7).

Neznatno slabijeg kvaliteta je keramika izrađena od gline miješane sa polufinim pijeskom, pečena u crnoj, sivo-crnoj, tamnosivoj i rijetko u tamnosmeđoj boji. Površina nema karakterističnu polituru za finu keramiku 1, već su površine pažljivo uglačane i premazane (fina keramika 2). Fina keramika uglavnom je zastupljena sa nekoliko već poznatih formi (keramika 1), dok se kod keramike 2 uočavaju različiti oblici (tabela 7).

Tabela 7. Okolište. Raspored po vrstama keramike iz sistema rovova.

faza	fina keramika 1	fina keramika 2	polufina keramika	gruba keramika
vanjski rov				
izgradnja vanjskog nasipa			81157	
1. sadržaj vanjskog rova			81154	
dogradnja vanjskog nasipa			81055	
2. sadržaj vanjskog rova	81209	81265, 81280		81277
srednji rov				
izgradnja srednjeg nasipa			82241	82232, 82284
1. sadržaj srednjeg rova		82266, 82306, 82307	82305, 82290, 82220	82311, 82299
dogradnja srednjeg nasipa		82169, 82228	82227, 72174 82182, 82222	82176, 82184
2. sadržaj srednjeg rova	82286, 82198, 82320, 82192, 82207, 82276	82240, 82242, 82279	82125, 82132, 82149, 82173, 82285, 82137, 82191, 82252	82280, 82197, 82158, 82203

Ostala keramika je po tehnološkim detaljima uglavnom heterogena. Zapravo, moguće je razlikovati polufinu od grube keramike, pri čemu samo razgraničenje ovih dviju vrsta keramike nije uvijek moguće. Kao dodatak najčešće služi fini ili manje fini kvarcni pijesak, dok je znatno rjeđe riječ o krečnjaku ili nekom organskom materijalu. Obrada površine varira od pažljivog glačanja do grubljeg premazivanja. Kao kriterij za tabelu br. 7 služe prije svega kombinacije materijala koji se dodaju u glinu i način obrade površine.

Očigledno je da se kod izrade površina, prije svega, teži ka tamnijim bojama. Spektr boja se proteže od tamnosive ili tamnosmeđe boje, preko crveno-sive ili crveno-smeđe boje, sve do crvene ili narandžaste boje. Keramičke posude narandžaste boje bile su izložene sekundarnom pečenju, što ukazuje na intenzivnu i dugotrajniju upotrebu.

Morfologija keramike i njen položaj u vertikalnoj stratigrafiji

U sondama 8.1 i 8.2 nađeni su fragmenti šest različitih vrsta posuda. Riječ je o zdjelama, plitkim posudama na nozi, posudama zatvorene forme kratkog vrata, posudama zatvorene forme dugog vrata, posudama zatvorene forme bez vrata i loncima.

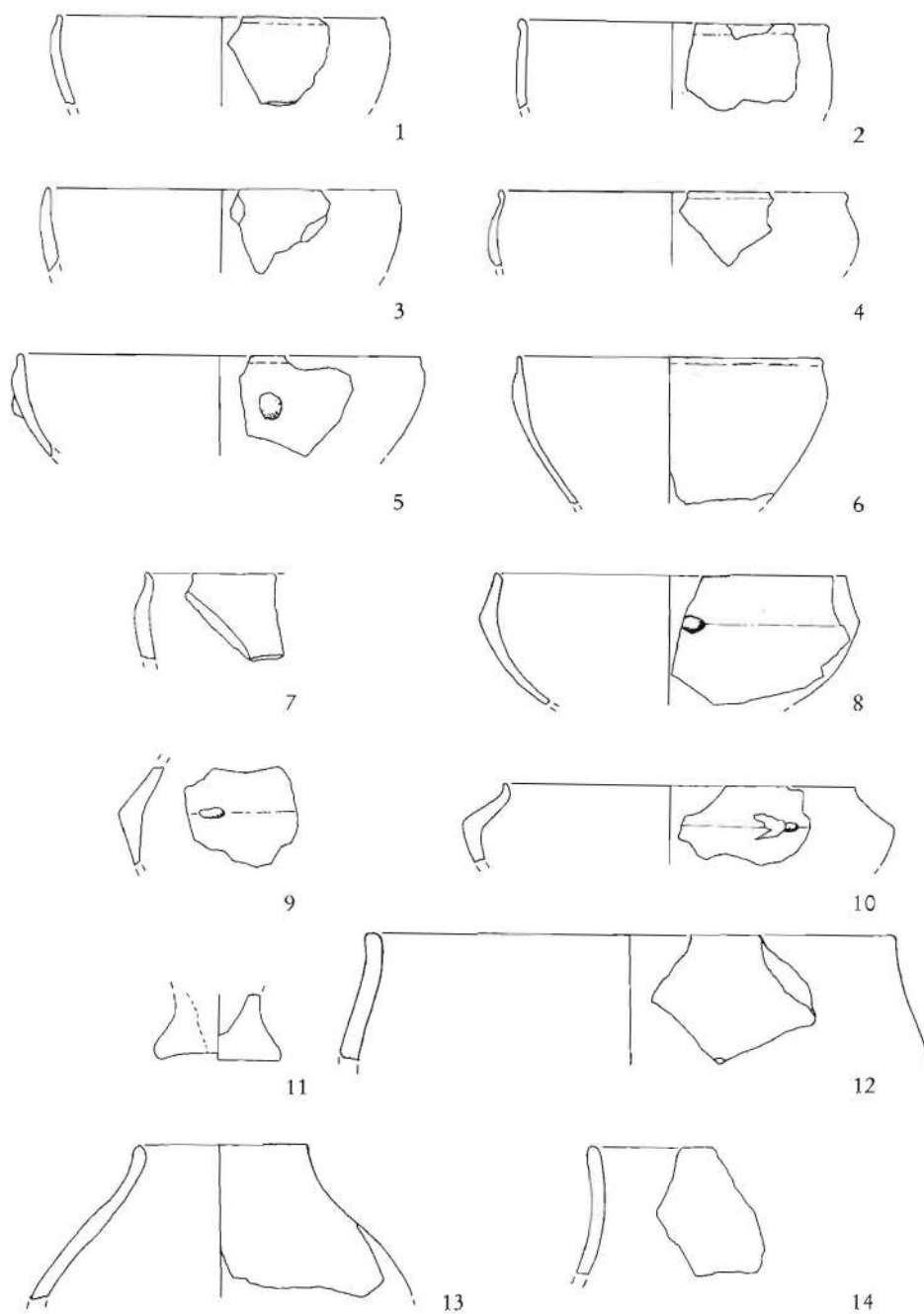
Zdjele su najčešće koničnog presjeka sa blago naznačenim rubom (Sl. 45; 1.2.4-6). Nađene su i tri zdjele bikoničnog oblika (Sl. 45; 8-10). Na pojedinim zdjelama, kao izraz ukrašavanja, uočavaju se pojedinačna bradavičasta ispupčenja (Sl. 45; 5.8.9). Trbušaste posude pojavljuju se kako u okviru starijeg, tako i mlađeg nasipa srednjeg rova. Za razliku od ovoga, bikonični oblici posuda pojavljuju se tek kod treće faze sadržaja rova (tabela 7). Također se u ovoj fazi javlja i fino polirana keramika 1.

U okviru pronađenog materijala iz sistema zaštitnih rovova, zdjele sa nogom koje su inače veoma karakteristične za butmirsku kulturu, zastupljene su samo jednim primjerkom. Riječ je o fragmentu pune nožice sa proširenom bazom (Sl. 45, 11).

Isključivo iz starijeg perioda potječu posude kratkog vrata koji se skladno širi u trbušasto tijelo. Pojavljuju se u oblicima sa širokim (Sl. 45, 12), kao i sa uskim vratom (Sl. 45, 13). U najmlađim periodima sistema zaštitnih rovova pojavljuju se i posude dugog vrata (Sl. 45, 14). Neki fragmenti su ravnog, ljevkastog, kao i cilindričnog vrata (Sl. 46, 1.2).

U starijem periodu sistema zaštitnih rovova pronađeno je više primjeraka posuda kraćeg koničnog i izduženog oblika bez vrata, sa relativno velikim otvorom koje obično nisu ukrašene (Sl. 46, 3-6). Kod jednog primjerka (Sl. 46, 4), na nekih 2,5 cm ispod oboda nalazi se rupa izrađena nakon pečenja koja je najvjerojatnije služila za vješanje posude. Kod jedne druge posude iz mlađeg perioda, ispod oboda je aplicirana čepasta drška (Sl. 46, 3).

Kod lonaca grube keramike uglavnom su zastupljene konične posude izduženog oblika kod kojih se ispod oboda pruža dekorativno rebro (Sl. 47; 1.2.4.5.7). Na jednom primjerku ovo rebro je valovitog oblika (Sl. 47, 6) i premazano je. Na drugom primjerku pojavljuje se vodoravan niz udubljenja izveden prstima (Sl. 47, 8). Bikonične zdjele sa jednim ukrasnim rebrom nađene su u svim fazama sistema utvrđenja, što nije slučaj sa primjerkom sa dvostrukim rebrom koji se susreće tek u mlađem periodu. Osim zatvorenih, koničnih zdjela javljaju se i neukrašene zdjele sa širim otvorom (Sl. 47, 9).

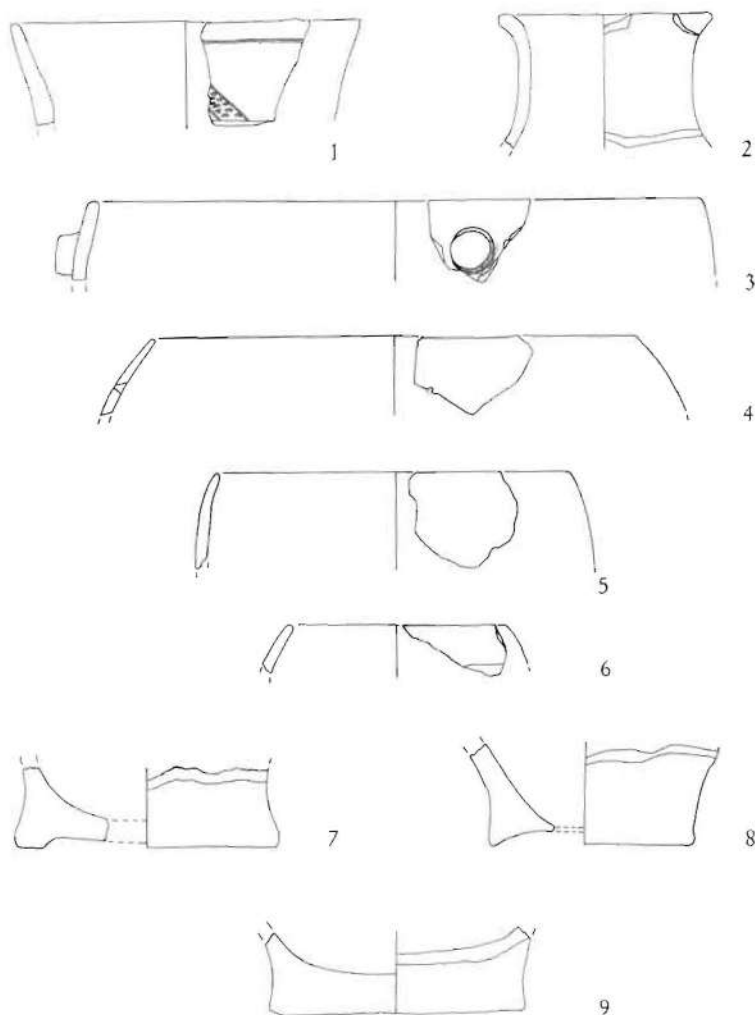

Slika 45. Okolište. Sonde 8.1 i 8.2. Zdjele, posude sa nogom, posude kratkog vrata:

1. (nalaz broj)-81306; 2-82169; 3-82228; 4-82286;

5-82192; 6-82198; 7-82276; 8-82207; 9-82320; 10-81209; 11-81280;

12-81154; 13-82305; 14-82307. Omjer 1:3.

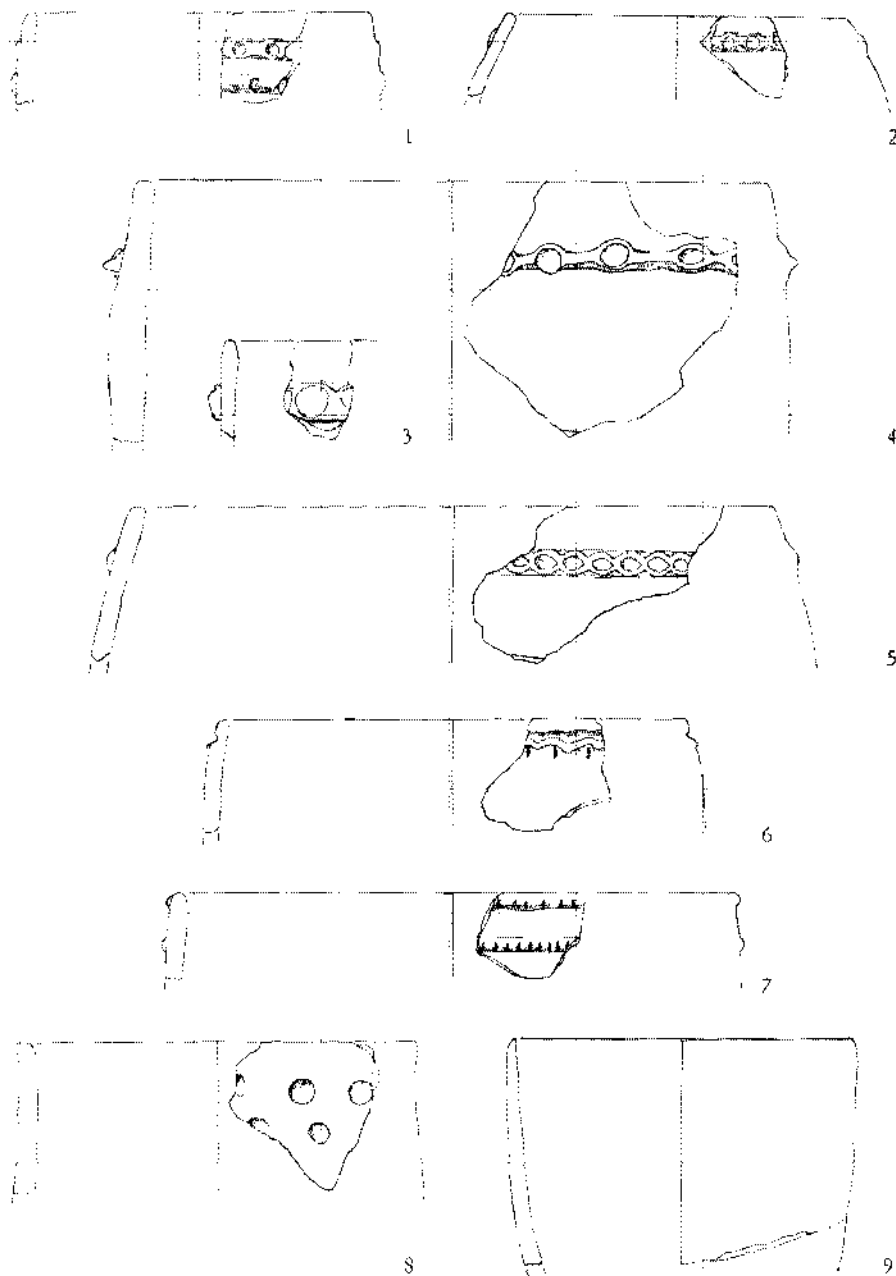
Slika 46. Okolište. Sonde 8.1 i 8.2. Posude sa vratom, posude zatvorene forme bez vrata, dna posuda: 1. (nalaz broj)-81265; 2-82137; 3-82191; 4-81157; 5-82174; 6-82182; 7-82266; 8-82222; 9-82252. Omjer 1:3.

Dna ovih posuda vrlo često su masivne izrade. Nekad su to ravna (Sl. 46, 9), slabije prstenasta (Sl. 46, 7), ili prstenasta i udubljena dna (Sl. 46, 8).

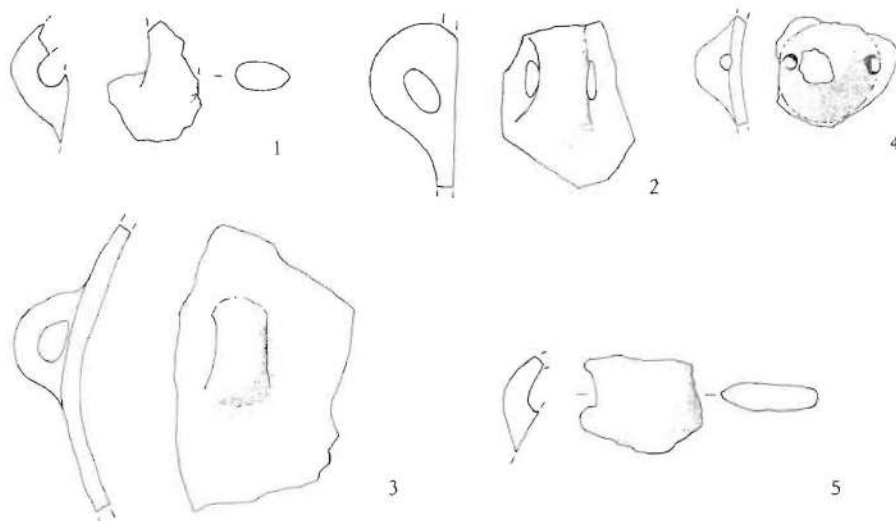
Drške su uglavnom savijene i ovalnog su do pljosnatog presjeka (Sl. 48, 1-5), a posebno se ističu masivne, okrugle drške (Sl. 48, 4).

Ukrašavanje keramike s vremenom je na lokalitetu Okolište sve učestalije. Rubovi u najstarijim slojevima najčešće su ukrašeni plastičnim rebrima. Na finoj keramici vrlo rano se pojavljuju dekorativni detalji u obliku malih okruglih do ovalnih bradavica, ili većih, međusobno povezanih ovalnih do izduženih aplikacija (Sl. 45, 5.8-10; 49, 8-10). Još od prvih faza obnove rovova kod keramike se pojavljuju mala udubljenja i prva pre-mazivanja. Ovaj način ukrašavanja opaža se i u kasnijim periodima (tabela 7). Možemo

reći da je spektar motiva ukrašavanja veoma šarolik. Posebno se ističu spirale između kojih su površine ukrašene urezima, trakama, kao i urezanim površinama (Sl. 49, 1.2), šrafranim trakama (Sl. 49, 4-7), kao i trougaonim površinama (Sl. 49, 3).

Slika 47. Okolište. Sonde 8.1 i 8.2. Lonci: 1.(nalaz broj)-81277; 2-82284; 3-82203; 4-82232; 5-8311; 6-82197; 7-82158; 8-82176; 9-82184. Omjer 1:3.

Slika 48. Okolište. Sonde 8.1 i 8.2. Ručke:
1 (nalaz broj)-82290; 2-82285; 3-82299; 4-82227; 5-82173. Omjer 1:3.

Broj nalaza iz različitih perioda sistema zaštitnih rovova u značajnoj mjeri varira. Bez obzira na ovu činjenicu, analiza tehnologije izrade keramike, kao i analiza oblika daju nam osnovne pretpostavke za određenje mjesta u hronološkom sistemu neolita centralne Bosne.

1. **Primjesa gline.** Keramika kod koje je uočeno visoko prisustvo pijeska, slično kao kod Okolišta, po prvi put je pronađena u mlađim slojevima na lokalitetu Obre I i u donjim horizontima I i 2 na Obrima II.⁴⁵ Fini pijesak, kao i krečnjak, pojavljuju se u slojevima 1 i 2, dok u trećem sloju fini pijesak u potpunosti izostaje.
2. **Obrada površine.** U okviru nalaza do 2006. godine nisu otkriveni karakteristični primjerci (npr. barbotin) ranog neolita, kao i kakanjske kulture. U najstarijim slojevima nedostaje fina keramika sa tipičnom poliranom površinom. Ova vrsta objekata se javlja tek u okviru najmlađih slojeva rovova. U Obrima II manja količina predmeta polirane površine (2,9%) prisutna je i u okviru donja dva horizonta, dok je u trećem horizontu brojnija od glačane keramike.⁴⁶
3. **Zdjele.** Zdjele koje su karakteristične za najstarije faze Okolišta (trbušate zdjele), po Bencu se pojavljuju tek od perioda Kakanja II, a tipične su i za Kakanj III, kao i za dva najstarija horizonta u Obrima II.⁴⁷ U kasnijoj kakanjskoj fazi koja je između ostalog zastupljena i u Arnautovićima, po prvi put su prisutni i primjerci bikoničnog oblika.⁴⁸
4. **Posude kratkog vrata.** Fragmenti trbušastog posuđa pronađenog u donjim slojevima sistema zaštitnih rovova predstavljaju formu koja postoji u početnom periodu kasnog neolita, a kasnije nestaje. To su posude veoma kratkog vrata (Sl. 45, 12-14).⁴⁹ Nasuprot tome, visoki, cilindrični vratovi prisutni su u okviru faze IV

⁴⁵ Sterud/Sterud 1974., 164-167.

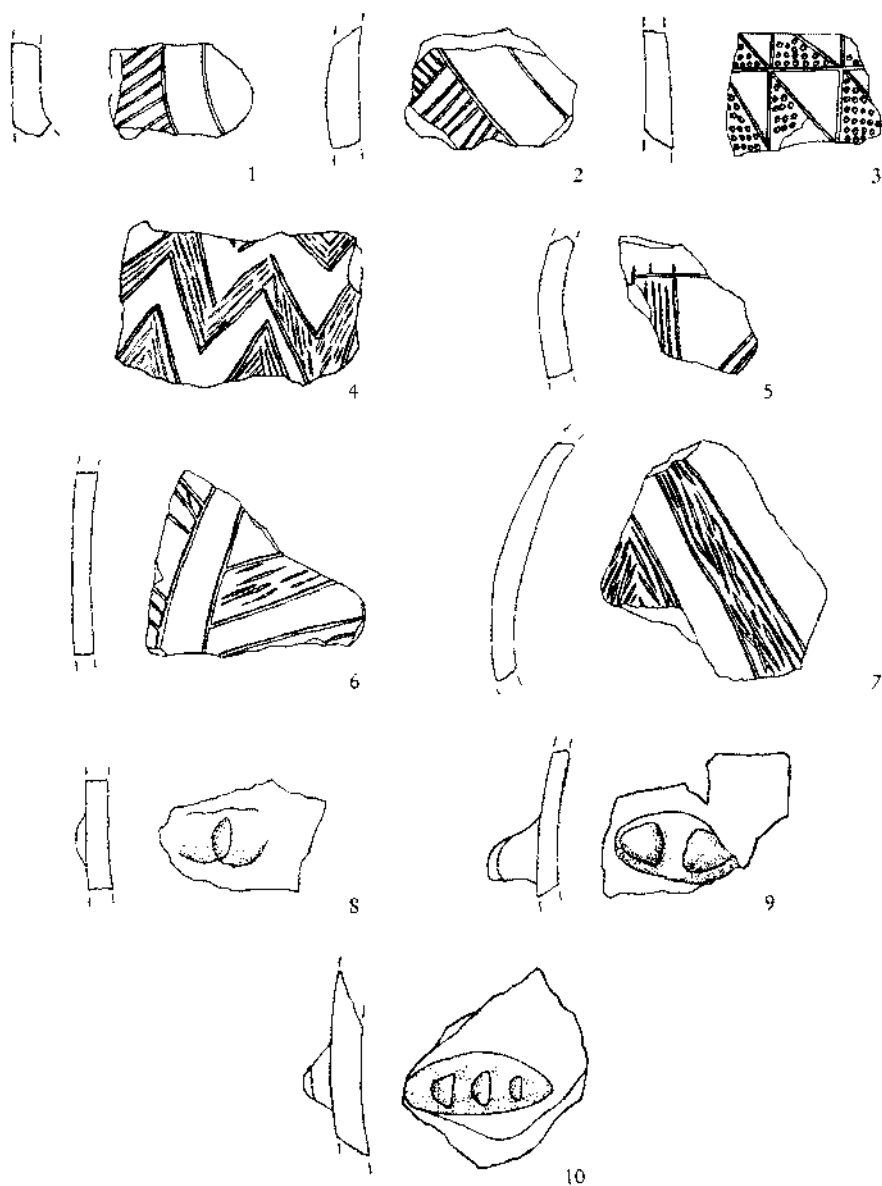
⁴⁶ Sterud/Sterud 1974., 166.

⁴⁷ Benac 1979., 398-402.

⁴⁸ Perić 1995., 56-59.

⁴⁹ Benac 1973.a, 30,9,10; isti 1973.b.

kod Obre I, što je prikazano i na slici 46, 2.⁵⁰ Još mladi su tzv. "ljevkastu vratovi", kao na slici 46, 1. Ovaj tip posuda posebno je karakterističan za butmirsku kulturnu grupu,⁵¹ a po prvi put se pojavljuje u Arnautovićima.

Slika 49. Okolište. Sonde 8.1 i 8.2. Ukrasi: 1 (nalaz broj) – 82242; 2-82240; 3-82279; 4-81055; 5-82132; 6-82125; 7-82149; 8-82241; 9-82220, 10-82280. Omjer 1:2.

⁵⁰ Benac 1973.b, 33, 14.

⁵¹ Perić 1995., 4,5,6.

5. **Oblik nožica.** Puna nožica po prvi put se uočava na horizontima 1 i 2 u Obrima II (Sl. 45, 11). Ovaj oblik nije prisutan u Arnautovićima.⁵² Visoka šuplja nožica, koja se javlja na lokalitetu Kakanj, nije nađena u okviru materijala sa istraživanja u Okolištu, ali nekoliko ovih fragmenata pronađeno je prilikom iskopavanja sedamdesetih i osamdesetih godina.⁵³
6. **Ukrašavanje.** Na Obrima II, u okviru prva dva horizonta ističu se urezani ukrasi.⁵⁴ Keramika iz Arnautovića po svojim motivima i tehnici dekoriranja znatno se razlikuje od keramike pronađene u Okolištu.⁵⁵ Bez obzira na način ukrašavanja, bilo da je riječ o urezivanju ili o premazivanju, ovaj keramički materijal se može uporediti sa keramikom iz Butmira I i II (po Bencu). Za sada tačnije određenje nije moguće.

Na kraju možemo reći, uzimajući u obzir raspoložive nalaze, ova keramika pripada najstarijim fazama sistema zaštitnih rovova naselja Okolište, i to najvjerojatnije periodu kasne kakanjske kulture poznate iz Arnautovića, što znači da po relativnoj hronologiji pripada periodu između kraja naselja Obre I i početka naselja Obre II. Nalazi iz gornjih slojeva koji popunjavaju rovove, po Bencu, odgovaraju materijalu iz vremena Butmira I i Butmira II.

Slika 50: Okolište. Bojena keramika (1:1).

KERAMIKA CENTRALNOG DIJELA NASELJA

Izbor materijala

Reprezentativan izbor nalaza sa lokacije kuće A iz sonde 3 predstavlja karakterističan keramički materijal centralnog dijela naselja (Sl. 51-59). Tu je riječ, prije svega, o materijalu pronađenom u izgorjeloj kući br. 1. Ovaj izbor djelimično je upotpunjen i fragmentima koji potječu iz kuća br. 2 i 3 (tabela 9).

Tehnološke odlike keramike

I u centralnom dijelu naselja Okolište posebno je uočljiva monohromna keramika. Do 2006. godine pronađen je samo jedan fragment bojene keramike svijetlocrvene boje sa

⁵² Benac 1973. a, 124-127; Perić 1995., 56-59.

⁵³ Perić 1986., 20, T. 1, 1.2.

⁵⁴ Sterud/Sterud 1974., 179-182.

⁵⁵ Perić 1995., 56-59.

tamnijim ukrasima (Sl. 50).⁵⁶ Pored ove keramike nađeno je i nekoliko fragmenata sa naknadno nanešenom crvenom bojom koja daje izvanredan kontrast tamnijoj površini posude. Sličnu pojavu imamo i na drugim naseljima butmirske kulture.⁵⁷ Za sada inkrustaciju u Okolištu nije bilo moguće dokazati.

Keramički materijal na osnovu primjesa u glini, površinske obrade, te bojenja moguće je podijeliti u osam grupa različitog kvaliteta predstavljenih u tabeli br. 8. Svrstavanje keramičkih fragmenata u grupe i faze prikazano je u tabeli br. 9.

U okviru vertikalne stratigrafije u svim horizontima je zastupljena polufina keramika 2 i gruba keramika 2. Polufina keramika 1 koja sadrži organske dodatke, kao i tzv. siva keramika, prisutne su tek u gornjim slojevima. Izrazito pjeskovita glina korištena je za posude koji su posebno otporne na toplotu.

Tabela 8. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Vrste keramike.

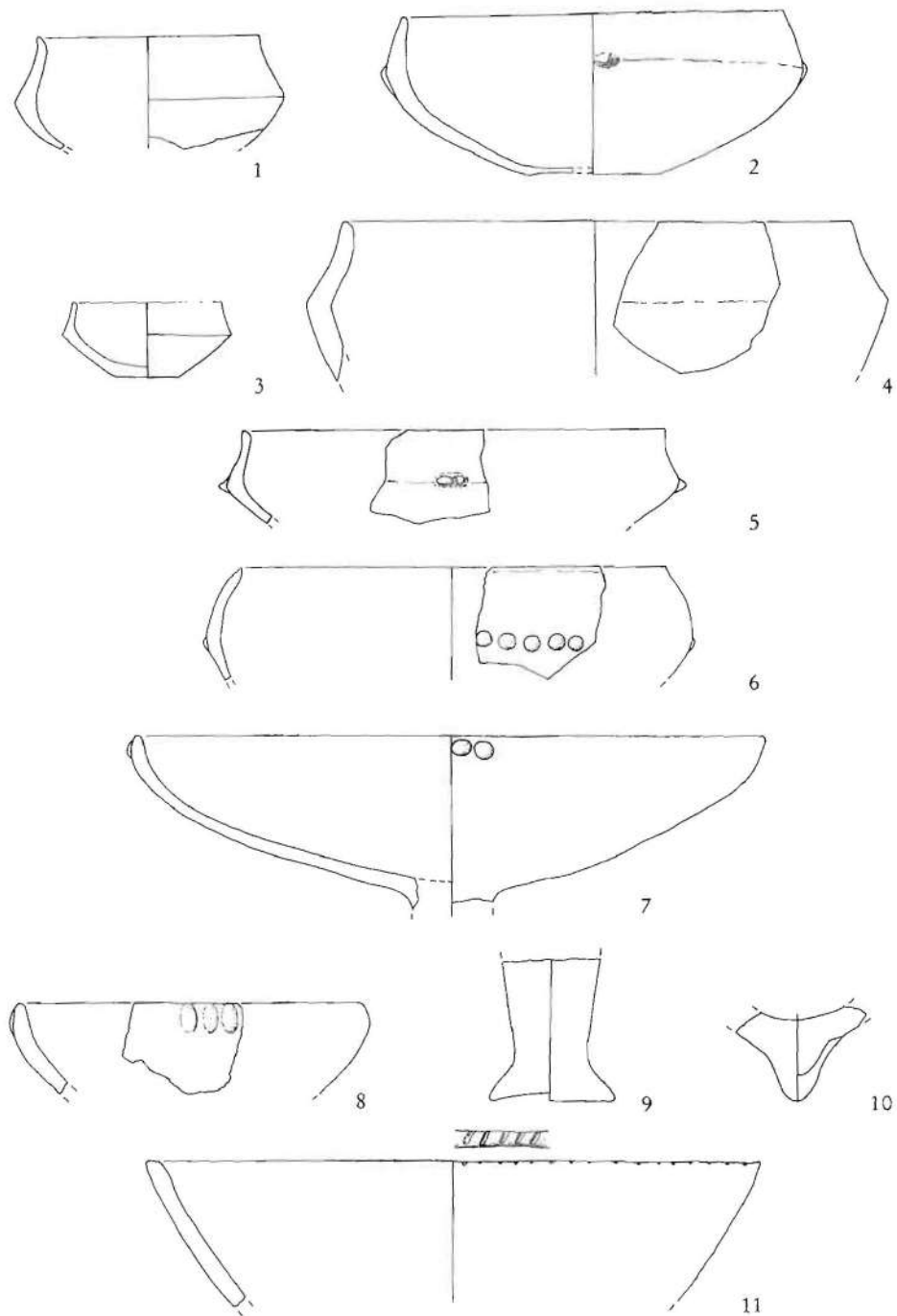
vrsta	površina	Dodatak	boja	opažanja
fina 1	polirana (kod sekundarnog požara oštećena)	fini pijesak (malo), gotovo nevidljiv	primarno crna; sekundarno često crvena i narandž.	glatka površina odgovara finoj keram. 1
fina 2	glačana ili pažljivo premazana	pijesak (malo do sred.)	crno-siva	odgovara finoj keram. 2
polufina 1	glačana ili pažljivo premazana	pijesak (mnogo), ponekad i grubi pijesak	crna, tamnosiva	ne pojavljuje se u sistemu zaštitnih rovova
polufina 2	glačana ili pažljivo premaz.	organski (srednje/mnogo)	neredovna	isto
gruba 1	grubo premaz.	grubi pijesak	tamosiva do crna	odgovara gruboj keramici u sistemu zaštitnih rovova
gruba 2	grubo premaz. ili porozna	organski materijal (mnogo)	najčešće crvenkasto-siva	na pojavljuje se u sistemu zaštit. rovova
“siva keramika”	pažljivo premaz.	pijesak	srednja-siva	izrazito nagorjela, ne pojavljuje se u sistemu zaštit. rovova
gruba (šamot)	grubo premaz.	šamot (usitnjena keramika pp. 2-5 mm)	crvena/narandžasta (vjerovatno sekundarno)	ne pojavljuje se u sistemu zaštit. rovova

Morfološke odlike keramike i njen stratigrafski položaj

Na lokaciji kuće A otkriveno je devet različitih vrsta posuda. Riječ je o zdjelama, šoljama, dvije različite vrste zdjelica sa nožicama, loptastim posudama bez vrata, posudama sa vratom, kruškolikim posudama, loncima i minijaturnim posudama.

⁵⁶ Objekat sa brojem 2116 pronađen je u okviru najstarijeg sloja (profil 2) površine 1, ispod kuće br. 10.

⁵⁷ Benac 1952., 14, 19.

Slika 51. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Zdjelo, zdjelice sa nožicom, šolje.
 1 (nalaz broj)-14095; 2-13085; 3-11044; 4-14033; 5-14093; 6-13220; 7-13103;
 8-13359; 9-18142; 10-13194; 11-13048. Omjer 1:3.

Zdjela su većinom bikoničnog oblika sa više ili manje jasno izraženim prijelazom, te lagano konkavno oblikovanim gornjim dijelom (Sl. 51, 1-5). Kao ukrasi pojavljuju se pojedinačna ili dupla bradavičasta ispupčenja. Samo na jednom primjerku, riječ je o zdjeli iz kuće A, na prijelazu prema središnjem dijelu posude uočava se gusti niz malih, okruglastih ispupčenja (Sl. 51, 6). Posuda pripada najstarijim horizontima ispod kuće A u sondi 3.

Inventaru kuće 1 pripada zdjela ljevkastog oblika kod koje je rub sa vanjske strane ukrašen urezima (Sl. 51, 11). Vrlo česta je i pojava fragmenata posuda sa nožicom. Pronađeni su i fragmenti dviju posuda butmirske grupe sa zadebljanim i ukrašenim rubom, te sa okruglastim ili ovalnim ispupčenjima karakterističnim za butmirsku grupu (Sl. 51, 7.8). Isto tako nađena su dva fragmenta nožica posuda različitog oblika. Visoka, puna nožica ima proširenu bazu (Sl. 51, 9), dok je drugi primjerak šiljatog izgleda (Sl. 51, 10).

Relativno se često u okviru nalaza ispod kuće 1 pojavljuju posude bez vrata (Sl. 52) čiji je kvalitet izrade vrlo različit. Najfinije izrade je posuda na slici 52, 8, koja je ispolirana do visokog sjaja, a u gornjem dijelu je ukrašena sa tri ili četiri bradavičaste aplikacije. Također su i fine izrade posude sa slike 52, 6.7, dok su ostali primjerci relativno skromno ukrašeni.

Sasvim homogenu grupu čine manje posude sa vratom, gotovo sve nađene u kući br. 1 (Sl. 53, 1-7.9). Riječ je o posudi trbušastog ili jajolikog oblika sa prilično uskim i dugačkim vratom. Površina je polirana ili pažljivo uglačana, što ukazuje na reprezentativnu ulogu koju su one imale. Većina ovih posuda nije ornamentirana i samo se na dva primjerka pojavljuje dekoracija (Sl. 53, 2.6). Kod fragmenata sa slike 54, 1.2. riječ je vjerovatno o sličnim posudama. Njihovi gornji dijelovi, nažalost nisu sačuvani. One su pronađene ispod kuća 2 i 3.

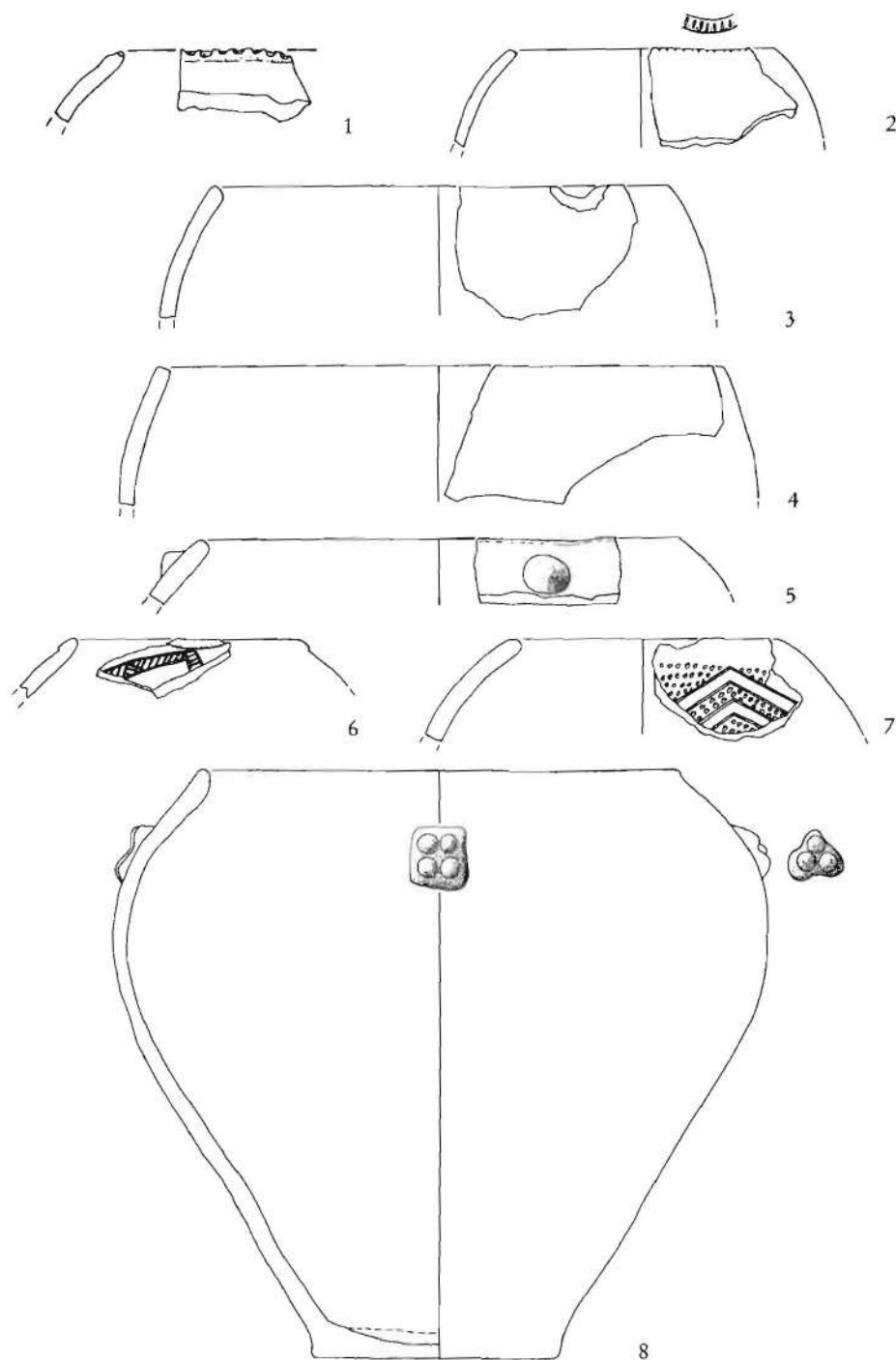
Nedoumice po pitanju određenja pripadnosti izaziva fragment sa slike 54, 3 koji pripada posudi zatvorene forme pronađenoj ispod kuće br. 3. Površina ove posude, koliko je na osnovu očuvanosti moguće zaključiti, većim dijelom je dekorirana trakastim ornamentom. Vjerovatno je riječ o posudi visokog, ljevkastog vrata kakve se u znatnom broju susreću na području Obre II.⁵⁸

Tabela 9. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A.

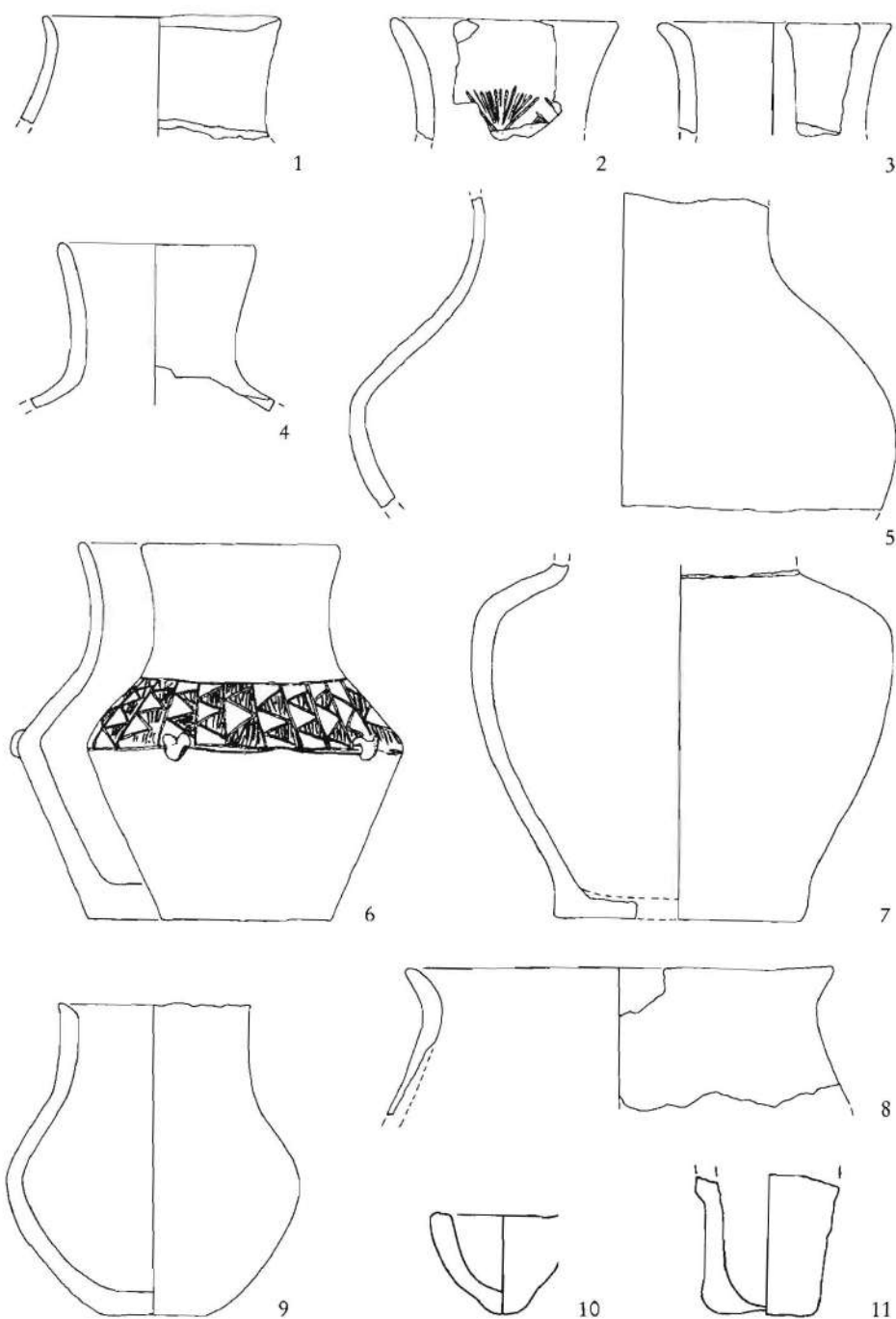
Položaj keramičkih nalaza u različitim periodima kuća i vrste keramike (vidjeti tabelu 8).

faza gradnje	fina 1	fina 2	srednja 1	srednja 2	gruba 1	gruba 2
kuća 1	KE 293, KE 244, 11044, 13085, 13103, 14042, 14093, 14095, 14113a	13352, 14016a, 14016b, 14033, 14130, 18142	KE 200, 11105, 13016, 13250, 13258, 13343, 14106, 18053, 18054, 18154	13048, 14021, 14113b, 13043a, 13043b, 13043c	14109	13084, 13347, 13363, 14023, 14050
kuće 2-3	KE 243	13063, 13238, 14121	13107, 13339	13137, 13145		13161
starije od kuće 3	11149, 13220, 13359	KE 275, 13279, 14165, 14206	13194, 13246			13228, 13360, 14134

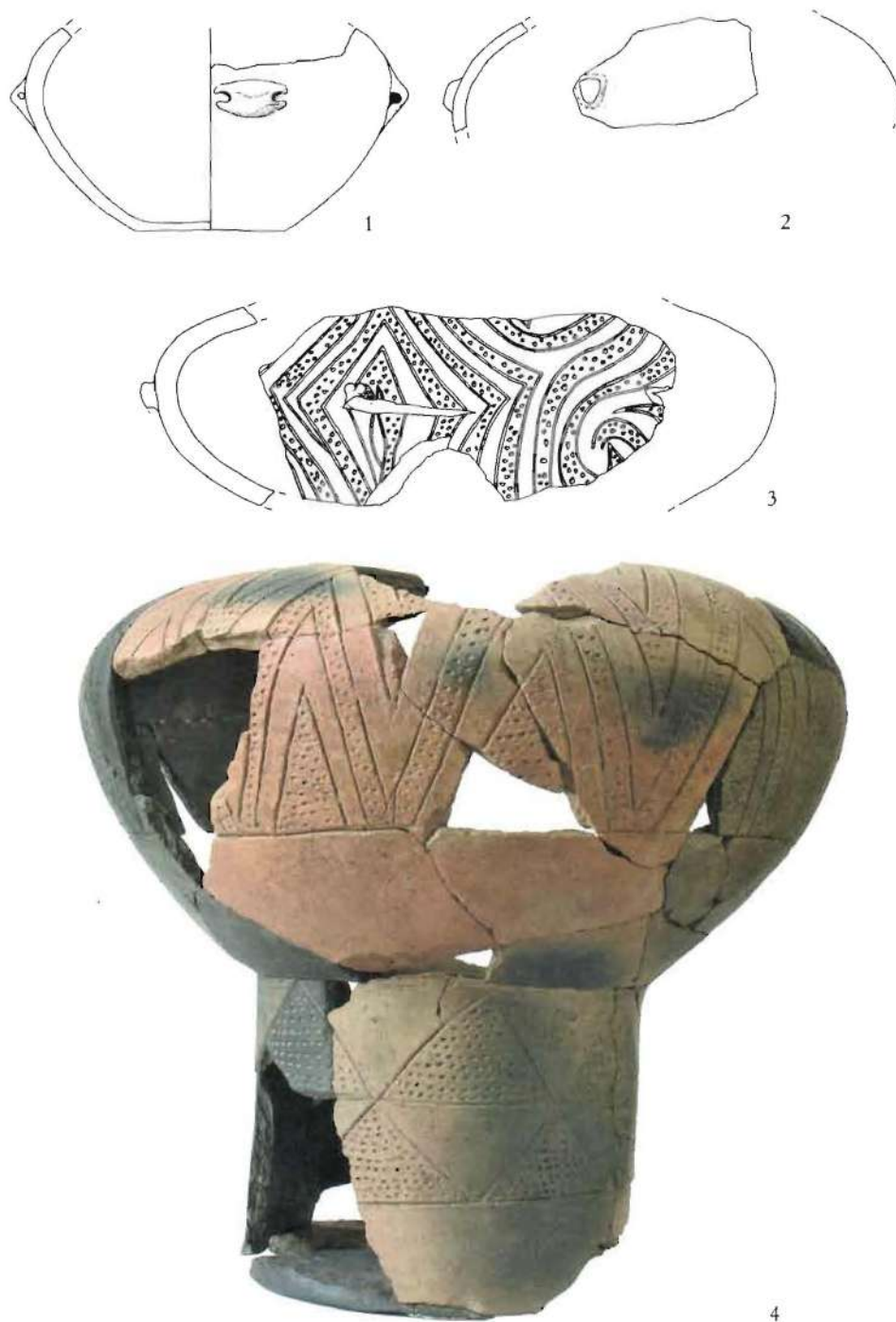
⁵⁸ Benac 1973.a.

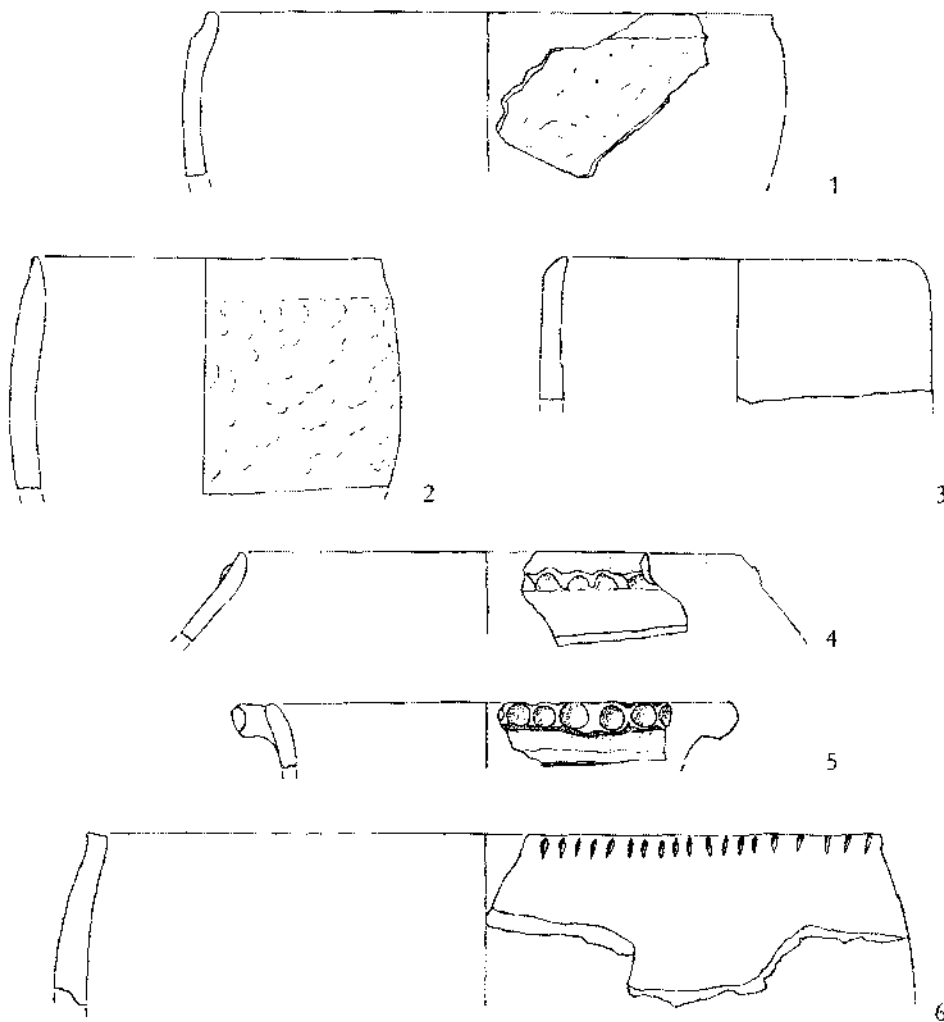
Slika 52. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Trbušaste posude bez vrata: 1 (nalaz broj)-13043a; 2-13161; 3-13137; 4-13145; 5-14050; 6-14106; 7-14121; 8-keramička posuda 244. Omjer 1:3.

Slika 53. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Posude sa vratom, posude sa ljevkastim vratom:
 1 (nalaz broj)-13352; 2-14016a; 3-14016b; 4-14113b; 5-14042; 6-keramička posuda 243; 7-14130;
 8-14113a; 9-keramička posuda 239; 10-14023; 11-18053. Kod 10 i 11 omjer 1:2; ostalo 1:3.

Slika 54. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Trbušaste posude zatvorenog tipa, kruškolika posuda: 1(nalaz broj)-I3246; 2-I3279; 3-275; 4-keramička posuda 200. Omjer 1:3.

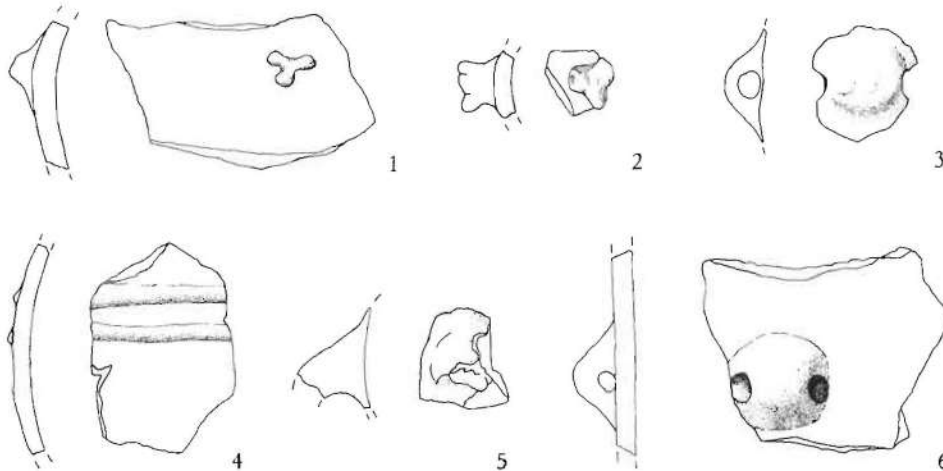
Slika 55. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Lonci: 1 (nalaz broj)-13084; 2-13317; 3-13347; 4-13360; 5-14109; 6-14134. Omjer 1:3.

Sasvim sigurno u najreprezentativnije primjerke spadaju tzv. kanope, odnosno posude kruškolikog izgleda.⁵⁹ Primjerak posude uskog, cilindričnog donjeg dijela i znatno proširenog, trbušastog gornjeg dijela pronađen je u centralnom dijelu spaljene kuće 1 (Sl. 54, 4). Jedna druga posuda sa elementima koji do sada nisu bili poznati u butmirskoj kulturi pronađena je u zgarištu kuće 6 (Sl. 58).⁶⁰

U zgarištu kuće 1 nađen je fragment posude jajolikog oblika i fino polirane površine. Vrat ove posude je ljevkastog oblika (Sl. 53, 8).

⁵⁹ Kod Benca 1973.a, ove su posude nazvane "Canopic Vases" (engl.) ili kanope (bosan.). Kod Rassonna 1983., označene su kao kruškolike posude.

⁶⁰ Obje posude je restaurirala Antonia Hoehne (Berlin), u okviru restauratorskog praktikuma na FHTW Berlin (Odsjek restauracije kulturnog naslijeđa).

Slika 56. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A. Plastični elementi (lažne drške):
drške 1 (nalaz broj)-13343; 2-18154; 3-13363; 4-18054; 5-13258; 6-13339. Omjer 1:3.

U svim građevinskim fazama kuća javljaju se jednostavni keramički lonci različitih oblika. Najčešći su jajoliki ili cilindrični oblici. Njihov otvor često je naglašen jačim ili slabijim premazom (Sl. 55, 1-3.6). Osim toga česti su i fragmenti sa ukrasnim rebrima duž obruba, koji su izvedeni urezima ili prstima (Sl. 55, 4.5).

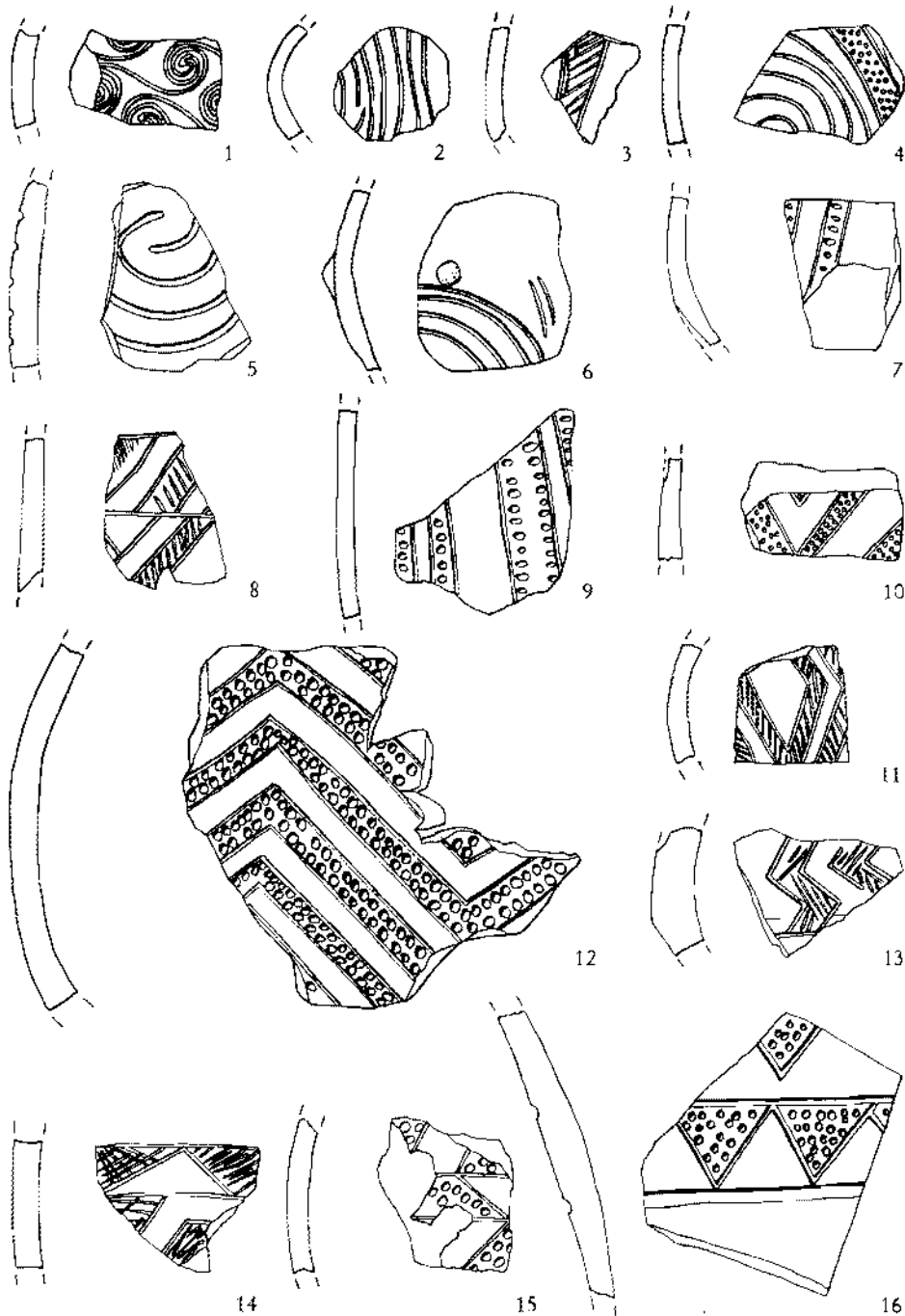
Iz inventara kuće I potječu dvije jednostavno oblikovane minijaturne posude (Sl. 53, 10.11). Riječ je o šoljici okruglog dna i jednoj posudici izduženog oblika i udubljenog dna, obje debljih zidova.

Ručke posuda su najčešće masivnog, okruglog presjeka, te u obliku plastičnih aplikacija (Sl. 56, 3.5.6).

Možemo zaključiti da je veliki dio keramičkog inventara ukrašen, pri čemu je moguće razlikovati plastično i linearno ukrašavanje. Najčešći oblici plastičnog ukrašavanja čine jednostavne, okruglaste ili ovalne bradavice različitih veličina. Ovakvi ukrasi se pojavljuju pojedinačno, u parovima, u grupi od tri ili su kombinirani u nizovima. Veoma su rijetki složeniji oblici ukrašavanja kao što je to slučaj sa posudom na slici 52, 8. Mnogobrojne su i aplikacije u obliku stiliziranih životinjskih glava. Po pravilu se pojavljuju na trbuhu posuda ili neznatno iznad (Sl. 53, 6; 54, 2.3; 56, 1.2). Na slici 56, 2, ovakav ukras istovremeno predstavlja i dršku. Životinjske aplikacije ponekad se pojavljuju i u znatno složenijoj i realističnijoj formi.

Posebno se ističe jedan fragment po obliku dekoracije, kako po pitanju kvaliteta tako i tehničke izrade, pronađen u gornjim slojevima ispod kuće I (Sl. 57, 1). Za razliku od drugih ukrasa, spiralni motivi ovdje nisu aplicirani već su udubljavani (izrađeni tehnikom reljefa) na samoj posudi. Spiralni motivi kod drugih primjeraka izvedeni su u obliku urezanih linija ili traka (Sl. 54, 3; 57, 2.4-6). Svi ovi motivi potječu iz slojeva koji su stariji od same kuće br. 1.

Najčešći oblici dekoracije su urezane trake ili površine trokutastog, kvadratnog oblika i paralelogrami. Ispunjene su premazom, a nekad i bojom, pečatima ili urezima. Na ovaj način formiraju se ukrasi linearnog oblika (Sl. 53, 2.6; 54, 3.4; 57, 3.4.7-16). Kod očuvanijih primjeraka veoma često se uočava kombinacija različitih motiva, što zapravo i jeste jedan određeni sistem ukrašavanja karakterističan za butmirsku kulturu.

Slika 57. Okolište. Sonda 3, lokacija kuće A, urezane i bojene dekoracije: 1 (nalaz broj)-11105; 2-13063; 3-13043c; 4-13238; 5-13107; 6-13228; 7-13008; 8-14121; 9-13016; 10-13268; 11-14165; 12-14021; 13-14206; 14-11149; 15-13043b; 16-13250. Omjer 1:2.

Relativna hronologija

Relativnu hronologiju keramičkog materijala odredili smo na osnovu sljedećih osobina:

1. **Primjese.** U Obrima česte su organske primjese koje su karakteristične za polufinu keramiku 1 i grubu keramiku 2 u Okolištu. Ovo je isključivo karakteristično za period ranog neolita.⁶¹ Isto tako, krupniji pijesak kao i fini pijesak, koji su tipični dodaci za polufinu keramiku 1 i finu keramiku 2, kao i za grubu keramiku 1, zamijenjeni su krečnjakom kao osnovnim dodatnim materijalom. Na lokalitetu Okolište krečnjak se javlja vrlo rijetko i samo kod pojedinih primjeraka.
2. **Obrada površine.** Polirana površina koja je odlika fine keramike 1, na lokalitetu Obre II ograničava se samo na period Butmira II.⁶² Sa početkom Butmira III, ova vrsta keramike na lokalitetu Obre je rjeđa.
3. **“Siva keramika”.** U gornjim slojevima sonde 3 pojedinačno se pojavljuje dobro pečena keramika sive boje. Ovakav tip keramike otkriven je u mlađim slojevima lokaliteta Butmir, najčešće je ukrašen kanelurama, a uglavnom pripada vremenu Butmira III.
4. **Zdjele.** Zdjele bikoničnog oblika po prvi put se javljaju u centralnoj Bosni na neolitskom naselju Arnautovići. Ovo naselje predstavlja kasni period srednjeg neolita – kakanjsku kulturnu grupu. U periodu Butmira III ove su zdjele zamijenjene otvorenijim oblicima.⁶³ Nizovi bradavičastih ukrasa na zdjelama, kao na slici 51, 6, gotovo se isključivo pojavljuju u Butmiru II.
5. **Ljevkaste posude.** Posuda kao na slici 51, 11 pojavljuju se u Obrima II tek u vremenu Butmira III.⁶⁴
6. **Oblik nožica.** Nožice i posude na nožicama sa proširenom osnovom se pojavljuju u Obrima II u vrijeme Butmira I, odnosno Butmira II.⁶⁵ U periodu Butmira III postoje samo cilindrični i šiljasti primjerci.
7. **Kanope.** Kruškolike posude prisutne su u Butmiru II i Butmiru III.⁶⁶ Osim primjeraka donjeg cilindričnog dijela, u periodu Butmira III, prisutni su i primjerci trbušastog donjeg dijela. Ovoj grupi pripada i primjerak iz kuće 3 (Sl. 58).
8. **Lonci.** Lonci sa naglašenim obodom i ukrasima na obodu, kao na slici 55, 5, karakteristični su za Butmir III.⁶⁷
9. **Spiralni motivi.** Spiralni motivi, kao na slici 57, 1.2.4-6, potpuno izostaju u Obrima II u periodu Butmira III.⁶⁸
10. **Kanelure.** Kao novi element ukrašavanja u slojevima Butmira III, u Obrima II, pojavljuju se kanelure.⁶⁹ Sve do kraja postojanja naselja Obre II ovakva vrsta ukrašavanja posuda veoma je česta. Na samom lokalitetu Okolište, u kući I, ova vrsta keramike još uvijek nedostaje.

⁶¹ Sterud/Sterud 1974., 165-167.

⁶² Sterud/Sterud 1974., 164 i 167.

⁶³ Perić 1995., 56-59; Benac 1973.a, 142-148.

⁶⁴ Sterud/Sterud 1974., 183-194.

⁶⁵ Benac 1973.a, 126; Sterud/Sterud 1974., 173-176.

⁶⁶ Benac 1973.a, 138, dalje 145.

⁶⁷ Benac 1973.a, 142 i dalje.

⁶⁸ Benac 1973.a, 145; Sterud/Sterud 1974., 183-194.

⁶⁹ Sterud/Sterud 1974.; 180-182.

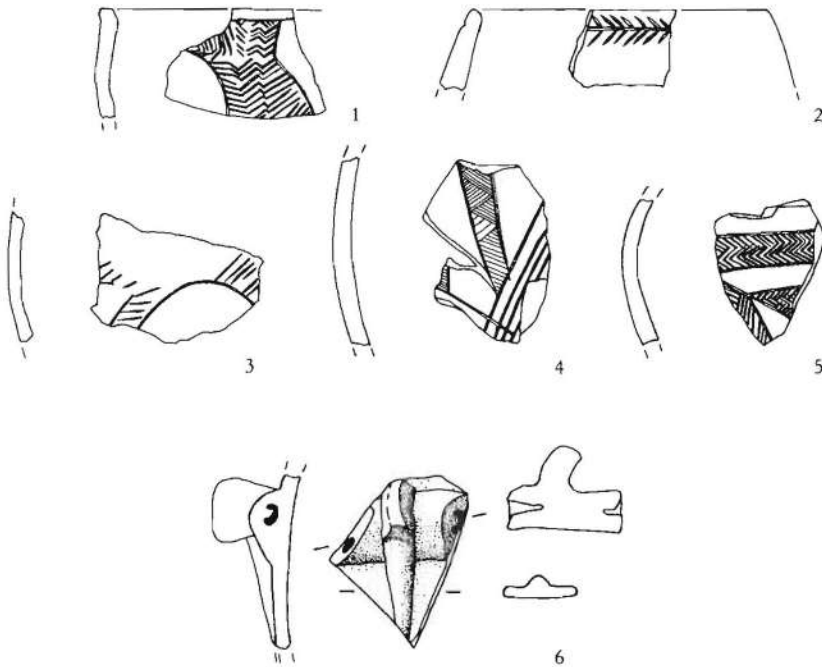
Slika 58. Okolište. Sonda 3, kuća 6; keramička posuda 238.

Zaključak. Inventar kuće 1 u naselju Okolište koja je izgorjela u požaru, može se posmatrati, bez obzira na pojedinačne primjerke iz starijih perioda, kao zatvorena cjelina u kojoj se nalazi materijal iz vremena Butmira II i Butmira III. Građevinski kompleks kojem pripada kuća 1 označava kraj aktivnosti na ovom dijelu naselja i predstavlja, u relativno hronološkom smislu, prijelaz iz klasičnog u kasni Butmir. Pored svih sličnosti i jednakosti oblika posuda, kao i materijala od kojih je posude izrađeno, u Okolištu postoje razlike u tehnološkoj izradi u odnosu na Obre. Razlike su prije svega u dodacima gline. Ovdje nije riječ kao kod Obra o krečnjaku, već o organskom materijalu i pijesku.

Keramika susjednih kulturnih kompleksa

U okviru keramičkog materijala iz naselja Okolište česti su i fragmenti posuda kojima se mogu pripisati svojstva drugih kulturnih grupa iz perioda kasnog neolita, odnosno fragmenti koji imaju sličnosti sa drugim stilovima. To ukazuje na postojanost kontakata sa susjednim područjima. U većini slučajeva, uz postojeće dokaze, nije moguće tačno reći da li je riječ o primjercima koji su ovdje donešeni, da li su forme i način ukašavanja preuzeti, ili su ih donijeli ljudi iz svojih prethodnih prebivališta. U svakom slučaju, ovim se dokazuju kontakti sa susjednim regionima.

Veći broj primjeraka je ukrašen na način koji odgovara keramici sa područja Hercegovine, te keramici sa područja Jadrana, tačnije Hvar-Lisičići keramici (Sl. 59, 1.3-5). Karakteristike ove dekoracije koja se na lokalitetu Okolište najčešće pojavljuje čine asimetrično oblikovane trake i površine koje su isprekidane. Za razliku od butmirske keramike, šrafirane linije su veoma plitko urezane. Ove primjerke keramike možemo porediti sa primjercima iz nalazišta Lisičići u Hercegovini, te lokaliteta u Vela Špilji na otoku Korčuli.⁷⁰ Ali i na samom lokalitetu Lisičići pronađen je prilično veliki broj primjeraka sa osobinama butmirske keramike. U okviru butmirske grupe, između ostalog i na području Obre II, još od ranog vremena Butmira II nalazimo primjerke sa svojstvima neolita jadranskog područja.⁷¹ Slojevi koji odgovaraju Butmiru III sadrže ove elemente do te mjere da je Benac imao mišljenje da se ovdje više ne radi o butmirskoj kulturi, već o nekoj varijanti jadranskog neolita.

Slika 59. Okolište. Sonde 1 i 3. Keramika susjednih regiona:
1 (nalaz broj)-18278; 2-3162; 3-6240; 4-16007; 5-16040; 6-14045. Omjer 1:2.

⁷⁰ Benac 1958.; Čečuk/Radić 2005.

⁷¹ Benac 1973.a; 139-142; 146-147.

Fragment keramike nađen u zgarištu kuće 1 u sondi 3 (Sl. 59, 6) ima elemente kultura jugozapadnog dijela Evrope. To je drška izduženo-prstenastog oblika, polukružnog presjeka koja nije u potpunosti probušena. Nastavlja se rebrastim produžetkom u obliku roga. Fragment je jarko crvene boje koja je posljedica požara. Površina je vrlo pažljivo premazana i intenzitet ove fine površine, slično kao i kod drugih keramičkih predmeta koje je zahvatio požar, dosta je oštećen. Kao dodatak u glini za izradu korišten je krupniji pijesak od tamnocrvenog kamena. Slični dodaci uočeni su i kod mnogih drugih keramičkih predmeta sa lokaliteta Okolište.⁷² Ovaj artefakt najvjerovatnije porijeklo vodi iz južne Italije, ili predstavlja kopiju predmeta sa tog područja. U prilog potvrde prve teze govori činjenica da je ovakav oblik drške gotovo nepoznat u butmirskoj kulturi. Do ovog trenutka pronađen je samo još jedan sličan primjerak na lokalitetu Obre II u okviru trećeg i četvrtog horizonta. Za njega je Benac rekao da porijeklo vodi iz Apulije sa područja Serra d'Alto-grupe.⁷³ Činjenice koje govore u prilog teoriji lokalne izrade jesu dodaci materijalu.

Za sada nepoznatog porijekla je fragment ruba trbušaste posude bez vrata. Duž ruba fragment je dekorisan urezanom linijom, od koje se lateralno nastavljaju urezi u obliku listića (Sl. 59, 2). Predmet je pronađen u izgorjelom lijepu G u sondi 1. Slični fragmenti pronađeni su na Obrima II, na lokaciji koja vremenski odgovara slojevima kulture Butmira II.⁷⁴

ANTROPOMORFNA I ZOOMORFNA PLASTIKA

Na području Okolišta do 2006. godine pronađene su tri fragmentirane antropomorfne figurine, koje se stilski sasvim sigurno svrstavaju u okvir do sada poznate butmirske kulture.⁷⁵ Svi ovi fragmenti nađeni su u sondi 3. Riječ je o dvije glave te jednom fragmentu noge (Sl. 60). Glava, prikazana na slici 60, 1, pronađena je na području uličica, nekih 2 metra južno od kuće 6. Nožica sa slike 60,2 nalazila se ispod poda izgorjele kuće 1. Druga glava (slika 60, 3) izvađena je iz neizgorjelih slojeva kuće 6. Dva fragmenta figurina potječu od manjih, sumarno izrađenih statueta (Sl. 60, 1.2), dok je treći primjerak dio veće figure na kojoj su prikazani dijelovi frizure, a moguće i dijelovi odjeće (Sl. 60, 3).

Glava sa slike 60, 1 u potpunosti je oblikovana. Gotovo je okruglastog presjeka veličine 2,8 cm. Visina fragmenta iznosi 3 cm, od čega na samu glavu otpadaju dvije trećine, dok ostali dio predstavlja vrat. Ako ovo uporedimo sa veličinom figurina pronađenih u Butmiru prvobitna visina ove figurine iznosila bi nekih 10 cm.⁷⁶

Veća glava (Sl. 60, 3), kod koje su elementi lica u potpunosti uništeni, trapezastog je oblika i prema gore se lagano širi. Širine je 6 cm, dok je očuvana debljina 4 cm. Glava, čija je visina 7,4 cm prelomljena je u vratnom dijelu. Na osnovu veličine, procjenjujemo da je sama visina figurina morala biti nekih 30 cm. Obrada površine izvedena je relativno pažljivo, a u tragovima su očuvani ostaci premaza. Najčešće očuvani dijelovi velikih glava sadrže pojedinačne detalje, za razliku od znatno jednostavnijih malih glava. Pomoću uskih urezanih linija prika-

⁷² Materijal se vrlo često pojavljuje u keramici iz Okolišta. Nije sasvim jasno radi li se o prirodnom sastojku gline. Crvenkasti pješčar može se naći u većim količinama uz samu obalu Bosne. Odgovor na ovo i druga slična pitanja dat će mineraloška ispitivanja.

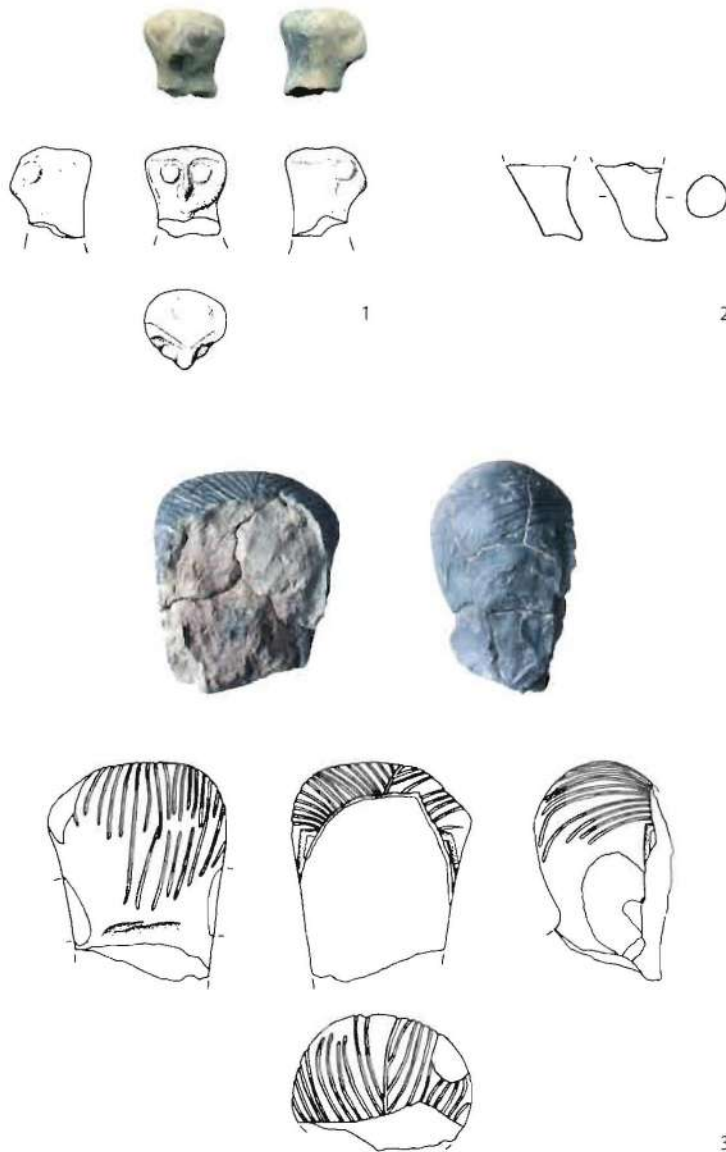
⁷³ Benac 1973.a, 141; također 1987., 15.

⁷⁴ Benac 1973.a, 141.

⁷⁵ Radimsky/Hoernes 1895.; Fiala/Hoernes 1898., 22-27; Höckmann 1968., 88-90; Benac 1979., 436-438.

⁷⁶ Radimsky/Hoernes 1895.

zana je kosa koja se nastavlja ravno nazad od malog razdjeljka na središnjem dijelu glave. Od zatiljka kosa ide do potiljka, dok je na stranama veoma kratka. Po strani od rubnih linija lica nalaze se široki, uspravni urezi. Kako dijelovi lica nedostaju, nije moguće jasno uočiti radi li se o mjestu razgraničenja lica i frizure, kako je to slučaj sa figurama iz butmirske kulture,⁷⁷ ili je riječ o nekom drugom prikazivanju (npr. maska). Isto tako, teška je i interpretacija polukruglih mjesta sa obje strane glave. Prenisko su smještena i prevelika su za uši.

Slika 60. Okolište. Antropomorfne predstave; 1 (nalaz broj)-15193; 2-13131; 3-16309. Omjer 1:2.

⁷⁷ Radimsky/Hoernes 1895.

Slika 61. Okolište. Zoomorfne predstave (nalaz br. 17204). Omjer 1:2.

Zoomorfne predstave pronađene na lokalitetu Okolište do 2006. godine isključivo se odnose na aplikacije na posudama. Već smo govorili o posudama zatvorene forme sa aplikacijama životinjskih glava. Ovakve posude pojavljuju se u srazmjerno velikom broju. Osim vrlo rijetkih primjeraka, kao onih na slici 53, 6, kod kojih je na osnovu stiliziranih rogova moguće reći da je riječ o životinjama sa rogovima, većinom je kod ovih aplikacija samo riječ o šematskim prikazima koji ne omogućuju tačnu identifikaciju životinje, i prije svega se mogu posmatrati kao oblik dekoracije.

Kvalitativno sasvim drugačiji prikaz nudi posuda pronađena 2005. godine. Riječ je o posudi pronađenoj u središnjem dijelu uličice između kuća B i C u sondi 3 (Sl. 61). Mjesto gdje je ova posuda nađena nalazi se nekih 1,5 m istočno od mjesta na kome se nalazila glava statuete (Sl. 60, 3). Aplikacija posude je širine 4 cm, visine 3 cm i debljine najmanje 3 cm. Pri tome prednji dio glave nedostaje. Na gornjem dijelu modelirane su uši školjkastog oblika koje prednjem dijelu glave daju trokutast oblik. Oči su predstavljene udubljenjima. Ukras koji možda obilježava nagovještaj grive, čine linije na gornjoj strani glave i na potiljku. Osim toga, na prednjoj strani glave, ušima i potiljku pojavljuju se vrlo dobro očuvani dijelovi jarko crvene boje. Životinjska glava izrađena je od izuzetno kvalitetne gline čija je površina homogeno crno-sive boje, dok su lateralni dijelovi sjajno ispolirani. Nasuprot tome, obojeni dijelovi, iako pažljivo uglačani, nisu dalje obrađivani.

Identifikacija životinjske vrste je u ovom slučaju veoma teška. Razlog tome je nedostatak dijela glave koji je odlomljen. Oblik ušiju kazuje da bi se prije svega moglo raditi o medvjedu. Sličan oblik, mada identificiran kao glava bika, pronađen je i na Butmiru.⁷⁸ Mišljenja smo da u prilog ove prve napomene ide nedostatak rogova. Na osnovu današnjih naučnih saznanja, goveda bez rogova pojavljuju se tek u nešto kasnijim periodima na naseljima u Ukrajini i Slovačkoj.⁷⁹

OSTALI KERAMIČKI INVENTAR

Tegovi

Tokom iskopavanja od 2002. do 2005. godine nađeno je oko 200 različitih tegova, odnosno njihovih fragmenata (Sl. 62). Urađeni su od dobro prečišćene gline i relativno su glatke površine. Veoma često su mekane konzistencije i zbog toga lomljivi. Pretpostavljamo da su prvobitno korišteni bez pečenja (osušena glina), a njihova crvenkasta boja je naknadno nastala u požarima kuća. Zajedničko za sve tegove jesu rupe u središnjem dijelu, dok su razlike prvenstveno u veličinama i obliku. Najmanji, cijeli tegovi teže jedva 40 g, dok im je presjek 5 cm. Pojedinačno su pronađeni i fragmenti čija je težina 1 kg, a presjeka su 10 cm i više. Relativno mala težina tegova je uslovljena dugotrajnim trošenjem, mada ovu pretpostavku nije moguće sa sigurnošću dokazati.

Tabela 10. Okolište. Vrste tegova.

tip	opis
tip A	mali, oblikih kontura, najčešće ovalnog, ponekad i okruglastog presjeka (Sl. 62, 1)
tip B	veliki, zvonastog oblika, sa oblim konturama (Sl. 62, 3)
tip C	veliki, suzastog oblika (Sl. 62, 4)
tip D	mali, čunjastog oblika (Sl. 62, 2)
tip E	veliki, kuglastog oblika, sa prorezanim otvorom (Sl. 62, 5)
tip F	mali, suzastog oblika (poređenje sa tipom C)
tip G	kao i tip A, znatno veći.

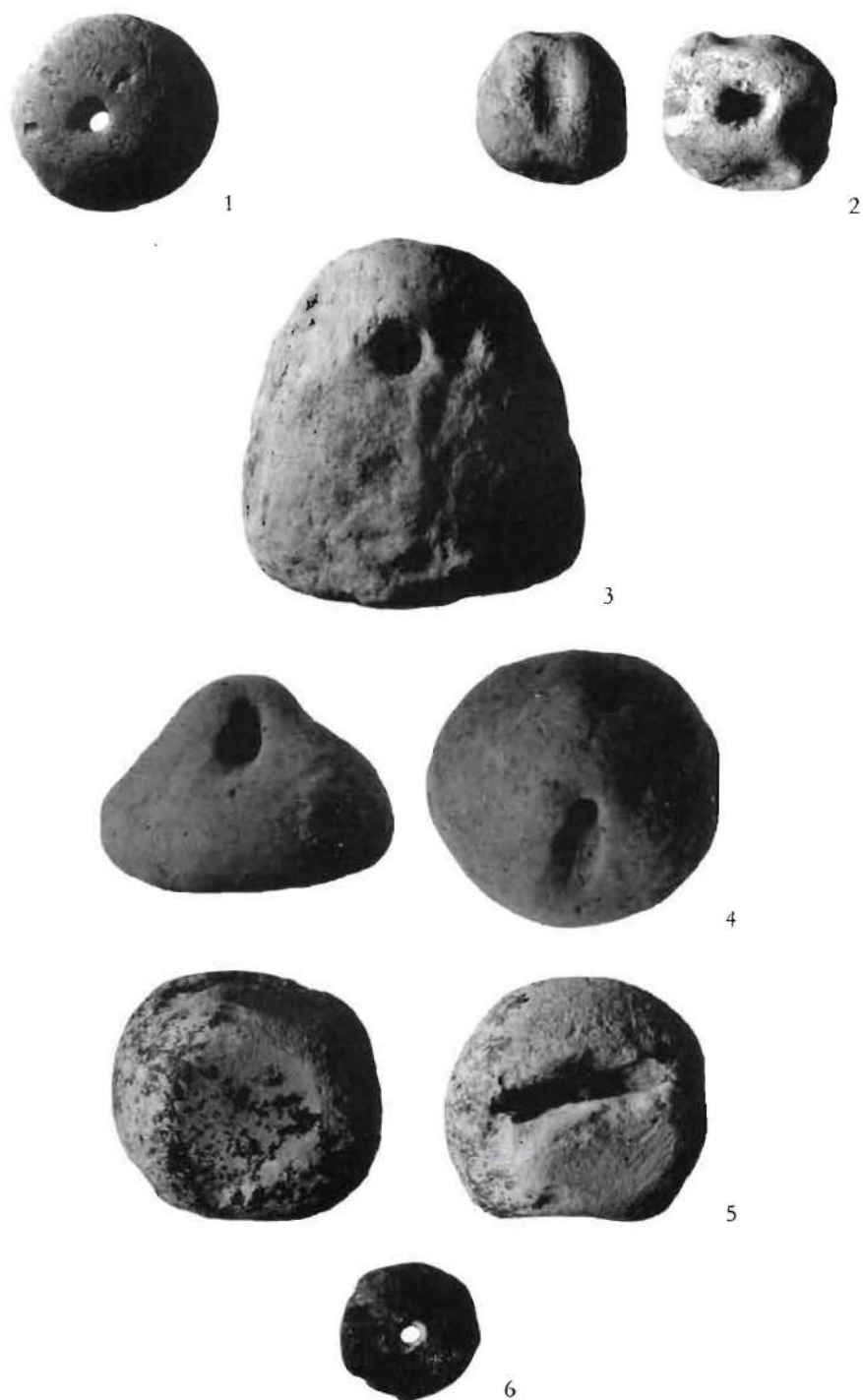
Na osnovu oblika i težine moguće je odrediti više jasno razgraničenih grupa tegova. Razlikujemo sedam ovakvih grupa (tabela 10).⁸⁰ Najčešće prisutan oblik je tzv. tip A, dok su ostali tipovi zastupljeni jednim ili najviše dva primjerka.

U okviru kernel density-dijagrama (Sl. 63), izdvaja se velika grupa tegova čija je težina oko 100 g. Kod drugih tegova riječ je o težini od 200 g, 600 g, 900 g i 1100 g. Moglo bi se reći da diferencijacija na mnogobrojne male i pojedine veće tegove ukazuje na njihove funkcionalne razlike. Tako, u okviru jednog depoa (nalaz br. 13149), osim mnogobrojnih tegova manje težine zastupljen je i jedan veći primjerak koji pripada obliku C. Moguće je da su ovi veći tegovi imali i neku drugu funkciju (možda grijači). Međutim, zbog njihovog malog broja, to nije moguće jasno odrediti.

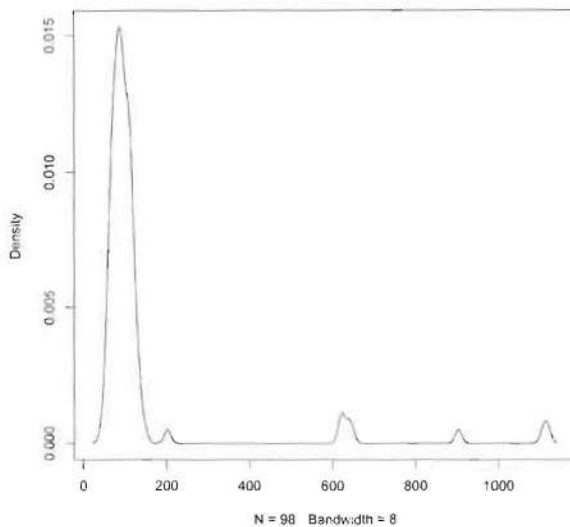
⁷⁸ Fiala/Hoernes 1898.

⁷⁹ Benecke 1994., 188.

⁸⁰ Na naselju iz istog vremena i ne mnogo udaljenom, Obre II, raznovrsnost tegova je znatno manja (Sterud/Sterud 1974., 196).

Slika 62. Okolište. Ostala keramika: 1-5 tegovi, 6 probušeni fragment keramike. Omjer 1:2.

Slika 63. Kernel density – dijagram težine tegova – gotovo cijelih primjeraka.

U okviru keramičkog inventara pronađeno je i šest komada okruglasto obradenih fragmenata koji su većinom u središnjem dijelu probušeni (Sl. 62, 6). Uglavnom su ovi primjerci izrađeni od fine i pečene keramike. Objašnjenje njihove funkcije je otvoreno. Moguće je da su upotrebljavani kao privjesci, odnosno amuleti, a mogli su služiti kao tegovi za mrežu.⁸¹

KAMENI INVENTAR

Najbrojniju grupu kamenog oruda čine sjekire, odnosno ostaci glačanih sjekira (Sl. 64, 1-6). U toku iskopavanja, u periodu između 2002. godine i 2005. godine, nađeno je 206 manje ili više cijelih sjekira i 150 fragmenata. Tome treba dodati i mnogobrojne komade karakterističnog materijala od kojeg su sjekire napravljene. Tragovi na ovom oruđu ukazuju na njihovu upotrebu, što u znatnoj mjeri otežava njihovo tipološko razvrstavanje. Koliko je moguće ustanoviti, svi primjerci imaju asimetrično sječivo.

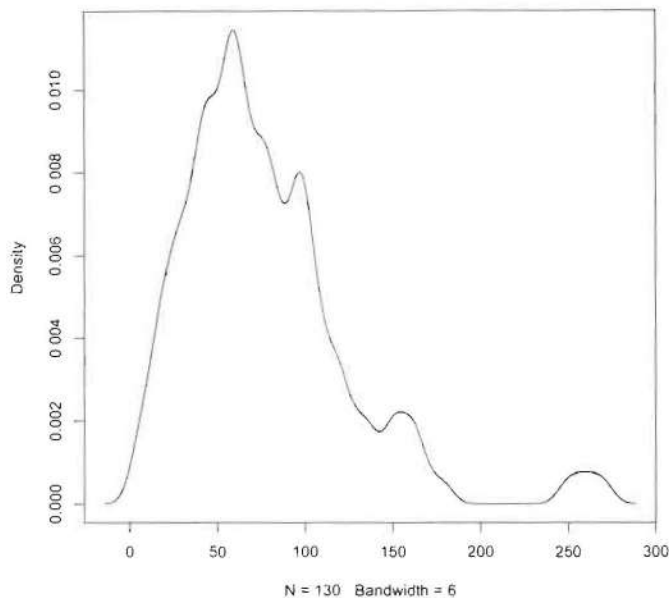
Na osnovu presjeka sječiva moguće je razlikovati dvije grupe sjekira kakve su npr. poznate i u srednjoj Evropi.⁸² Kod velikih sjekira donja strana je ravna, lateralne strane su relativno odsječene i duge, dok je gornja strana konveksna. Dužina sječiva uglavnom odgovara debljini. Kod pljosnatih sjekira lateralne strane gotovo da i ne postoje, te je na taj način debljina znatno manja nego širina. Ove su sjekire veoma precizno urađene, što daje pretpostavku da su korištene za finu obradu drveta. Osim toga, vrlo je teško na osnovu razlika u veličini donositi zaključke vezane za funkcionalnu ulogu koju su sjekire imale. Pri tome se ne može u potpunosti isključiti da su vremenom imale više različitih funkcija. Među ovim sjekirama pronađeno je i dosta poluproizvoda (Sl. 64, 1).

⁸¹ Slični komadi u velikom broju su pronađeni i na lokalitetu Obre II: Sterud/Sterud 1974., 199. Na lokalitetu Selevac ovakvi probušeni komadi identificirani su kao tegovi za mreže (Tringham/ Stevanović 1990., 327), dok na lokalitetu Divostin, zbog malog poluprečnika rupe, ovakvo tumačenje nije prihvaćeno.

⁸² B. Ramminger 2007.; 160 i dalje.

Slika 64. Okolište. Kamene sjekire. Omjer 1:2.

Slika 65. Okolište. Kernel density-dijagram težine sjekira.

Dijagramom (Kernel density) prikazane su relativno u potpunosti očuvane sjekire, čija vrijednost u okviru dijagrama stoji u korelaciji sa njihovom veličinom (Sl. 65). Težina najtežih primjeraka je oko 250 g. Slijedeća vrijednost mogla bi biti za nešto manje sjekire koje su prevashodno korištene za finu obradu drveta. Njihova je težina između 150 g i 100 g. Najveća vrijednost (brojnost) pokazuje se kod težine od oko 60 g. Ovo je grupa malih i u potpunosti istrošenih sjekira. Ovo nam potvrđuje i tezu da su sjekire korištene do njihove krajnje upotrebljivosti. Očigledno je da je količina sirovina za njihovu izradu bila ograničena.

U sondi 3, tokom iskopavanja 2005. godine na području koje je obuhvatalo 15 kuća, utvrđen je broj od oko devet sjekira po jednoj kući. Čak ako se uzme u obzir da je broj kuća veći i da sve nisu obuhvaćene iskopavanjima, broj sjekira koji se ovdje pojavljuje znatno je veći od onog koji je ustanovljen u okvirima naselja srednje Evrope.⁸³ Ako se uzme u obzir faktor činjenice gubitka nastalog erozijom, dolazimo do srednje vrijednosti od 6,2 sjekire po kući. Dodaju li se tome još vrijednosti sa lokaliteta Obre II, dolazimo do zaključka da su naselja kasnog neolita u Bosni raspolagala sa znatno većom količinom materijala za izradu oruđa nego što je to bio slučaj sa naseljima srednje Evrope.

Kamen koji je najčešće korišten za izradu sjekira je zelenkasti amorfn materijal, vjerovatno serpentinit (magnezijum silikat). Sirovi materijal za izradu sjekira nije pronađen u toku dosadašnjih iskopavanja, što govori u prilog mišljenja da su sjekire izrađivane na mjestu na kom je i ležište kamena. Posebno je zanimljiv smeđi, znatno lakši i gipsu sličan materijal, za koji se čini da nema svojstva potrebna za funkciju oruđa. I pored toga, tokom iskopavanja 2005. godine, oko 16% pronađenih sjekira je izrađeno upravo od ovog materijala. Poznato je da je ovaj materijal upotrebljavan i na lokalitetu Obre II, ali u znatno manjim količinama.⁸⁴ Procentualna vrijednost na lokalitetu Obre II kreće se oko 6%. Jednu sasvim drugu sliku imamo

⁸³ B. Ramming 2007.

⁸⁴ Sterud/Sterud 1974., 222.

npr. na lokalitetu Divostin, koji se nalazi nekih 200 km istočno. Na ovom lokalitetu čak 72% pronađenog oruđa izrađeno je od sličnog materijala.⁸⁵ Ovaj materijal označen je kao porcelanit, materijal koji se u blago kiseloj sredini ponovno vraća u svoj prvobitni laki silikatni oblik.⁸⁶ Na području Vinča grupe porcelanit dominira, i dobiva se vjerovatno kopanjem u rudnicima. Činjenica da se na lokalitetima Okolište i Obre II ovi primjerci sjekira nalaze samo pojedinačno, ukazuje na trgovačke veze sa vinčanskim regionom.

Ostali kameni inventar su žrvnjevi, čekići i kamenje za brušenje. Najbrojniji su kameni žrvnjevi. Uglavnom su izrađeni od relativno poroznog kamena pješčara, dok je jedan dio izrađen i od tvrdog materijala. Radna površina je konveksna ili konkavna, a sam oblik zavisi od uloge koju je kamen imao. Kod čekića moguće je govoriti o višefunkcionalnoj ulozi koju su oni imali. Na kraju, pomenimo i kamenje za brušenje kod kojega tragovi upotrebe postoje na gotovo svim stranama (Sl. 64, 7).

KREMEN

Pored keramike, kremen i predmeti od kremena čine najveći dio pronađenog materijala. U sondi 3 nađeno je gotovo 62 kg kremena, što odgovara količini od 282 g po kubnom metru. Najveći dio su odbici ili neretuširani dijelovi koji čine otpadne predmete. Slično je i sa retuširanim i neretuširanim sječivima. Pojedina su sječiva velikih dimenzija (Sl. 66, 3) što nam pokazuje veliko umijeće kod izrade sječiva na lokalitetu Okolište. Najbrojniji nalazi su u sondi 3 (400 komada), što se može povezati sa mjestom radionica. Također, veliki broj kremena se nalazi u depoima. Specijalno oruđe, kao što su svrdla za bušenje, urezivanje ili vrhovi strijela, čini 51% ukupne količine oruđa na sondi 3. Kod vrhova strijela moguće je razlikovati dvije vrste (Sl. 66, 10-12) čiji je oblik i broj sličan onom na lokalitetu Obre II.⁸⁷ Tip A ima gotovo trokutast oblik, pri čemu je baza veoma često konkavna (Sl. 66, 12). Nasuprot njemu, tip B je kopljastog izgleda, pri čemu je sasvim blag prijelaz lista prema dršci (Sl. 66, 10). Ova vrsta artefakata, odnosno kamene strijele, nisu tako brojne na mlađim neolitskim lokalitetima na sjeveroistoku Balkana.⁸⁸

Klasifikacija ovog kamenog materijala veoma je teška jer za sada nije vršena detaljna petrografska analiza kao što je to slučaj i sa lokalitetom Obre II.⁸⁹ Sasvim je jasno da se materijal koji dominira na lokalitetu Obre II, u velikoj količini nalazi i na lokalitetu Okolište (oko 80% u sondi 3). Tu je posebno zastupljen relativno čisti silikatni kamen crvenkaste boje. Možemo pretpostaviti da dio ovog materijala potječe sa Trebačkog brda koje se nalazi oko 110 km sjeverno odavde, ili sa nekog nama još nepoznatog ležišta, a moguće je da je sirovi materijal porijeklom od riječnih oblutaka kojima obiluju rijeka Bosna i njene pritoke.

Materijal od opsidijana koji je u manjim količinama zastupljen gotovo u svim fazama Obre II, na lokalitetu Okolište do sada nije pronađen. Gorski kristal je ovdje vrlo rijedak, te je manje od 0,2% svih kamenih predmeta u okviru sonde 3 kristalnog porijekla.

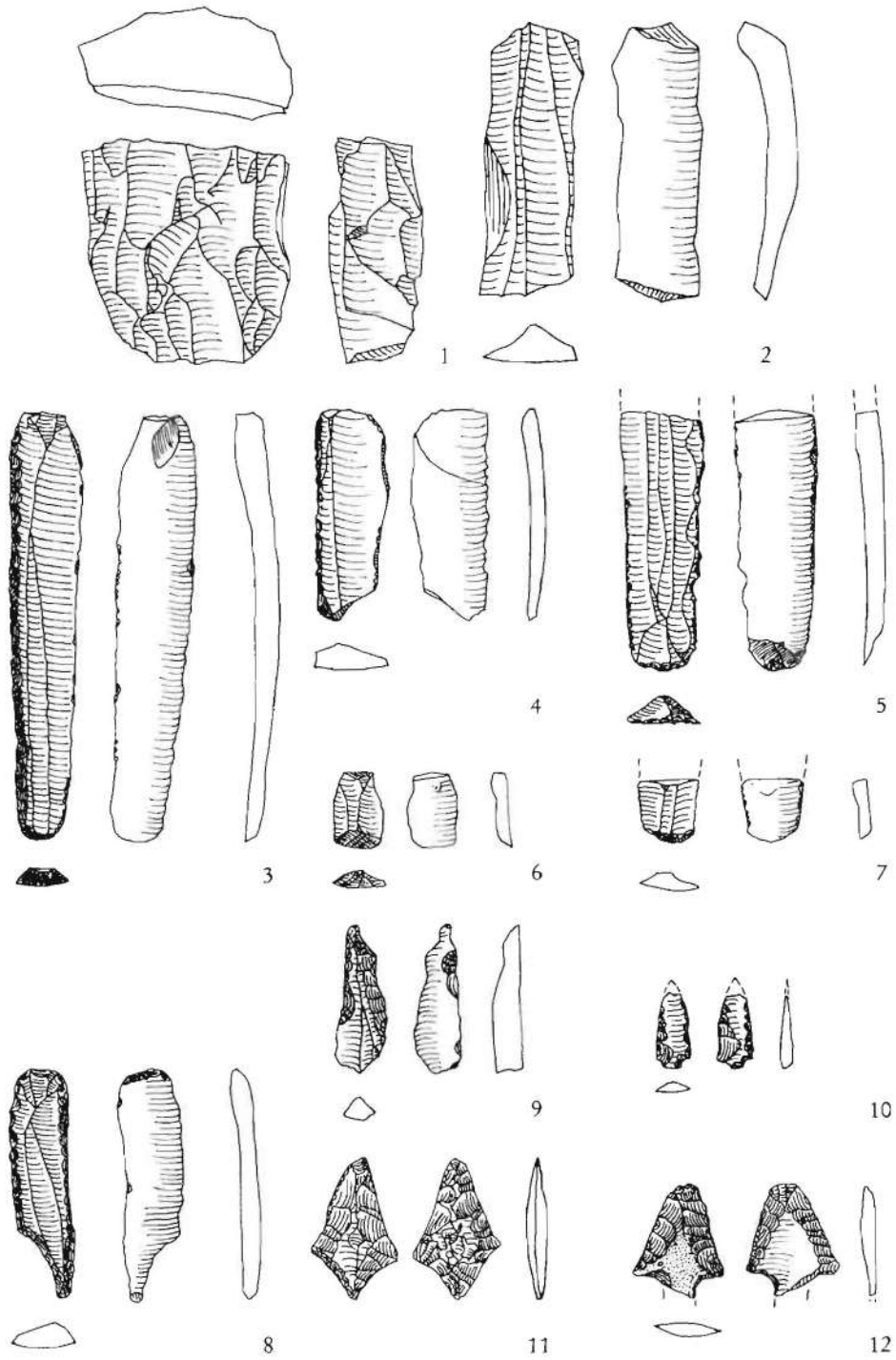
⁸⁵ Prinz 1988., 256.

⁸⁶ Diskusija o nazivima: Voytek 1990., 443 i dalje.

⁸⁷ Sterud/Sterud 1974., Sl. 34, 1.2.7; 35, 1-6.

⁸⁸ Tringham 1988.; Selevac-Voytek 1990., 449.

⁸⁹ Sterud/Sterud 1974., 205.

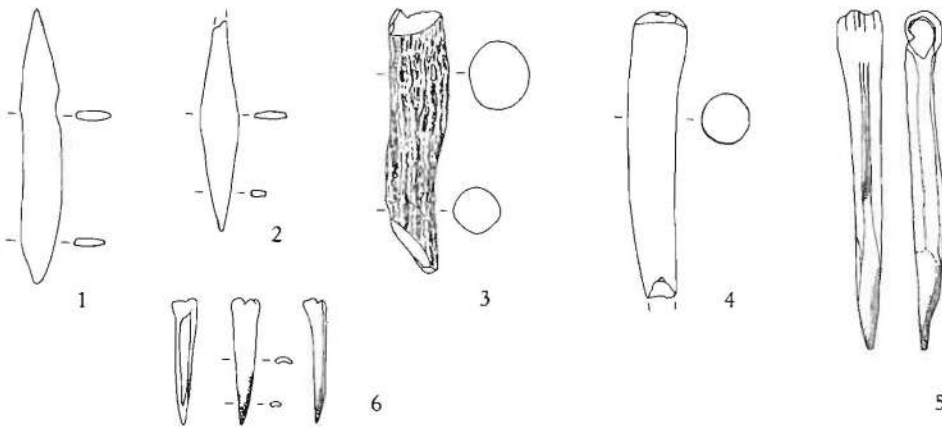
Slika 66. Okolište. Kremen. Omjer 1:2.

ARTEFAKTI OD ROGOVA I KOSTIJU

Na području Okolišta, do 2006. godine pronađen je mali broj artefakata od rogova i kostiju. Najčešća su manja ili veća šila, čiji polirani vrhovi ukazuju na tragove upotrebe (Sl. 67, 5.6). Ovi oblici su na lokalitetu Obre II, zavisno od njihove veličine, identificirani kao šila (*awls*) ili bodeži (*daggers*).⁹⁰ Na lokalitetu Obre II, manja šila se javljaju tek od kasnog Butmira II, dok su u većem broju prisutna u periodu Butmira III. Znatno veći bodeži posebno su zastupljeni u slojevima Butmira II.

Drugu grupu predmeta čine pljosnata, na vrhovima zaoštrena oruđa, koja su načinjena od životinjskih rebara (Sl. 67, 1.2). Kod njih su veće površine često izglacane (polirane) koje Benac naziva postruške (*polishers*).⁹¹

Na području istraživanja zaštitnih rovova nađena su dva artefakta od roga (Sl. 67, 3.4) koja je moguće povezati sa obradom kamena. Na prvom predmetu očuvana je originalna površina jelenjeg roga (Sl. 67, 3), koji na jednom kraju ima relativno usku radnu površinu nastalu upotrebom. Drugi predmet (Sl. 67, 4) znatno je pažljivije obrađen. Površina je pažljivo uglačana. Gornji dio predmeta je zaobljenog oblika, dok je donji dio odlomljen.

Slika 67. Okolište. Koštani artefakti. Omjer 1:3.

⁹⁰ Benac 1973.a, 94 i dalje.

⁹¹ Benac 1973.a, 95.

HORIZONTALNA STRATIGRAFIJA U SONDI 3

Tokom iskopavanja 2005. godine na lokalitetu Okolište, u zapadnom dijelu utvrđenog naselja otvorena je do sada najveća sonda (sonda 3). Zbog njene veličine koja iznosi 380 m² (20 × 19 m) ova površina je idealna za analizu rasporeda svih nalaza u određenom horizontu. Cilj analize je utvrđivanje funkcionalnih razlika između pojedinih objekata i lokacija, te otkrivanje zona dnevnih aktivnosti.

Sam raspored nalaza pokazuje velike razlike po horizontima. Daljim ispitivanjima isključivo će biti obuhvaćena dubina između 0,2 i 0,6 metara, što odgovara gornjim slojevima gradnje u kojima se raspored nalaza samo neznatno međusobno razlikuje. Sasvim drugačija slika se dobija na dubini većoj od 0,6 m, gdje zbog male količine iskopanih nalaza nije moguće utvrditi odnos nalaza sa izgrađenim objektima.

RASPORED POJEDINIH PREDMETA PO VRSTAMA

Keramika

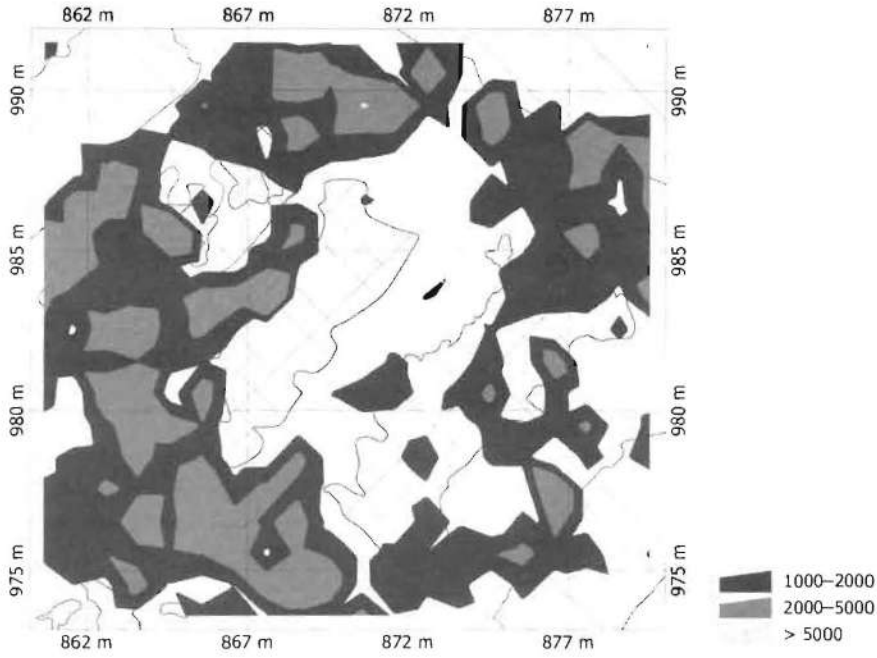
Sa izuzetkom lokacije kuće C (Sl. 68-70) na ovom arealu keramika u kućama nije brojno zastupljena. Karakteristične razlike se pojavljuju u rasporedu fine i grube keramike.⁹² Dok je gruba keramika raspoređena kako sjeveroistočno tako i jugozapadno od niza kuća A-C i E-F, fina keramika se u većim količinama nalazi jugozapadno od ovih lokacija. Razlike su uočljivije ako se keramika posmatra u cjelini.⁹³ Na ovaj način su pojedinačne razlike još uočljivije (Sl. 71, desno). Na dubini od 0,5 m dominacija grube keramike je na liniji u pravcu SZ-JI, sjeveroistočno od niza kuća A do C. Linija u kojoj je proporcionalno broj nije zastupljena fina keramika nalazi se u centralnom dijelu sonde, između kuća A i B.

Tegovi

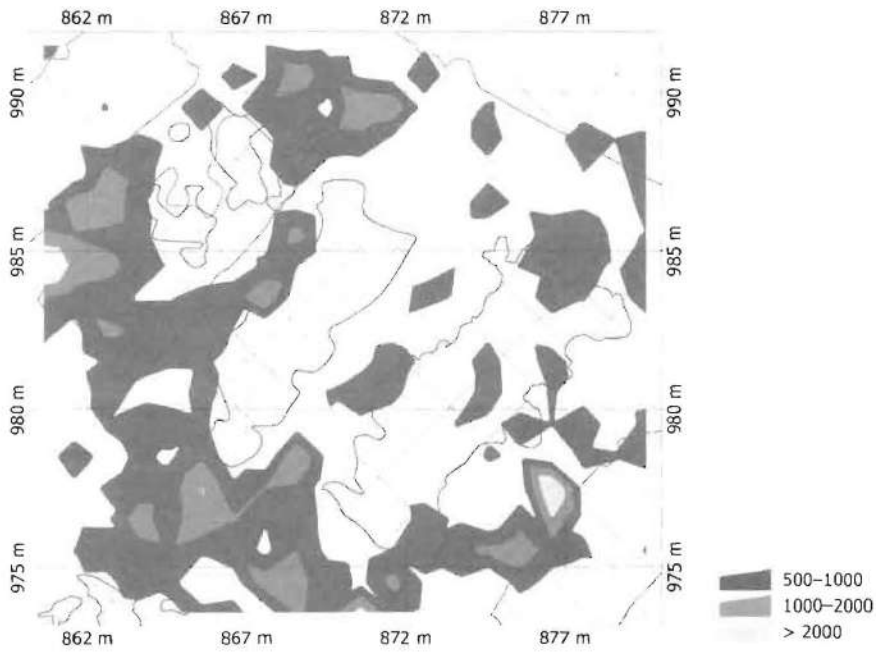
Za razliku od svih ostalih predmeta tegovi su pronađeni unutar kuća (Sl. 72). Veća koncentracija tegova je u sjevernom dijelu kuće A i kuće C. U svakom slučaju, nije uočljivo da su tegovi raspoređeni po nekoj svojoj funkcionalnoj ulozi. Može se pretpostaviti da su tu položeni u depo za sljedeću upotrebu. Ostali dio tegova je naden bez nekog vidljivog reda razasut po pomenutoj površini.

⁹² Na prvi pogled se izdvaja jarko crvena keramika – crvena fina keramika u odnosu na znatno manje ispečenu keramiku. Pri tom se ni u kom slučaju ne radi o nekoj posebnoj vrsti, već o normalnoj crnoj finoj keramici koja je bila izložena sekundarnom gorenju u požaru. Crvena fina keramika nalazi se isključivo u kućama 1 do 3 koje su uništene požarom.

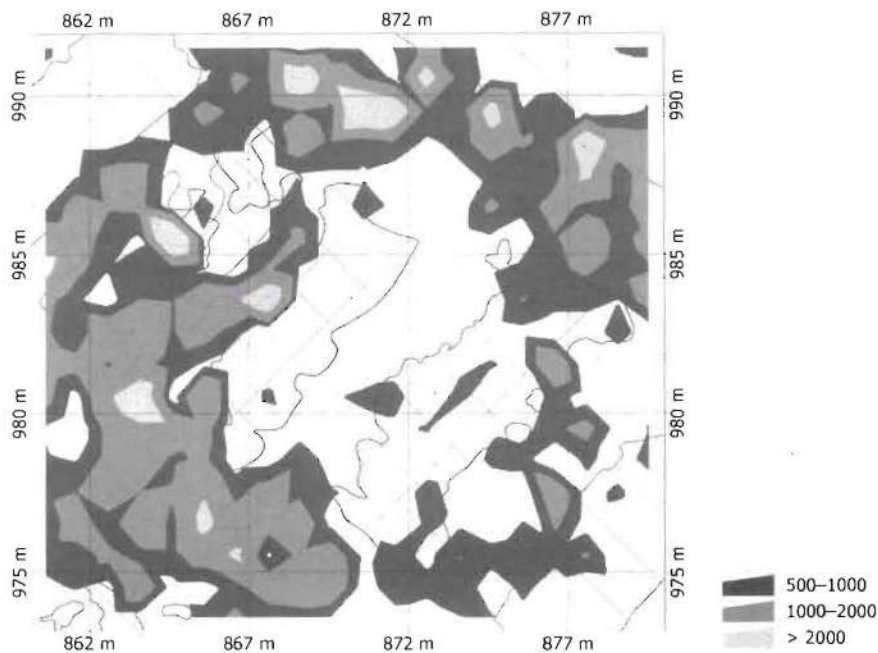
⁹³ Formula koja se upotrebljava ima sljedeći oblik: $\log ((\text{suma grube keramike} + 100) / (\text{suma fine keramike} + 100))$.

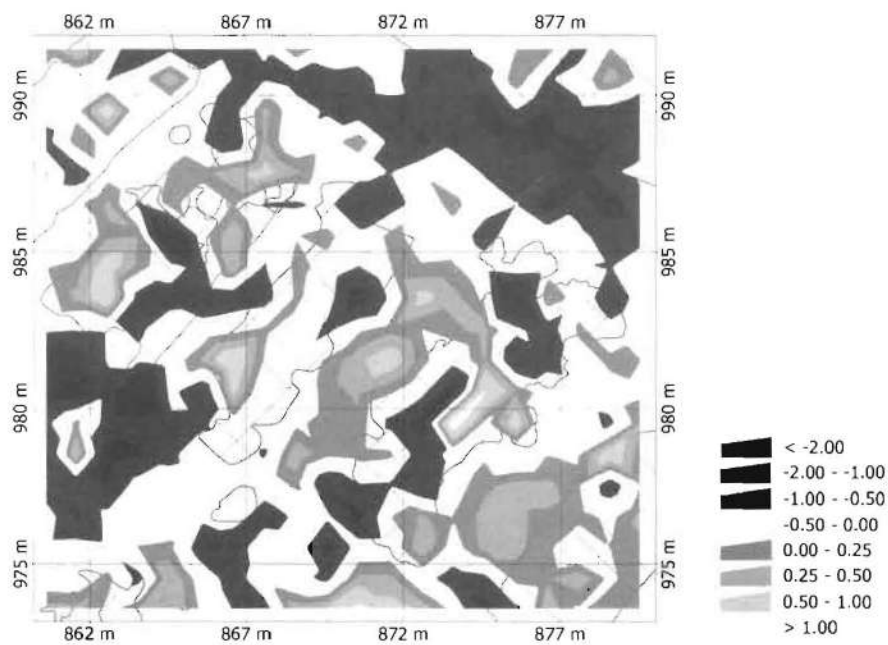
Slika 68. Okolište. Sonda 3. Prikaz težine (u gramima) svih keramičkih fragmenata na dubini između 0,2 i 0,6 m. Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.

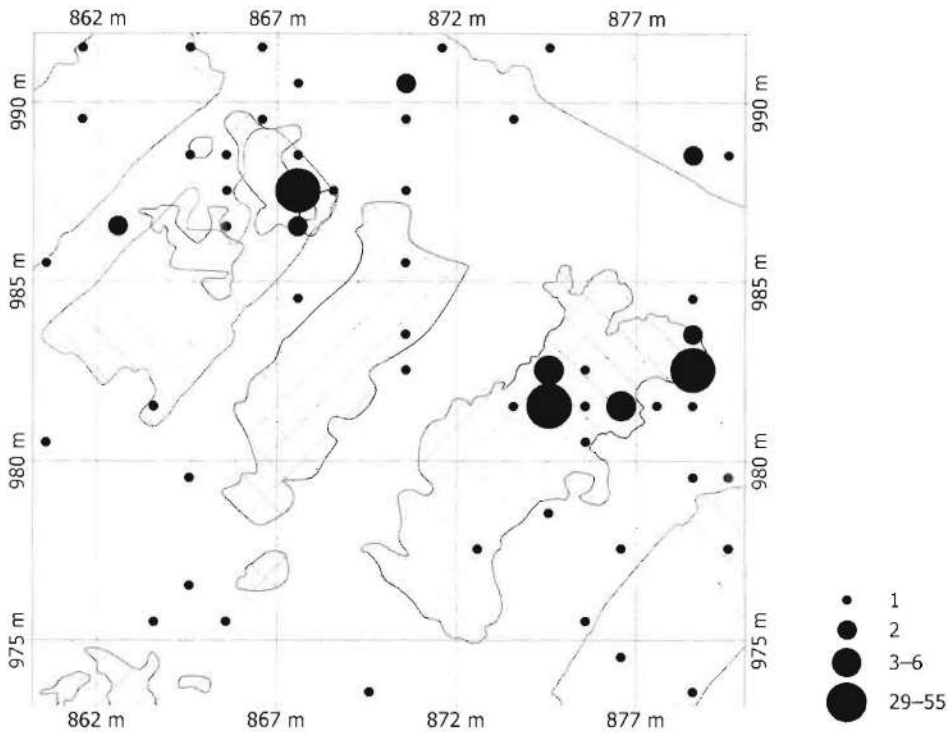
Slika 69. Okolište. Sonda 3. Prikaz težine ostataka fine keramike na dubini između 0,2 i 0,6 m. Koso šrafirano – nespaljena glina; kockasto šrafirano – spaljena glina.

Slika 70. Okolište. Sonda 3. Prikaz težine (u gramima) ostataka od grube keramike na dubini od 0,2 do 0,6 m. Koso šrafirano – nespaljena glina; kockasto šrafirano – spaljena glina.

Slika 71. Okolište. Sonda 3. Odnos grube i fine keramike na dubini od 0,2 do 0,6 m; Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.

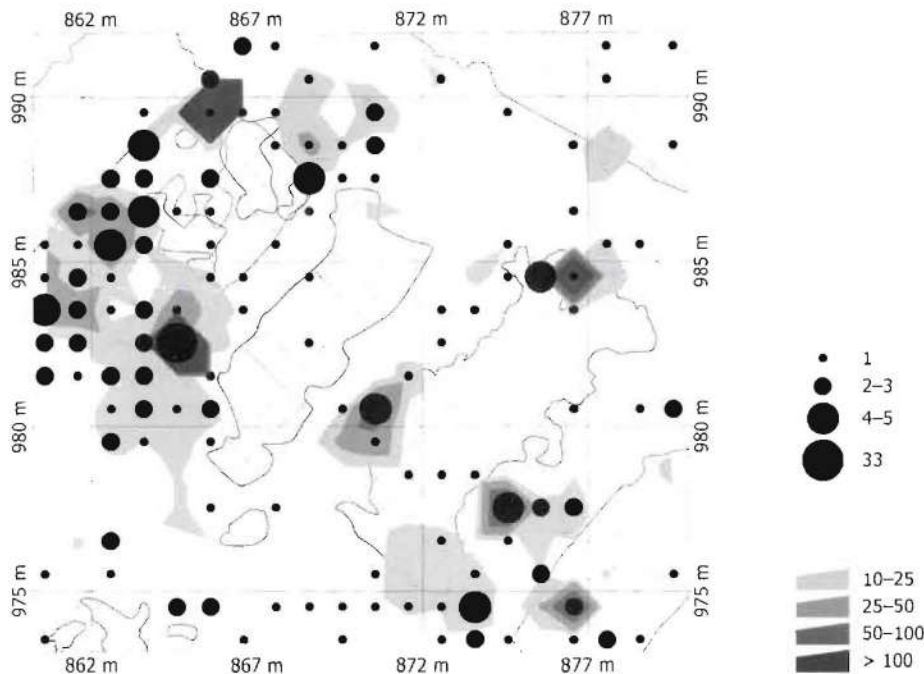
Slika 72. Okolište. Sonda 3. Raspored tegova na dubini između 0,2 i 0,6 m.
Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.

Kremen

Raspored predmeta od kremenja je sličan rasporedu keramike. Prije svega se misli na kvantitativni broj, pošto je i ovdje riječ o relativno malim količinama. Ponovno je lokacija kuće C u ovom izuzetku. U ovom objektu su pronađene velike količine artefakata od kremenja.

Slika 73 prikazuje sam raspored fragmenata, odbitaka i sirovog materijala. Moguće je razlikovati više jasno uočljivih koncentracija ovakvih predmeta. Najveća količina nalazi se u jugozapadnom dijelu lokacije kuće C. Na osnovu fragmenata i odbitaka mogu se razlikovati pojedini, međusobno slabo razgraničeni prostori na kojima se odvijala aktivnost izrade kremenih predmeta (Sl. 77). Druge, manje grupe odbitaka vidljive su na sjevernom kraju lokacije kuće C kao i u okolini same kuće A. Izuzetak čini depo u istočnom dijelu sonde ispod poda kuće I.

Neretuširana sječiva uglavnom su nađena na uskom prostoru, na mjestima gdje je veća koncentracija odbitaka i kamenja za obradu (Sl. 74, 1). Na prvi pogled slična je situacija i sa retuširanim sječivima (Sl. 74, 2), ali kod njih postoje veće skupine sječiva koje su udaljene od mjesta na kojima su ležali ostaci obrade kremenja. To važi npr. za pojedina sječiva jugozapadno od kuće A, ona u sjevernom uglu kuće A, kao i ona razasuta na području oko kuće G i u samoj kući G.

Slika 73. Okolište. Sonda 3. Raspored kremena na dubini između 0,2 i 0,6 m.
 Tačke – sirovi materijal, sivo – prikaz broja odbačaka
 Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.

Raspored oruđa većim dijelom prati raspored kremena (Sl. 74, 3). Izuzetak u ovome je lokacija kuće G i njena okućnica, koja se pruža prema jugozapadu. Kako kod lokacije kuće D većim dijelom kremen nije prisutan, pažnju privlači oruđe koje se nalazi u sjeverozapadnom dijelu ovog objekta.

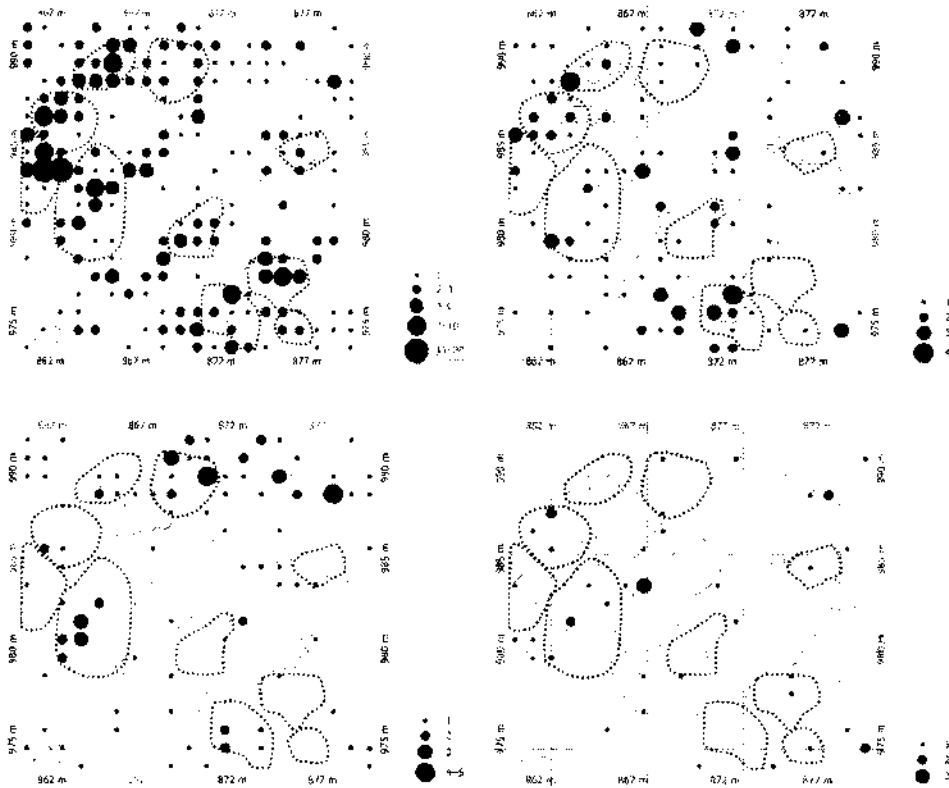
Što se tiče vrhova strijela, njihov raspored nalaza znatno se razlikuje u odnosu na raspored kremenih jezgara (Sl. 74, 4) i raspored odbačaka.

Litički materijal

Kameni žrvnjevi najčešće se nalaze izvan kuća (Sl. 75, 1). Mnogi od ovih fragmenata žrvnjeva nađeni su u sekundarnoj upotrebi kao što je to slučaj kod lokacije kuće A. Ovdje je ovo kamenje upotrebljeno u svrhu popločavanja. Pažnju privlače i primjerci iz kuće G na sjeveroistoku sonde. Dok su ostaci kamenih žrvnjeva kod tačke 874 i 875 svoju sekundarnu ulogu dobili ugradnjom u ognjište, primjerci na sjeveroistočnom dijelu najvjerojatnije se nalaze još uvijek na svom prvobitnom mjestu, odnosno u svojoj prvobitnoj funkciji.

Kamenje za brušenje nađeno je na dvije lokacije, sjeverno i južno od lokacija kuća A-C, na uličicama između nizova kuća (Sl. 75, 2).

Glačane kamene sjekire su otkrivene na više lokacija (Sl. 76, 1). Jedan dio je razasut na području kuće D, drugi dio koncentrisan južno od kuće C, dok se jedna grupa nalazi uz sjeveroistočni ugao kuće B, te na tačkama 871-877/989-992.

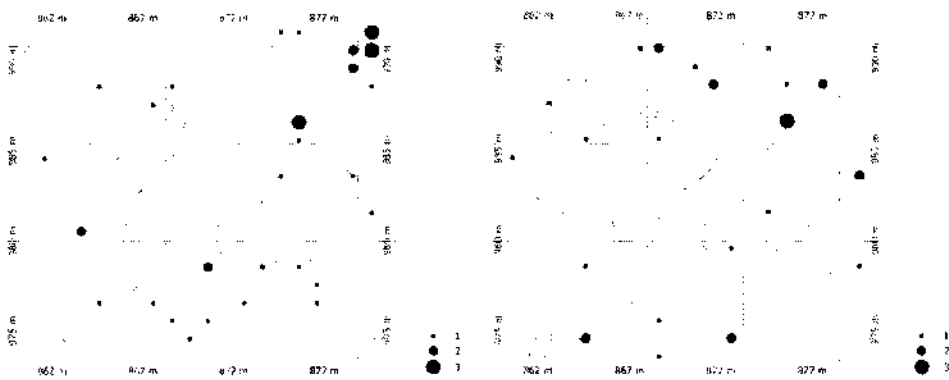

Slika 74. Okolište. Sonda 3. Kremenje na dubini između 0,2 i 0,6 m.

1 - neretuširane oštrice, 2 - retuširane oštrice.

3 - oruđe bez oštrica (retuširano i neretuširano) kao i bez vrhova strijela;

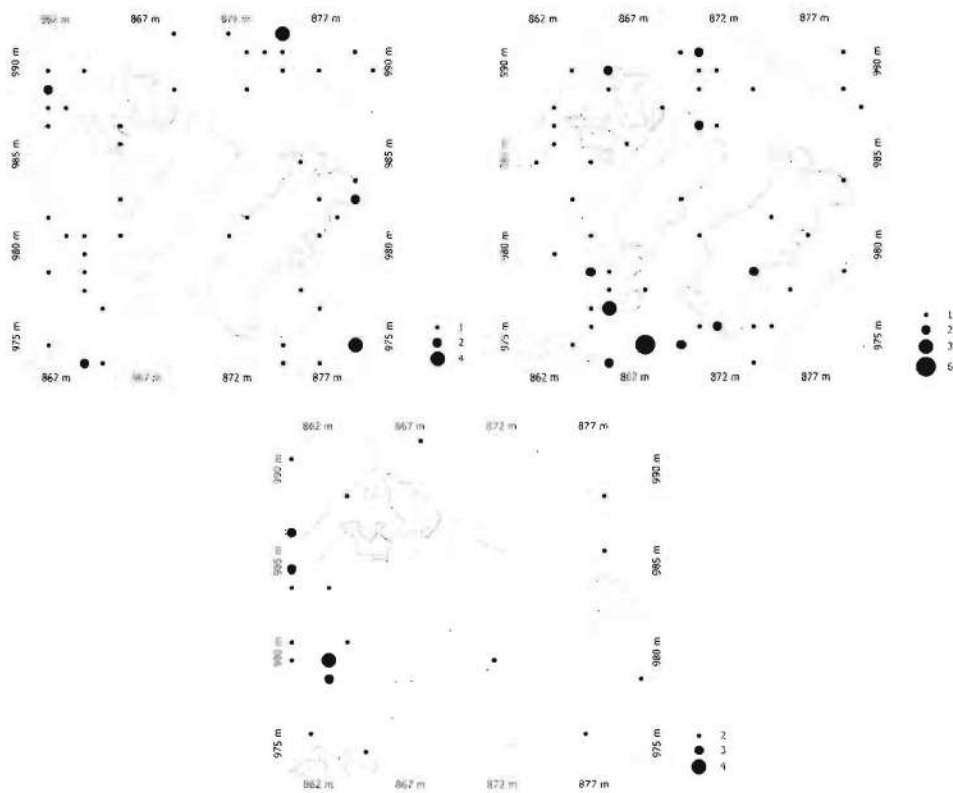
4 - vrhovi strijela; tačkaste linije – koncentracija kremenja; koso šrafirano – nespaljena glina; kockasto šrafirano – spaljena glina.

Slika 75. Okolište. Sonda 3.

Raspored žrnjeva (1) i kamena za brušenje (2) na dubini između 0,2 i 0,6 m.

Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.

Slika 76. Okolište. Sonda 3.

*Raspored sjekira (1) fragmenti sjekira (2) i kameni odbici (3) na dubini između 0,2 i 0,6 m.
Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.*

U nekoliko slučajeva sjekire su nađene na vrlo malom prostoru i vjerovatno to nije slučajno. Uglavnom su ove grupe sjekira pronađene unutar kuća, dok su pojedinačni primjerci nađeni izvan njih, i to na području uličica između nizova kuća. Fragmenti sjekira razasuti su na cijeloj površini sonde. Ipak, o većoj koncentraciji moguće je govoriti u južnom dijelu kod tačke 863-872/973-978, te na sjeverozapadu kod tačke 868-873/986-991 (Sl. 76, 2). Slično kao i pojedinačni nalazi cijelih sjekira i fragmenti se često pronalaze u uličicama između nizova kuća.

Pažnju smo posvetili i odbicima nastalim pri izradi sjekira. Ovi su ostaci razasuti na cjelokupnoj površini sonde, ali veća količina koncentrirana je na dvije lokacije uz zapadni rub (Sl. 76, 3). Prva je kraj tačke 860-864/978-982, dok se druga nalazi nešto sjevernije uz tačku 860-864/983-987.

OPSERVACIJA O RASPOREDU LITIČKOG MATERIJALA

Važno je napomenuti da kod kremenog materijala, slično kao kod keramike, nisu uočene vidljive razlike u rasporedu na dubini između 0,2 i 0,6 m. To prije svega govori da u okviru

sloja od nekih četrdesetak cm, koji obilježava relativno kratak vremenski period, nije došlo do promjena kod upotrebe.

Dok većina kuća u ovom sloju u odnosu na slobodne površine sadrži relativno mali broj nalaza, lokacija kuće C i njen jugozapadni dio čini jedan izuzetak. Ovdje je velika koncentracija fragmenata, a koja po broju odgovara onoj na području uličica (Sl. 69; 70). Ova činjenica govori u prilog mišljenja da je kuća br. 6 već bila napuštena u vrijeme kada su ostale kuće još uvijek bile korištene, odnosno u vremenu kada su još uvijek postojale. Kao posljedica toga keramika u njoj nije deponirana u većim količinama.

Dalje treba spomenuti i izvjesne razlike kod rasporeda fine i grube keramike. Gruba keramika najčešće se nalazi na širokim površinama između nizova kuća. Nasuprot tome fina keramika nađena je prije svega u uskim uličicama između pojedinih objekata. Posebno velika koncentracija grube keramike je na užim stranicama kuća, što ukazuje na njenu češću upotrebu izvan objekata, dok je fina keramika očigledno prevashodno korištena u okviru samih kuća.

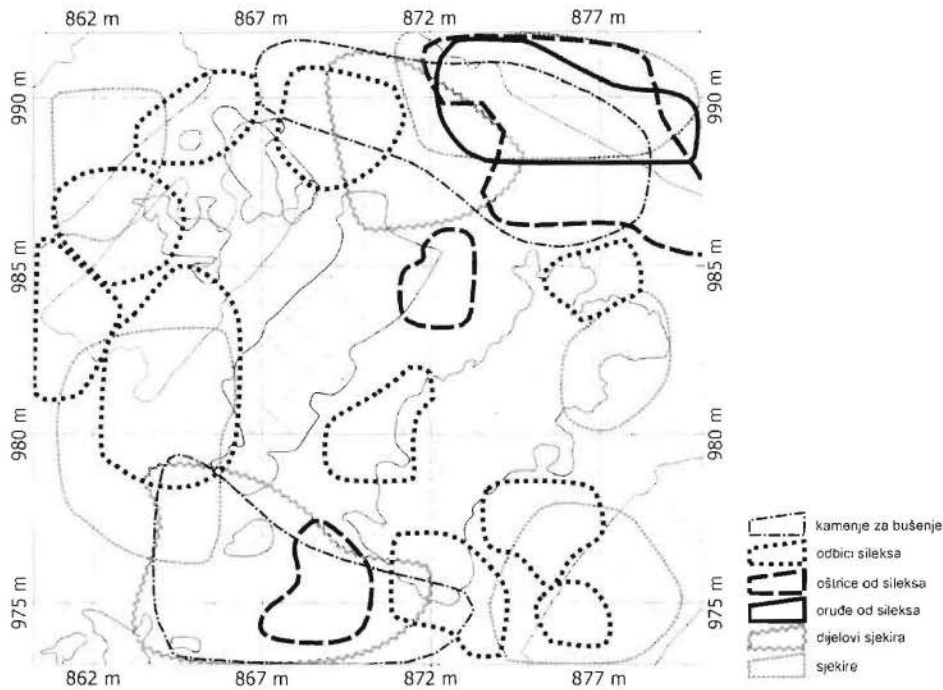
Keramika koja je pronađena na lokaciji A zaslužuje posebnu pažnju. Riječ je o znatno većim količinama nego što je to slučaj sa lokacijama B i E. Moguće objašnjenje je da kuća br. 1 nije u potpunosti bila ispražnjena prilikom požara kao što je to bio slučaj kod druge dvije.

Sliku o aktivnostima na pojedinim mjestima odaje nam i raspored kremenih artefakata. U okviru lokacije C očigledno postoji više mjesta (poluprečnik 8 m) na kojima je kamen pripreman za obradu. Objašnjenje da se ovo činilo u vremenu dok je kuća br. 6 bila nastanjena nije sasvim logično. Na pitanje radi li se o mjestima na kojima su ove radnje slučajno obavljene, odgovor treba da daju detaljna ispitivanja. Uzimajući u obzir količinu kremenata pronađenog na ovim mjestima (oko 4 kg/m³) malo je vjerovatno da je riječ o privremenim radionicama.

Veći dio oruđa nalazi se na mjestu i oko mjesta gdje se kremen obrađivao. Drugačiji primjer su retuširane oštrice nađene jugozapadno od lokacije kuće A i sjeverno od lokacija kuća A-C.

Za razliku od kremenata kod kamenog oruđa nije bilo moguće odrediti radionice. Pretpostavljamo da su predradnje obavljane već na mjestu nalazišta samih sirovina. U prilog ove tvrdnje idu i činjenice da u okviru pronađenog materijala nije bilo tragova repromaterijala za izradu sjekira. Raspored sjekira u velikoj mjeri odgovara rasporedu kremenog materijala. Ovo bi moglo ukazivati da su sjekire korištene prilikom obrade kremenata, ili da su sjekire na ovim mjestima izrađivane, odnosno doradivane. Potvrdu ovoj tezi daje raspored odbitaka koji se ne slaže kako sa količinom oštećenih, tako ni sa količinom cijelih sjekira.

Ako zajedno posmatramo raspored kremenata i kamenog oruđa, uočavaju se tri veća područja na kojima se odvijala aktivnost (Sl. 77). U zapadnom dijelu naselja koje je obuhvaćeno iskopavanjima očigledno postoje veće površine na kojima je obrađivan kremen. Slično kao i kod keramike veće količine se nalaze u okviru kuće br. 6. Druga površina se nalazi južno od lokacije kuće B i čini područje veličine oko 6 m × 4 m na kom su izrađivane sjekire i oštrice od kremenata. Slično, mada znatno izraženije, je i na području uličica između lokacija kuća A-C i G.

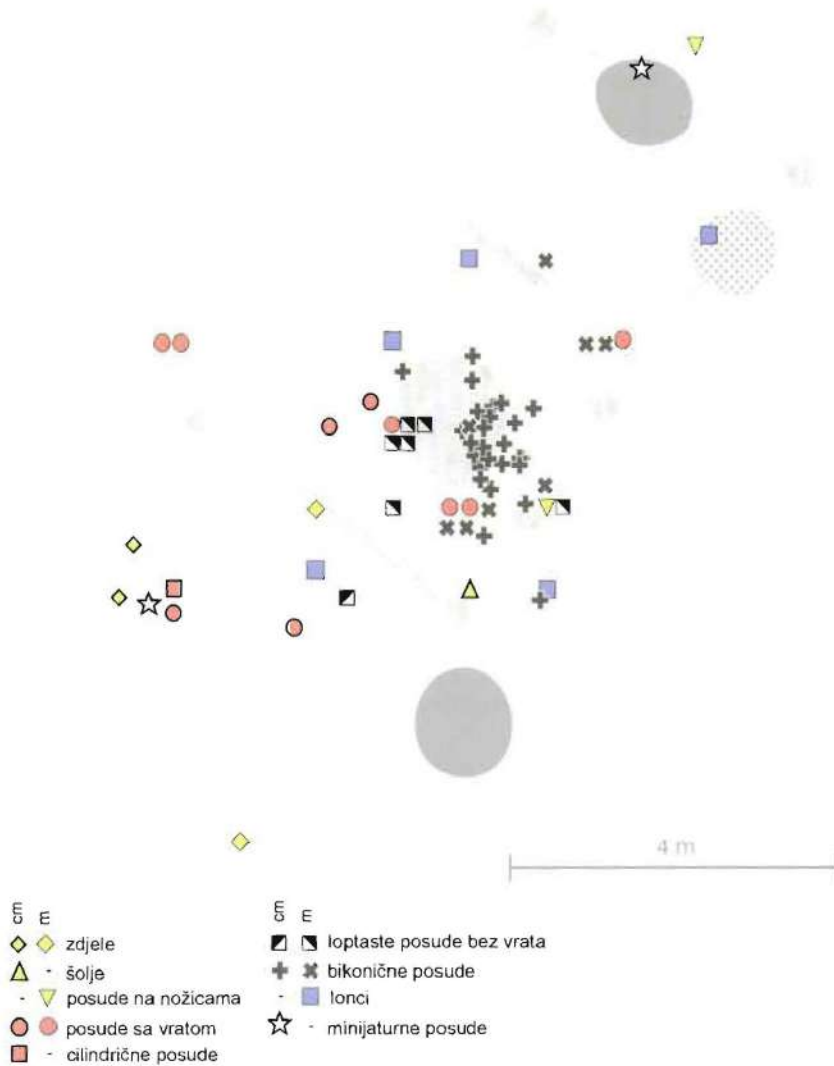

Slika 77. Okolište. Sonda 3. Područja sa češćom pojavom odbitaka i kremenih jezgara, retuširane oštrice, ostalo oruđe, kamenje za brušenje, sjekire i fragmenti sjekira.
Koso šrafirano – nespaljena glina, kockasto šrafirano – spaljena glina.

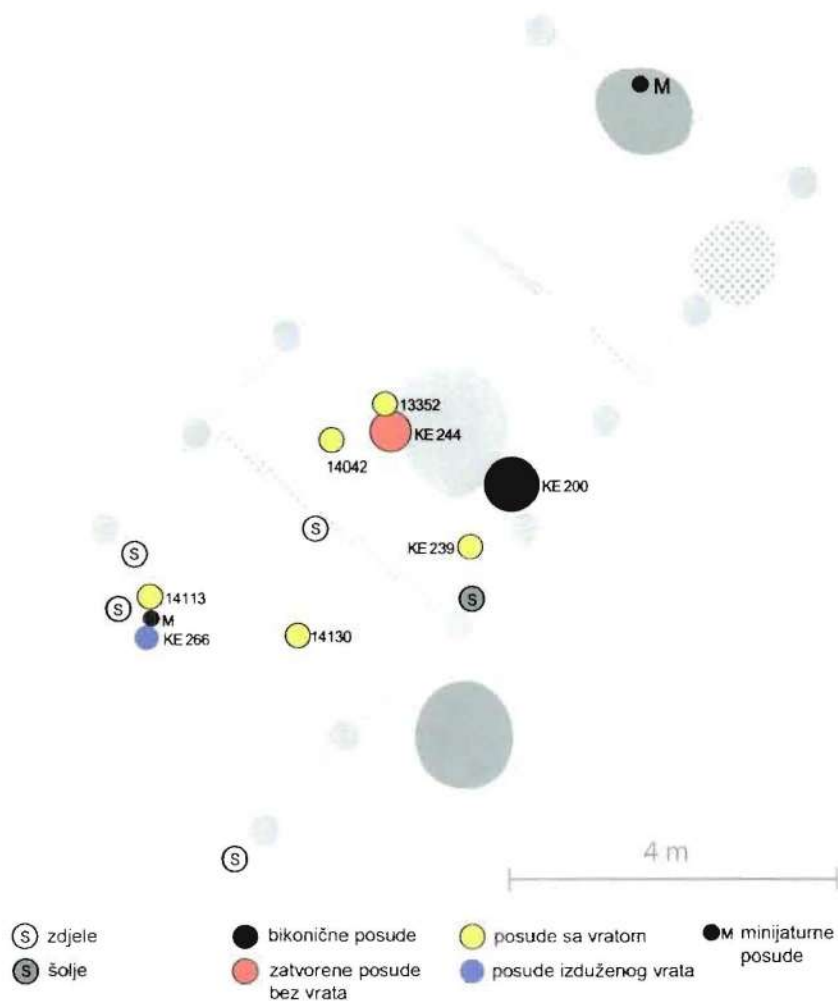
U cjelini posmatrano istraženi dio naselja ne daje utisak o postojanju odvojenih zanatskih cjelina već ukazuje na oportunistički prilaz stanovnika u odnosu na izbor i mjesto obavljanja zanatskih radova. Gotovo da nije moguće na osnovu rasporeda nalaza uočiti funkcionalne razlike između pojedinih objekata. Od ovoga odstupa područje na lokaciji kuće G i žrvnjevi koji se ovdje nalaze. Moguće objašnjenje za ovo leži u činjenici drugačije prostorne orijentacije koja istovremeno može označavati i drugačiju funkciju koju je ovaj objekat imao.

FUNKCIJE PROSTORA UNUTAR KUĆA

Na osnovu rasporeda posuđa i drugih artefakata unutar kuća možemo odrediti funkciju pojedinih dijelova (Sl. 78). Prije svega riječ je o rasporedu unutar kuće br. 1.

Slika 78. Okolište. Sonda 3, kuća 1. Vrste posuđa sa mjerama. (u metrima i centimetrima).

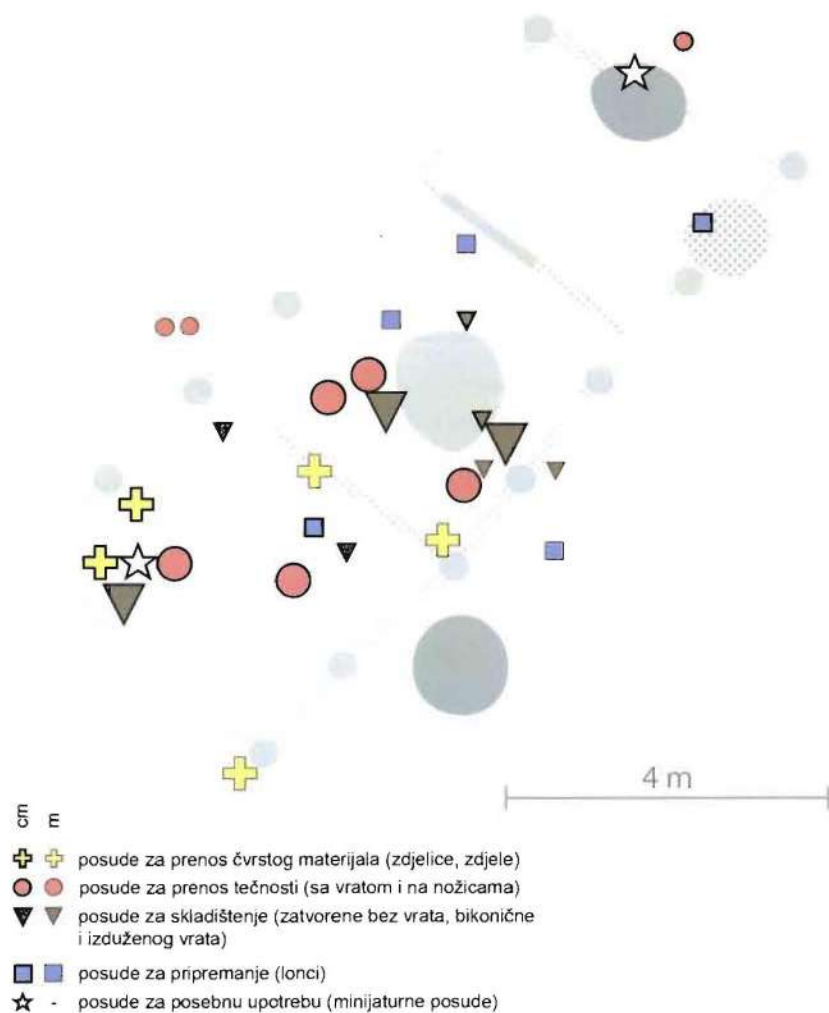
Slika 79. Okolište. Sonda 3, kuća 1. Rekonstrukcija uobičajenih mjesta za posude (oznaka za pojedinačne nalaze i keramičke cjeline).

Oblici posuda: Prilikom kartiranja pojedinih fragmenata uočava se gomila nalaza u središnjem dijelu kuće 1 (Sl. 78). Ispred jugoistočnog zida srednje prostorije razasuti su fragmenti kruškolikog posuda (Sl. 54, 4). Način na koji su ovi dijelovi razasuti govori da su prvobitno visili na zidu. Nadalje, u centralnom dijelu kuće pronađeni su brojni manji fragmenti, djelimično i veći fragmenti posuda sa vratom, okruglastih posuda bez vrata, pojedinih lonaca kao i jedne zdjele sa nožicom. U jugozapadnom dijelu objekta posebno se uočavaju zdjele koje u ostalim dijelovima kuće nisu prisutne.

Slika br. 79 prikazuje precizan raspored, pri čemu je važno naglasiti da je riječ isključivo o mjestima koja se mogu rekonstruirati na osnovu rasporeda većih fragmenata, kao i na osnovu dijelova sastavljenih posuda. Na ovoj slici se jasnije vidi da u trenutku požara u blizini središnjeg dijela kuće postoji veća količina reprezentativne keramike.

U jugozapadnoj prostoriji, duž zidova očigledno postoji više zdjela koje su zajedno sa ostalim posudama smještene u uglu prostorije između vanjskog zida i zida okrenutog prema jugoistoku.

Funkcionalne grupe: Na osnovu oblika pojedinih posuda određivana je i njihova funkcija. Osnov za ovu podjelu daju ispitivanja Heiko Riemera i Hans-Petera Wotzka. Posude različitih etnografskih zajednica ispitane su u odnosu koji imaju prema obliku i funkciji. Na ovoj jednostavnoj osnovi došli su do zaključka koji objašnjava zajedničke principe oblika.⁹⁴ Na osnovu ovog principa posude iz Okolišta podijeljeno je u pet funkcionalnih grupa pri čemu je posebna pažnja data obliku i kvalitetu izrade (tabela 11).

Slika 80. Okolište. Sonda 3, kuća 1. Kartiranje dijelova kuća po funkciji (tabela 11).

⁹⁴ Riemer 1997., Wotzka 1997.

Kartiranjem funkcionalnih grupa (Sl. 80) pokazalo se da se "posude za nošenje" izrađene od fine crne keramike nalaze isključivo u jugozapadnom dijelu kuće. Posude koje pripadaju grupi "posuda za nošenje/pohranjivanje" nalaze se kako u središnjem, tako i u jugozapadnom dijelu kuće. U ovu grupu spadaju posude sa vratom izrađene od fine keramike, kao i zdjelice sa nožicama. Grupa "posuda za pohranjivanje" pretežno se nalazi u centralnom dijelu kuće. Ovoj grupi pripadaju i lonci koji su pronađeni nešto sjevernije. Pretpostavlja se da ovi lonci služe za pripremanje hrane. Zbog toga nije nikakva slučajnost da se u sjevernom dijelu kuće nalazi i ognjište. Određenje funkcije "minijaturnih posuda" koje su razasute bez nekog određenog reda za sada nije bilo moguće.

Tabela 11. Okolište. Sonda 3, inventar kuće 1. Funkcionalne grupe posuda.

funkcija	vrsta posuda	broj
nošenje (čvrsto)	zdjele, zdjelice	6 (5/1)
nošenje/pohranjivanje (tečno)	posude sa grlom, zdjelice na nožicama	9 (7/2)
pohranjivanje	zatvorene posude bez grla, posude kruškolikog oblika, ljevkaste posude sa grlom	6 (4/1/1)
pripremanje	lonci	5
druga uloga	minijaturno posude	2

Na osnovu keramike moguće je odrediti tri specijalizirana dijela unutar kuće br. 1. Čini se da je jugozapadni dio uglavnom korišten u vrijeme objeda. Sjeveroistočnom dijelu kuće pripisuje se uloga kod pripremanja hrane. O ovome govori i raspored lonaca, kao i mjesto gdje se nalazi ognjište. Središnji dio, po rasporedu keramike, uglavnom se koristi za odlaganje namirnica. U sjevernom dijelu kuće najvjerojatnije se obavljala aktivnost vezana za tkanje. U prilog ovome govore gomile tegova koje se nalaze ne samo u kući 1, već i u kući 6 (Sl. 72). Ostale radne aktivnosti, čini se, obavljane su uglavnom izvan kuća. Prije svega misli se na obradu kremenja i kamena.

REZULTATI ANALIZA KUĆNOG LIJEPA SA LOKALITETA OKOLIŠTE

Dagmar Opiola

UVOD

Na lokalitetu Okolište u toku istraživačke kampanje 2004. godine, počeli smo sa prvim analizama kućnog lijepa. Odabrani nalazi potječu kako iz sistema rovova (sonda 2), tako i sa centralnog dijela naselja (sonda 1). Na samom lokalitetu vršena su istraživanja optičkim instrumentima. Već prve analize dale su nam povoda da nastavimo sa daljim istraživanjima, posebno sa analizama sastava lijepa, premaza na kućnom lijepu, načina izrade i alata koji je korišten.⁹⁵

Blokovi kućnog lijepa sa jedne strane imaju površine obrađene na različite načine, dok se na stražnjoj strani uočavaju negativni drvenih kolaca poluprečnika između 2 cm i 4,5 cm. Oblik i mjesto gdje se ovi negativni nalaze pokazuju nam način građe neolitskih kuća.

U stručnoj literaturi često je moguće pronaći samo informacije vezane za konstrukciju kuća. Riječ je prije svega o tehničkim, konstrukcionim i arhitektonskim mišljenjima o neolitskom načinu gradnje. U naučnim radovima saznanja o načinu izrade premaza unutrašnjosti zidova neolitskih kuća gotovo u potpunosti izostaju. Radovi koji govore o ukrašenom kućnom lijepu uglavnom su opisnog karaktera. Tako, čitamo npr. o "bojenim fragmentima" maltera,⁹⁶ "malteru... sa tačkastim ukrasima ili linijama obojenim crvenom i žutom bojom", "mnogobrojnim fragmentima kućnog lijepa sa otiscima ili ostacima bijele boje". Konkretna svojstva materijala veoma se rijetko spominju. Preciznije ocjene, kao "u okviru fragmenata zidova..., čija hemijska analiza pokazuje da su izrađeni od kaolina", predstavljaju izuzetak.⁹⁷

Istraživanja i analize u ovoj pilotskoj studiji na neki način treba da daju sliku o oblikovanju premaza kućnog lijepa u Okolištu, te da ukažu na materijal koji je upotrebljavan prilikom gradnje.

Za restauratorske analize je uzeto ukupno pedeset fragmenata kućnog lijepa. Cilj je bio utvrđivanje osobina svakog pojedinačnog fragmenta. Opisani su makroskopski i mikroskopski vidljivi fenomeni materijala, kao što su boja, površinska svojstva, struktura, tragovi oruđa, stratigrafija i struktura pojedinih slojeva, itd. Osnovne osobine svakog pojedinačnog nalaza obuhvaćene su i dokumentirane. Ova restauratorska ispitivanja imala su preliminarni karakter i omogućuju dalja istraživanja naučnicima iz oblasti prirodnih nauka.

Kategorije nalaza dijelimo po: premazu,⁹⁸ odnosno nanešenim slojevima, uljepšanim površinama bez daljnjeg nanošenja materijala, po malteru, odnosno slojevima žbuke kao

⁹⁵ Ovaj prilog je dio diplomskog rada autorice na Odjelu zaštite spomenika kulture-Heritage Conservation, Univerziteta u Bambergu.

⁹⁶ Lichter 1993., 48 i dalje.

⁹⁷ Luley 1992., 42.

⁹⁸ Površinska obrada urađena je tako što je nanošeno više slojeva boje u cilju zaštite od klimatskih utjecaja i erozije, a istovremeno boja ima i estetski efekat.

i stukaturama koje nije moguće pripisati gore navedenim kategorijama. Na osnovu ovoga odabrana su tri nalaza (nalazi br.: 4129, 71074, 71249) koja reprezentiraju različite načine obrade kućnog lijepa i kod kojih se, nakon naučnih ispitivanja, mogu očekivati konkretni odgovori.

Dalji način rada u velikoj mjeri je ovisio od činjenice da gotovo nisu postojala saznanja o načinu gradnje u neolitu, kao ni o materijalima koji su korišteni kod obrade površine kućnog lijepa. Za sve fragmente koje smo analizirali možemo reći da potječu od građevinskog materijala-gline. U novijoj historiji pojavljuju se uglavnom anorganske materije kao što su kreč, pijesak i slično, koje djelimično sadrže i organske sastojke.⁹⁹ O ovome je vođeno računa prilikom izbora metode analize.

Analiza naslaga slojeva kod dva nalaza (nalazi br. 4129; 71249) obavljena je najprije pomoću rentgenskog difraktometra.¹⁰⁰ Ovom metodom, na osnovu strukture kristala, moguće je identificirati nepoznate supstance. Riječ je o kvalitativnoj metodi za ispitivanje pigmenata, ruda i slično. Njom nije moguće dobiti podatke o staklu ili biogenim materijalima.¹⁰¹

Kada je riječ o reprezentativnim primjercima kućnog lijepa, zajedničko im je da imaju više slojeva premaza. Na njima su urađeni presjeci u cilju dobijanja više informacija o broju ovih slojeva, kao i njihovoj unutrašnjoj strukturi.

Na početku ispitivanja ovi presjeci su analizirani svjetlosnim mikroskopom. U cilju indentificiranja pojedinih fenomena koji nadalje nisu vidljivi svjetlosnim mikroskopom uslijedila su ispitivanja pomoću raster-elektronskog mikroskopa. Ovom metodom su obuhvaćena ispitivanja svih organskih i anorganskih primjesa, identifikacija strukture materijala, posmatranje strukture, određivanje strukture slojeva, određenje rasporeda pigmentacije u slojevima, kao i određivanje pigmenata na osnovu veličine i oblika zrna.¹⁰² Dva od tri izabrana primjerka (nalaz br. 71074; 71249) ispitana su na ovaj način.

Za analizu gornjeg bijelo-sivog sloja nalaza br. 71249 odabrali smo slijedeći način rada: na osnovu optičke opservacije površine, izabrano je petnaest primjeraka zajedno sa nalazima koji su već izdvojeni. Pri tome su u obzir uzete i eventualne razlike kao što su prljavština, stupanj očuvanosti, površinska oštećenja, te razne promjene u boji. Ocijenjeni su fragmenti čija je površina bijele ili bijelo-smeđe boje, kao i nalazi čija je površina izglučana. U cilju isključivanja moguće slučajnosti, uzorci su odabrani iz različitih slojeva.

Zahvaljujući mjerenjima rentgenskim difraktometrom otkriven je pigment u jednom od slojeva. Međutim, sami slojevi boje sastoje se od najmanje dvije komponente: obojenog dijela koji sadrži pigment ili obojene supstance, te dijela kojeg čine jedna ili više komponenti sredstva za povezivanje.¹⁰³ Ponekad su prisutne i druge supstance za popunjavanje.

Analiza rentgenskim difraktometrom nije dala rezultate koji upućuju na upotrebu nekih anorganskih supstanci za povezivanje, npr. krečnjaka, ali su prisutne organske supstance kao što su isušeno ulje, proteini i ugljenohidrati. Historijski posmatrano, proteini čine grupu sredstava za povezivanje koja je najčešće korištena u arhitekturi i slikarstvu,

⁹⁹ Kühn, između ostalog 1984.

¹⁰⁰ Mjerenja i analize materijala pomoću rentgenskog difraktometra i raster-elektronskog mikroskopa obavljene su u saradnji sa dipl. mineralogom Klausom Rapom, Minhen.

¹⁰¹ Matteini/Moles 1990.

¹⁰² Riederer 1987.

¹⁰³ Sredstvo za povezivanje je tvar koja kohezijom međusobno povezuje i lijepi pojedine tečne materijale, kao i čvrste materijale, a sa podlogom ih povezuje adhezijom.

a također su veoma često korišteni i kao dodatak malteru.¹⁰⁴ U ovu grupu spadaju npr. tutkalo od kože, kostiju ili ribe, bjelance i mliječni protein kazein. Njihovo identificiranje je moguće isključivo pomoću analiza aminokiselina. Pet uzoraka, koji mjerenjima pokazuju prisustvo pigmenta (nalazi br. 2007, 4017-1, 71249, 71251, 72062), izabrano je za ovu analizu.¹⁰⁵ Gornji sloj bio je u stabilnom i intaktnom stanju i vjerujemo da je ovaj sloj sačuvan od raspadanja zahvaljujući dugom periodu u kome se nalazio pod zemljom. Također vjerujemo da su i supstance za povezivanje na ovaj način sačuvane. Prilikom izbora uzoraka za analizu vodilo se računa o mjestu nalaza ovih fragmenata kućnog lijepa.

REZULTATI ANALIZA

Nakon restauratorskih ispitivanja premaza na fragmentima kućnog lijepa dobili smo rezultate o materijalnim svojstvima pojedinih nalaza. Ispitivanjima svjetlosnim mikroskopom isključeno je pet uzoraka kod kojih je premaz površine nastao prirodnim putem.

Pretpostavka vezana za uzorak br. 4129, da je riječ o fragmentu maltera sa više slojeva boje, oborena je dokazima dobivenim mjerenjima i analizom pomoću rentgenskog difraktometra kao i pomoću raster-elektronskog mikroskopa. Riječ je o konglomeratu fragmenata koji je najvjerojatnije zahvaljujući utjecaju podzemnih vodenih tokova obojačen željezom.

Kod sedamnaest uzoraka nedvosmisleno je riječ o premazu nastalom ljudskim radom. Razlikujemo tri osnovna principa oblikovanja: glačanje i zgušnjavanje površine, nanošenje žbuke i nanošenje boje. Riječ je o tehnikama koje se primjenjuju i u današnjem vremenu. Na ovaj način, gubitkom vlažnosti gлина očvršćuje, dok je ponovno oblikovanje moguće ponovnim vlaženjem premaza.¹⁰⁶

Slika 81. Uzorak br. 71100, glačana i gletovana površina. Omjer 2:1.

¹⁰⁴ Anheuser 2001.

¹⁰⁵ Posebna zahvalnost prof. dr. Giseli Grupe iz Minhena za pomoć prilikom analize aminokiselina.

Nažalost, zbog tehničkih poteškoća, za sada nedostaju rezultati ovih ispitivanja.

¹⁰⁶ Minke 2001.

Slika 82. Uzorak br. 72197, glačana i gletovana površina. Omjer 2:1.

Glačanje i gletovanje površine

Kod četiri primjerka imamo slučaj izglačane i više puta premazane površine. Riječ je o nalazima 4034; 71100 (Sl. 81), 72197 (Sl. 82) i 81244. Gletovanje je izvedeno još u vlažnom stanju pritiskom kamenim ili drvenim predmetima.

Žbuka¹⁰⁷

Na prednjoj strani uzorka br. 71074 (Sl. 83; 84) nanešeno je šest slojeva žbuke koja se sastoji od gline (materijal za vezivanje) i mineralnih dodataka. Slojeve je međusobno moguće razlikovati na osnovu vrste, veličine i rasporeda dodataka, kao i na osnovu strukture površine.

Kod tri sloja, površinska struktura djelimično sadrži mala i veoma fina udubljenja. Ova struktura vjerovatno je nastala gletovanjem još vlažne površine nekim finim oruđem sa svojstvima kista. Površina ostalih slojeva žbuke, iako izglačana, ne ukazuje na tragove oruđa. Između pojedinih slojeva zadržao se i zrak. Do nastanka ovakvih praznih prostora dolazi nanošenjem novih slojeva na već osušeni sloj. Ovo nas upućuje na zaključak da su pojedini slojevi s vremena na vrijeme obnavljani, odnosno popravljani.

¹⁰⁷ Kod žbuke radi se o mješavini sredstva za vezivanje, dodatnih materijala i vode. Nanosi se u jednom ili više slojeva na zidove i stropove. Razlikuje se po svrsi: radi li se o unutrašnjim ili vanjskim zidovima ili stropovima, kao i po načinu nanošenja: grubi ili fini nanos. Ostale razlike su u sredstvu za vezivanje: glina, kreč, gips, itd.

Slika 83. Uzorak br. 71074, fragment kućnog lijepa. Omjer 1:2.

Slika 84. Uzorak br. 71074. Detalj iz slike 83, slojevi žbuke. Omjer 2:1.

Slojevi boje

Kod uzorka br. 71249 (Sl. 85; 86) riječ je o fragmentu na čijoj površini je bijelo-sivi sloj. Mikroskopska ispitivanja su pokazala da je riječ o jednostavnom sloju kreča. Međutim, mjerenjem rentgenskim difraktometrom nedvosmisleno je dokazano da

je riječ o hidroksilapatitu, glavnom sastojku zubne cakline i glavnoj supstanci kostiju.¹⁰⁸

Hidroksilapatit,¹⁰⁹ odnosno bijeli pigment, dodavan je u obliku praha supstanci za povezivanje i dalje je pripreman u svrhu bojenja. Na pitanje da li je riječ o pepelu kostiju ili o samljevenim kostima, analizom nije moguće dati odgovor. Samljevene kosti zbog nemogućnosti potpunog mljevenja, kao i zbog relativno velikog sadržaja masti, ne čine se kao prihvatljivo rješenje. Drugačiji slučaj je sa pepelom kostiju.¹¹⁰ Pepeo nastaje potpunim sagorijevanjem na otvorenoj vatri i nakon što su uništeni organski sastojci preostaju mineralni sastojci u obliku čvrstih, ali poroznih bijelih komada.¹¹¹

Slijedeći dokaz, u prilog mišljenja da je kod boje riječ o sagorjelim kostima, daju pojedinačne plave do crne čestice. Mjerenja rentgenskim difraktometrom također pokazuju da se radi o supstanci hidroksilapatita. Ako se kosti izlože visokim temperaturama boja se mijenja od smeđe, crne, sivo-plave i bijele, dok sama struktura varira od maksimalne mehaničke čvrstoće do kredaste supstance.¹¹² Zbog toga se kod žbuke načinjene od pepela kostiju pojavljuju različite boje zavisno od temperature kojoj su kosti bile izložene. Kod našeg uzorka vjerovatno je riječ o nepotpuno sagorjelim kostima.

Slika 85. *Uzorak br. 71249. Fragment žbuke sa slojem boje. Omjer 2:1.*

¹⁰⁸ Falbe/Regitz 1998., 138.

¹⁰⁹ Pojam bijeli pigment ili sredstvo za dopunu se upotrebljava pošto nije moguće sasvim precizno reći radi li se o obojenoj komponenti ili komponenti za povećanje volumena.

¹¹⁰ Autorica je upotrijebila pojam pepeo kostiju. U literaturi je moguće pronaći i druge sinonime, kao: koštani prah, charcoal, ossa combusta, itd.

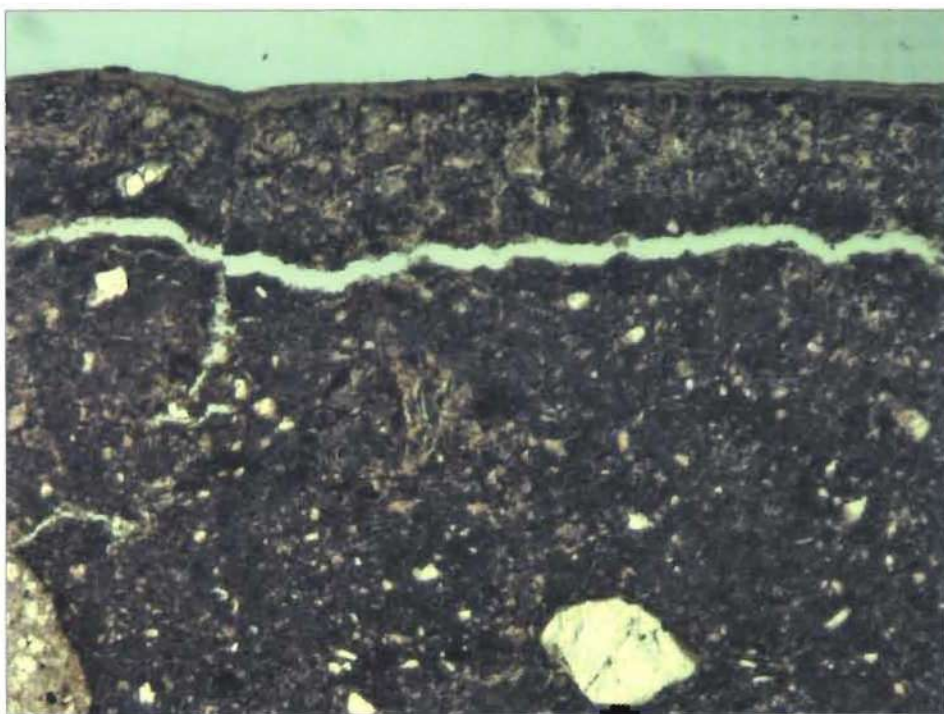
¹¹¹ Doerner 1994.

¹¹² Herrmann 1990.

Na ovom uzorku uočljivi su pojedinačni slojevi zraka (Sl. 87). Iz ovog zaključujemo da su gornji slojevi nanošeni u zasebnim procesima nakon sušenja gline.

Slika 86. Uzorak br. 71249. Žbuka sa slojem boje.

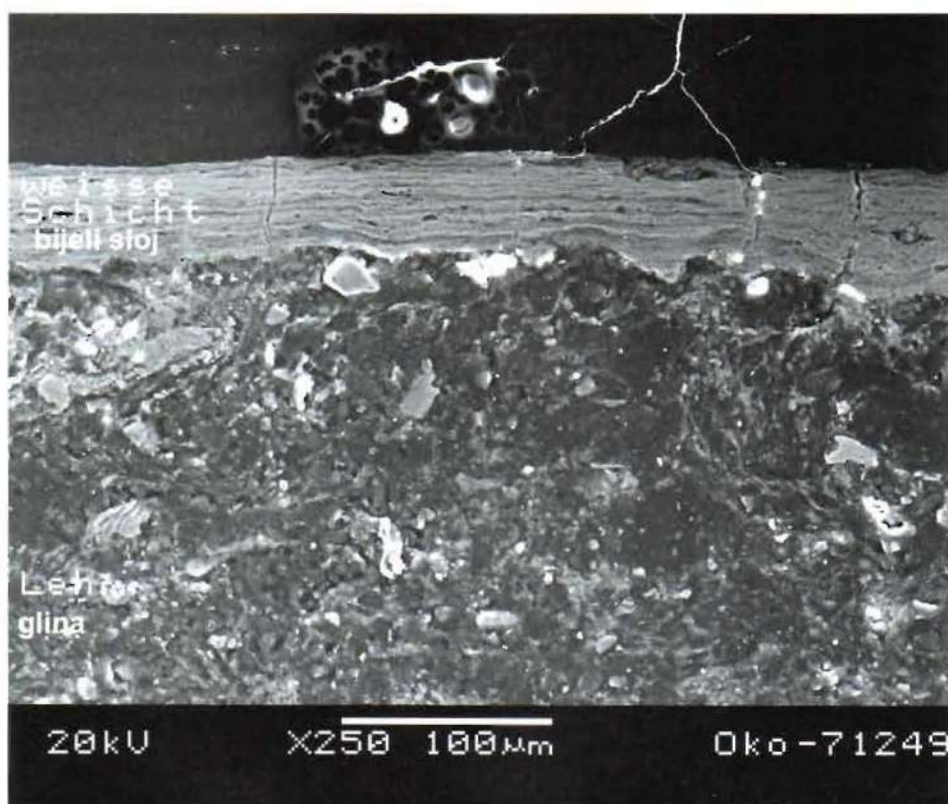
Slika 87. Uzorak br. 71249. Žbuka sa slojem boje. Svijetla linija označava mjesto pukotine.

Pomoću raster-elektronskog mikroskopa vidljivo je (Sl. 88) da se bijelo-sivi sloj sastoji od finih, sitnih čestica pepela kostiju između kojih su pojedinačni sitni komadići kostiju. Praškaste čestice stvaraju slojevitú strukturu horizontalnih linija. Unutrašnja struktura vjerovatno je nastala nekim kistastim oruđem.

Na kraju, možemo reći da je kod uzorka 71249 riječ o nespaljenom fragmentu gline sa nanešenim slojem boje. Sama boja sastoji se od pepela kostiju i nepoznate supstance za vezivanje.

Kako bi se isključilo da je riječ samo o pojedinačnom primjerku, istraženo je još petnaest uzoraka različito obrađene površine. Između ostalog uočavamo primjerke smeđe-bijele, kao i one sa izglaćanom i ojačanom površinom. Analiza rentgenskim difraktometrom kod deset proba nedvosmisleno pokazuje prisutnost hidroksilapatita (tabela 12).

Površine uzoraka kod kojih je dokazano prisustvo hidroksilapatita daju golim okom različite slike. Uzorak 71249 prikazuje bijelo-sivu, relativno intaktnu površinu. Površina uzorka 81091 oker je boje i uglačana je. Zbog različitog stupnja očuvanosti uzoraka ponekad je teško identificirati površine samo pomoću optičkih instrumenata i zbog toga su nam potrebne potvrde od strane prirodnih nauka.

Slika 88. Uzorak br. 71249. Raster-elektronski mikroskop.
Nejasna struktura žbuke sa slojem boje.

ZAKLJUČAK

Neka od pitanja koja su postavljena tokom restauratorskih ispitivanja ovim pilotskim projektom nisu dobila svoje odgovore. Pitanje pojave rijetke gline,¹¹³ višeslojnost bijelog sloja, kao i neka druga pitanja, ovim analizama nisu obuhvaćena.

Također, zbog malog broja pojedinačnih ispitanih uzoraka nije moguće dati odgovore o arhitektonskim vezama u odnosu na unutrašnje, odnosno vanjske zidove, te odgovore po pitanju pokušava. Za arhitektonsko određenje neophodni su dalji uzorci sa *in situ* površinama. Također, neophodna je i dalja analiza fragmenata sa obrađenom površinom, a sve u cilju dobijanja odgovora o estetskom i materijalnom izgledu arhitektonskih površina, pojedinih glinenih površina, unutrašnjih zidova, kao i o pokušaju. Posebnu pažnju treba pokloniti slojevima koji su u većem broju nanešeni, jer oni daju dokaze koji upućuju na popravke i renoviranja. U cilju dobijanja bitnih rezultata neophodno je ispitati veći broj uzoraka koji bi služili za upoređivanje.

Oblikovane površine uzoraka bile su izložene različitim utjecajima kao što su: vlaga, pH-utjecaji, mehanička djelovanja, i drugo. Veoma često su ovakve površine već prilikom iskopavanja u vrlo lošem, lomljivom i fragmentiranom stanju. Samo vrlo pažljivim iskopavanjima u mogućnosti smo da ih očuvamo. Površine zahtijevaju čišćenja prilikom kojih može doći do oštećenja, jer boja nekada nije adekvatno očuvana. Jednostavnim načinima čišćenja vrlo dragocjene informacije mogu biti izgubljene. Osim toga, nepromišljenim korištenjem vode, površinske supstance koje su veoma osjetljive mogle bi biti uništene. Ove površine sadrže informacije koje se različitim ispitivanjima i analizama mogu očitati.

Ispitivanja o eventualnim razlikama i sličnostima po pitanju upotrijebljenog građevinskog materijala, oruđa i načina rada u okviru drugih neolitskih naselja mogu dati sliku o razvoju unutrašnjeg uređenja kuća u periodu mlađeg kamenog doba. Sistematsko posmatranje, preuzimanje i ispitivanje već arhiviranih predmeta pridonijelo bi stvaranju potpunije slike o arhitekturi u neolitu.

Pomoću restauratorskih ispitivanja pronađenih uzoraka određen je materijalni sastav, obrađeni su rezultati i formulirane su teze. Pri tome su ciljano, odgovarajućim metodama analiza i ispitivanja, traženi odgovori na neka od pitanja. Pomoću rentgenskog difraktometra i raster-elektronskog mikroskopa moguće je bilo odrediti pojedine supstance, kao i dati odgovore na neka od tehnoloških pitanja.

Isto tako bilo je moguće dokazati da su na neolitskom lokalitetu Okolište primjenjivani različiti oblici oblikovanja zidnih površina pri gradnji kuća. Tehnike poput glačanja i gletovanja površine, nanošenje raznih slojeva i boja, prije svega služili su za zaštitu od vode kao i od klimatskih dejstava (erozija, smrzavanje).

Zanimljiv primjer za naša istraživanja nađen je kod četiri fragmenta kućnog lijepa izglačane i gletovane površine. Jedan od tih fragmenata kod kojeg na poleđini postoje otisci od drveta, što ukazuje da je prvobitno bio povezan sa drvenom konstrukcijom, na prednjoj strani posjeduje šest slojeva žbuke. Pored toga, identificirano je i jedanaest nalaza prvobitno obojenih slojem bijele boje. Ovaj sloj sadrži dodatni materijal, odnosno bijeli pigment pepela kostiju i vjerovatno organsku supstancu za povezivanje.

¹¹³ Rijetka glina se sastoji od sredstva za vezivanje, dodatnih materijala i vode. Nalazi se između žbuke i boje. Može se opisati kao tanak, vodenast sloj, ili kao vrsta boje sa dodatnim materijama. Služi kao zaštita od vremenskih nepogoda, za gletovanje ili za oplemenjivanje površina.

Tabela 12. Teze o materijalnom sastavu i rezultati restauratorskih ispitivanja.

br.	uzorak br.	teze	dokazi i rezultati
01	2007	Fragment gline sa svijetlosivim slojem; sloj boje	Sasvim sigurno prisustvo hidroksilapatita; pepeo kostiju upotrijebljen kao malter za dopunu. Bijeli pigment; sloj boje.
02	4017-1	Fragment gline sa dva nanešena sloja: bijeli; pomalo plavičast i bijelo-sivi; sloj boje	Sigurno prisustvo hidroksilapatita; pepeo kostiju korišten kao materijal za dopunu; bijeli pigment; sloj boje.
03	4034	Fragment gline sa glačanom i gletovanom površinom.	Nema dokaza o prisustvu hidroksilapatita. Pretpostavka da se radi o glačanoj i gletovanoj površini dokazana je mjerenjima.
04	4129	Fragment sa mnogobrojnim crveno-smeđim slojevima; sloj boje.	Prisustvo željezne rude.
05	71046	Fragment sa bijelo-sivim slojem; sloj boje.	Hidroksilapatit prisutan, pepeo kostiju korišten za dopunjavanje, bijeli pigment, sloj boje.
06	71074	Fragment sa više slojeva žbuke.	Osnovni materijal je glina sa nanešenim slojevima žbuke koji imaju različit sadržaj (zrna kvarca, biljni ostaci).
07	71100	Fragment sa glačanom i gletovanom površinom.	Nema dokaza o prisustvu hidroksilapatita. Mjerenjima dokazano da se radi o gletovanoj površini.
08	71249	Fragment sa bijelo-sivim slojem; sloj boje.	Jasan dokaz prisustva hidroksilapatita. Pepeo kostiju korišten kao dopuna, odnosno bijeli pigment.
09	71251	Fragment sa izglačanom i ojačanom površinom.	Isto kao kod 8.
10	71283	Fragment sa bijelo-sivim slojem.	Isto kao kod 8.
11	72062	Fragment sa bijelo-sivo-plavim slojem.	Isto kao kod 8.
12	72197	Fragment sa bijelo-sivim slojem.	Dva mjerenja pomoću rentgenskog difraktometra nisu pokazala prisustvo hidroksilapatita.
13	81091	Fragn. sa glačanom i gletovanom površinom.	Hidroksilapatit prisutan. Pepeo kostiju korišten za dopunu, bijela boja.
14	81244	Fragment sa sivo-plavim slojem, sloj boje.	Nema dokaza o prisutnosti hidroksilapatita.
15	82082	Fragment sa glačanom i gletovanom površinom.	Hidroksilapatit prisutan; pepeo kostiju korišten za dopunu, odnosno kao bijeli pigment; bijela boja.
16	82103	Fragment sa bijelo-smeđim slojem; sloj boje.	Vjerovatno prisustvo hidroksilapatita. Pepeo korišten kao dopuna, odnosno bijeli pigment, vjerovatan sloj boje.
17	82152	Fragment sa izglačanom i ojačanom površinom.	Hidroksilapatit prisutan, pepeo kostiju korišten kao dopuna, odnosno bijeli pigment, sloj boje.
18	82201	Fragment sa glačanom i gletovanom površinom.	Isto kao kod 17.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O NEOLITSKOM LOKALITETU OKOLIŠTE

Interdisciplinarna istraživanja započeta 2002. godine, nakon toga u većim razmjerama nastavljena od 2005. godine, uz pomoć DFG, umnogome su povećala saznanja o kasno-neolitskom naselju Okolište.

Tel, koji po dosadašnjim saznanjima predstavlja najveće neolitsko naselje na području centralne Bosne, nalazi se u visočkom bazenu i udaljen je nekih 30 km sjeverno od Sarajeva. Riječ je, u geografskom smislu, o dobro lociranom naselju. U njegovoj okolini nalaze se i druga manja naselja nastala u istom periodu.

Tel je nastao na pleistocenskoj šljunkovitoj terasi, koja se u neolitu nalazila neposredno uz rijeku Bosnu, a koja u današnjem vremenu protiče nešto istočnije. Ovo uzvišenje je veličine 330 m × 270 m i zauzima površinu oko 7,5 ha. Ovalnog je oblika koji djelimično prelazi u pravougaoni. Okrenut je u pravcu sjeveroistok-jugozapad. Kulturni slojevi su debljine do 3,5m. Geofizikalne prospekcije, na gotovo polovini tela, pokazuju da je cijeli lokalitet zaštićen sistemom rovova koji se na nekim dijelovima sastoji čak i od četiri rova. Različito pružanje rovova u sjeverozapadnom dijelu ukazuje na nastajanje promjena u veličini naselja.

U okviru ove površine zatvorene sistemom rovova, otkriveni su građevinski objekti koji pokazuju da se gradnja ovdje odvijala različitim intenzitetom. Kuće su prevashodno građene u paralelnim nizovima ili u manjim grupama. Na nekim dijelovima naselja geomagnetska prospekcija nije bila uspješna. Polazeći od veličine koju Okolište ima u odnosu na susjedna nalazišta, kao i od postojanja sistema utvrđenja, mišljenja smo da je Okolište naselje koje je imalo centralnu ulogu u odnosu na ostala neolitska naselja u Visočkoj dolini. Prvenstven cilj naših istraživanja je da pokažemo konkretan značaj koji ovo naselje ima u odnosu na druga naselja ovog bazena. Također, želimo da ispitamo kakva je njegova uloga u nadregionalnim okvirima.

Naša osnovna strategija iskopavanja je u ispitivanju areala odabranog geomagnetskom prospekcijom. Odabrali smo areale veće površine, kako bi bila obuhvaćena i unutrašnja organizacija naselja. Za sada smo iskopavanja koncentrirali samo na gornje slojeve koji pripadaju naselju butmirske kulture uništenom u požaru. Moramo naglasiti da svi dobiveni podaci geomagnetske prospekcije ne pripadaju istom vremenu već potječu iz različitih perioda razvoja naselja. U najstarije strukture spada sistem rovova sa dijelom bedema. Radiometrijska mjerenja pokazuju da rovovi potječu iz 52. stoljeća pr.n.e. Kasnije su, zbog procesa taloženja, više puta obnavljani. Negdje 4900. godine pr.n.e. ponovo gube svoju funkciju. Slijedi duži period propadanja koji se proteže najkasnije do 4600. pr.n.e.

Tipološka analiza keramike iz rovova pripada periodu od Kaknja III do Butmira II, tako da u hronološkom smislu pripada već poznatom neolitu centralne Bosne, čiju su osnovu dala iskopavanja na lokalitetima Obre I i Obre II (Sl. 89). Naseljavanje na Okolištu vremenski je povezano sa napuštanjem naselja Obre I, odnosno sa nastankom neolitskog naselja Obre II.

	SCHIER 1997	BENAC 1973a; DERS. 1973b	GIMBUTAS 1974	STERUD/ STERUD 1974	PERIĆ 1995	Okolište			Butmir
						rov (sonda 2)	sonda 1	sonda 3	
4300	?	?	?						4300
4400	T 	T Butmir III (kasni)	T Butmir IIIc Butmir IIIb Butmir IIIa	kasni Butmir c kasni Butmir b kasni Butmir a	Butmir IVb Butmir IVa				faza 4 4400
4500	Vinča D2								faza 3 4500
4600			Butmir IIc	rani Butmir c			kuće 16-23		4600
4700	Vinča C3/D1	Butmir II (klasični)	Butmir IIb	rani Butmir b	Butmir III				faza 2 4700
4800	Vinča C2		Butmir IIa	rani Butmir a		postepeno popunjavanje srednjeg rova	kuće 24-28	kuće 1-13 kuće 14,15	4800
4900	Vinča C1								4900
5000	Vinča B2		Butmir Ib			zadnja obnova srednjeg sistema rovova i palisada			faza 1 5000
5100	Vinča B1b	Butmir I (rani)	Butmir Ia	kasno Starčevo d	Butmir II				5100
5200	Vinča B1a	Kakanj III (kasni)				podizanje srednjeg sistema rovova i palisada			5200
5300	Vinča A3	Kakanj II (srednji)	Kakanj II		Protobutmir Ib				5300
5400	Vinča A2	Kakanj I (rani)	Kakanj I	kasno Starčevo c	Protobutmir Ia				5400
5500	 ?								5500

Slika 95. Apolutne i relativne hronološke vrijednosti nalaza na lokalitetima Okolište i Butmir u kasnom neolitu na području centralne Bosne (podaci za sonde 1 i 2 odgovaraju dosadašnjim ispitivanjima). Apolutna hronologija naznačena je crticama na rubovima tabele.

Na najvišoj tački tela, na dva mjesta otkrivene su veće površine guste građevinske strukture. Na osnovu serije ¹⁴C-mjerenja, u sondi 1 iskopan je gornji kompleks građevinskih slojeva u okviru kojih smo izdvojili šest horizonata iz vremenskog perioda između 4900. i 4500. pr.n.e. Dakle, većim dijelom potječu iz perioda kada je sistem zaštitnih rovova već bio napušten.

Tipološka i tehnološka ispitivanja keramike pronađene u kući obnovljenoj u više navrata (sonda 3), pokazuju da keramika sa lokaliteta Okolište u velikoj mjeri odgovara keramici Butmira II, ali možemo reći i u manjem obimu Butmiru III (Sl. 89).

Zbog veličine površine koju obuhvata, za interpretaciju naših istraživanja posebno je pogodna sonda 3. U okviru dva iskopana sloja građevinske strukture pokazivale su značajne razlike. Još u toku geomagnetske prospekcije u ovoj sondi su uočene tri lokacije paralelnih kuća. Tu su se jasno mogli izdvojiti ostaci izgorjelih i urušenih kuća. Ovoj grupi objekata pripadaju i neizgorjele kuće. Sjeveroistočno i jugozapadno nastavljaju se drugi nizovi. Između objekata nalaze se različiti sistemi ulica. S jedne strane riječ je o uskim uličicama unutar niza, a sa druge strane o širim ulicama koje, čini se, služe širem sistemu komunikacija.

Kod izgorjelih objekata jasno je uočeno da postoji kontinuitet gradnje u dužem vremenskom periodu. Najbolje očuvan objekat izgrađen je dva puta na istom mjestu, dok su susjedne kuće barem jednom iznova građene. Ova činjenica dovodi nas do zaključka da su u trenutku požara samo jedna ili dvije kuće bile nastanjene, dok su druge već djelimično ili u potpunosti napuštene, odnosno djelimično ili potpuno propale. Pretpostavljamo da napuštanje ovog dijela naselja nije bilo trenutno već se postepeno odvijalo.

Obnovljene kuće otkrivene su i u okviru manje sonde označene brojem 1. Za razliku od prve, ovdje nisu uočeni značajno različiti sistemi ulica. Slično kao kod donjeg horizonta sonde 3 ustanovljeno je najmanje jedno pomijeranje položaja kuće. U sondi 1 ova promjena vezana je za požar koji se dogodio na ovom dijelu naselja i koji je morao biti znatno ranije nego što to pokazuje geomagnetska prospekcija.

Kod neizgorjelih kuća nalazimo mala uzvišenja (urušeni zidovi) ili tanke naslage gline (podovi). Ovi dijelovi su uglavnom pravougaonog oblika i jasno se razlikuju od tamnijeg područja uličica. U okviru izgorjelih objekata očuvani su brojni detalji vezani za građevinsku konstrukciju, čak i za način oblikovanja zidova. Na jednom primjerku moguća je bila rekonstrukcija 10 m duge i 4 m široke kuće koja se sastoji od tri prostorije i u kojoj se nalazi različit inventar.

Veličina kuća na lokalitetu Okolište je drugačija u odnosu na objekte lokaliteta Obre II. Razlike su prije svega u širini koja je ovdje znatno manja. Ovo nam ukazuje na veću podijeljenost u okviru zajednice, što ima za posljedicu gušću gradnju u centralnom naselju. Druga je mogućnost da je riječ o nekim posebnostima vezanim za ovaj region. Odgovor na ovo pitanje za sada nije moguć. Karakteristične razlike postoje i u drugim segmentima, kao npr. u tehnologiji izrade keramike.

Najbitnije pokazatelje za razumijevanje unutrašnje organizacije naselja i produkcije koja se ovdje odvijala nalazimo prije svega u mnogobrojnim radionicama. U sondi 3, u njenim rubnim dijelovima nalaze se tri veća područja koja ukazuju na neke posebne djelatnosti. Ove zone naselja služile su za obradu drveta, kremenca i kamena. Njihov položaj pokazuje fleksibilnost pri izboru mjesta radionica. U unutrašnjosti kuća gdje je količina pokretnih nalaza po pravilu manja, pretpostavljamo da je obavljano tkanje. Na osnovu rasporeda posuda i tegova u jednoj kući u mogućnosti smo odrediti tri različita funkcionalna dijela objekta, kao što smo već naprijed spomenuli kod kuće 1, u sondi 3.

Naše mišljenje da neolitsko naselje Okolište ima centralnu ulogu u odnosu na manja naselja iz istog perioda u Visočkoj dolini prije svega leži u činjenici da ima izvanredan položaj. Komunikacija koju naselje ima sa drugim područjima već je dokazana pokretnim materijalom drugih kultura, kao i većom količinom, očigledno, odnekud transportirane kremene sirovine.

ARHEOZOOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Norbert Benecke

U toku iskopavanja 2002. i 2004. godine na neolitskom lokalitetu Okolište, osim keramike, oružja i oruđa, prikupljena je i kolekcija životinjskih ostataka. Riječ je o kostima, zubima i rogovima. Ovi ostaci u toku iskopavanja vrlo su pažljivo odvajani, ali nije vršena flotacija po slojevima. Stupanj očuvanosti kostiju varira zavisno od mjesta nalaza. U površinskim slojevima kosti su većim dijelom veoma oštećene, odnosno samo u tragovima očuvane. U centralnom dijelu naselja u otkopanim sondama, u odnosu na veličinu površine, nađena je relativno manja količina ovog materijala. Za razliku od ovog dijela, područje rovova obuhvaćeno sondama 8.1 i 8.2 znatno je bogatije ostacima životinjskih kostiju.

Zoološki materijal u toku ove dvije godine iskopavanja obuhvata ukupno 906 nalaza. Moramo naglasiti da su ova iskopavanja na telu Okolište bila posvećena samo istraživanjima perioda butmirske kulture. Međutim, materijal koji smo ovdje analizirali sa područja zaštitnih rovova, pripada vremenu od kasnog Kaknja do Butmira II, dok kolekcije materijala iz centralnog dijela naselja pripadaju vremenu Butmira II. I pored vremenske razlike cjelokupni iskopani materijal je analiziran kao cjelina.¹¹⁴

Prije svega, pronađeni životinjski ostaci su ostaci obroka nekadašnjih stanovnika ovog naselja. O tome govore sačuvani dijelovi životinjskih kostiju, kao i na njima karakteristični tragovi rezanja. Analizirani materijal uglavnom je veoma dobro očuvan. Kostu su pretežno tamnije boje i čvrste konzistencije. Kompletan materijal se u većem dijelu sastoji od ostataka sisavaca i ptica. Od ukupnog broja koji iznosi 906 komada, kod 566 komada, odnosno 62,5%, bilo je moguće odrediti životinjske vrste.

Rezultati ovih analiza prikazani su u tabeli 13. Kod domaćih životinja, kako se i očekivalo, bilo je moguće odrediti sve životinjske vrste poznate u neolitu. Riječ je o govečetu, svinji, ovci, kozi i psu. Najčešća životinjska vrsta je goveče. Za nje ga se vezuje ukupno 451 ostatak kostiju i zuba. Ovaj broj istovremeno odgovara i procentualnom udjelu od 82% u cjelokupnoj kolekciji ostataka domaćih životinja. Najveći dio potječe od mlađih goveda i odraslih starijih životinja. Dosadašnji broj nalaza nije nam dovoljan za ocjenjivanje korisnosti koje su ove životinje imale u domaćinstvima. Pronađena su i 54 fragmenta kostiju ovce i koze. To čini 10% od ukupnog broja. Otkriveno je 47 ostataka kostiju i zuba svinje, što istovremeno odgovara broju 8% od ukupne količine. U ovoj kolekciji, pronađena je i jedna kost koja pripada psu.

¹¹⁴ Broj nalaza goveda, ovaca/koza i svinja (domaćih) u arealima kuća iznosi: 239, 34 i 28; na području sistema zaštitnih rovova: 237, 29 i 20.

Tabela 13. Vrste životinja i brojnost (težina u gramima).

životinjska vrsta	br. nalaza	težina nalaza
domaće životinje		
goveče	451	14782
ovca/koza	54	324
svinja	47	446
pas	1	8
divlje životinje		
divlja svinja (<i>Sus scrofa</i>)	5	115
jelen (<i>Cervus elaphus</i>)	2	85
jelen (<i>Cervus elaphus</i>), rogovi	3	76
srna (<i>Capreolus capreolus</i>)	2	16
ždral (<i>Grus grus</i>)	1	2
neodređene vrste	340	1183

Među ostacima domaćih životinja pronađeno je i 12 kostiju koje pripadaju grupi divljih sisavaca, a to su divlje svinje, jeleni i srne. Pronađeni su i ostaci ždrala, dakle jedne ptičije vrste.

Na osnovu rezultata zoološke analize možemo zaključiti da su stanovnici ovog naselja meso za ishranu dobivali prvenstveno uzgojem životinja. Kako učestalost nalaza pokazuje, posebnu važnost u tome imalo je goveče. Očigledno da okolina Okolišta, zahvaljujući blizini rijeke Bosne, daje izvanredne mogućnosti za ispašu. Dominacija domaćih životinja – goveda, karakteristična je i za druga naselja butmirske grupe. Tako je i na lokalitetu Obre II,¹¹⁵ koje je znatno bogatije nalazima ostataka životinja, zastupljenost vrsta slična kao i u Okolištu (Sl. 90). Također, slična situacija je i na lokalitetu Butmir. U toku iskopavanja 2002. godine, na Okolištu je već utvrđena prevlast kostiju govečeta, kao što je slučaj i sa ostalim naseljima butmirske kulture.¹¹⁶

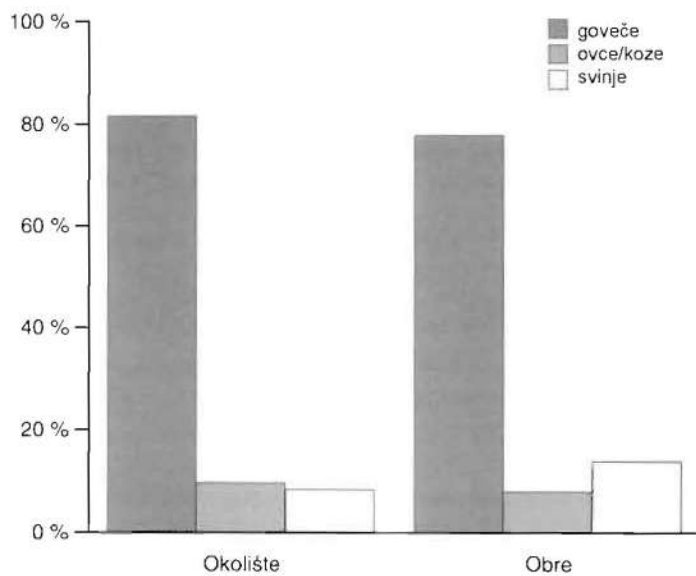
Za razliku od uzgoja životinja, pokazalo se da je lov na lokalitetu Okolište od manje važnosti za osiguranje ishrane. Udio ovih životinja u ishrani iznosio je oko 1,8%. Skoro se ne može oduprijeti utisku da je lov na životinje poput divlje svinje, jelena ili srne, prvenstveno imao zaštitnu ulogu za očuvanje pašnjaka i obrađenih njiva. U okviru nalaza sa Obre II, divlje životinje su nešto brojnije zastupljene nego što je to slučaj sa Okolištem. Međutim, i ovdje korištenje prirodnih resursa ima manju ulogu. U okviru nalaza sa Butmira divlje životinje u potpunosti nedostaju.

Pažnju privlači izostanak ostataka ribe. Zbog činjenice da rijeka Bosna protječe u neposrednoj blizini, prisustvo ribolova bi bilo itekako prihvatljivo za obezbjeđivanje

¹¹⁵ Bökönyi 1974., tab. 2.

¹¹⁶ Materijal obuhvata 112 pronađenih komada. Od toga na goveda otpada 56, na svinju 3 i jedan primjerak na ovcu/kozu. 52 nalaza su ostala neodređena.

izvora hrane. Vjerovatno je ovo posljedica nedovoljno preciznih istraživanja (nije rađena flotacija kulturnih slojeva) koji bi ovo mogli potvrditi, a pored toga, u gornjim slojevima veoma su loši uslovi za očuvanje organskog materijala.

Slika 90. Relativna učestalost domaćih životinja u okviru nalaza na lokalitetima Okolište i Obre II (na osnovu pronađenog broja).

PRELIMINARNI IZVJEŠTAJ O ISPITIVANJIMA UGLJENISANIH BILJNIH OSTATAKA NA KASNONEOLITSKOM NASELJU OKOLIŠTE

Dušanka Kučan

KLIMATSKI USLOVI I KVALITET ZEMLJIŠTA NA ISTRAŽENOM PODRUČJU

Na osnovu podataka meteorološke stanice u Visokom ovo područje, kao i veći dio centralne Bosne, ima kontinentalnu klimu. Ljetnje temperature variraju između 16,6° C i 38,0° C, dok su zimske između -32,0° C i 5,0° C. Srednje zimske temperature u januaru i februaru gotovo uvijek imaju negativne vrijednosti. Srednje temperature za juli i august iznose oko 30,0° C, mada veoma često prelaze ove vrijednosti. Prosječna godišnja količina padavina iznosi oko 921 mm/m², dok je prosječna vlažnost relativno velika i iznosi 79%.

Klimatski uslovi na malom području oko korita rijeke Bosne i dijelova koji ga okružuje, u znatnoj mjeri odstupaju od prosječnih vrijednosti visočkog kraja. Mikroklimatske razlike do te mjere su velike da i danas utječu na ratarstvo. U rudarskim područjima ratarstvo je smanjeno, na nekim dijelovima potpuno je i nestalo. Poljoprivreda na ovim prostorima usmjerena je više u pravcu stočarstva i šumarstva, dok obrada bašta i njiva čini glavne djelatnosti u ravnicama.

Plodna zemlja posebno se prostire uz rijeku Bosnu, a nastala je poplavama ove rijeke. To je zapravo deblji sloj fine zemlje sa primjesom pijeska, koji leži na kamenoj podlozi.

OBRADA BOTANIČKIH UZORAKA

Istraživanja na lokalitetima čiju osnovu čini isušena zemlja, u principu imaju nedostatak jer je tu riječ o prozračnom sedimentu organskog materijala. Izuzetak čine ugljenisani biljni ostaci, koji u daljim procesima ne oksidiraju i na taj način ostaju očuvani.

Sa lokacija neolitskih kuća i uličica, u toku iskopavanja 2002. godine uzeto je 55 proba, a 2004. godine 56 proba zemljišta. Tokom iskopavanja 2005. godine uzeto je ukupno 400 proba zemljišta, koje je pripremio i obradio dr. Helmut Kroll.

Probe su uzimane iz zemljišta, ispirane su vodom sa dodatkom blagog sredstva za pranje. Nakon ispiranja odabrani nalazi su sušeni. Flotaciju smo vršili sitima različite propusnosti. Propusnost se smanjuje odozgo prema dolje, i ovakva konstrukcija sita detaljno je opisana kod Jacomet-a i Kreuz-a.¹¹⁷

Rezultati koji su u u daljem tekstu prikazani predstavljaju preliminarnu ocjenu ugljenisanih biljnih ostataka iz kampanje obavljene 2002. godine i djelimično 2004. godine. Probe su uzete iz centralnog dijela naselja (sonda 1), te sa područja sistema

¹¹⁷ Jacomet i Kreuz, 1999.

zaštitnih rovova (sonda 2). Ovako odabranim zemljištem obuhvaćeno je duže vremensko razdoblje, od vremena Kakanja do kraja perioda Butmira II.¹¹⁸ Nakon ukupnih analiza bit će urađene tabele i fotografije što će nam dati trajnu dokumentaciju. Koliko materijal bude dozvoljavao, masa biljaka bit će izražena u metrima. Ovaj način je neophodan za diferencijaciju ugljenisanih nalaza zrna sjemena i pljeva. Botanička ispitivanja će biti obavljena u saradnji sa gospođom Tanjom Reiser, tehničkim asistentom na "Niedersächsische Institut für historische Küstenforschung in Wilhelmshaven".

REZULTATI BOTANIČKIH ANALIZA

U neolitu su prvenstveno manje površine korištene u agrarne svrhe, čime je ekstenzivni razvoj poljoprivrede bio isključen. Svake godine dio polja ostajao je neobrađen, i korišten je za ispašu. Pored toga, slabim drvenim plugovima zemlja je mogla biti samo omekšavana, a nije bila prevrtana. I u današnje vrijeme se na ovaj način uništava korov u baštama. Pored svega ovog, čini se da su poljoprivredne aktivnosti u neolitu na području centralne Bosne veoma dobro funkcionirale. Nalazi ostataka žita, ranije pronađeni na lokalitetima Kakanj i u Obrima, idu u prilog ovoj tvrdnji. Na poljima najčešće je sadena pšenica, dok je to znatno rjeđe bio slučaj sa ječmom. Zrna graška i leće pronađena na lokalitetu Obre I istovremeno predstavljaju najstarije ostatke mahunarki otkrivenih u Bosni.¹¹⁹

Žitarice i mahunarke na lokalitetu Okolište

Od žitarica koje su najčešće korištene prevashodno je riječ o tetraploidnoj dvorednoj pšenici (*Triticum dicoccum* Schrank). Zatim slijedi jedna vrsta ječma (*Hordeum vulgare* L.). Analiza pokazuje prisutnost i diploidne jednoredne pšenice (*Triticum monococum* L.), patuljaste heksaploidne pšenice (*Triticum aestivum* L.), kao i cvata prosa (*Panicum miliaceum* L.). Ovome treba dodati i neke druge vrste mahunarki koje detaljnije nisu istraživane.

Diploidne i tetraploidne vrste pšenice imaju zrna koja su vrlo čvrsto uklopljena u klasić, i zbog toga prilikom vršidbe ne ispadaju iz klasa. Za dobijanje zrna, klasje treba udarati, nakon toga peći na temperaturi od 50° C i na koncu trljati. Tek nakon ovoga zrno se oslobađa. Daljim čišćenjem i prosijavanjem zrno se odvaja. Ostaci koji potječu iz ovog procesa razasuti su na cijeloj površini iskopavanja. Loš kvalitet ovih ostataka, kao i prisutnost pljeve, kazuje da je riječ o otpacima.

Za sada nije objašnjeno zašto je kod dijela žitarica jezgro prepolovljeno.. Postoji objašnjenje da je prilikom iskopavanja i dalje obrade došlo do pucanja pojedinih zrna. Drugo objašnjenje bi bilo da su žitarice prilikom pripreme za upotrebu najprije samljevene, a nakon toga ugljenisane. Osim raznih vrsta žitarica, pojavljuje se i leća (*Lens culinaris* L.) tipičnog oblika koji je u poređenju sa današnjim znatno manji. Ova namirnica spada u grupu mahunastog povrća i najčešće se koristi u pripremi kaša. Sjeme se sastoji od dva dijela, koji se udaranjem dijele. Raste na različitim vrstama zemljišta. Moguće ju je pronaći i na visini od 1200 m. U zimskim mjesecima zahtijeva dovoljno padavina i blagu klimu.

¹¹⁸ Probe uzete u toku iskopavanja 2005. godine obavljene su pod rukovodstvom Helmuta Krolla.

¹¹⁹ Renfrew 1974.

U okviru jedne probe pronađeno je i sjeme boba (*Vicia faba* L.). Manji oblik ovog sjemena bio je veoma rasprostranjen u doba prahistorije na području Bosne.¹²⁰ Veliki grašak u kasnom srednjem vijeku bio je jedan od najvažnijih oblika mahunarki i kao takav značajan u ishrani. Kasnije je potisnut graškom iz Amerike.

Poređenja biljnih ostataka sa lokaliteta Okolište sa onima iz Obra I i Kaknja, kao i sa onima iz Obra II, pokazuju da je kod pšenice prije svega riječ o tri vrste. Radi se o dvoznastoj pšenici, jednoznastoj i o heksaploidnoj patuljastoj pšenici (*Triticum aestivum* L.) Zajedno sa ječmom njihovo je prisustvo postojano. Nalazi pokazuju jednu konstantnu dominaciju dvozne pšenice, koja se na području Bosne nastavlja gajiti do ranog željeznog doba. Tek tada, mijenja se odnos između pšenice i ječma. Dvozna pšenica i dalje igra bitnu ulogu, mada se njena upotreba smanjuje. Umjesto toga, ječam poprima sve veći značaj.¹²¹

Probe žitarica sa lokaliteta Kaknja i Obra gotovo su u savršenom stanju. Samo ponekad su uočljive male količine pojedinačnih ostataka sjemena korova ovsika (*Bromus mollis* L.) i priljepače (*Polygonum convolvulus* L.). Na osnovu ovih činjenica moglo bi se reći da je riječ o zalihama koje su brižljivo pripremljene. Sasvim suprotnu sliku imamo na lokalitetu Okolište gdje su nalazi biljaka ugljenisani. Ovdje uzete probe u sebi imaju sastojke korova.

Pažnju privlači i potpuni izostanak uljnih biljnih vrsta. Do današnjih dana pronađeno je samo jedno sjeme maka (*Papaver somniferum* L.) na lokalitetu klisure Kadića Brdo.¹²² Malo je vjerovatno da je mak zaista u ovu svrhu korišten. Znatno je veća vjerovatnoća da se koristila životinjska mast.

Sakupljanje divljih plodova

Osim žitarica i mahunarki, divlje voće čini slijedeći značajan izvor ishrane tadašnjih stanovnika. Posebno se izdvaja nalaz košpice divljeg grožđa (*Vitis vinifera* L. ssp. *sylvestris*). Divlja vinova loza spada u grupu povijuša koje se pomoću vitica uspinju uz drveće. Ova je loza i danas prisutna na vlažnim područjima oko rijeke Bosne. Boju voća određuje njena pokožica, dok je sam plod bezbojan. Kod divljeg oblika, plod je prilično malehan i kiseo, ali uprkos tome, prikupljan je za ishranu od davnih vremena. Dokaz o njegovoj upotrebi još u bronzanom dobu imamo na lokalitetu naselja Donja Dolina.¹²³ Ugljenisan dio ploda sa lokaliteta Okolište daje prve potvrde o njegovoj upotrebi u neolitu.

Također, u okviru jedne probe pronađen je i dio ploda kleke. Žbun kleke (*Juniperus communis* L.) spada u divlju floru i pripada porodici zimzelenih drvenastih vrsta. Veoma je rasprostranjen i naseljava predplaninske i planinske prostore i sakuplja se i upotrebljava do današnjih dana. Za samu ishranu ove sjemenke su od manje važnosti. Prije svega se koriste za dobivanje eteričnih ulja za liječenje, a također se upotrebljavaju i kao začin.

Brojni fragmentirani ostaci govore i o sakupljanju lješnika. Stablo lješnika (*Corylus avellana* L.), rasprostranjeno je u južnoj i srednjoj Evropi. Prije svega nalazimo ga u bjelogoričnoj šumi. Plodovi lješnika, koji sazrijevaju krajem ljeta, zbog svog ukusa sakupljaju se još od davnina.

¹²⁰ Beck von Mannagetta 1896.; Mały 1904.; Kučan 1984., 1995.

¹²¹ Kučan 1984.; 1995.

¹²² Kučan 1995.

¹²³ Mały 1904.

Korov

Odgovor na pitanje da li se kod žitarica radi o ljetnim ili zimskim plodovima možemo pronaći izučavanjem korova. Odnos korova i žitarica na prvi pogled izgleda slučajan. Ipak, neophodno je istražiti posljedicu koju ovaj međusobni odnos donosi i o kojim oplemenjenim biljkama se pri tome radi. Ljudi su odredili mjesto na koje će ovakve biljke posaditi, na kojem će polju rasti i kako će se širiti. Korov se ovome prilagodio. Širi se i raste zajedno kao kultivirana biljka i zajedno sa njima biva i požnjeven.

U cilju konačne identifikacije divljeg korova pokušali smo pronađeni materijal razvrstati u ekološke grupe. U jednu ekološku grupu svrstane su one biljne vrste koje imaju sličnosti na nekom određenom ekološkom području. Raspored grupa, koje su uslovljene svojim prebivalištem, izvršio je Ellenberg,¹²⁴ ali sa današnjeg naučnog stanovišta je dovoljno da se divlji korov svrsta u dvije grupe: korov zimskih žitarica (*Secalietea*) i korov ljetnih žitarica i biljaka za okopavanje (*Chenopodietea*).

Kako smo i predvidjeli u probama je korov ljetnih žitarica dominirao kako po količini tako i po broju različitih vrsta. Jednogodišnji ljetni korov niče u proljeće ili početkom ljeta, sazrijeva u toku iste godine i nakon toga odumire. Sjemenke prezimljavaju u zemlji. U grupu korova ljetnih žitarica i biljaka za okopavanje (*Chenopodietea*) u Okolištu spadaju: *Atriplex littoralis/hastata*, *Atriplex patula* Typ, *Brassica* cf. *nigra*, *Chenopodium album*, *Chenopodium ficifolium*, *Chenopodium hybridum*, *Chenopodium polyspermum*, *Polygonum aviculare*, *Polygonum lapathifolium*, *Polygonum persicaria*, *Solanum nigrum* i *Stellaria media*. Kod ovih vrsta težište rasprostranjenosti je na ljetnim žitaricama i na biljkama za okopavanje (krompir). Međutim, ove vrste korova prisutne su i na drugim zemljištima u blizini naselja, mada znatno manje i uz manju otpornost.

Plodovi *Bromus secalinus* L. i mnogobrojne sjemenke *Polygonum convolvulus* L. daju povoda za zaključak da se djelimično radi o zimskim oblicima žitarica. Ovaj korov posebno dobro uspijeva na poljima koja su zasijana u jesen (zimске žitarice). Niču već u jesen i preživljavaju zimu kao mlade biljke. Slijedeće godine razvoj se nastavlja cvjetanjem i završava stvaranjem ploda.¹²⁵

Na pitanje o kakvom se uzgoju radi u Okolištu, ljetnom ili zimskom, veoma je teško odgovoriti. Pronađeni materijal čini veoma mali dio vegetacije korova.

Dvoznasta pšenica, žitarica koja se najčešće koristila u neolitu centralne Bosne, najvjerovatnije je sijana kao ljetnja biljka. Mlado sjeme nije otporno na mraz i ne može opstati u bosanskoj zimi, uprkos toplom sniježnom pokrivaču. Jednozrna pšenica vrlo je nježna, ali i otporna na zimske nepogode. Na planinskim područjima sije se kao zimski plod.¹²⁶ Ječam, od svih drugih žitarica, najlakše je prilagodljiv. Pripada najstarijim vrstama. Zajedno sa dvoznastom i jednoznastom pšenicom, sijan je od početka mlađeg kamenog doba. Pronalaskom drugih žitarica zahvaljujući razlikama korova bilo bi moguće dati nove dokaze o načinu sisanja.

Uočljivo je i prisustvo korova *Chenopodiacea* i *Polygonacea* koji pripada onoj porodici korova koja se vrlo često susreće u baštama. Nije isključena upotreba pojedinih

¹²⁴ Ellenberg 1950.

¹²⁵ Hofmeister/Garve 1986.

¹²⁶ Körber-Grohne 1987.

vrsta i u ishrani. Osim toga, javlja se i prisustvo bijele vrste ove sorte (*Chenopodium album* L.), koja je pratilac uzgoja žitarica od vremena mlađeg kamenog doba. Ranije je upotrebljavana kao povrće.¹²⁷ Zelene je boje, niče vrlo rano i zadržava se do zime. Listovi nisu otporni na mraz. Slijedeće vrste, za koje mislimo da pripadaju grupi divljeg korova su loboda (*Atriplex*) i *Polygonum lapathifolium* L., i vrlo se često nalaze u našim probama.

Rasprave o korištenju prikupljenih divljih biljaka u svrhu ishrane imaju veoma dugu tradiciju. Veoma bitan doprinos ovoj temi dalo je ispitivanje ostataka hrane u crijevima močvarne mumije (Keyhauser močvara).¹²⁸ Osim uobičajenih ostataka žitarica, pronađene su sjemenke i plodovi voća, kao i korov, koji je u velikoj mjeri zastupljen. Prije svega se radi o: *Polygonum lapathifolium* L.; *Spergula arvensis* L.; *Chenopodium album* L. Poređenjem sa drugim močvarnim mumijama, kao onim u Danskoj (Tollund) i Njemačkoj (Dätgen), pokazuju se izrazite sličnosti. Očigledno je da je divlji korov u ovom vremenu bio sastavni dio ishrane.

¹²⁷ Oberdorfer 1970.

¹²⁸ Behre 1999.

ANALIZE POLENA NA PODRUČJU BAZENA VISOKO

Steffen Wolters i Felix Bittmann

Tokom 2004. godine u okviru iskopavanja lokaliteta Okolište obavljena su brojna geološka bušenja. Cilj ovih prospekcija je pronalaženje organskih sedimenata koji pomoću analize polena i ispitivanjem drugih biljnih ostataka mogu pružiti odgovore o razvoju poljoprivrede kao i o načinu korištenja zemljišta. Pri tome je riječ o samom lokalitetu Okolište, ali i njegovoj neposrednoj okolini (Sl. 91).

Slika 91. Karta istraženog područja (satelitska slika – Google Earth, Image 2006 Terra Metrics).
Obrada R. Kiepe, NihK Wilhelmshaven.

Slika 92. Močvara uz Seoce Jezero. Pogled prema južnom dijelu.

Nekih 20 bušenja obavljeno je na području naselja Okolište, Radinovići i Donje Moštre. Slojevi se uglavnom sastoje od pijeska i šljunka porijeklom iz rijeke Bosne. Organski sedimenti, odnosno stara korita Bosne, u okviru ove kampanje nisu obrađivani.

Na ovaj način probe se ograničavaju na 15 pojedinačnih uzoraka uzetih od vrha do dna zaštitnog rova na razdaljini od 10 cm u okviru sonde 8.1. Analiza ovih proba pokazuje veoma malu količinu polena koji je u lošem stanju. Spektrom dominira polen koji porijeklom uglavnom potječe od nižeg rastinja. Riječ je o različitim travama, ponekad i o pojedinačnim žitaricama. Drveće koje je prisutno uglavnom odgovara vrstama karakterističnim za vlažne šume. Riječ je o johi. Breze i lješnici su vrste drveća koje u prvom redu okružuju otvorena područja. Do koje je mjere poljoprivreda bila raširena teško je odgovoriti zbog male količine nalaza polena i njegovog stupnja propadanja. Pojedine vrste kao: *Plantago lanceolata*, *Trifolium pratense*, *Artemisia*, *Centaurea jacea*, *Rumex acetosa*, *Polygonum aviculare*, polen ligulifloren kao i tubulifloren, porodice Compositae, često se pojavljuju, slično kao i njihov polen. Za dalja ispitivanja one nisu podobne jer postoji mogućnost da potječu sa okolnih područja rovova. Organski ostaci koji bi govorili o prisutnosti vode, npr. alge ili beskičmenjaci, nisu bili pronađeni. Ovo je potvrda da je zaštitni rov najvjerojatnije bio suh.

Nakon što prospekcije obavljene u neposrednoj okolini mjesta iskopavanja nisu dale adekvatne rezultate, prošireno je područje istraživanja na nešto udaljeniji prostor. Organski sedimenti koji omogućuju rekonstrukciju vegetacije, nalaze se na nekih 7 km udaljenosti od mjesta iskopavanja (Sl. 91). Lokalitet Seoce Jezero leži na nekih 630 m nadmorske visine u blizini mjestašca Seoce, a obuhvata močvaru veličine nekih 3 ha (Sl. 92). Sjeverni dio

močvare isušuje se kanalom koji se proteže u pravcu S-J. U ovom dijelu uočavaju se vrste *Alnus*, *Betula*, *Frangula*. Centralni dio močvare nije isušen, već su očuvani brojni prirodni vodeni bunari (Sl. 93) u kojima se razvila bogata vegetacija biljaka Magnocaricion: (*Carex elata*, *Carex paniculata*) koje na rubnom dijelu prelazi u Molinion coeruleae: (*Gentiana pneumonanthe*, *Serratula tinctoria*, *Succisa pratensis*, *Inula salicina*).

Bušnja su pokazala da u južnom dijelu močvare u najdubljim slojevima leži treset. Na dnu profila uočljiv je sloj taloga debljine do 1,5 m, sadržaja muljevitog detritusa, algi i drugih organskih elemenata. Sloj je dalje prekriven sa tri tanka sloja gline, ukupne debljine 55 cm. Ove naslage koje očigledno odgovaraju nepropusnom sloju dalje prelaze u sloj debljine 250 cm koji sadrži treset. Kako limničke nakupnine, tako i treset imaju izvanredna svojstva za analitičko ispitivanje polena. Zbog toga su uzeta dva profila (300 cm i 450 cm) pomoću ruske bušilice (System Jowsey) u cilju daljeg ispitivanja. Rezultati ovog ispitivanja treba da daju standard koji će objasniti tok razvoja vegetacije na području visočkog bazena.

Slika 93. Karakteristični "prirodni bunar sa vodom" u centralnom dijelu močvare.

Do sada je obrađeno 70 proba iz svih dijelova profila. Dobiveni rezultati čine osnovu za izradu dijagrama (Sl. 94). Također imamo i rezultate mjerenja radiokarbonske starosti (tab. 14). Radiokarbonsko mjerenje na dijagramu pokazuje razvoj poljoprivrede u zadnjih 4000 godina. Na osnovu promjena sadržaja polena i spora moguće je razvoj podijeliti na pet uopćenih dijelova, odnosno zona.

Zona 1 (oko 2000.-1400. pr.n.e.): U okviru dijagrama nalazi se uglavnom polen bukve, *Fagus* i hrasta, *Quercus robur-pubescentis* tipa, kao i djelimično običnog graba, *Carpinus*. Skromni su dokazi o postojanju mediteranskih i submediteranskih elemenata. Vrijednosti polena žitarica i drugih pokazatelja koji govore o antropogenom prisustvu veoma su skromne.

Dijagram polena pokazuje prve vegetacijsko-historijske dokaze tek u periodu oko 2000. godine pr.n.e. Na taj način ostaje nejasno da li zona 1 pokazuje antropogenu djelatnost ili je samo riječ o prvobitnoj vegetaciji visoke doline kao i šumskoj populaciji okolnih brežuljaka. Ovo ne treba u potpunosti isključiti, mada je malo vjerovarno s obzirom na bogata neolitska nalazišta u visokom bazenu (Okolište i Obre II). Relativno male vrijednosti polena antropogenih indikatora govore da ovu zonu čini relativno prirodna vegetacija okoline. Ova je vegetacija većim dijelom određena bukvom, koja šumom dinarskog pojasa gospodari od vremena Atlantika.¹²⁹ Pri tome se vrijednosti od 30% prije svega mogu pripisati dinarskim šumama submontanog i montanog područja u okolini Seoceta Jezero na visinama od oko 600 m. Šume jele i bukve ilirsko-dinarskog tipa na ovim visinskim uslovima nisu igrale veliku ulogu. Na ovo ukazuje i neznajno prisustvo polena jele u dijagramu. Osim bukve, posebno u nižim predjelima, dominaciju pokazuju hrast kitnjak i obični grab. Iako je vidljiv porast količine polena graba (*Carpinus*) uz istovremeno smanjenje količine polena jele (*Abies*), zbog niskih antropogenih indikatora ne može se govoriti o promjenama izazvanim ljudskom djelatnošću. Krivulja glavnih vrsta drveća relativno je konstantna i govori o šumama zatvorenog tipa, kod kojih su krošnje drveća imale veliku gustoću. O ovome svjedoče niske vrijednosti heliofilnog žbunja, kao što su kleka (*Juniperus*) ili lješnik (*Corylus*). Također, vrlo je skromno prisustvo polena mediteranskih ili submediteranskih vrsta.

Zona 2 (oko 1400.-700. pr.n.e.): Krivulja ukazuje na bitno smanjenje vrijednosti bukve (*Fagus*) i običnog graba (*Carpinus*). Istovremeno su u porastu procentualne vrijednosti lješnika (*Corylus*). Posebno se ističu tragovi mediteranskih i submediteranskih elemenata, kao što su crni grab (*Ostrya*) i crni jasen (*Fraxinus ornus*). Značajno je povećanje procentualne vrijednosti žitarica i drugih sekundarnih antropogenih pokazatelja, kao što su bokvica, pelina i žara (*Plantago lanceolata*, *Artemisia*, *Urtica*), i spora paprati (*Pteridium*).

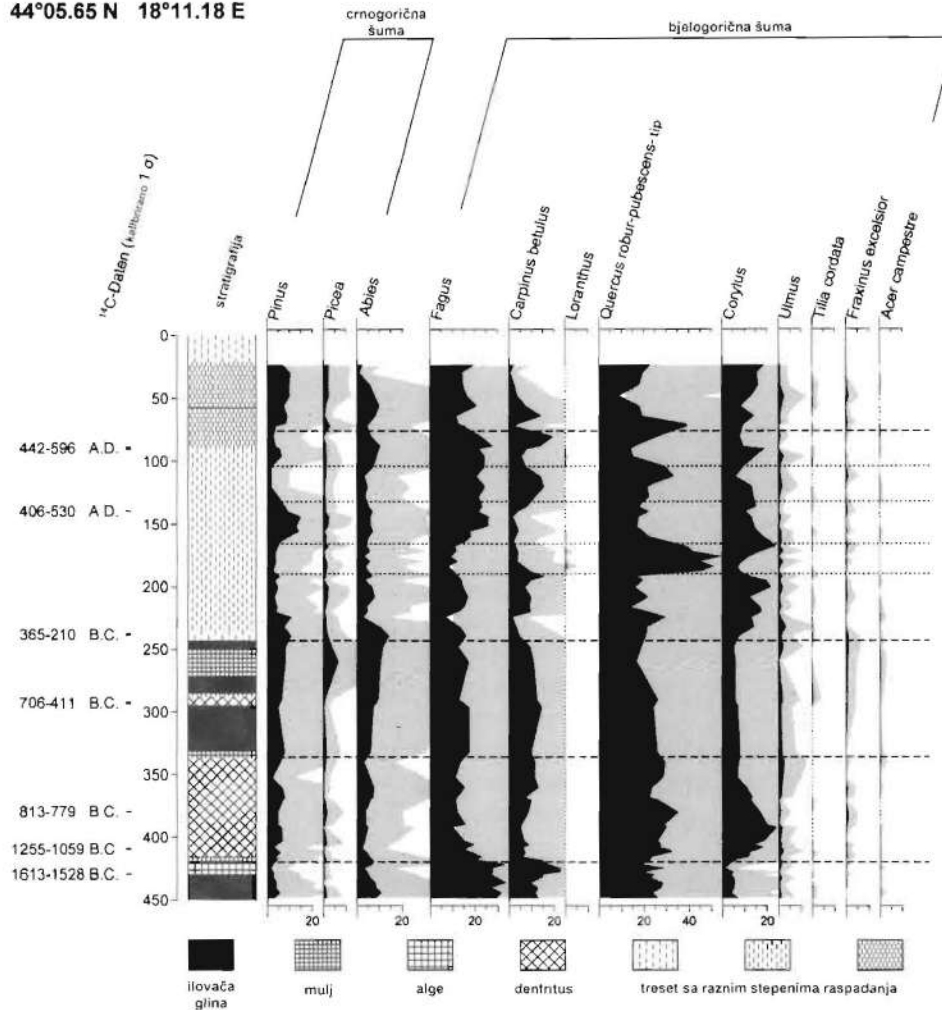
Dijagram pokazuje promjene nastale ljudskom aktivnošću u brončanom dobu. Kako se *Fagus* i *Carpinus* povlače, promjene obuhvataju submontano-montana staništa bukvi kao i kolin-submontalna područja hrasta i graba. Dalje povećanje vrijednosti polena hrasta (*Quercus*) u toku ovog perioda govori da je hrast u ovom periodu korišten prije svega u svrhu tovljenja i ishrane životinja (žir). Dio šuma se pretvara u agrarne površine, a uzgoj žitarica potvrđuje nam i nađeni polen. Na prorijeđenost šuma ukazuju povećanja vrijednosti polena lješnika (*Corylus*) koji za razvoj traži proplanke ili rubove šuma. Također je prisutna i paprat (*Pteridium*) koja je najčešće zastupljena u acidofilnim rijeđim šumama (područja ogoljena sječom i požarom), gdje obrazuje gustu populaciju.

¹²⁹ Horvat 1974; Willis 1994.

Dijagram polena Seoce Jezero / BiH

630 m NN

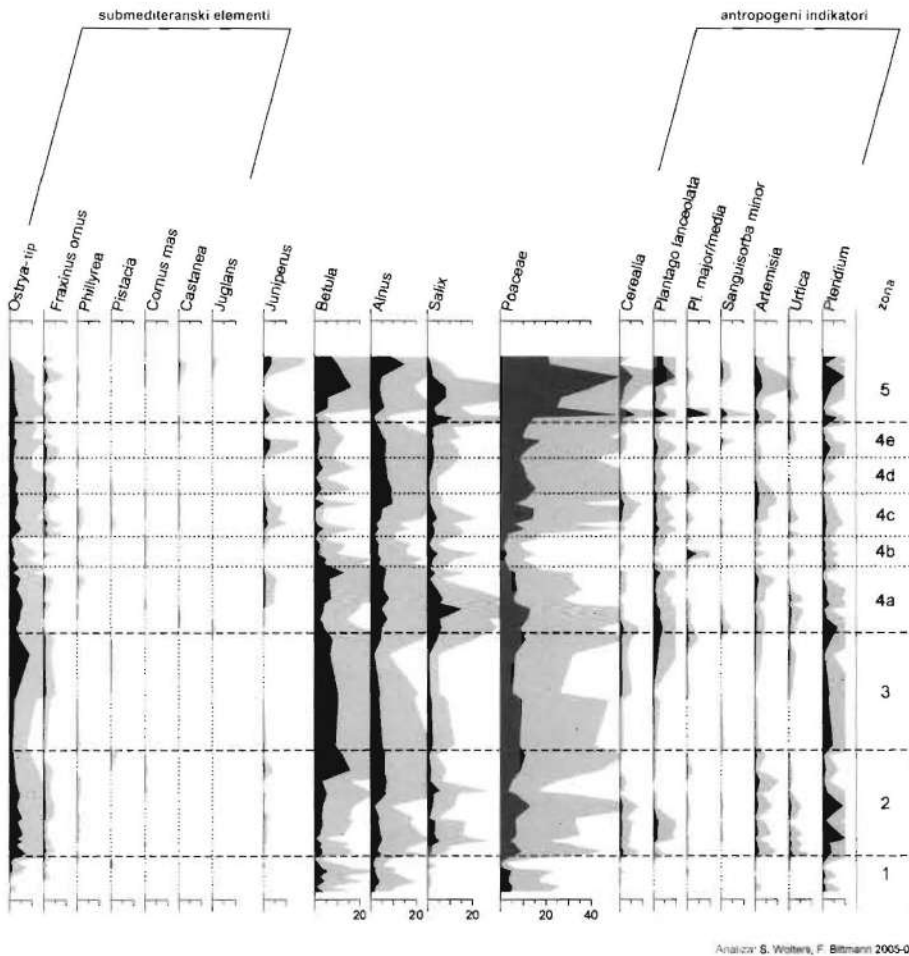
44°05.65 N 18°11.18 E

Slika 94. Dijagram polena za Seoce Jezero. Predstavljene su samo odabrane vrijednosti. Svjetlosivi šatirani dio u pojedinačnim krivuljama odgovara petostrukom povećanju procentualnih vrijednosti.

Između ostalog, dijagram ukazuje na prisutnost submediteranskog drveća, kao što su bijeli grab *Carpinus orientalis*, odnosno crni grab *Ostrya* (analizom polena ne mogu se razlikovati), kao i crni jasen *Fraxinus ornus*. Nanešeni polen potječe sa krečnjačkih, toplih i suhih staništa. Porijeklom su iz sunčanih krajeva, a prvenstveno su rasprostranjeni na području Dalmacije i Hercegovine, mada se mogu susresti i na području Visokog.¹³⁰ Zbog toga možemo pretpostaviti da su postojali i za vrijeme subboreala.

¹³⁰ Horvat 1974; Bohn 2003.

Analiza: S. Wotteri, F. Bittmann 2005-06

Slika 94. Nastavak.

U ovim šumama nalazimo i drienjak (*Cornus mas*), dok su na nižim toplijim staništima prisutne zelenika (*Phillyrea* cf. *latifolia*) i primorska smrdulja (*Pistacia terebinthus*). Period stvaranja urbanih prostora počinje oko 1400. pr.n.e; a najviše je izražen između 1100. i 900. pr.n.e. Iz ovog vremena poznati su mnogobrojni lokaliteti brončanog doba u centralnoj Bosni, između ostalih i oni u visočkoj dolini. Pri krajevima ove zone, intenzitet naseljavanja i dejstva čovjeka na okolinu se smanjuju. O tome govori povećanje procentualnih vrijednosti polena bukve (*Fagus*) i graba (*Carpinus*) koje služe kao dokaz o regeneraciji šumske vegetacije. Ukupno gledajući, vrijednosti smreke (*Picea*) ostaju konstantno niske. Visoka produkcija i brzo raznošenje polena vjetrom razlog su što su ove

vrijednosti ostale nepromijenjene. Niske vrijednosti polena smreke ne govore u prilog tezi o rasprostranjenosti ilirsko-zapadnobalkanskih šuma omorike. Ova postavka prikazana je na karti prirodne vegetacije¹³¹ za sjeverozapadne visoravni Bosne.

Zona 3 (oko 700.-300. pr.n.e.): Tok krivulje svih vrijednosti polena relativno je ravnomjeran. Hrast (*Quercus*), bukva (*Fagus*) i grab (*Carpinus*) čine najvažnije drveće. Vrijednosti antropogenih indikatora znatno su niže nego u zoni 2.

U donjem dijelu zone (do 550. pr.n.e.), čini se da se regeneracija šuma nastavlja. Nakon toga u dijagramu se povećavaju antropogeni elementi, uključujući i polen žitarica. Pažnju privlače maksimalne vrijednosti crnog graba (*Ostrya*), povećane vrijednosti crnog jasena (*Fraxinus ornus*) koje se pojavljuju istovremeno sa procentualno minimalnim vrijednostima hrasta (*Quercus*). Da li se ovdje radi o znatnom korištenju hrasta medunca (*Quercus pubescens*) nije moguće sa sigurnošću odgovoriti. Uprkos debljini treseta, na zoni 3 je preuzet i obrađen relativno mali broj proba. Uzrok tome su tri svijetlosiva sloja gline koja se nalaze u okviru organskog mulja i koji sadrže relativno malu koncentraciju polena, a koja su nastala taloženjem prilikom nekih poplava. U ovim slojevima uključeni su i slojevi grubog organskog detritusa nastalog u fazi mirovanja. Slojevi gline bez polena ukazuju na brzu sedimentaciju. Ipak, polen-dijagram ne pokazuje znakove o prorjeđenju rastinja koje bi moglo ukazivati na erozivne ili druge dinamičke procese. Također, relativno niske vrijednosti antropogenih indikatora ne pružaju dovoljno informacija o ljudskim aktivnostima u okolini lokaliteta Seoce Jezero.

Zona 4 (oko 300.-500. pr.n.e.): Izrazito promjenljive vrijednosti krivulje polena hrasta (*Quercus*), graba (*Carpinus*) i lješnika (*Corylus*) praćene su stalnim porastom procentualnih vrijednosti polena bukve (*Fagus*). Izuzetne vrijednosti su i kod polena kleke (*Juniperus*). Promjenljive su vrijednosti antropogenih indikatora. Ipak su na većem nivou nego kod zone 3. Po prvi put se pojavljuje i polen oraha (*Juglans*) i kestena (*Castanea*).

U vremenu od nekih 300 pr.n.e., antropogeni utjecaj na šumsku vegetaciju se ponovo povećava. Ne treba se shvatati kao kontinuiran proces, već je prije svega riječ o periodičnom iskorištavanju šumske vegetacije. Trenutno se može govoriti o tri perioda prorjeđivanja šuma (4a, 4c, 4e), koja su u krivulji prepoznatljiva usponom vrijednosti polena lješnika (*Corylus*) i polena kleke (*Juniperus*). Pri tome, čini se da su najviše periodičnim korištenjem bili pogođeni hrast i grab. Za razliku od njih ne čini se da je *Fagus* prilikom prorjeđivanja bio sačuvan. Kod bukve, od oko 200. pr.n.e, vrijednosti polena se čak i povećavaju. Između tri perioda korištenja su dvije faze regeneracije šumske vegetacije (4b, 4d). Na dijagramu polena pokazuju se periodi sa niskim vrijednostima polena antropogenih indikatora, kao i žbunja koje raste na rubovima šuma i na osunčanim površinama. Misli se prije svega na lješnik i kleku (*Corylus*, *Juniperus*). Za vrijeme regenerativnih faza šume se oporavljaju. Posebno značajno je povećanje procentualne vrijednosti polena hrasta koje se može pratiti (4b) od 200. godine pr.n.e. U okviru *Quercus* krivulje povećanje iznosi oko 50%. Dokaz o znatnom širenju hrasta su i tragovi imele (*Loranthus*), koja je kao poluparazit nastanjena na hrastu, kestenu i bukvi. Glavni dio polena potječe od graba, a jedan dio od hrasta. Zatvorena šumska populacija nije dozvoljavala širenje crnog jasena (*Fraxinus ornus*) što je dovelo i do smanjenja njegove procentualne vrijednosti.

¹³¹ Bohn 2003.

Početak četvrte zone, očigledno obilježava promjena uslova za rast vegetacije na lokalitetu istraživanja. Glineni sloj sedimenta zone 3 pospješuje oticanje vode i na taj način je omogućen rast treseta. U vremenu od oko 300. godine pr.n.e., lokalitet Seoce Jezero biva preobražen iz vodenog ambijenta u nisku močvaru. Ovome doprinosi hidrofilna šumska vegetacija, koja obuhvata johanu i vrbu (*Alnus*, *Salix*). Produkcija treseta iznenađujuće je velika i iznosi prosječno 0,2 mm/godini.

Zona 5 (od 5. stoljeća do vjerovatno kasnog srednjeg vijeka): Dalje oscilacije krivulje su uočljive kod drveća. Nagli porast vrijednosti populacije trava (Poaceae) i bitan porast procentualnih vrijednosti antropogenih indikatora i polen žitarica obilježavaju ovu fazu. Gornji dio sedimenta, debljine 21 cm, zbog velike vlažnosti prilikom bušenja nije bilo moguće neoštećeno izvaditi.

U okviru ove zone periodično korištenje zemljišta se nastavlja. Međutim, intenzitet kojim se to čini znatno se povećava. Maksimalne vrijednosti polena žitarica i drugih antropogenih indikatora potječu vjerovatno iz srednjeg vijeka kada je ratarstvo već uveliko bilo razvijeno. Radiokarbonska mjerenja pokazuju da se razvoj vegetacije na dijagramu okončava negdje oko 700. godine. Moramo naglasiti da je posljednje ¹⁴C mjerenje izvršeno na jednoj probi koja potječe iz djelimično raspadnutog treseta sa brzom sedimentacijom i zbog toga smatramo da zona 5 obuhvata znatno duži vremenski period. Tačnu starost gornjih proba nije bilo moguće odrediti. Na 21. cm postoji oštar prelaz između veoma raspadnutog i vodenastog treseta. Prijelaz ukazuje na razliku u rastu koja je vjerovatno nastala skidanjem i korištenjem treseta sa ovog dijela. O korištenju močvare govore i danas vidljive rupe sa vodom u središnjem dijelu močvare (Sl. 100). Rubovi ovih rupa strmo se spuštaju prema dnu.

Istraživanja polena na lokalitetu Seoce Jezero bit će nastavljena. Posebna pažnja će se posvetiti detaljnoj analizi perioda antropogenih djelovanja, kao i ispitivanju sedimentacije gline nastale poplavama u željeznom dobu. Još jednom moramo naglasiti značaj ovog lokaliteta za istraživanje razvoja vegetacije u Bosni i Hercegovini, pa i na cijelom centralnom Balkanu. Značaj lokaliteta Seoce Jezero nije samo u blizini prahistorijskih naselja, već leži i u njegovoj prirodno-prostornoj jedinstvenosti i položaju. Kako i dopunjena ispitivanja obavljena 2005. godine pokazuju, slični organski sedimenti se dalje ne pojavljuju u krugu od 30 km. Ovo je očigledno uslovljeno klimatskim, kao i zemljišnim osobenostima dinarskog pojasa. Slijedeći najbliži lokalitet na kom je izvršena prospekcija jeste područje Prokoškog jezera pored Fojnice koje se nalazi na oko 35 km zapadno od Okolišta, na nekih 2000 m nadmorske visine. Prirodno-prostorni nedostatak izvora, kao što su jezera ili močvare, uzrokovala je i mali broj znanstvenih podataka, tako da su istraživanja od strane Gigova i Nikolića u Livanjskom polju,¹³² kao i istraživanja koja je obavio Brande u dolini Neretve,¹³³ pružila do sada jedine izvore za poznavanje paleovegetacije u Bosni i Hercegovini. Možemo zaključiti da je slika o razvoju vegetacije Balkana još uvijek nepotpuna,¹³⁴ te naša istraživanja mogu popuniti ovu prazninu.

¹³² Gigov i Nikolić 1956.

¹³³ Brande 1973.

¹³⁴ Willis 1994.

u kojoj su se počele taložiti naslage algi i ostaci biljaka. Ovdje smo uspjeli rekonstruirati historiju premiještanja riječnog toka koji je do tada bio neposredno uz neolitski tel.

Analizom polena obrađeno je 8 proba sa dubine između 400 i 507 cm (Sl. 95). Relativno visoke vrijednosti antropogenih indikatora pojavljuju se između 480 i 436 cm. Proba sa najveće dubine od 507 cm ne sadrži nikakve antropogene indikatore, polen je u stanju raspadanja i za određenje radiokarbonske starosti nema dovoljno organskog materijala. Proba sa dubine od 480 cm predstavlja prvu probu koja ima dovoljno biljnih ostataka za mjerenje. U AMS-laboratoriji proba je podijeljena na dva dijela: na različite ostatke drveta i karbonizirane ostatke drveta. Oba dijela su slične starosti (tabela 14). Period presušivanja korita počinje u vremenu između 1400. i 1350. pr.n.e. U periodu neolita vjerovatno je Bosna protjecala ovim starim koritom koje se nalazi direktno uz naselje. U brončanom dobu šume dominiraju krajolikom. Visoke vrijednosti jehovine govore da je presušeni dio rijeke, barem parcijalno bio popunjen ostacima jehovine. Na obroncima dominiraju šume hrasta i bukve, ali pokazuje se i značajno prisustvo graba, breze i lješnika. Na višim područjima prisutni su jela, omorika i bor. U ovo doba područje je već bilo naseljeno što potvrđuju i vrijednosti antropogenih indikatora i žitarica. Interesantno je poređenje ovih vrijednosti sa probama uzetim na području močvare Seoce Jezero, koje je obradio S. Wolters. Period vremena oko 1400. pr.n.e. obilježen je prorjedenjem šuma. Zrna polena žitarica, te neki drugi antropogeni indikatori govore o korištenju visoravni u ratarske svrhe. Nažalost, ni kod ovog profila neolitska taloženja nisu otkrivena.

U cilju dobijanja nekih informacija o neolitskoj okolini naselja Okolište, neophodno je dalje pretraživanje rubnih dijelova tela što bi nam moglo pružiti podatke o prahistorijskim slojevima. U povoljnim okolnostima moguće je bušenjem ili u okviru manje sonde pronaći područja kod kojih je neolitska površina očuvana, i iz kojih je moguće uzimanje očuvanih proba polena. Ovo uzimanje proba nastavak je analize Woltersa i Bittmanna i treba uslijediti tokom ljeta 2007. godine. Nakon toga planirano je i istraživanje na Prokoškom jezeru. Kako riječne doline nisu bile dovoljne za ishranu stoke, treba obratiti pažnju i na gorske pašnjake na susjednim višim područjima. Područje planinskog jezera koje je udaljeno nekih 35 km zapadno od Okolišta i u današnje vrijeme se koristi u stočarske svrhe, te se i prirodno nameće kao pogodan prostor za istraživanje.

Tabela 14. Rezultati ^{14}C -mjerjenja u dijagramu polena u Seocetu Jezero. Predstavljena su konvencionalna mjerenja koja su dendrohronološki korigirana, zbog toga postavljena u sidernim kalendarskim godinama kalibrirane starosti (sa 68,3% sigurnošću).

dubina	materijal	Lab. br.	^{14}C -starost	kalibrirano (1σ)
88-91	<i>Carex</i>	K1A29261	1524±35 B.P.	442-596
139-140	<i>Carex, Sphagnum</i>	K1A29262	1616±24 B.P.	406-530
237-239	<i>Lycopus, Carex, Sparganium</i>	K1A29263	2224±29 B.P.	365-210 pr.n.e.
292-294	<i>Betula, Carex</i>	K1A29264	2430±32 B.P.	706-411 pr.n.e.
379-380	<i>Carex, Quercus</i>	K1A29265	2612±37 B.P.	813-779 pr.n.e.
409-410	<i>Carex, Typha</i>	K1A27854	2940±35 B.P.	1255-1059 pr.n.e.
429-430	<i>Betula, Carex</i>	K1A27855	3299±34 B.P.	1613-1528 pr.n.e.

Probe iz starog korita rijeke Bosne

480 cm	drvo	K1A28999	3065±25 B.P.	1389-1265 pr.n.e.
480 cm	drveni ugalj	K1A28999	3115±25 B.P.	1427-1321 pr.n.e.

REVIZIONA SONDAŽNA ISTRAŽIVANJA NA LOKALITETU BUTMIR U 2002. GODINI

UVOD

Otkrićem i iskopavanjima neolitskog tela Butmir koje su izvršili Vaclav Radimski i Franz Fiala 1893.-1896. godine, kao i njihovim publikacijama,¹³⁵ ovo nalazište postaje značajno za neolit jugoistočne Evrope i najznačajnije nalazište neolita u centralnoj Bosni. Zbog svog značaja neolitsko naselje Butmir dalo je ime čitavom kompleksu mlađe neolitske kulture centralne Bosne – butmirska kultura. Ova istraživanja u 19. stoljeću nisu dala dovoljno preciznih podataka za hronološko i stratigrafsko određenje razvoja naselja, tako da su i njihovi rezultati samo djelimično prihvatljivi za naš naučni rad.

Tokom 2002. godine izvršili smo manja sondažna istraživanja sa ciljem određenja vertikalne stratigrafije ovog nalazišta i uzimanja uzoraka za paleobotaničke i paleozoološke analize. Ovom sondažom dobili smo materijal za nova radiometrijska određenja starosti i ispitali kakve mogućnosti postoje za dalja iskopavanja u intaktnim slojevima ovog naselja.

POLOŽAJ I OPIS NASELJA BUTMIR

Neolitsko naselje Butmir locirano je oko 10 km od centra grada Sarajeva u središnjem dijelu Sarajevskog polja, između rječice Tilave, pritoke Željeznice i Kasindolskog potoka. Ovo polje je veoma slično visočkom bazenu (Sl. 96). Dolina leži na nadmorskoj visini između 490 m i 515 m, dok okolne planine mjestimično dostižu 1600 m. Sarajevsko polje navodnjavaju rijeke Miljacka, koja dolazi iz pravca jugoistoka i istoka, Tilava i rijeka Željeznica, koje se na sjevero-zapadnom dijelu doline ulijevaju u rijeku Bosnu. Na jugozapadu doline uzdiže se planina Igman. Sam tel visine je između 1,50 do 2,00 m. Neravnomjernog je oblika i poluprečnika oko 160 m. Površine je 2,7 ha, što je znatno manje od površine Okolišta.

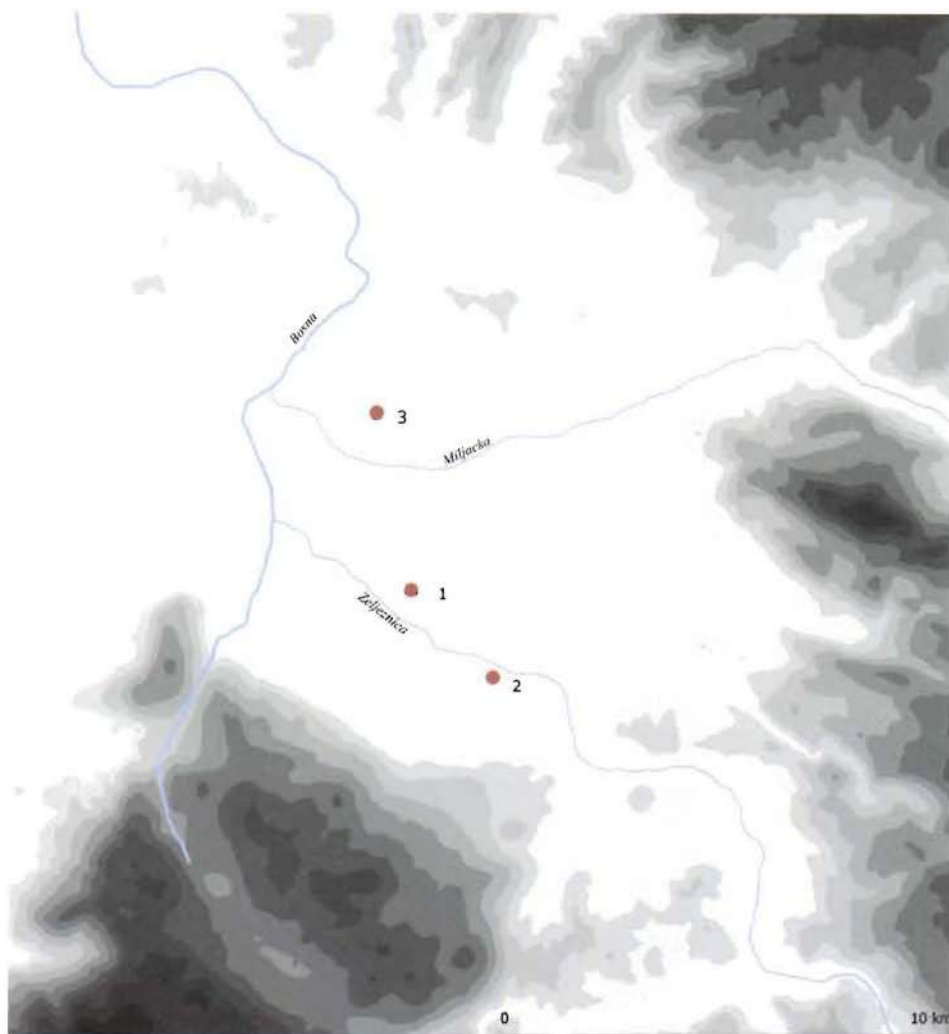
Do sada su na ovom području, osim Butmira otkrivena još dva neolitska nalazišta: Naklo i Briješko Brdo.

HISTORIJA ISKOPAVANJA

Između 1893. i 1896. godine izvršena su sistematska iskopavanja na lokalitetu Butmir u organizaciji Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Ova iskopavanja vodio je odgovorni istraživač Vaclav Radimsky, a nakon njegove smrti Franz Fiala. Ukupno je istražena površina od 5300 m².¹³⁶

¹³⁵ Radimsky/Hoernes 1895.; Fiala/Hoernes 1898.

¹³⁶ Radimsky/Hoernes 1895.; Fiala/Hoernes 1898.

Slika 96. Sarajevsko polje sa neolitskim nalazištima.
1 Butmir, 2 Naklo, 3 Briješko Brdo.

U toku 1979. godine vršena su zaštitna istraživanja na lokalitetu Butmir, prije izgradnje poljoprivrednog instituta, a zatim 1999. godine prilikom izgradnje puta Ilidža-Hrasnica.

Iskopavanja u devetnaestom stoljeću su pokazala da debljina kulturnih slojeva u središnjem dijelu tela iznosi oko 1,4 m, dok se prema rubovima znatno smanjuje. Kulturni slojevi leže na 30-50 cm debelom sloju gline, koji pokriva pleistocene slojeve šljunka. U toku sistematskih iskopavanja u kulturnim slojevima u više nivoa otkriveni su ostaci zemunica koje su grupisane u više redova (Sl. 97), dok je u toku zaštitnih istraživanja iz 1979. godine otkriven jedan nadzemni objekat sa očuvanim podnicama i temeljima ognjišta. Zatim, istraživanjima iz 1999. godine otkriveno je šire područje

neolitskog naselja koje se širilo jugoistočno od tela Butmir. To je zapravo dio oranica današnjeg poljoprivrednog dobra "Butmir" koje imaju istu nadmorsku visinu kao i neolitski tel i, isto tako, leži na pleistocenskoj terasi rijeke Željeznice. Tu je otkriven sistem zaštitnih rovova, zemunice kakanjske kulture, popločane ulice, vanjska ognjišta i u gornjim kulturnim slojevima tragovi rane metalurgije. Pokretni arheološki materijal pohranjen je u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, a malim dijelom i u Prirodno-historijskom muzeju u Beču.

Slika 97. Butmir. 1-3 sonde iz 1893.-1896.;
4 sonda iz 1979.; 5 sondaža 2002.; 6 površinsko kopanje;
7 savremeni objekti; 8 stariji objekti, danas uklonjeni.

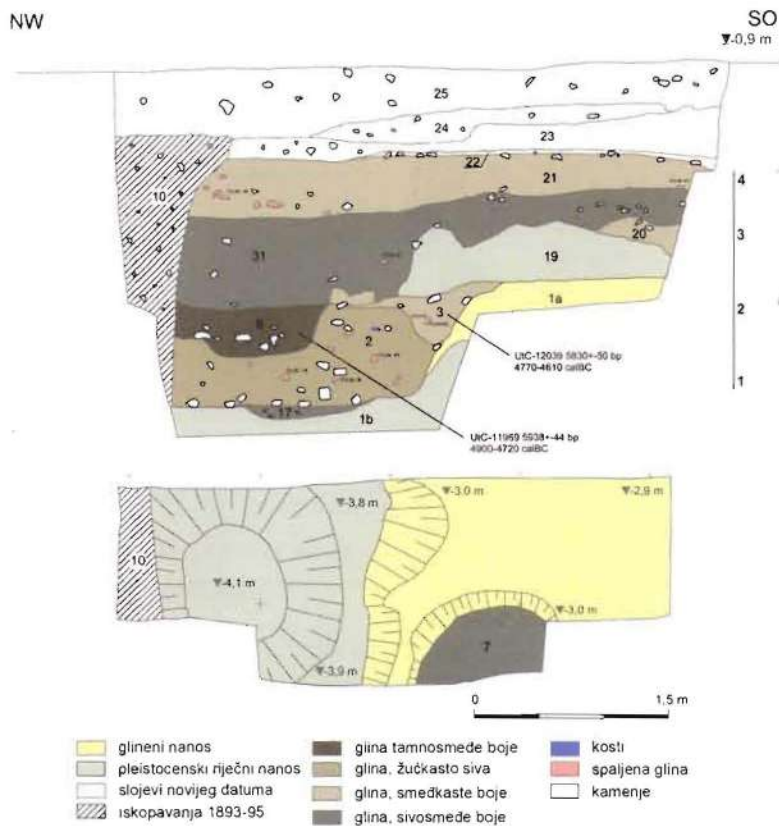
REZULTATI SONDIRANJA 2002. GODINE

Građevinskim i agrarnim djelatnostima na području tela Butmir, te posljednjih godina kopanjem vojničkih rovova i plinovoda, uništen je veći dio intaktnih kulturnih slojeva, tako da su mogućnosti za dalja istraživanja ovog lokaliteta veoma male. Sve ove aktivnosti dovele su do uništenja 70% tela.

Sondažna istraživanja vršena su između 4. i 9. oktobra 2002. godine. Samu sondu smo tako postavili da se veže za ranija istraživanja Radimskog (Sl. 97), a djelimično i za istraživanja iz 1979. godine. Širina joj je bila 5 m, a dužina 1 m, s tim da je tokom istraživanja još proširena za 0,5 m, a kopalo se do zdravice, odnosno sloja gline. U sjevernom dijelu sonde otkrivena je jama ispunjena organskom materijom i keramikom.

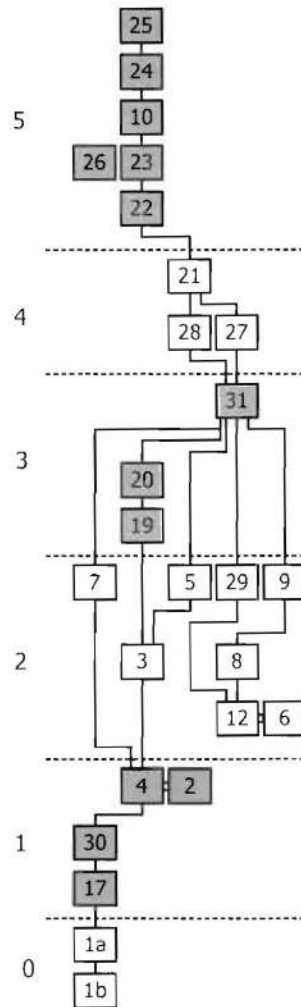
Nalazi

Ukupna debljina do koje je sonda kopana iznosila je 3 m (Sl. 98). Gornji slojevi od 0,4-0,5 m pripadaju nasipu koji je podignut nakon iskopavanja u 19. stoljeću (nalazi 10, 24, 25). Ispod nasipa leži sloj humusa nataložen još prije iskopavanja Radimskog i Fiale koji doseže do dubine 0,75 m (nalazi 22, 23, 26).

Slika 98. Butmir. Sondaže u 2002. godini.

Gore: sjeveroistočni profil sa fazama 1-4 i ¹⁴C mjerenjima; dolje: horizontalni pogled na objekte.

Slika 99. Butmir. Harris-matrix profil sondaže iz 2002. godine.

U južnom dijelu sonde na dubini od 1,60 m pojavljuje se sloj riječnog lesa debljine od 0,40 m. Dakle, debljina kulturnih slojeva na ovom dijelu sonde iznosi samo 0,85 m, što znači da je znatno manja nego u centru tela.

Neolitske kulturne naslage mogu se svrstati u četiri grupe slojeva (Sl. 98; 99):

Grupa slojeva 1 (dubina 3,00-2,05 m). U sjevernom dijelu sondaže nalazi se jama dubine oko 0,75 m, nastala u lesu i šljunku (nalazi 17, 30, 2, 4). Jama je ispunjena slojevima izuzetno masne, žućkasto-smeđe gline, koja je pomiješana sa šljunkom i finim pijeskom. U okviru ovog sloja pronađeni su mnogobrojni veći komadi kamenih žrvnjeva. Na dnu ove jame otkrivena je još jedna manja jama dubine 0,3 m, a poluprečnika od 1,3 m (Sl. 98). Ispunjena je zemljom pomiješanom sa kamenjem.

Grupa slojeva 2 (dubina 2,25-1,75 m). Drugi horizont uglavnom čine udubljenja ispunjena glinom, rijetko pijeskom i šljunkom (nalazi 11, 12, 6, 3, 8, 5, 9, 29, 7).

Grupa slojeva 3 (dubina 1,90-1,20 m). Treći horizont sastoji se uglavnom od slojeva šljunka (nalaz 19) i smeđe i sivo-smeđe gline (nalazi 20, 21).

Grupa slojeva 4 (dubina 1,75-0,75 m). U ovom horizontu uglavnom su otkrivena manja udubljenja koja su ispunjena tamnosivom glinom (nalazi 27, 28), kao i slojevi gline koji leže iznad (nalaz 21), a ukopani su u sloj 31.

Radiokarbonska analiza

Za ^{14}C analizu sa sondiranja u Butmiru izdvojena je grupa životinjskih kostiju. Od svih proba samo se kod dvije pokazalo dovoljno prisustvo kolagena neophodno za radiometrijsko mjerenje (tabela 15). Obje probe (proba 3 i 9) uzete su iz slojeva druge grupe, a starosti su oko 4800. pr.n.e.

Oba mjerenja, zasigurno odgovaraju ^{14}C analizi u Obrima II. I ostale analize sa ovog lokaliteta podudaraju se sa probama iz naših slojeva 2 i 3, a možemo pretpostaviti i sa četvrtom grupom slojeva što odgovara fazama Butmir Ib, II i IIb.¹³⁷

Tabela 15. Butmir: ^{14}C -mjerenja sa sondaže iz 2002. godine (kalibriranje "OxCal"-<http://c14.arch.ox.ac.uk/embed.php?File=oxcal.html> 18.01.2008).

grupa slojeva	materijal	vrsta životinja	$\delta^{13}\text{C}(\text{‰})$	^{14}C nekalibrirano b.p.	^{14}C kalibrirano B.C.(1 σ)
2	kosti	goveče	-17,9	UtC-12039:5830 \pm 50	4770 (68,2%) 4610BC
2	kosti	goveče	-20.2	UtC-11969:5938 \pm 44	4900 (7,5%) 4860BC 4850 (60,7%) 4720BC

Keramika

Sa ovih sondiranja odvojili smo 44 karakteristična fragmenta keramike za analizu i tipološko razvrstavanje. Fragmenti su razvrstani po stratigrafskim cjelinama: grupe slojeva 1: n = 8; grupe slojeva 2: n = 9; grupe slojeva 3: n = 16; grupe slojeva 4: n = 11 (tabela 16).

Tabela 16. Butmir. Razvrstavanje grupa keramike po slojevima.

grupa slojeva	grupa 1	grupa 2	grupa 3a	grupa 3b
1	4, 14, 19, 41,	18, 21, 30,	9	
2	7, 49,	3, 80-2, 80-3,	8, 80/1,80/4, 80/5	
3		35, 59, 66-1, 76/1	51, 53-1, 53- 2,66-2, 67, 71, 74, 76-2	60, 66-3, 66-4, 66-5
4	40	58, 65-1, 72	46, 48, 65-2	44, 62, 63, 64

¹³⁷ Gimbutas 1974.; 24-33.

Pored toga što je baza podataka relativno mala, na tehnološkoj osnovi je moguće keramički materijal podijeliti na četiri grupe. Ova podjela zasniva se na analizi fakture i materijala koji je dodat glini, i na osnovu boje i svojstva presjeka (Sl. 100). Grupe dijelelimo ovako:

Grupa 1: Crna boja, dodaci nisu vidljivi, kompaktni fragmenti.

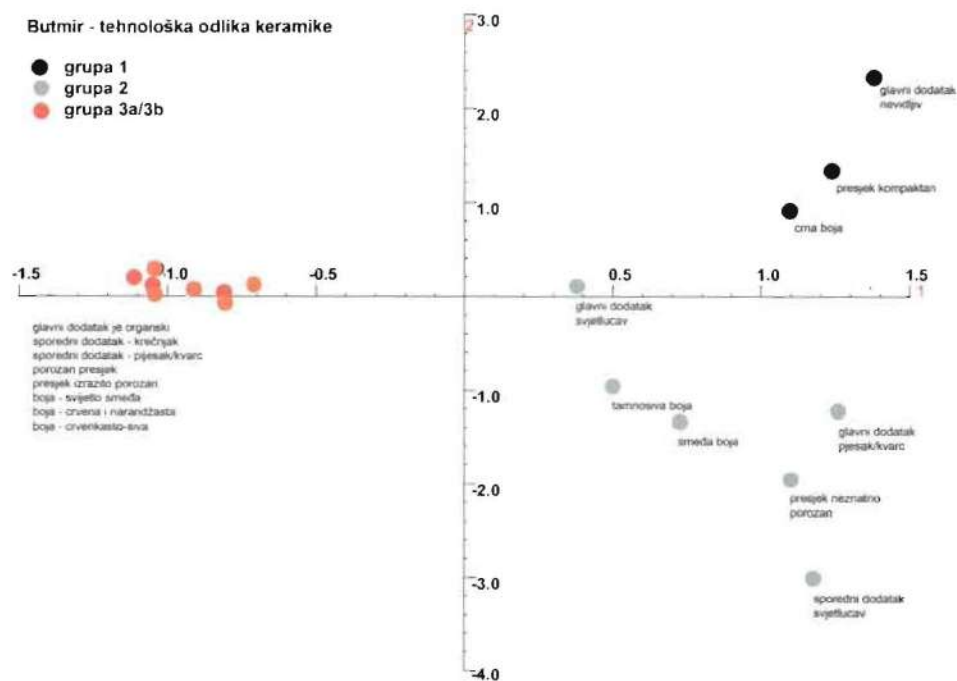
Grupa 2: Tamnosiva ili smeđa boja, glavni dodaci: pijesak/kvarc, fragmenti relativno porozni.

Grupa 3: Svjetlosiva do tamnije sive, crvenkastosiva ili crvena do narančaste boje, glavni sastojak je organski, sporedni dodatak ponekad pijesak/kvarc, fragmenti porozni ili jako porozni i lagani.

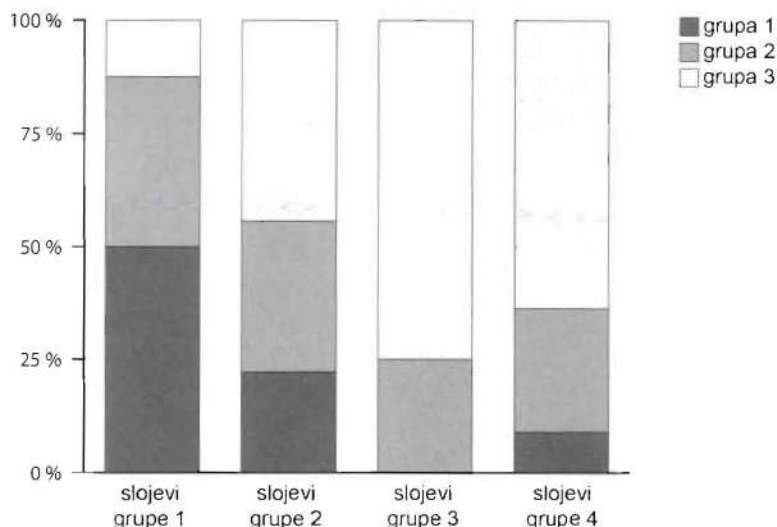
Podgrupe 3a i 3b: Grupu 3 možemo podijeliti u podgrupe 3a i 3b. U podgrupu 3a svrstavamo crvenkastosivu, crvenu i narančastu keramiku, dok se u podgrupu 3b svrstava siva keramika kod koje se često pojavljuju kanelure.

Analizirani materijal koji je po tehnološkim odlikama podijeljen u četiri grupe nije ravnomjerno zastupljen u svim slojevima na ovom lokalitetu (Sl. 102). Polazeći od najstarijih slojeva prema mladim, primjećuje se stalno smanjenje crne keramike, čija je površina često pažljivo uglačana i polirana (grupa 1). Istovremeno povećava se udio znatno poroznije keramike iz grupe 3. Komadi kanelirane keramike uočavaju se tek u okviru grupe 3b.

U poređenju sa mladim fazama, prve dvije grupe slojeva u Butmiru obilježene su relativno visokim prisustvom keramike grupe 1. Na području Obre II ova keramika pojavljuje

Slika 100. Analiza tehnoloških odlika keramike.

Slika 101. Butmir. Raspored grupa keramike po slojevima.

se tek sa fazom Butmir I (horizonti 1 i 2). Udio ove keramike znatno se povećava u Butmiru II.¹³⁸ Po Periću ovaj materijal se pojavljuje nešto ranije u vremenu kasnog Kaknja, koji na lokalitetu Obre II nije zastupljen.¹³⁹

Razlika u izradi keramike između grupa slojeva 2 i 3 na Butmiru odgovaraju prijelazu između Butmira II i Butmira III, koji je na području Obre II vidljiv na dubini od 1,5 m, između horizonata 5 i 6.¹⁴⁰ Sa kvantitativne strane i ovdje je uočljivo signifikantno smanjenje keramike sa izglaćanom i poliranom površinom kod koje na prijelomima dodaci nisu uočljivi.¹⁴¹ Istovremeno razlike između fine i grube keramike su manje uočljive.¹⁴²

MORFOLOŠKE ODLIKE KERAMIKE I STRATIGRAFSKI POLOŽAJ

U jami iz grupe slojeva 1 nađena je čunasta posuda (zdjela) sa stalkom i dva veća fragmenta oboda grube keramike ukrašene štipanjem i utiskivanjem prstiju (Sl. 102, 18.9.41). Od fine crne keramike, između ostalog, nađena su i dva fragmenta posuda sa oštrom profilacijom. Kod jednog primjerka riječ je o neukrašenoj zdjeli, dok drugi primjerak pripada većoj posudi (Sl. 102, 4.19). Ovaj drugi primjerak u gornjem dijelu ima ukras koji podsjeća na koso postavljenu šahovsku ploču izvedenu urezanim linijama. Prvoj grupi slojeva, između ostalog, pripadaju i tri ulomka posuda sa nogom (Sl. 102, 14.21.30). Ovi fragmenti nogu očigledno pripadaju većim, masivnijim oblicima. Kod jednog od primjeraka baza je znatno proširena.

¹³⁸ Sterud/Sterud 1974., 161-168.

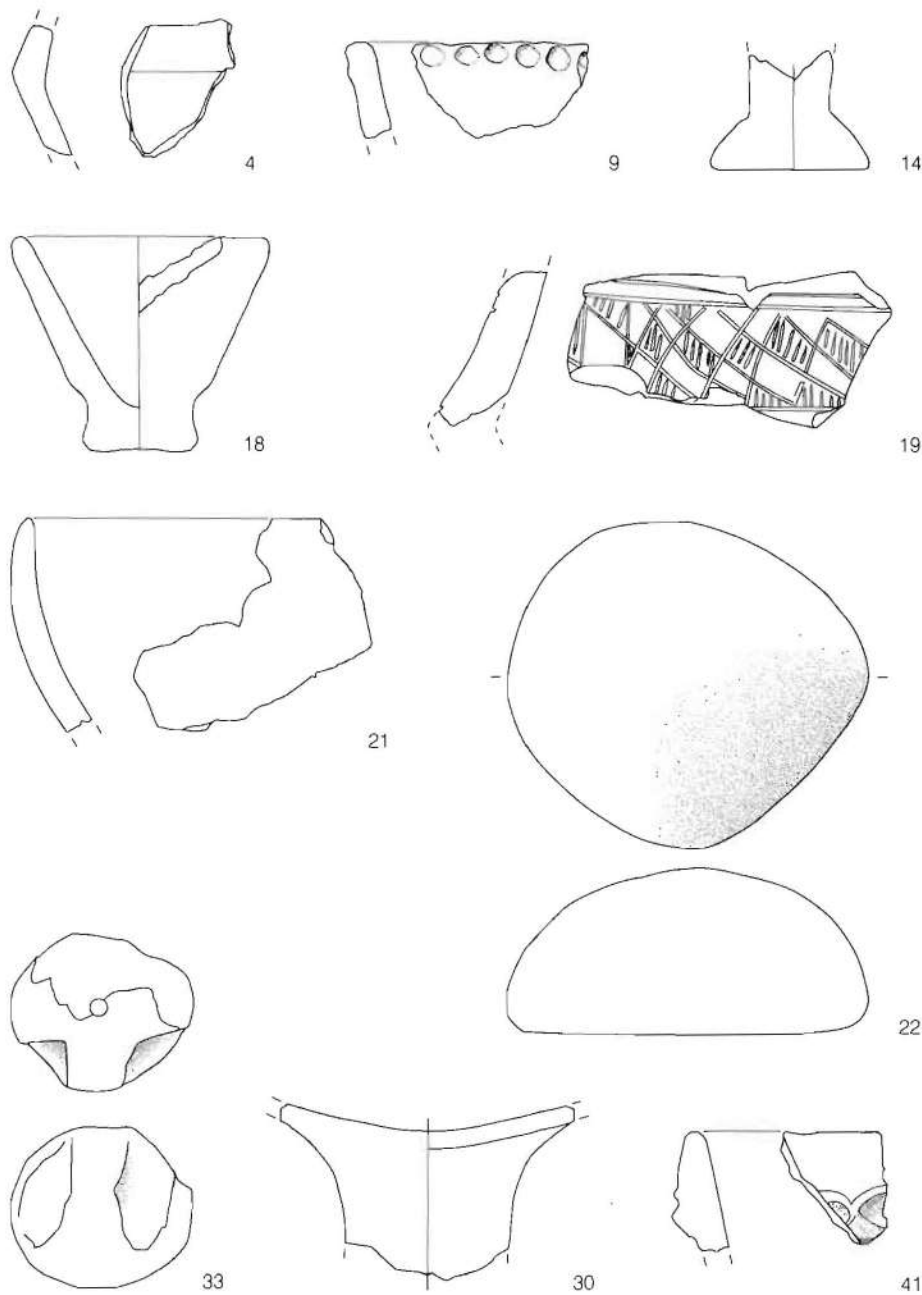
¹³⁹ Perić 1995., 91.

¹⁴⁰ Benac 1973.a, 130-148.

¹⁴¹ Sterud/Sterud 1974., 164 i dalje. Sterud i Sterud određuju keramiku na osnovu primjesa i obrade površine, pri čemu se ne osvrću na boju. Kod keramike sa Butmira nije obuhvaćena obrada površine. Zbog toga je poređenje kod ova dva nalazišta samo djelimično moguće.

¹⁴² Benac 1973.a, 144.

U drugoj grupi slojeva pronađeni su fragmenti oboda jedne loptaste posude kod koje u gornjem dijelu od žlijeba polaze tačkasto popunjene trake (Sl. 103, 49). Trakasti ukras izveden tankim urezima javlja se i kod jednog drugog fragmenta (Sl. 103, 3). Neukrašenom posudu pripadaju fragmenti bikoničnih posuda (Sl. 103, 80-1) i posude sa nogom (Sl. 103, 80-2).

Slika 102. Butmir. Grupa sloja 1. Keramika. Kameni predmet (22). Omjer: 1:2.

Ovdje su pronađeni još i fragmenti posude zatvorene forme i jednog vrata, koji se ne mogu rekonstruirati (Sl. 103, 80-4.80-5). Drugoj grupi slojeva pripada i uska, šuplja noga zdjelice, kao i rub lonca trakasto ukrašenog utisnutim otiscima prstiju (Sl. 103,7.8).

Sasvim novi elementi javljaju se u keramici treće grupe slojeva. Riječ je o kaneliranju kao i o sivoj keramici. Kanelure su zapravo paralelni žlijebovi koji se izvlače vrhovima prstiju. Ukrašavanje se javlja na fragmentu zida jedne zdjele sa drškom u obliku roga, kao i na odlomljenom komadu sa horizontalno izbušenom drškom (Sl. 104, 66-1.60). Nađen je još jedan primjerak drške u obliku roga u ovom sloju (Sl. 104, 74).

U keramički materijal iz trećeg horizonta ubraja se između ostalog i keramika ukrašena urezima i obojena keramika. Od ovih vrsta poznat je samo jedan primjerak kod kog su paralelne trake popunjene premazom (Sl. 104, 35.76-1.76-2). Javljaju se i fragmenti sa bradavičastim ukrasom (Sl. 104, 59), i fragmenti rubova crvene boje (Sl. 104, 53-1), ostatak drške trakastog oblika (Sl. 104, 66-3), fragment zida posude sa otiskom (negativ) na koji se spaja ručka ili neki drugi plastični element (Sl. 104, 67), kao i mnogobrojni komadi lonaca (Sl. 104, 51.53-2, 66-2.71).

U četvrtom horizontu ponovno se javljaju kanelirani fragmenti (Sl. 105, 58.62.64). Riječ je o fragmentu posude zatvorenog tipa kod koje uspravne brazde na ramenu okružuju spiralni motivi (Sl. 105, 58). Osim trakastih ručki (Sl. 105, 62.63), pronađene su i ručke ovalnog presjeka (Sl. 105, 65-1.72). Vrlo često se pojavljuju i veliki plastični ukrasi (Sl. 105, 46.48.65-1). Jedan od ovih elemenata ukrašavanja vidi se na trbuhu zdjele (Sl. 105, 65-1).

RELATIVNA HRONOLOGIJA

Za mišljenja o vremenskom određenju nalaza sa Butmira poslužilo nam je hronološko razvrstavanje Alojza Benca, kao i modifikacije izvršene od strane Marije Gimbutas, Eugena i Ann-Kristin Sterud na materijalu iskopanom u Obrima II.¹⁴³

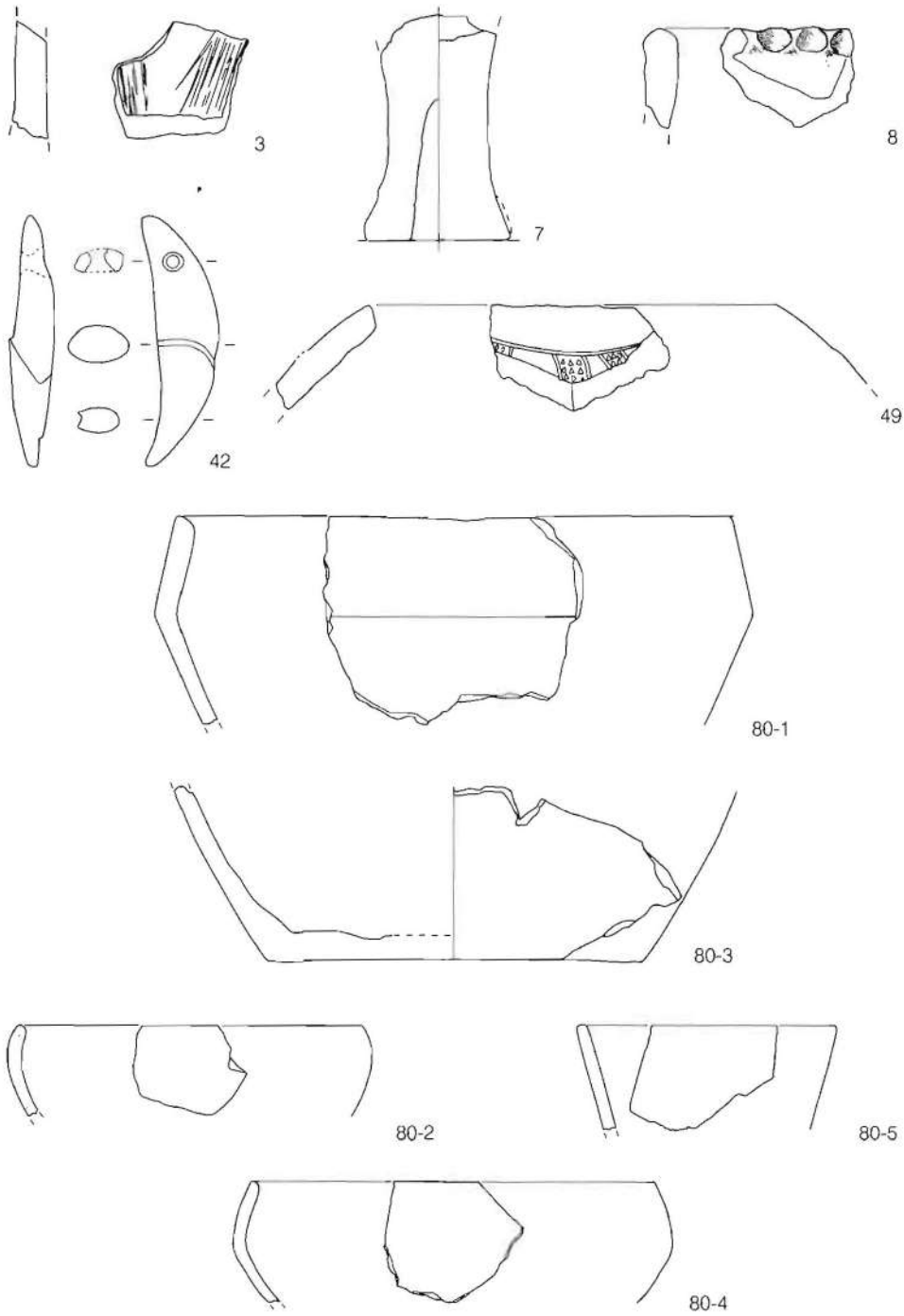
1. Posude sa nogom: Od nalaza iz najstarije grupe slojeva hronološki relevantni su prije svega fragmenti posuda na nozi (Sl. 102, 14.30). Visoke, pune nožice široke osnove, po prvi put se sreću na lokalitetu Obre II u okviru horizonata 1, 2 odnosno 3 i odgovaraju vremenu Butmira I, odnosno Butmira II. Nažalost, po ovom pitanju se razlikuju podaci kod Benca i Steruda. Po Bencu odgovarajući artefakti prisutni su već u okviru donjih horizonata Obre II. Za razliku od njega, Sterud/Sterud po prvi put uočavaju ove elemente u okviru grupe slojeva II.¹⁴⁴ Oblik visokih šupljih nogu (Sl. 103, 7) iz druge grupe slojeva, na lokalitetu Obre I po prvi put se javlja u okviru četvrtog horizonta i karakterističan je za sveukupan kakanjski period, kao i za Butmir I.¹⁴⁵ Ovaj oblik nestaje od trećeg horizonta Obre II, dakle sa periodom Butmira II.¹⁴⁶

¹⁴³ Benac 1973.a, Gimbutas 1974., Sterud/Sterud 1974.

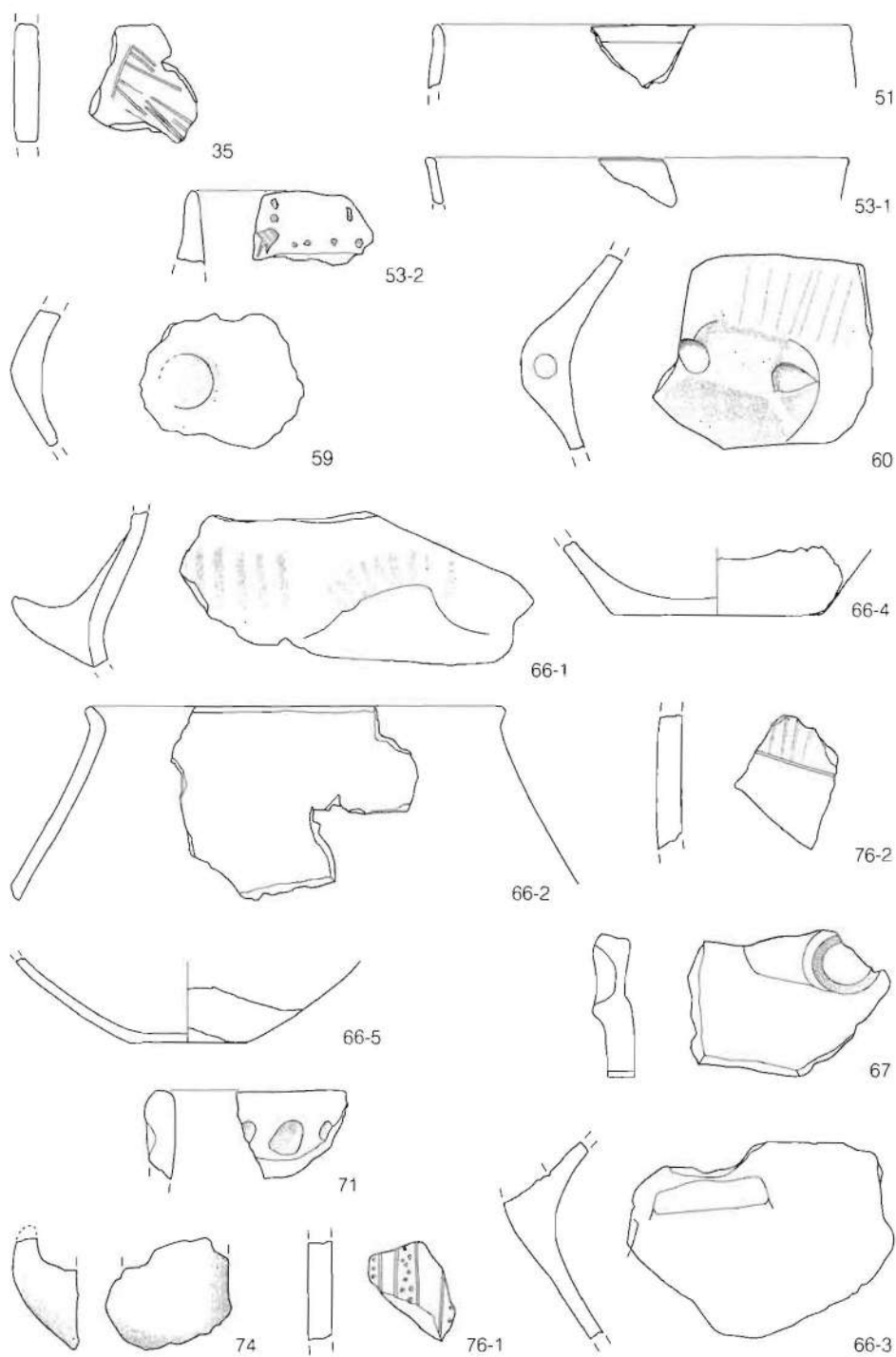
¹⁴⁴ Benac 1973.a, 126; Sterud/Sterud 1974., 173 i dalje.

¹⁴⁵ Benac 1973.a, 385 i dalje, slika 93, 19; isto 1973.a, 117 i dalje, slika 90, 1-4; Perić 1995., 21-24, slika 8.

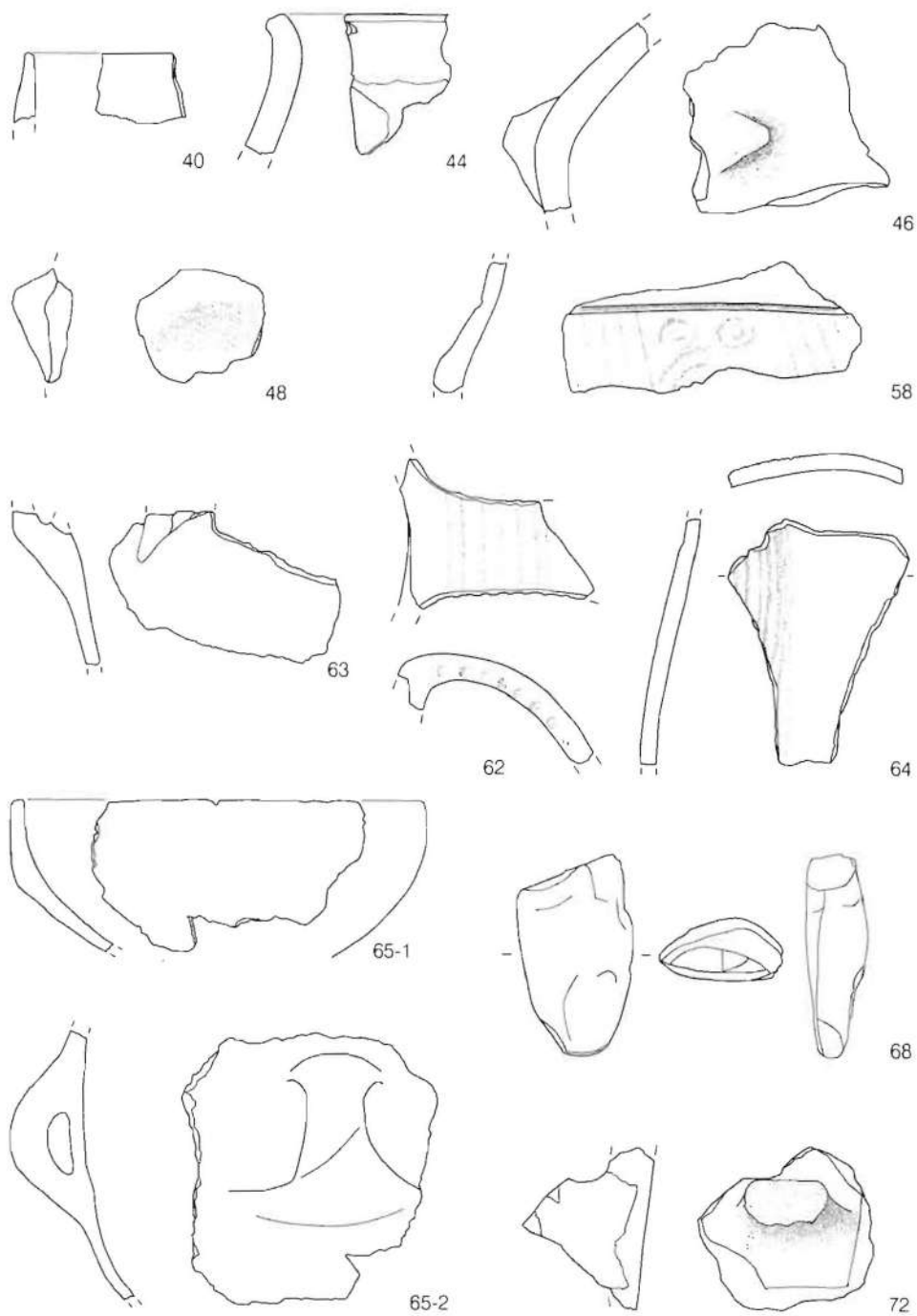
¹⁴⁶ Benac 1973.a, 134 i dalje.

Slika 103. Butmir. Grupa slojeva 2. Keramika i probušeni životinjski zub (42).
Omjer 1:3 za 80-1, 80-5; ostalo 1:2.

Slika 104. Butmir. Grupa slojeva 3. Keramika. Omjer 1:3 za 53-2, 66-1, 66-2, 66-4; ostalo 1:2.

Slika 105. Butmir. Grupa slojeva 4.
 Keramika kameno glačalo (68).
 Omjer 1:3 za 58, 63, 64, 65-1, 65-2; ostalo 1:2.

2. Oštro bikonične posude: Za datiranje grupe slojeva I karakteristični su i fragmenti oštro profiliranih posuda (Sl. 102, 4.19). Ovakvi fragmenti po prvi put se javljaju u kakanjskom inventaru.¹⁴⁷
3. Trakasti motivi izvedeni urezanim paralelnim linijama ili premazom (Sl. 103, 3.49), najranije se javljaju u prvom horizontu lokaliteta Obre II, a u kasnijim periodima vrlo su česti. Ovi motivi ukrašavanja nisu poznati u kakanjskom inventaru.¹⁴⁸
4. Kanelirani ukrasi koji se javljaju na Butmiru u trećoj i četvrtoj grupi slojeva, na lokalitetu Obre II se u značajnijem broju javljaju tek u okviru šestog horizonta sa početkom Butmira III. U okviru sedmog i osmog horizonta najčešći su motiv ukrašavanja.¹⁴⁹ Ovaj motiv ima karakteristike vinčanske kulture, koja se u sjevernim predjelima Bosne susreće sa butmirskom grupom. Na tom području ovaj motiv javlja se znatno ranije nego u centralnoj Bosni.¹⁵⁰
5. Drške rogastog oblika: Ovaj oblik drške karakterističan za vinčansku kulturnu grupu prisutan je u trećem horizontu Butmira (Sl. 104, 66-1.74). Na samom lokalitetu Vinča slični oblici drške javljaju se već u periodu Vinča B.¹⁵¹
6. Bradavičasti ukrasi (ispupčenja): Dalja uporišta za datiranje treće i četvrte grupe slojeva na Butmiru između ostalog daju i bradavičasti ukrasi¹⁵² koji su vidljivi na primjercima kod slika 104, 59; 105, 46.48.65-1. Također i jajoliko oblikovani lonci (Sl. 104, 66-2), kao i zdjele vertikalnog ruba (Sl. 105, 65-1) pripadaju kasnom Butmiru.¹⁵³

Zbog relativno male količine materijala prilično je teško odrediti hronološke veze nalaza Butmira sa nalazima sa drugih lokaliteta butmirske kulturne grupe. Veza je nejasna kako sa tipološkog stanovišta tako i po pitanju tehnologije izrade keramike. Nalazi iz najstarijih horizonata 1 i 2 lokaliteta Butmir odgovaraju materijalu kasnog Kakanja, kao i periodima Butmira I i II. Međutim, broj dokaza koji govore o početku naseljavanja u periodu Butmira I neprestano se povećava, što nam potvrđuje da se ovo naselje vezuje za početak naselja Obre II. Nalazi sa iskopavanja Radimskog i Fiale potvrđuju ovu tezu.¹⁵⁴ Neovisno od tipoloških poređenja oba ¹⁴C mjerjenja potvrđuju vremensku istovjetnost druge grupe slojeva Butmira sa drugim ili trećim horizontom naseljavanja u Obrima II (oko 4800. pr.n.e).

U okviru treće i četvrte grupe slojeva nađen je materijal iz vremena Butmira III. Između ostalog ovdje je zastupljen veliki broj kanelirane keramike. U publikacijama starih iskopavanja ova činjenica gotovo da se ne pominje. Nedostatak ovih informacija naveo je Benca, kasnije i Perića, da kraj naseljavanja na lokalitetu Butmir odredi prije perioda Butmira III.¹⁵⁵ Na osnovu sondažnih nalaza iz 2002. godine ovo shvatanje mora se ko-

¹⁴⁷ Perić 1995., 56-61.

¹⁴⁸ Benac 1973.a, 113-142; Perić 1995.

¹⁴⁹ Sterud/Sterud 1974., 173 i dalje. Razlikuju se načini izrade kaneliranih ukrasa. Dok se na lokalitetu Obre II ovo očigledno izvodi oruđem, žlijebovi se u Butmiru izvlače prstima.

¹⁵⁰ Garašanin 1979., 166-194; Parzinger 1993., 47-49; 258 i dalje.

¹⁵¹ Garašanin 1979., 166-173.

¹⁵² Sterud/Sterud 1974., 182-194.

¹⁵³ Benac 1973.a, 144. slika 60, 3.4.

¹⁵⁴ Perić 1995., 62.

¹⁵⁵ Benac 1973.a, 148-151; Perić 1995., 62.

rigirati. Sasvim je sigurno da je butmirski tel barem djelimično bio nastanjen u periodu Butmira III. Naseljavanje Butmira započelo je nešto kasnije i vjerovatno je trajalo duže nego naseljavanje Okolišta.¹⁵⁶

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA REVIZIONIH ISTRAŽIVANJA NA LOKALITETU BUTMIR

Na neolitskom telu Butmir sondažna iskopavanja su obavljena 2002. godine. Sonda se na jugu neposredno graniči sa mjestom iskopavanja iz perioda 1893.-1896. (Vaclav Radimsky i Franz Fiala). Cilj ovih istraživanja je bio određivanje stratigrafskih vrijednosti za starija iskopavanja. Neolitski lokalitet Butmir gotovo da je uništen (oko 70%) savremenom izgradnjom i agrarnim djelatnostima, ali i pored toga ostala je jedna manja površina intaktnih slojeva. Otkopana sonda bila je veličine 5 m × 1,5 m. Vertikalnu stratigrafiju debljine 3 m na osnovu kulturnih odlika podijelili smo na četiri neolitske grupe slojeva. Stratigrafski gledano, odozgo prema dolje, imamo savremeni sloj debljine 0,75 m, sloj neolitske kulture debljine 0,85 m koji leži na sloju gline i objekt ukopan do dubine 1,2 m u sloj zdravice.

Iz svih slojeva uzete su probe za ¹⁴C mjerenja. Samo dvije su se pokazale kao pogodne za ispitivanje, dok ostale nisu imale dovoljno kolagena. Ove dvije probe potječu iz druge grupe slojeva i vremenski ih možemo odrediti u 48. stoljeću pr.n.e.

Keramiku smo podijelili u četiri tehnološke grupe, koje su stratigrafski neravnomjerno raspoređene. Između druge i treće grupe slojeva vidljiva je jasna razlika u tehnologiji keramike koja po Bencu označava prijelaz između Butmira II u Butmir III.

Tipološko određenje keramike, zbog ograničene količine materijala, nije sasvim pouzdano. Početak naseljavanja tela trebao bi odgovarati periodu Butmira I ili Butmira II. Ako se tome pridoda i stratigrafski neodređen materijal iz starijih iskopavanja, čini se da bliži odgovor leži u Butmiru I. Ovo je potvrđeno i rezultatima ¹⁴C mjerenja. Isto tako, na osnovu ¹⁴C mjerenja početak naseljavanja na Obrima pada u vrijeme oko 5000. pr.n.e.

Keramika iz donjih slojeva Butmira III pokazuje utjecaj iz vinčanske kulturne grupe. To se posebno odnosi na ukrašavanje posuda kaneliranjem kao i drškama rogastog i trakastog oblika. U toku starijih istraživanja ovoj vrsti keramike nije dat nikakav značaj tako da se u to vrijeme pretpostavljalo da je život u naselju Butmir prestao prije kraja neolita.

Botaničke analize pokazale su da su na Butmiru uzgajana tetraploidna dvoredna pšenica i diploidna dvozrna pšenica kao osnovne žitarice. Također su prisutne i patuljasta pšenica i ječam. Osim toga otkriveni su i ostaci lješnika i gloaga, kao i neke vrste poljskog i vrtnog korova. Analiza životinjskih kostiju pokazala je da je dominirajuća domaća životinja goveče, kao što je to i na lokalitetima Obre II i Okolište.

¹⁵⁶ Najnovija istraživanja pokazuju da se život na Butmiru odvijao i u fazi IV (Z. Kujundžić-Vejzagić, rad u štampi).

ARHEOBOTANIČKE ANALIZE

Dušanka Kučan

U cilju upotpunjavanja rezultata arheoloških iskopavanja u toku 2002. godine na lokalitetu neolitskog naselja Butmir kraj Sarajeva (Bosna) uzeto je sedam proba zemljišta za analizu koje isključivo potječu iz prve i druge grupe kulturnih slojeva (tabele 17; 18).

U probama dominiraju razne vrste pšenice (dvoredna i jednozrna). Kod tetraploidne dvoredne pšenice (*Triticum dicoccum* Schrank) nađena su 2 cijela zrna, kao i 20 karakterističnih klasova. Nalaze diploidne jednoredne pšenice (*Triticum monococcum* L.) čine samo tri dobro formirana klasa. Kao i kod svih nalaza žitarica sa mineralnog zemljišta, pronađena je velika količina *Triticum* sp. klasja raspadnutog u dvije polovine (82) zbog čega ga sa sigurnošću nije moguće svrstati u jednu ili drugu vrstu. Dijelovi žitarica (25), također potječu od diploidne jednoredne pšenice, kao i od tetraploidne dvoredne pšenice i pojedinačno imaju njihove oznake.

Zajedno sa rezultatima ranijih istraživanja¹⁵⁷ možemo odrediti osnovne djelatnosti u ratarstvu u neolitskom naselju Butmir. Dvoredna i jednoredna pšenica najčešće su korištene vrste žitarica. Tome treba još dodati i pronađene ugljenisane ostatke patuljaste pšenice (*Triticum aestivum* L., *aestivo-compactum* Schiem.).

Veći dio pronađenih divljih vrsta biljaka spada u grupu poljskog i vrtnog korova. Pojavljuju se najčešće zajedno sa kultiviranim biljkama što pokazuje njihov visok stupanj prilagodljivosti. U današnje doba ovdje spadaju prije svega grupe Chenopodietalia (*Chenopodium album* L., *Polygonum aviculare* L., *Polygonum lapathifolium* L.), Secalinetea (*Thlaspi arvense* L.). Ovim se posebno bavio Oberdorfer.¹⁵⁸

Procentualnu zastupljenost žitarica i divljeg voća u ishrani stanovnika neolitskog naselja Butmir je za sada teško odrediti. Mala količina istraženih proba, kao i niska očuvanost ugljenisanih vrsta u okviru proba otežavaju interpretaciju nalaza.

Tabela 17. Butmir. Lista botaničkih proba (vidjeti tab. 18).

broj probe	br. nal.	sadržaj	broj proba	x	y	OK.(m)	UK.(m)	vrijeme uzimanje
1	3	proba tla	1			3,44		04.10.2002
2	5	proba tla	1	2	+0,5	-3,38		04.10.2002
3	4	proba tla	1	1,25	-0,05	3,4		04.10.2002
4	2	proba tla	1	1,9	0,70	-3,45		04.10.2002
5	14	proba tla	3	1,10	0,5	-3,42	-3,6	05.10.2002
6	15	proba tla	4	1,5	0,8	3,65		05.10.2002
7	16	proba tla	5	+0,7	+0,10	HP -3,65		05.10.2002

¹⁵⁷ Schröter 1895.

¹⁵⁸ Oberdorfer 1978.; isto 1983.

Tabela 18. Butmir. Biljni makroostaci na sondaži 2002. godine.

biljni ostaci	postojanost	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	suma	nazivi
<i>Triticum dicoccum</i>										dvoredna pšenica
sjemenje	1						2		2	
klasovi	5		2		7	4	5	2	20	
<i>Triticum monococcum</i>										jednoredna pšenica
klasovi	2				2	1			3	
<i>Triticum spec.</i>										pšenica
klasovi, polovice	5		8		20	21	26	7	82	
slomljene žitarice	5		7		5	4	7	2	25	
<i>Corylus avellana</i>	2				1	1			2	lijeska
<i>Prunus spinosa</i>	1	1							1	crni trn
<i>Amaranthus spec.</i>	1		1						1	lisičiji repić
<i>Chenopodium album</i>	1		6						6	bijela loboda
<i>Polygonum aviculare</i>	1		1						1	troskot (ptičija trava)
<i>Polygonum lapathifolium</i>	1						1		1	lisac
<i>Thlaspi arvense</i>	1		1						1	poljska čestitka (mošnjak)
ostalo	1		3						3	
ugljenisani ostaci	7	85	364	17	367	232	352	116	1533	
ostaci kostiju	6	9	112		98	46	367	40	675	
ostaci insekata	1							1	1	

VISOČKI BAZEN – OBLAST NASELJAVANJA I DEMOGRAFIJA

PITANJA

Osim rekonstrukcije socijalnih, gospodarskih i drugih odnosa u okviru prahistorijske zajednice, evolucija ljudskih zajednica spada u najbitnije zadatke prahistorijske arheologije. Dok su modeli socijalne klasifikacije bazirani na razlikama u veličini grupe, modeli naseljavanja i iseljavanja zahtijevaju realan prikaz demografskih naraštaja. Također i intenzitet kulturnih kontakata zavisi od demografskih faktora, pošto do prijenosa odgovarajućih grupa znakova veoma često dolazi preko egzogamnih brakova.

Neolit južnoevropskih prostora ima poseban značaj pošto se ovdje polazi od neprestanih demografskih promjena vezanih za naseljavanja i iseljavanja. Osim vrlo malo primjera, demografiji nedostaju pokušaji rekonstrukcije koji se suočavaju sa konkretnom arheološkom situacijom na određenom području. Po našem mišljenju na osnovu najnovijih istraživanja na kasnoneolitskim lokalitetima visočkog bazena dobijena je odgovarajuća slika za mogućnost ovih rekonstrukcija.¹⁵⁹ Mada već ima zapaženih rasprava o demografskim pitanjima,¹⁶⁰ ovdje ćemo sad pokušati razjasniti demografske promjene u kasnom neolitu.

VELIČINA NASELJA I BROJ STANOVNIŠTVA

Dosadašnja istraživanja i podaci o naseljenosti visočkog bazena dali su nam dovoljno podataka za rekonstrukciju veličine naselja i rekonstrukciju broja stanovništva u kasnom neolitu (Sl. 2). Na ovom mjestu smo utvrdili dva važna aspekta: sa jedne strane, geomagnetskom prospekcijom i iskopavanjem obuhvatili smo cijeli tel Okolište u njegovim gornjim slojevima (Sl. 6; 14), a sa druge strane, ovom prospekcijom i sondažama odredili smo poziciju tela i njegove okoline u odnosu na ostala nalazišta visočkog bazena. Za naše istraživanje visočki bazen je posebno pogodan pošto je u potpunosti okružen tercijskim gorjem, tako da je proračun stanovništva moguć na ograničenom prostoru.

Dosadašnja arheološka ispitivanja dala su slijedeće relevantne podatke za rekonstrukciju veličine populacije, te na taj način stvorila premise za odgovarajuće proračune.¹⁶¹

1. Tel Okolište sadrži kulturne slojeve od najmanje 3 m i širi se na prostoru od 7,5 ha.¹⁶² Lociran je zapadno od rijeke Bosne na pleistocenskoj terasi, a na

¹⁵⁹ Kujundžić-Vejzagić, između ostalog 2004.a; 2004.b; 2004c.

¹⁶⁰ Müller 2006., 367.

¹⁶¹ Kujundžić-Vejzagić 2004.a; 2004.b; 2004.c; Müller 2005.

¹⁶² Schulz 2004.

rubu holocenske riječne terase sa vidljivim ostacima kanala (Sl. 6). Geomagnetske prospekcije, kao i iskopavanja pokazuju da je riječ o planski izgrađenom naselju. Sistem utvrđenja, koji se sastoji od tri rova i jedne palisade, u vremenu Butmira II (oko 4800. pr.n.e.) obuhvata prostor od 3,1 ha. Na ovom prostoru otkrivene su kuće u paralelnim redovima prosječne veličine 5×11 m, koje su međusobno razdvojene uličicama i ulicama (Sl. 14).

2. Dosadašnji rezultati iskopavanja ukazuju na gustu gradnju kod koje postoji kontinuitet mjesta gradnje. Iako se pojedini objekti međusobno razlikuju u detaljima, što ovisi o samom stupnju razvoja domaćinstva, u pojedinim vremenskim intervalima, zahvaljujući geomagnetskim snimanjima moguće je govoriti o određenoj ustaljenoj gustoći gradnje. Za datiranje izabrana je grupa predmeta koja pripada inventaru Butmira IIb. Radiometrijska mjerenja pokazuju da je riječ o artefaktima iz 48. i 47. stoljeća pr.n.e. (Sl. 89). U ovom vremenu na Okolištu postojalo je najmanje 200 istovremeno izgrađenih objekata. Neki su uništeni u požarima, što je dovelo do znatnog prostornog smanjenja naselja u vremenu Butmira III, oko 4500. pr.n.e.
3. Zahvaljujući prospekcijama i sondažnim iskopavanjima, sasvim smo dobro informirani o telu u visočkom bazenu, kao i područjima sjeverno od njega.¹⁶³ Izvan visočkog bazena, nekih 10 km sjeverno od Okolišta, nalazi se lokalitet Obre II.¹⁶⁴ Ovaj lokalitet daje mogućnosti za poređenja rezultata istraživanja u visočkom bazenu. Neolitski telovi se na ovom prostoru ređaju duž rijeke Bosne u prosječnim razmacima od 2 km. Očigledno je riječ o pravilnim razmacima (Sl. 2).
4. Drugi telovi visočkog bazena znatno su manji od Okolišta. Veličine su oko 2 ha, maksimalno 3 ha. Rezultati geomagnetske prospekcije pokazuju da je i ovdje riječ o naseljima uništenim požarom, slično građenim kao Okolište, za koje međutim, nemamo dokaze da su bila utvrđena (Sl. 13). Prikupljeni i iskopani materijal govori da je riječ o naseljima iz butmirskog perioda koja su istovremeno postojala početkom petog milenija pr.n.e.
5. Botaničkim analizama dokazan je uzgoj tetraploidne dvoredne pšenice, diploidne jednoredne pšenice i ječma. Bitnu ulogu kod mahunarki ima leća, dok plodovi vinove loze pojačavaju ishranu. Korov govori o obradi oranica, kako za ljetne tako i zimske žitarice.¹⁶⁵ Sličan način obrade zemlje je uočljiv i na lokalitetu Obre II.¹⁶⁶ Za sada arheozoološka ispitivanja govore u prilog dominacije goveda.

Na kraju možemo reći da dosadašnji rezultati istraživanja omogućuju rekonstrukciju veličine naselja, kao i rekonstrukciju površina za ratarstvo početkom petog milenija pr.n.e.

Najbitnije ekološke i proračunske premise:

1. Na osnovu rezultata dosadašnjih iskopavanja na lokalitetima Obre II, Okolište, Arnautovići, kao i na osnovu površinskih prospekcija, poznato nam je da su svi telovi u visočkom bazenu u vremenu Butmira II istovremeno bili naseljeni.

¹⁶³ Perić 1995.

¹⁶⁴ Benac 1973.a, Gimbutas 1974.a.

¹⁶⁵ Bittmann/Kučan 2004.

¹⁶⁶ Renfrew 1974.

Tabela 19. *Pretpostavljeni najmanji broj stanovnika u istovremeno postojećim kućama u visočkom bazenu i dva naselja. Također i prosječan broj stanovnika, te površine oranica i pašnjaka početkom 5. milenija pr.n.e.*

	Visočka dolina	Okolište	Donje Moštre
kuće iz istog vrem.	700	200	100
stanovnici (5 stan./kući)	3500	1000	500
oranice (0,3 ha/stan.)	1050 ha = 10,5 km ²	300 ha = 3 km ²	150 ha = 1,5 km ²
pašnjaci (10 ha/stan.)	35000 ha = 350 km ²	10000 = 100 km ²	5000 ha = 50 km ²

2. Naše geomagnetske prospekcije pokazuju kod drugih telova (npr. Obre II) sličan intenzitet gradnje kao kod Okolišta. Na lokalitetu Obre II geomagnetski snimci u potpunosti se slažu sa nalazima otkrivenim od tima Gimbutas-Benac (Sl. 13). Preračunavanjem veličine tela, polazeći od veličine površine kuća, dolazimo do rezultata da je po naselju moglo biti od 50 do 150 objekata. Izuzetak čini Okolište sa svojih oko 200 kuća. Na osnovu ovoga u vremenu od oko 4800. pr.n.e., moguće je računati sa najmanje 700 kuća u okviru naselja visočkog bazena iz vremena Butmira II.
3. Zbog relativno male veličine kuća, koja iznosi oko 37 m², pretpostavljamo da je u objektima živjelo približno po pet ukućana. Kako je već i A. Zimmermann utvrdio, kod određenja broja ukućana riječ je o "najbitnijoj varijabli" u strukturi procjene.¹⁶⁷ Zbog toga uzimamo najmanji prihvatljivi broj.
4. Rezultati pedoloških istraživanja visočkog bazena sa različitim vrstama smeđe zemlje zbog godišnjih klimatskih promjena daju očekivano slične zemljišne vrijednosti, slične kao nataložena zemlja predalpskih prostora.¹⁶⁸
5. Proračuni ishrane i proračuni potrebnih kalorija, koji djelimično počivaju na etnografskim analognim ključevima,¹⁶⁹ polaze od dominacije žitarica u prehrani, pri čemu je neophodna obradiva površina od 0,3 do 0,5 ha po osobi.¹⁷⁰ Kod životinja, riječ je o govečetu, za koje je neophodno oko 10 ha pašnjaka.¹⁷¹ Na osnovu ovoga možemo reći da je po domaćinstvu neophodno oko 1,5 ha oranica i oko 50 ha pašnjaka.

Na osnovu navedenih parametara može se računati sa obradivom površinom od 10,5 km², kao i najmanje 350 km² pašnjaka za potrebe naselja sa oko 3500 stanovnika na području visočkog bazena u vremenu oko 4800. pr.n.e. (tabela 19). Na slici 106 modelirane su granice pojedinačnih naselja, kao i obradive površine u okviru odgovarajućih areala u blizini naselja. Kao rezultat ovoga u vremenu oko 4800. pr.n.e. zatvoreni pojasi obradivog zemljišta javljaju se na cijelom području visočkog bazena. Nije ni u kom slučaju riječ o pojedinačnim izoliranim otočićima, već o kompletno otvorenom kultiviranom prostoru. Na taj način je iscrpljen kompletan agrarni prostor ovog bazena.

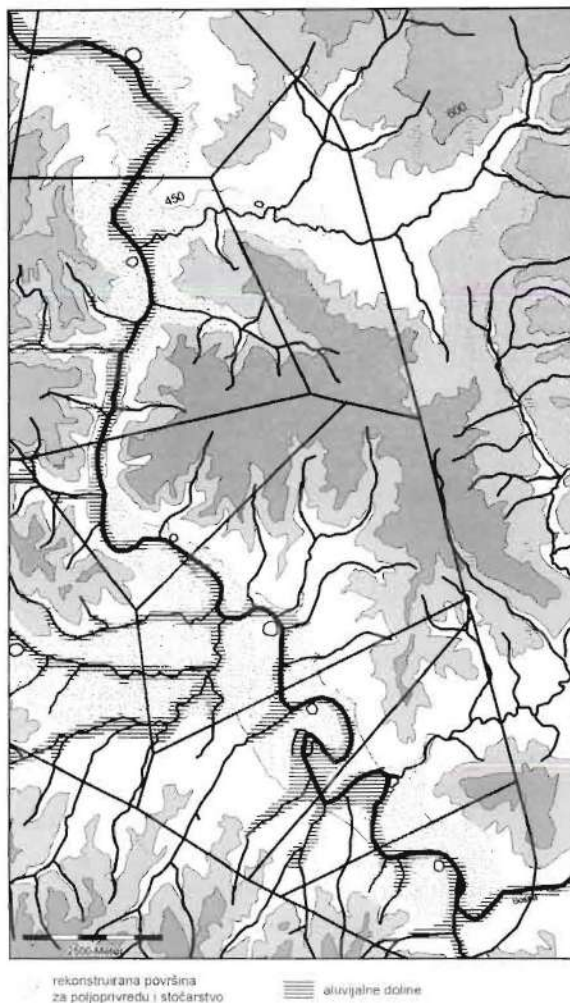
¹⁶⁷ immermann 2002., 26.

¹⁶⁸ Ebersbach 2003., 74 i dalje; Ebersbach/Schade 2004.; Zimmermann 2002., 26 i dalje.

¹⁶⁹ Ebersbach 2002., 107.

¹⁷⁰ Ebersbach 2003., 81.

¹⁷¹ Ebersbach 2002., 156; Gregg 1988.

Slika 106. Visočki bazen u centralnoj Bosni sa nalazištima i rekonstruiranim obradivim površinama. Otvoreno kultivirano područje je rekonstruirano i povezano međama za pojedina naselja.

Mogućnost ispaše postoji i u okviru šumskih pašnjaka na okolnim proplancima, kao i na širokim neobrađenim dijelovima visočkog bazena. U ovom slučaju je neophodno oko 350 km² pašnjaka, dakle znatno više nego što to pruža neiskorišteni dio visočkog bazena i njegove neposredne okoline. Zbog toga moramo pretpostaviti da je mobilnost prisutna kod uzgoja stoke. Slično je, kao što arheološki i etnografski dokazi govore, bilo i na jadranskom prostoru.¹⁷²

Pretpostavljenim brojem stanovništva za visočki bazen (oko 3500) u odnosu na površinu zemljišta u okviru bazena (oko 110 km²) dolazimo do približne vrijednosti od oko 31 stanovnika na kilometru kvadratnom. U daljoj analizi ovaj podatak možemo iskoristiti

¹⁷² Beuermann 1967.; Müller 1994., 69.

u pokušaju dobivanja ukupnog broja stanovnika na nalazištima butmirske kulture. Uslov za ovo je da gustina naseljenosti u visočkom bazenu odgovara drugim manjim regionima. Pošto je raširenost butmirske kulture na prostoru od nekih 1000 km² moguće je govoriti o ukupnom broju od nekih 32000 stanovnika.¹⁷³ Pri tome riječ je samo o naseljenom prostoru. Kompletna oblast obuhvata polovinu ukupnog kraja između butmirske i drugih grupa kasnog neolita, i čini površinu od oko 18000 km². Gustina naseljenosti bi u ovom slučaju bila 1,8 stanovnik/ km².

Ukupna površina butmirske grupe sastoji se od centralnog, neprekidno nastanjenog dijela i nenaseljenog okolnog područja. Na ukupnoj površini dovoljno je mjesta za pašnjake koji nedostaju u visočkom bazenu. Izvan stvarnih područja naseljenosti (1000 km²) neophodno je još oko 900 km² pašnjaka i na taj način ostaje još uvijek oko 16000 km² planinskog područja neiskorištenog za ispašu.

Ukratko:

1. Na području visočkog bazena, početkom petog milenija pr.n.e., postoje organizirana i utvrđena naselja čiji je broj stanovnika oko 1000. Vidljiv je planski sistem gradnje u redovima, kao i sistem utvrđenja.
2. Oko 4800. pr.n.e. moguće je govoriti o oko 3500 stanovnika u središnjem dijelu visočkog bazena, što odgovara broju od oko 31 stanovnika/ km².
3. Rekonstrukcijom podataka o obradivoj površini dobivamo sliku širokog sistema polja.
4. Brdski dijelovi i ravničarske površine koje nisu korištene u agrarne svrhe prije svega su služili kao pašnjaci. Možemo reći da sama bliža okolina nije bila dovoljna za ove svrhe i zbog toga su bili neophodni i drugi oblici ispaše, kao npr. mobilno stočarstvo, kakvo je moguće i danas vidjeti. Za ovaj način stočarenja su bili pogodni nenaseljeni prostori u okolini butmirskih naselja.
5. Za cjelokupno područje butmirske kulture možemo pretpostaviti da se radi o brojcima od oko 32000 stanovnika, što odgovara gustoći od 1,8 stanovnika/km².

POREĐENJE SA DRUGIM NEOLITSKIM NASELJIMA

Pretpostavljeni broj stanovnika za kasnoneolitska naselja u centralnoj Bosni u velikoj mjeri se podudara sa vrijednostima dobivenim za predazijatska tel-naselja.¹⁷⁴ Bez obzira na ovu, možda slučajnu podudarnost kod sličnosti agrarnog potencijala, pokazatelji govore o velikoj gustoći naseljenosti. Ovakva se gustoća može porediti sa nekim drugim regionima južne Evrope, prije svega se misli na područje južne Bugarske ili na Tesaliju.

Vrijednosti naseljenosti visočkog bazena prelaze, barem kada je riječ o Okolištu, vrijednosti za region Nove Zagore u vmenu neolita pa do brončanog perioda.¹⁷⁵ Znatno su više u korelaciji sa vrijednostima za vinčansku kulturu,¹⁷⁶ odnosno sa vrijednostima za

¹⁷³ Perić 1995.

¹⁷⁴ Russell 1958.

¹⁷⁵ Dennell/Webley 1975., 106 i dalje.

¹⁷⁶ Chapman 1981., 48.

pojedina naselja koja je Kalicz odredio za mađarski kasni neolit.¹⁷⁷ Veći broj stanovnika po kvadratnom kilometru naveden za kompletno butmirsko područje naseljenosti u odnosu na broj na Herpaly regionu, za sada nije moguće objasniti. U suštini moguće je reći da do sada nisu ustanovljene kvalitativne demografske razlike prema malom broju proračuna za druga neolitska područja na jugu Evrope.

Ako posmatramo hronološki neznatno raniji rani neolit na području srednje Evrope, barem u odnosu na naseljenost Aldenhoven Platte, uočiti ćemo značajne strukturalne razlike:

- Kod organizacije kuća imamo objekte prosječne veličine 37 m² u kojima je vjerovatno bila organizirana proizvodnja keramike po podjeli rada. Nasuprot tome, imamo duge kuće, prosječne veličine 220 m², u kojima je vršena proizvodnja za svakodnevne potrebe.
- Na području butmirske kulture naselja sa nizovima kuća i utvrđenjima zahtijevaju drugačiju politiku organizacije nego što je to slučaj sa pojedinačnim domaćinstvima koja su na slobodan način dvorištima međusobno povezana u manje grupe.
- Na području butmirske kulture u naseljima do 1000 stanovnika imamo vrijednosti od 1,8 stanovnika/km². Nasuprot tome za područje linearne trakaste keramike u naseljima do 100 stanovnika imamo oko 0,44 stanovnika/km².
- Dok su konflikti oko obradivih površina između susjednih naselja i pojedinih domaćinstava na području visočkog bazena vrlo vjerovatni, na području rajnskog areala su ovi resursi dovoljni. Ovdje je prije svega moguće govoriti o konfliktima između generacija kao mogućem konfliktom potencijalu.¹⁷⁸

Bez daljeg ulaženja u detalje, na osnovu proračunatog broja stanovnika i na osnovu podataka o okolini, uočavamo temeljno različite društvene sisteme, koji se razvijaju u dijelovima srednje Evrope i južne Evrope, na prijelazu između 6. i 5 milenija pr.n.e.

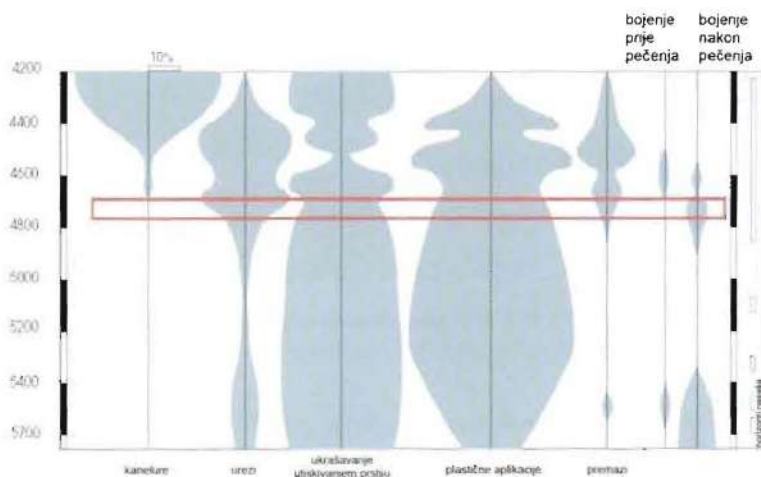
¹⁷⁷ Kalicz 2001., 157.

¹⁷⁸ Frirdich 1994.

KOMUNIKACIJA I GRANICE: JADRANSKO-BOSANSKO-DUNAVSKI PROSTOR

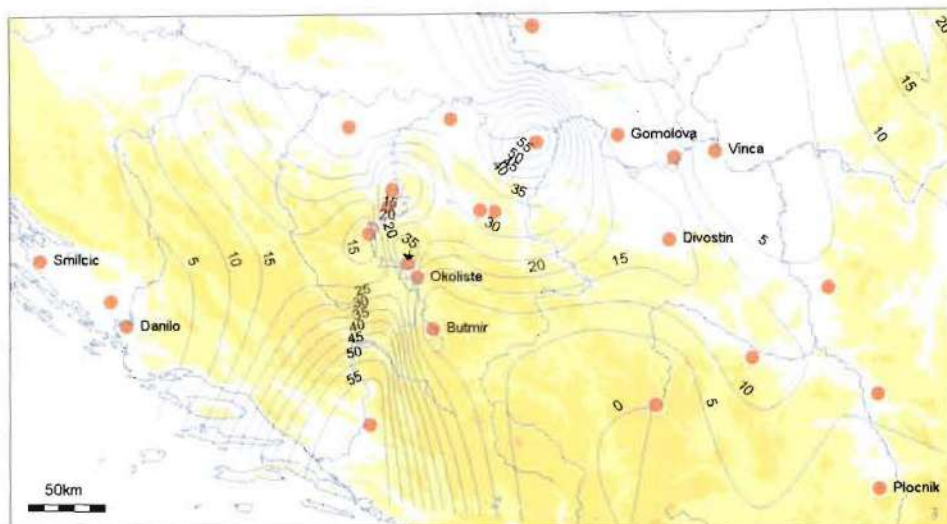
Jedan od najvažnijih faktora kod izbora visočkog bazena za istraživanje bio je i njegov položaj, kao jednog od najbitnijih komunikacijskih puteva. Područje rijeka Neretve i Bosne povezuje mediteransko-jadranski prostor sa centralnodunavskom oblašću (Sl. 4). Vjerovatno su u ovu interakciju u južnom dijelu najprije bile uključene danilska i ranohvarska kultura, te neolitske apulijske grupe, a na sjeveroistoku vinčanska kultura, i možda i sopotlengyelska kultura u sjevernom dijelu.

Strani oblici i promjene u tipologiji keramike pokazuju konstantnu razmjenu koja je bila različitog intenziteta tokom kasnog neolita na područjima naselja centralne Bosne. Posmatramo li, npr. tehnike ukrašavanja kao pokazatelje za prostorno različite utjecaje, zajednički prikaz odgovarajućeg procentualnog učešća različitih tehnika omogućuje prve zaključke o komunikacijskim odnosima (Sl. 107). Na osnovu broja podataka, prije svega se ovo odnosi na iskopavanja i radiometrijska mjerenja u Obrima, Okolištu i Butmiru, posebno je uočljiva razmjena u inventaru kasnog neolita: Butmir sa lokalitetima oko Visokog nalazi se na razmeđi između grupe Sopot-Lengyel na sjeveru (karakteristično plastično ukrašavanje), Vinča B-nalazišta na istoku i sjeveroistoku (kanelirano ukrašavanje) i jadranske grupe sa kasnim Danilom, odnosno ranim Hvarom (slikano i urezano ukrašavanje). Dok se u 47. stoljeću prije nove ere broj kaneliranih ukrasa neprestano povećava, broj slikanih ukrasa se smanjuje, što je dovoljan dokaz rasta odnosa utjecaja sa sjeveroistoka, odnosno opadanja sa juga.

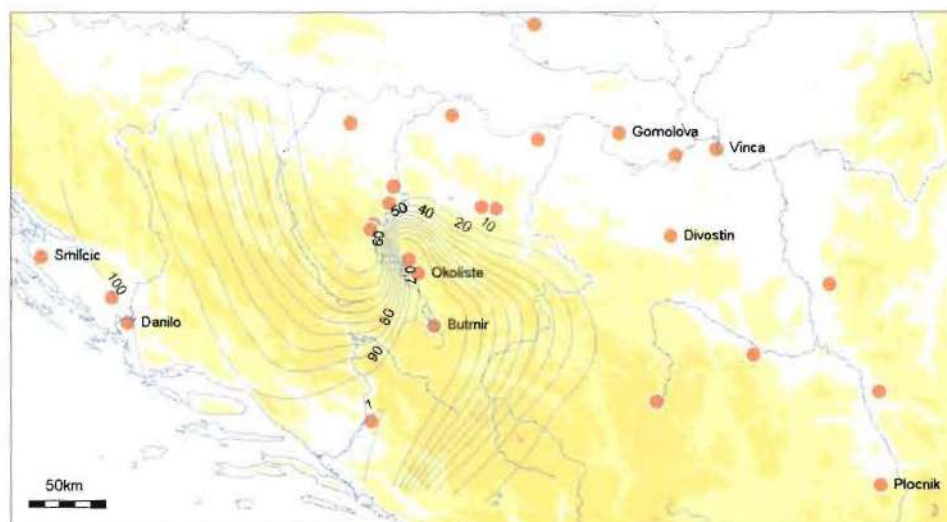

Slika 107. Procentualni udio različitih tehnika ukrašavanja.

Određeno na osnovu radiometrijskog datiranja i korespondencijalno-analitičke hronologije i tipologije sa područja Obre I, Obre II, Okolište i Butmir.

Slika 108. Procentualni udio keramike ukrašene utisnutim ukrasima, prikazano izolinijama.

Slika 109. Procentualni udio vrhova strijela izrađenih lokalnom tehnikom, prikazano izolinijama.

Koliko su interakcijski odnosi prisutni najbolje govore tri primjera o prostornom rasporedu:

- Procentualna prisutnost pojedine keramike sa utisnutim ukrasima relativno jasno oslikava poziciju visočkog bazena kao komunikacijske veze koja povezuje jadranski prostor preko rijeke Neretve sa Slavonijom na sjeveru (Sl. 108).

- Nasuprot tome, djelimično prisustvo vrhova strijela izrađenih lokalnom tehnikom u pojedinim naseljima, govori o jasnom razgraničenju što se tiče izrade oružja u odnosu na jadranski prostor (Sl. 109).

Očigledno je, dakle, da različit stupanj značaja materijalne kulture (tehnika ukrašavanja, regionalno snabdijevanje sa repromaterijalima, nadregionalna tehnika izrade oružja) pri današnjem stupnju istraživanja pokazuje kompleksni interakcioni odnos u kasnom neolitu na području Bosne. Komunikacijski odnosi, kao i pojasevi razgraničenja kultura, moći će se odrediti tek nakon daljih analiza.

ZAKLJUČAK

Dosadašnja istraživanja u centralnoj Bosni, zajedno sa iskopavanjima na lokalitetu Okolište, pokazali su potencijal za dalji rad u svrhu boljeg razumijevanja procesa naseljavanja u vrijeme kasnog neolita. Na osnovu rezultata geomagnetske prospekcije iskopavanja su u Okolištu vršena na onim površinama na kojima je bila moguća identifikacija pojedinih funkcionalnih dijelova naselja. Na ovaj način je bilo moguće ciljano iskopavanje osnova kuća u unutrašnjem dijelu naselja, kao i sondaža dijela sistema rovova i palisada. Radovi će biti nastavljeni kako bi se na telu otkrile visinske razlike između pojedinih areala kuća i na taj način bile ispitane hronološke i funkcionalne razlike. Prisustvo ljudskih kostiju na dijelovima rovova, govori o mogućoj drugoj funkciji rovova. Sa druge strane između pojedinih domaćinstava bile su uočljive fine hronološke razlike.

Jasne su i razlike kako kod načina gradnje, tako i materijalnog sastava, koje su prisutne u Obrima II i Okolištu. Zbog toga su i izuzetno važne sondaže na okolnim telovima. One treba da jasnije pokažu radi li se o razlikama između centralnog naselja Okolište i okolnih manjih naselja, kao što je Obre II, ili je riječ o hronološkim razlikama između višokog bazena i naselja koja se nastavljaju prema sjeveru. Pri tome je potrebno da se zapitamo na kojim se osnovama zasniva tvrdnja o centralnoj ulozi Okolišta.

Dosadašnja rekonstrukcija neolitskog načina privređivanja, na osnovu postojećih mogućnosti, upućuje nas na držanje stoke koja je gajena i izvan Visočke doline. Zbog toga, istovremeno sa arheološkim istraživanjima na lokalitetu Okolište, bit će obavljena i istraživanja okoline, što će možda zajedno sa palinološkim ispitivanjima dati potvrdu i o uzgoju stoke u planinskim regionima na transhumani način.

Osim ovih ispitivanja, prioritet imaju tipološke i hronološke studije na ostacima materijalne kulture koje bi ovaj region povezale u nadregionalni interakcioni prostor. Već je sada jasno da bi adekvatne odgovore mogli dobiti od izučavanja različitih prostornih nivoa: od zona aktivnosti i domaćinstava, preko organizacije naselja i oblika regionalnog okruženja, pa sve do komunikacija jadranskog i centralnodunavskog prostora. Na ovaj način se pruža mogućnost za poređenja ne samo sa drugim južnoevropskim regijama, već se prije svega daje mogućnost za poređenja sa prostorima centralne Evrope.

SUMMARY

Present studies in Central Bosnia have, through the excavation in Okolište, illustrated the potential of an approach to excavation that (with the help of geophysical prospection) purposefully opens excavation surfaces in which exemplary function areas of the settlement can be identified. In this way, it was possible to excavate specific dwelling ground-plans inside the settlement and to probe a section of the system of defences. The excavations will continue in order to examine both the Okolište ditch system and the differences in elevation visible in the settlement mound between housing areas, with special emphasis on chronological or functional differences. On the one hand, the finds of human bones in the ditch area (see p. 101) suggest possible additional functions of the ditches, on the other hand, fine chronological differences between households are indicated.

Clear differences were also observed between Obre II and Okolište in types of construction as well as in the supply of material culture. The probes of neighbouring settlement mounds of the Visoko basin were all the more important in that they helped clarify the significance of such observations: were these settlement-hierarchically determined differences between the central village of Okolište and smaller settlements like Obre II or were they cultural-spatial differences between the Late Neolithic Visoko basin and the adjacent settlement landscape to the north? An additional, associated question aims to identify which of the factors, already established by a range of evidence, is actually responsible for the centrality of Okolište.

The present reconstruction of the economic system leads, on the basis of a needs-calculation, to the conclusion that the area of available forest meadow was not sufficient for stock raising; additional range may have been provided by the topography of the Visoko basin. Correspondingly, in addition to archaeobotanical studies among others at Okolište, there are studies in the surrounding areas providing palynological evidence suggesting possible stock raising in the tertiary mountain regions.

In addition to these economic-archaeological studies, it is primarily the typo-chronological studies of the material culture of the Late Neolithic Visoko basin that connect our test region to supraregional fields of interaction. It is already clear that the most diverse spatial levels can deliver answers ranging from activity area and household to settlement organization and regional landscape structuring and beyond those to connections with the communication regions of the Adriatic and central Danube. Structurally, this makes it possible to conduct comparative studies not only among other southeastern European regions, but especially to the central European region.

RÉSUMÉ

Les travaux réalisés jusqu'ici à Okolište en Bosnie centrale ont démontré le potentiel d'une méthode de fouille qui, basée sur des prospections géophysiques, ouvre des surfaces là où par exemple des zones fonctionnelles peuvent être identifiées. Il fut ainsi possible de dégager de manière ciblée des plans de maisons à l'intérieur de l'habitat et de sonder une partie du système défensif. Les fouilles continuent en vue d'identifier des différences chronologiques ou fonctionnelles tant dans le système défensif que dans les écarts de niveaux entre les différentes aires construites visibles dans le tell. Les trouvailles d'ossements humains aux abords des fossés indiquent d'éventuelles fonctions supplémentaires pour ces derniers, tandis que les foyers trahissent entre eux de fins écarts chronologiques.

Des différences sont aussi apparues clairement dans la manière de construire et entre les inventaires de la culture matérielle de Obre II et Okolište. Il sera donc important de faire des sondages dans les tells voisins du bassin de Visoko, en vue de mieux comprendre la signification des observations faites: s'agit-il de différences dues à une hiérarchie des habitats entre l'agglomération principale Okolište et des habitats plus modestes comme Obre II ou alors de différences à la fois culturelles et géographiques entre le bassin néolithique tardif de Visoko et la région habitée voisine au nord? Une autre question, qui y est intimement liée, est de savoir sur quels facteurs repose exactement la position centrale d'Okolište déjà étayée par une série d'indices.

Sur la base des calculs de la surface nécessitée par le pacage en forêt des bovins, la reconstitution de l'économie effectuée jusqu'ici nous amène bien au-delà de l'aire topographique délimitée par le bassin de Visoko. On va par conséquent, en plus des études archéobotaniques, entre autres à Okolište, mener des études dans les environs qui, par la palynologie, pourraient peut-être révéler la présence d'un élevage dans les régions montagneuses du secteur tertiaire.

Mis à part les investigations archéoéconomiques, ce sont d'abord les études typochronologiques de la culture matérielle du Néolithique tardif dans le bassin du Visoko qui intègrent notre région test dans des champs d'interaction interrégionaux. Il apparaît déjà clairement que des niveaux spatiaux fort différents peuvent fournir des éléments de réponse: depuis l'aire d'activité et le foyer en passant par l'organisation de l'habitat et du terroir jusqu'à la liaison des zones de communication de l'Adriatique et du Danube central. Des chances s'offrent ainsi de pouvoir réaliser des études comparatives non seulement avec d'autres régions du sud-est de l'Europe, mais surtout avec l'Europe centrale.

LITERATURA

- ANHEUSER, 2001.
K. Anheuser, Historische Klebstoffe und ihre Identifizierung. ARD-Schriften. Restaurierung und Grabungstechnik, Arbeitsbl. 2, 2001., 247-263.
- BECK VON MANNAGETTA, 1896.
G. Beck von Mannagetta, Plodovi i sjemenje iz sojenica u Ripču. GZM 8, 1896., 43-48.
- BEHRE, 1999.
K.-E. Behre, Die letzte Mahlzeit des Jungen von Kayhausen. Eine Untersuchung der Speisereste aus dem Darmtrakt. U: Weder See noch Land. Moor, eine verlorene Landschaft. Schriftenr. Staatl. Mus. Naturkde. u. Vorgesch. Oldenburg Beih. 10, 1, Oldenburg 1999., 76-78.
- BENAC, 1952.
A. Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture. Ljubljana, 1952.
- BENAC, 1955.
A. Benac, Crvena Stijena – 1955 (I-IV stratum). GZM, Arh. N.S. 12, 1957., 19-50.
- BENAC, 1958.
A. Benac, Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica. Sarajevo, 1958.
- BENAC, 1961.
A. Benac, Neolitski telovi u sjeveroistočnoj Bosni i neki problemi bosanskog neolita. GZM, Arh. N.S. 15/16, 1960/61., 39.
- BENAC, 1966.
A. Benac, Okolište, Moštre, Visoko – neolitsko naselje. Arheološki pregled 8, 21-22.
- BENAC, 1973.a
A. Benac, Obre II. A Neolithic Settlement of the Butmir Group at Gornje Polje. WMBHL, A3, 5-325.
- BENAC, 1973.b
A. Benac, Obre I. A Neolithic settlement of the Starčevo-Impresso and Kakanj cultures at Raskršće. WM;BHL, A3, 337-429.
- BENAC, 1979.
A. Benac, Prelazna zona. U: Praistorija jugoslavenskih zemalja 2. Neolitsko doba, Sarajevo, 1979., 363-470.
- BENAC, 1987.
A. Benac, Kulturni odnosi sjeverozapadnog Balkana i talijanske oblasti Tavoliere u neolitsko doba. Arh. radovi i rasprave 10, 1987., 11-23.
- BENECKE, 1994.
N. Benecke, Der Mensch und seine Hautiere. Die Geschichte einer jahrtausendalten Beziehung. Stuttgart, 1994.
- BAUERMANN, 1967.
A. Beuermann, Fernweidewirtschaft in Südosteuropa. Braunschweig, 1967.
- BEUG, 1961.
H.-J. Beug, Beiträge zur postglazialen Floren- und Vegetationsgeschichte in Süddalmatien: Der See Malo Jezero auf Mljet. Teil II. Flora 150, 1961., 632-656.
- BITTMANN / KUČAN, 2003.
F. Bittmann/ D. Kučan, Erste archäobotanische Untersuchungen in Okolište 2002. www. JungsteinSITE.de
-

- BOGDANOVIĆ, 1988.
M. Bogdanović, Architecture and Structural Features. U: A. McPherron/D. Srejović (Hrsg.), Divostin and the Neolithic of Central Serbia. Ethn. Monogr. 10, Pittsburgh, 1988., 35-141.
- BOHN, 2003.
U. Bohn / R. Neuhäusl / G. Gollub / C. Hettwer / Z. Neuhäuslova / H. Schüter / H. Weber, Karte der natürlichen Vegetation Europas. Mastab 1:2500000, Münster, 2003.
- BÖKÖNYI, 1974.
S. Bökönyi, The vertebrate fauna of the Neolithic settlements at Obre, Bosnia, Yugoslavia. WMBHL A4, 1974., 55-154.
- BRANDE, 1973.
A. Brande, Untersuchungen zur postglazialen Vegetationsgeschichte im Gebiet der Neretva – Niederungen (Dalmatien, Herzegowina). Flora 162, 1973., 1-44.
- CHAPMAN, 1981.
J. Chapman, The Vinča culture of South-East Europe. Studies in Chronology, Economy and Society. BAR Internat. Sr. 117, Oxford, 1981.
- CHAPMAN/BISSERKA, 2007.
J. Chapman/ G. Bissierka, Parts and Wholes. Fragmentation in Prehistoric Context. Oxford, 2007.
- ČEČUK/RADIĆ, 2005.
B. Čečuk / D. Radić, Vela Špilja. Višeslojno pretpovijesno nalazište. Vela Luka / otok Korčula. Vela Luka, 2005.
- ČIČIĆ, 2002.
S. Čičić, Geološki sastav i tektonika Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 2002.
- DENNELL / WEBLEY, 1975.
R. W. Dennell / D. Webley, Prehistoric settlement and land use in southern Bulgaria. U: E. S. Higgs, Paleoeconomy. Cambridge, 1975., 97-109.
- DOERNER, 1994.
M. Doerner, Malmaterial und seine Verwendung im Bilde. Stuttgart, 1994.
- EBERSBACH, 2002.
R. Ebersbach, Von Bauern und Rindern. Eine Ökosystemanalyse zur Bedeutung der Rinderhaltung in bäuerlichen Gesellschaften als Grundlage zur Modellbildung im Neolithikum. Basler Beitr. Arch. 15, Basel, 2002.
- EBERSBACH, 2003.
R. Ebersbach, Paleoecological Reconstruction and Calculation of Calorie Requirements at Lake Zurich. U: J. Kunow / J. Müller; Landschaftsarchäologie und geographische Informationssysteme. Prognosekarten, Besiedlungsdynamik und prähistorische Raumordnungen. Archäoprognose Brandenburg I, Wünsdorf 2003., 69-88.
- EBERSBACH / SCHADE, 2004.
R. Ebersbach / C. Schade, Modelling the Intensity of Linear Pottery Land Use – An Example from the Mörlener Bucht in the Wetterau Basin, Hesse, Germany. U: K. F. Ausserer / W. Börner / M. Gorjany / L. Karlhuber-Vöckl. The E-way into the Four Dimensions of Cultural Heritage. CAA 2003., Oxford, 2004., 337.
- ECHT, 1984.
R. Echt, Kamid el-Loz. 5. Die Stratigraphie. Saarbrücker Beitr. 34, Bonn, 1984.
- EGGERT, 2001.
M. K. H. Eggert, Prähistorische Archäologie: Konzepte und Methoden. Tübingen, Basel, 2001.
- FALBE / REGITZ, 1998.
J. Falbe/ M. Regitz, s.v. Apatit. U: Römpp kompakt Basislexikon Chemie I. Stuttgart, New York, 1998.
- FASSBINDER, 1994.
J. W. E. Fassbinder, Die magnetischen Eigenschaften und die Genese ferrimagnetis-

- cher Minerale in Böden im Hinblick auf die magnetische Prospektion archäologischer Bodendenkmäler. Buch am Erlbach, 1994.
- FIALA / HOERNES, 1898.**
F. Fiala / M. Hoernes, Die neolithische Station von Butmir bei Sarajewo in Bosnien. 2. Teil (Schlussband). Ausgrabungen in den Jahren 1894-1896, Wien, 1898.
- FRIRDICH, 1994.**
C. Frirdich, Kulturgeschichtliche Betrachtungen zur Bandkeramik im Merzbachtal. U: J. Lüning / P. Stehli, Die Bandkeramik im Merzbachtal auf der Aldenhovener Platte. Bonn, 1994., 207-393.
- GARAŠANIN, 1979.**
M. Garašanin, Centralno-balkanska zona. U: Praistorija jugoslavenskih zemalja 2. Neolitsko doba. Sarajevo, 1979., 79-212.
- GAVRANOVIĆ, 2005.**
M. Gavranović, Kasnobrončana zoomorfna plastika iz Dobrinja kod Visokog. Godišnjak CBI 34, Sarajevo 2005., 83-105.
- GIGOV / NIKOLIĆ, 1959.**
A. Gigov / V. Nikolić: Analyse pollinique des sédiments torbeux de Livanjsko polje (Bosnie occidentale). Arh. biol. nauka 11 Beograd, 1959., 21-34.
- GIMBUTAS, 1974.a**
M. Gimbutas, Chronology of Obre I and Obre II. WMBHL A 4, Sarajevo, 1974., 15-36.
- GIMBUTAS, 1974.b**
M. Gimbutas, Introduction – Obre and its place in Old Europe. WMBHL A 4, 1974., 5-13.
- GREGG, 1988.**
S. Gregg, Foragers and Farmers. Chicago, 1988.
- HANSEN, 2004.**
S. Hansen, Bericht über die Ausgrabungen in der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gordana bei Pietrele in Muntenien/Rumänien im Jahre 2002. Eurasia Antiqua 10, 2004., 1-53.
- HANSEN, 2005.**
S. Hansen / A. Dragoman / A. Reingrube / I. Gastov / J. Görsdorf / P. Nedelcheva / S. Oanta-Marghita / B. Song, Der kupferzeitliche Siedlungshügel Pietrele an der Unteren Donau. Eurasia Antiqua 11, 2005., 341-393.
- HERRMANN, 1990.**
B. Herrmann / G. Gruppe / S. Hummel / H. Piepenbrink / H. Schutkowski, Prähistorische Anthropologie. Leitfaden der Feld und Labormethoden. Berlin, 1990.
- HÖCKMANN, 1968.**
O. Höckmann, Die menschengestaltige Figuralplastik der südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit. Münster. Beitr. Vorgeschichtsforsch. 3-4, Hildesheim, 1968.
- HOFMEISTER / GARVE, 1986.**
H. Hofmeister / E. Garve, Lebensraum Acker. Pflanzen der Äcker und ihre Ökologie. Hamburg, Berlin, 1986.
- HOFMANN / MÜLLER-SCHEESSEL, 2005.**
R. Hofmann / N. Müller-Scheessel, Die Ausgrabungen in der spätneolithischen Siedlung Okolište in Zentralbosnien (ca. 5200-4500 v. Chr.). Stari Grad 6, 2005., 90-96.
- HORVAT, 1974.**
I. Horvat / V. Glavač / H. Ellenberg, Vegetation Südosteuropas. Stuttgart, 1974.
- JACOMET / KREUZ, 1999.**
S. Jacomet / A. Kreuz, Archäobotanik. Stuttgart, 1999.
- KALICZ, 2001.**
N. Kalicz, Zusammenhänge zwischen Siedlungswesen und der Bevölkerungszahl während des Spätneolithikums in Ungarn. U: A Lippert, Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa (Workshop Wien, 1995.), Rahden/Westf. 2001., 151-170.

- KÖRBER-GROHNE, 1987.
U. Körber-Grohne, Nutzpflanzen in Deutschland. Stuttgart, 1987.
- KREUZ, 2005
A. Kreuz / E. Marinova / E. Schöfer / J. Wietholt, A comparison of early Neolithic crop and weed assemblages from the Linearbandkeramik and the Bulgarian Neolithic cultures: Differences and similarities. *Vegetation History and Archeobotany* 14, 2005., 237-258.
- KUČAN, 1984.
D. Kučan, Kulturpflanzenfunde aus Pod bei Bugojno, Zentralbosnien (Hallstatt – LaTène-Zeit). U: W. Van Zeist/ W. A. Casparie, Plants and ancient man. Studies in palaeoethnobotany. Proceeding of the sixth symposium of the International Work Group for Palaeoethnobotany, Groningen, 30 May – 3. June 1983. Rotterdam, Boston, 1984., 247-256.
- KUČAN, 1995.
D. Kučan, Ein Beitrag zur Geschichte der Kulturpflanzen in Bosnien mit neuen Funden aus der früheisenzeitlichen Wallburg Klisura Kadića Brdo bei Sokolac. *Probleme Küstenforsch. Südl. Nordseegebiet* 23, 1995., 153-173.
- KÜHN, 1984.
H. Kühn / H. Rosen-Ringe / R. E. Straub / M. Koller, Farbmittel, Buchmalerei, Tafel – und Leinwandmalerei. *Reclams Handb. Künstler. Techniken 1*, Stuttgart, 1984.
- KUJUNDŽIĆ-VEJZAGIĆ, 2003.
Z. Kujundžić-Vejzagić / J. Müller / K. Rasmann / T. Schüller, Okolište – Grabung und Geomagnetik eines zentralbosnischen Tells aus der ersten Hälfte des 5. vorchristlichen Jahrtausends. [www. JungsteinSITE.de](http://www.JungsteinSITE.de) 2003.
- KUJUNDŽIĆ-VEJZAGIĆ, 2004.a
Z. Kujundžić – Vejzagić / J. Müller / K. Rasmann / T. Schüller, Okolište-Grabung und Geomagnetik eines zentralbosnischen Tells aus der ersten Hälfte des 5. vorchristl. Jahrtaus. U: B. Hänsel, *Parerga Praehistorica. Jubiläumsschrift zur prähistorischen Archäologie. 15 Jahre UPA. Universitätsforsch. Prähist. Arch.* 100, Bonn, 2004., 69-81.
- KUJUNDŽIĆ-VEJZAGIĆ, 2004.b
Z. Kujundžić-Vejzagić / J. Müller / K. Rasmann / T. Schüller; Okolište – Iskopavanje i geofizička prospekcija centralnobosanskog tel-naselja iz prve polovine petog milenija pr.n.e. *Godišnjak CBI* 31, Sarajevo 2004., 13-32.
- LICHTER, 1993.
C. Lichter, Untersuchungen zu den Bauten des südosteuropäischen Neolithikums und Chalkolithikums. *Internat. Arch.* 18.
- LULEY, 1992.
H. Luley, Urgeschichtliche Hausbau in Mitteleuropa. *Grundlagenforschungen, Umweltbedingungen und Bautechnische Rekonstruktionen. Uniforsch. Prähist. Arch.* 7.
- MALY, 1904.
K. Maly, Plodovi i sjemenje iz prehistorijske sojenice u Donjoj Dolini. *GZM* 16, 1904., 487-429.
- MARIJANOVIĆ, 1980/81.
B. Marijanović, Ravlića pećina. *GZM A N.S.* 35/36, 1980/81., 1-97.
- McPHERRON, 1988.
A. McPherron; Miscellaneous Small Artifacts. U: A. McPherron / D. Srejović, *Divostin and the Neolithic of Central Serbia. Monogr. 10 (Pittsburgh, 1988)* 325-336.
- MÜLLER, 1990.
J. Müller, Die Arbeitsleistung für das Großsteingrab Kleinenkrenen 1. U: M. Fansa, *Experimentelle Archäologie in Deutschland. Arch. Mitt., Oldenburg* 1990., 210-219.
- MÜLLER, 1991.
J. Müller, Fürsten oder Häuptlinge: Experimente mit Hallstatthügeln. U: M. Hansa, *Experimentelle Archäologie. Bilanz 1991. Oldenburg, 1991.*, 215-225.

- MÜLLER, 1994.
J. Müller, Das ostadriatische Frühneolithikum. Die Impresso-Kultur und die Neolithisierung des Adriaumes. Prähist. Arch. Südosteuropa 9, Berlin, 1994.
- MÜLLER, 2005.
J. Müller / K. Rassmann / T. Schüler, Okolište und Obre – geophysikalische Prospektionen auf neolithischen Siedlungshügeln in Zentralbosnien. U: W.de Bruyn, Georadar und andere zerstörungsfreie Untersuchungsmethoden von Bodendenkmälern (Fachtagung Storkow 2004). Neuenhagen, 2005., 201-218.
- MÜLLER, 2006.
J. Müller, Demographische Variablen des Bosnischen Spätneolithikums – zur Frage der Bevölkerungsrekonstruktion in südosteuropäischen Neolithikum. U: N. Tasić / C. Graždanov, Homage to Milutin Garašanin. Beograd, 2006., 367-378.
- MUŽIJEVIĆ / RALPH, 1988.
R. Mužijević / E. Ralph, Geomagnetic surveys at Divostin. U: A. McPherron / D. Srejović 1988, Divostin and the Neolithic of the Central Serbia. Monogr. 10, Pittsburg, 1988., 389-413.
- NEMESKÉRI, 1974.
J. Nemeskéri, Outline on the anthropological finds of a neolithic site. WMBHL A 4, 1974., 37-46.
- OBERDORFER, 1970.
E. Oberdorfer, Pflanzensoziologische Exkursionsflora für Süddeutschland. Stuttgart, 1970.
- OBERDORFER, 1978.
E. Oberdorfer, Süddeutsche Pflanzengesellschaft 2. Stuttgart, 1978.
- OBERDORFER, 1983.
E. Oberdorfer, Süddeutsche Pflanzengesellschaft 3. Stuttgart, 1983.
- PARZINGER, 1993.
H. Parzinger, Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und mittlerem Taurus, Röm-Germ. Forsch. 52, Mainz, 1993.
- PERIĆ, 1986.
S. Perić, Novi nalazi sa Okolišta kod Visokog. GZM A.N.S. 40/41, 1985/86., 15-22.
- PERIĆ, 1995.
S. Perić, Butmirska kultura. Geneza i razvoj. Monogr. Arheol. instit. 29, Beograd, 1995.
- PRINZ, 1988.
B. Prinz, The Ground Stone Industry from Divostin. U: A. McPherron / D. Srejović, Divostin and the Neolithic of Central Serbia. Monogr. 10 (Pittsburgh, 1988.) 255-300.
- RADIMSKY / HOERNES, 1895.
W. Radimsky / M. Hoernes, Die neolithische Station von Butmir bei Sarajevo in Bosnien. Ausgrab. im Jahr 1893. Wien 1895.
- RAMMINGER
B. Ramminger, Wirtschaftsarchäologische Untersuchungen zu alt- und mittelneolithischen Felsgesteingeräten in Mittel und Nordhessen – Archäologie und Rohmaterialversorgung. Intern. Arheol. 102, Rahden/Westfaleen
- RASSON, 1983.
J. A. Rasson, Interaction Spheres as Adaptive Mechanisms. Bosnian-Dalmatian Relations in the Neolithic. Binghamton, 1983.
- RASSON, 1988.
J. A. Rasson, Loom Weights. U: A. McPherron / D. Srejović 1988, Divostin and the Neolithic of the Central Serbia. Ethn. Monogr. 10, Pittsburg, 1988., 337-338.
- RAST-EICHER, 1997.
A. Rast-Eicher, Die Textilien. U: J. Schibler / H. Hüster-Plogmann / S. Jacomet / C. Brombacher / E. Gross-Klee / A. Rast-Eicher, Ökonomie und Ökologie neolithischer und bronzezeitlicher Ufersiedlungen am Zürichsee: Ergebnisse der Ausgrabungen Mozartstrasse, Kanalisationssanierung

- Seefeld, AKAD / Pressehaus und Mythen-
schlos im Zürich. Monogr. Kanton. Zürich
20, Zürich 1997., 300-328.
- RENFREW, 1974.
J. M. Renfrew, Report on carbonized grains
and seeds from Obre I, Kakanj and Obre II.
WMBHL A 4, 1974., 45-47.
- RIEDERER, 1987.
J. Riederer, Archäologie und Chemie –
Einblicke in die Vergangenheit. Ausstellung-
kat. Berlin, 1987.
- RIEMER, 1997.
H. Riemer, Form und Funktion. Zur syste-
matischen Aufnahme und vergleichenden
Analyse prähistorischer Gefässkeramik.
Arch. Informationen 20, 1, 1997., 117-131.
- ROSENSTOCK, 2005.
E. Rosenstock, Höyük, Tumba and Mogila;
a settlement form in Anatolia and thr Balkans
and ist ecological determination 6500-5500 cal
BC. U: Lichter / R. Meric, How did farming re-
ach Europa? (International Workshop Istanbul
2004). Byzas (Istanbul, 2005) 221-237.
- RUSSELL, 1958.
J. C. Russell, Late ancient and medieval
populations. Trans. Am. Phil. Sociol. 48, 3,
1958., 1-152.
- SCHADE-LINDIG / SCHMITT, 2003.
S. Schade-Lindig / A. Schmitt, Aussergewöhn-
liche Funde aus der bandkeramischen Siedlung
Bad Nauheim –Nieder –Mörlen, "Auf dem
Hempler" (Wetteraukreis): Spinnwirtel und
Webgewichte. Germania 81, 1, 2003., 1-24.
- SCHIER, 1997.
W. Schier, Vinča-Studien. Tradition und
Innovation im Spätneolithikum des zentralen
Balkanraumes am Beispiel der Gefässkera-
mik aus Vinča-Belo Brdo. Arch. Nachrbl. 2,
1, 1997., 37-46.
- SCHIER / DRAŠOVEAN, 2004.
W. Schier / F. Drašovean, Vorbericht über
die rumänisch-deutschen Prospektionen und
Ausgrabungen in der befestigten Tellsiedlung
von Uivar, jud. Timiș., Rumnien (1998-
-2002). Prähistorische Zeitschrift 79, 2004.,
145-230.
- SCHRÖTER, 1895.
C. Schröter, Über die Pflanzenreste aus der
neolithischen Landansiedlung von Butmir.
U: Radimsky / Hoernes 1895., 37-46.
- SCHULZ, 2004.
W. Schulz, Erste Ergebnisse geomorpho-
logischer Untersuchungen im Umfeld des
Tells Okolište, www.jungsteinSITE.de2004.
- SOMMER, 1991.
U. Sommer, Zur Entstehung archäologischer
Fundvergesellschaftungen: Versuch einer ar-
chäologischen Taphonomie. U: Studien zu Si-
edlungsarchäologie I. Universitätsforschung.
Prähist. Arch. 6, Frankfurt/M., 1991., 51-193.
- STERUD / STERUD, 1974.
E. Sterud / A.-K. Sterud, A Quantitative
Analysis of the Material Remains. WMBHL
A 4, 1974., 155-279.
- TRINGHAM, 1988.
R. E. Tringham, The Flaked Stone Industry
from Divostin. U: A. McPherron / D. Srejo-
vić, Divostin and the Neolithic of the Cen-
tral Serbia. Ethno. Monogr. 10, Pittsburgh,
1988., 203-225.
- TRINGHAM / STEVANOVIĆ, 1990.
R. Tringham / M. Stevanović, The Noncer-
amic Uses of Clay. U: R. E. Tringham / D. Kr-
stić, Selevac. A Neolithic Village in Yugosla-
via. Monogr. 15, L. Angeles, 1990., 330-334.
- VOYTEK, 1990.
B. Voytek, The Use of Stone Resources. U:
R. E. Tringham / D. Krstić, Selevac. A Neo-
lithic Village in Yugoslavia. Monogr. 15, L.
Angeles, 1990., 437-494.
- WILLIS, 1994.
K. J. Willis, The vegetational history of the
Balkans. Quaternary Scien. Reviews 13,
1994., 769-788.

WOTZKA, 1997.

H.-P. Wotzka, Keramikformen und Funktionen. Wieder die systematische Trivialisierung kulturspezifischer Zusammenhänge. Arch. Inf. 20, 2, 1997., 269-299.

ZIMMERMANN, 2002.

A. Zimmermann, Landesarchäologie I. Die Bandkeramik auf der Aldenhovener Platte. Bericht RGK 83, 2002., 17-38.

Podaci o autorima:

Norbert Benecke
 Deutsches Archäologisches Institut
 Naturwissenschaftliches Referat an der Zentrale – Archäozoologie
 Im Dol 2-6
 D-14195 Berlin
 nb@dainst.de

Felix Bittmann, Dušanka Kučan, Steffen Wolters
 Niedersächsisches Institut für historische Küstenerforschung
 Postfach 2062
 D-26382 Wilhelmshafen
 kucan@nihk.de
 wolters@nihk.de
 bittmann@nihk.de

Walter Döfler, Robert Hofmann, Johannes Müller
 Christian-Albrechts-Universität
 Institut für Ur- und Frühgeschichte
 Johann-Mestorf Straße 2
 D-24098 Kiel
 wdoerfler@ufg.uni-kiel.de
 robert.hofmann@ufg.uni-kiel.de
 johannes.mueller@ufg.uni-kiel.de

Zilka Kujundžić-Vejzagić
 Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine
 Zmaja od Bosne 3
 BiH-71000 Sarajevo
 zzildin@bih.net.ba

Nils Müller-Scheessel, Knut Rassmann
 Römisch-Germanische Kommission
 Palmengartenstraße 10-12
 D-60325 Frankfurt a. M.
 muellerscheessel@rkg.dainst.de
 rassmann@rgk.dainst.de

Dagmar Opiola
 Ottostraße 7
 D-90762 Fürth
 d.opiola@gmx.de

Tim Schüler
 Landesamt für Archäologie mit Museum für
 Ur- und Frühgeschichte Thüringens
 Humboldtstraße 11
 99423 Weimar
 tschueler@tlad.thuerigen.de

Wilfried Schulz
 Universität zu Köln
 Seminar für Geographie und ihre Didaktik
 Gronewaldstraße 2
 D-50931 Köln
 honiggras@t-online.de

Andrea Dautović
Olga Lalević

BIBLIOGRAFIJA RADOVA PROFESORA DR. VELJKA PAŠKVALINA*

UVOD

Dr. Veljko Paškvalin, naučni savjetnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u mirovini, rođen je u Betini, otok Murter kod Šibenika. Osnovnu školu završio je u rodnoj Betini. Prvi razred gimnazije pohađa kod dominikanaca u Bolu na Braču, kao pitomac biskupskog sjemeništa. U Šibeniku završava realnu gimnaziju, a nakon mature 1946. godine stupa u Višu teološku školu u Đakovu gdje pohađa šest semestara. Studij nastavlja na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu, ali bez uspjeha.

U školskoj godini 1950./1951. upisuje se na Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju. Kod glasovitog profesora, akademika dr. Grge Novaka, predsjednika JAZU, postaje demonstratorom od trećeg semestra i stiče dragocjena iskustva za budući

rad, kako teoretska tako i terenska. Kao student učestvovao je u terenskim istraživanjima srednjodalmatinskih otoka. Kako sam priznaje, na životno usmjerenje najviše su uticali njegov gimnazijski profesor povijesti Franjo Dujmović, upravitelj Muzeja u Šibeniku i profesor Grga Novak koji ga je usmjerio u istraživanju antičke i rimske civilizacije.¹ Na Sveučilištu u Zagrebu diplomirao je 9. septembra 1954. godine.

U Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu počeo je raditi od 1. novembra 1954. godine u Antičkom odsjeku.² Kao kustos pripravnik 1958. godine uspješno je položio stručni ispit i stekao zvanje kustosa. Zvanje višeg kustosa stiče 1968. godine. U zvanju višeg kustosa radi do 1980. godine, kada je na osnovu Statuta Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine izabran u zvanje višeg naučnog suradnika. Odbranom disertacije

* Već objavljeno u Hrvatska misao, Sarajevo, VI/22 (2002).

¹ Ante Škegro: Uz 75. obljetnicu života dr. Veljka Paškvalina, Obavijesti XXXIII/1, 2001., Zagreb, 124.-130.

² Ivana Marijanović: Paškvalin, Veljko, arheolog (Betina, 29. XI. 1926.), Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom I., 1988., Sarajevo, 136.

“Sepulkralni spomenici rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine” na Sveučilištu u Zagrebu promoviran je za doktora znanosti 4. juna 1984. godine. Na osnovu konkursa iz 1986. godine stiče i naučno zvanje naučnog savjetnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Tokom dugogodišnjeg rada bio je šef Antičkog odsjeka, načelnik Odjeljenja za arheologiju Zemaljskog muzeja, član Redakcije *Glasnika Zemaljskog muzeja BiH* sv. Arheologija, redakcije *Arheološkog leksikona BiH*, te član redakcije časopisa *Hrvatska misao* i *Godišnjak ANUBiH*.

Za Republički SIZ za nauku i kulturu Bosne i Hercegovine izradio je više elaborata: “Istraživanja nekropole Dezitijata u Brezi”, “Sepulkralni spomenici rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine” i “Dezitijati u antičko doba”.

TERENSKO-ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Kao arheolog-muzealac već na početku svog znanstvenog rada 1956. godine vrši samostalne terensko-istraživačke radove zaštitnog karaktera. Obavlja zaštitna arheološka istraživanja u Vrdolju (Konjic) i u Stranjanima (Zenica), u Jajcu 1959. godine također vrši arheološka zaštitna istraživanja kasnoantičkih zidanih grobnica. Slična istraživanja obavlja u istočnoj Bosni u Skelanima, Osatici i Gradini (Domavia).

Arheološke terenske radove zaštitnog karaktera većeg obima također je obavio i u Begovićima u Gornjoj Višnjici (Kiseljak), gdje su utvrđeni temelji starokršćanske crkve i grobnice na svod, u Katićima (Busovača), na Vini u Župči (Breza). Na Vini je konstatirao srednjovjekovnu nekropolu iz 10.-12. st. koja pripada ketlaškoj grupi. Tom prilikom konstatirano je nalazište nadgrobnog titula obitelji Baton (Spom. 77/1934), do tada nepoznato, nađeno u sekundarnom položaju.

Tokom zaštitnih iskopavanja na Gradini u Karauli (Kakanj) otkrio je ostatke antičke i kasnoantičke utvrde s kraja 3. st., a na lokalitetu Gromile u Karauli (Kakanj) veliku građevinu tipa kastron, analognu onoj u Mogorjelu (Čapljina).

Arheološka sondažna ispitivanja izvršio je na lokalitetu Kučića u Donjem Šepku (Zvornik), gdje je konstatirao sačuvane temelje građevine iz rimskog doba iz 3. st. (villa rustica).

Kao priznati naučnik, kustos za klasičnu i kasnoantičku (ranokršćansku) arheologiju, učestvuje i u većim arheološkim terensko-istraživačkim projektima.

Već od 1960. godine postaje članom složene arheološke ekipe Zavoda za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine u Novom Sadu, koji je te godine organizirao arheološka iskopavanja Sirmiuma (Sremska Mitrovica). Zapažen rezultat ovih arheoloških iskopavanja bilo je otkriće antičke industrije stakla u Sirmiumu.

U ekipi akademika Mate Suića učestvuje u arheološkim radovima u Mulinama (Ugljen).

Učesnik je u većim iskopavanjima u dolini Trebišnjice u Paniku, u Višićima i Ljusini (Bihać), što ih je vodila dr. Irma Čremošnik.

U Bugojnu, lokalitet Grudine, više godina je vodio samostalna sistematska arheološka iskopavanja, gdje je konstatirao starokršćansku baziliku (crkvu), čiji su temelji ležali na još starijoj građevini iz 2. st. – termama – sa ostacima hipokausta. Na istom lokalitetu konstatirao je i srednjovjekovnu crkvu paralelnu sa nekropolom stećaka. Rezultati ovih iskopavanja nisu objavljeni u cjelini, već parcijalno, najvećim dijelom to se odnosi na kasnoantičke objekte, bazilike, grobnice na svod.

Dr. Paškvalin je vršio veća istraživanja i u Putovićima (Zenica), na lokalitetu Ograja, zatim u istočnoj Hercegovini na Mirinama u Bihovu (Trebinje), iskopavanja na lokalitetu Kamenjača u Brezi, te na nekropoli u Jajcu.

Istraživanja na lokalitetu Kamenjača u Brezi su rađena u okviru Elaborata SIZ-a nauke BiH od 1975. do 1980. godine, ali rezultati nažalost nisu objavljeni.

Kao nosilac projekta "Osnovna obilježja kulturno-istorijskog razvoja na tlu istočne Hercegovine u praistorijskim i starijim istorijskim periodima" vršio je istraživanja na Crkvini u Vranjevu Selu (Neum).

MUZEOLŠKA DJELATNOST

Na muzeološkom planu sudjelovao je u izradi stalne postavke antičke izložbe "Bosna i Hercegovina u rimsko doba" 1959. i 1960. godine, a koju je samostalno preuredio 1977. godine.³ Kameni spomenici Zemaljskog muzeja BiH od 1963. godine postaju pristupačniji zahvaljujući profesoru Paškvalinu koji formira antički sistematski lapidar kamenih spomenika postavljenih po regijama.

U franjevačkom samostanu na Humcu 1977. godine postavio je antički dio izložbe iz 1959. godine i manju izložbu na Mogorjelu (Čapljina) 1984. godine. Postav izložbe na Mogorjelu nestao je tokom rata u BiH.⁴

Prilikom kulturne manifestacije "Sarajevska zima" 1984./1985. postavio je u Zemaljskom muzeju izložbu "Grčke vaze".

U povodu 100. obljetnice Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine priprema novi antički lapidar sa većom preglednošću u suradnji sa konzervatorskom radionicom i fotolaboratorijem Muzeja. U suradnji sa kustosom arheologom Ivanom Marijanović postavio je u povodu iste obljetnice veliku izložbu "Bosna i Hercegovina u rimsko doba". Za vrijeme rata izložba je bila pohranjena u depoima Arheološkog odjeljenja, da bi je poslije rata, 1999. godine, profesor dr. Veljko Paškvalin uz veliki trud ponovo postavio kao stalni suvremeni postav.

IZDAVAČKA DJELATNOST

Rezultate istraživanja, stručne i naučne, najvećim dijelom objavljuje u časopisu matične kuće, Glasniku Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, ali i u drugim časopisima: Arheološkom pregledu (Beograd); časopisu Zavičajnog muzeja Trebinje Tribunia; Starinaru – časopisu Arheološkog instituta SANU (Beograd); Arheološkom vestniku SAZU, Ljubljana. Također objavljuje u povremenim, posebnim i monografskim izdanjima, radovima sa simpozija i kongresa. Njegove priloge nalazimo i u publikaciji "Antički teatar na tlu Jugoslavije" u izdanju Matice srpske u Novom Sadu, monografiji Historijski spomenici dr. Pave Anđelića (tekst o nadgrobnim spomenicima i religijskim kultovima rimskog doba), zatim u publikacijama "Antička bronza u Jugoslaviji" (Narodni muzej u Beogradu), "Antički portreti u Jugoslaviji" (Beograd), u Enciclopedia Italiana dell'Arte⁵, The Princeton Encyclopedia of Classical Sites⁶,

³ Anonim: Paškvalin dr. Veljko. Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, I. (1993.), Sarajevo, 122.

⁴ Ante Škegro: nav. djelo, str. 126.

⁵ Autori nisu uspjeli doći do ove Enciklopedije, pa su članci navedeni iz rukopisa V. Paškvalina

⁶ Vidi nap. 5

Tabula Imperii Romani (TIR), Enciklopedija Jugoslavije Leksikografskog zavoda (Zagreb). Poslije rata objavljuje u časopisima Napredak – Hrvatski narodni kalendar, Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, Hrvatska misao, Stećak, Studia Vrhbosnensia, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums, Godišnjak ANUBIH (Sarajevo), Hercegovina (Mostar), Nova obzorja (Bugojno), Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split).

Za naučni doprinos u oblasti arheologije u Bosni i Hercegovini odlikovan je sa više povelja, kao i Ordenom rada sa srebrenim vijencem.

Bio je redoviti član Hrvatskog društva za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Tokom dugogodišnjeg rada obnašao je mnogobrojne odgovorne dužnosti u znanstvenim i stručnim asocijacijama.

Bio je član međuakademijskog odbora za Limes (rimski limes), Tabula Imperii Romani, suradnik na antičkim natpisima (CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum), Odbora Arheološke karte BiH.

Do 1990. godine bio je članom Odbora za organizaciju i pripreme XIII svjetskog kongresa za starokršćansku arheologiju.

Od 1990. godine bio je redoviti profesor na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi u Sarajevu, na predmetu Ranokršćanska arheologija.

Paralelno sa svojim znanstvenim i muzeološkim radom, održao je niz predavanja. Navest ćemo neka: "Tragovi religije autohtonog stanovništva Bosne i Hercegovine za neobilazno vrijeme Rimljana" na sastanku antičke sekcije ADJ održanog u Sarajevu 1962. godine, "Kulturni spomenici autohtonog ilirskog stanovništva na području Bosne i Hercegovine" na Narodnom univerzitetu u Sarajevu 1972. godine, "Religija Ilira u rimsko doba", Radio Sarajevo 1971. godine.

Odlaskom u zasluženu mirovinu 1992. godine, nakon trideset osam godina marljivog rada, dr. Veljko Paškvalin nije prekinuo veze sa svojom matičnom ustanovom. Za svoje suradnike bio je neiscrpan izvor novih saznanja i pouke, uvijek spreman da pomogne mlađim kolegama, "naš barba" bio je rado viđen u svom drugom domu. Zbog njegova porijekla, susretljivosti, dobrote, kulture ophođenja i po urođenoj otmjenosti, pravi gospodar.⁷

Rad na istraživanju rimske i ranokršćanske baštine koji su otpočeli pioniri Zemaljskog muzeja, Karl Patsch i Ćiro Truhelka, uspješno je nastavljen zahvaljujući doprinosu i velikim rezultatima koje je profesor Paškvalin postigao u minulom vremenu.

Nesumnjivo je da je profesor dr. Veljko Paškvalin pripadao plejadi velikih imena u arheološkoj nauci Bosne i Hercegovine, kao što su dr. Jozo Petrović, Dimitrije Sergejevski, dr. Ivo Bojanovski, dr. Irma Čremošnik, dr. Đuro Basler, koji su svoje životno djelo ugradili u temelje Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Premинуo je u Sarajevu 1. augusta 2008. godine, a pokopan je 6. augusta na groblju Gospe od Gradine u rodnoj Betini na otoku Murter.

⁷ Branka Balvanović – Nita Tulić: Dr. Veljko Paškvalin, arheolog. Zaljubljenik antike, Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, 11/7-8 (1998.), 89.

*MONOGRAFIJE**2003.*

1. Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone. Arheološka istraživanja kasnoantičkog kršćanstva u Bosni i Hercegovini. Biblioteka radovi/ Vrhbosanska katolička teologija: knj. 6, Sarajevo, Vrhbosanska katolička teologija.

*ZNANSTVENI I STRUČNI RADOVI U ČASOPISIMA I ZBORNICIMA**1957.*

2. Nalaz sa gradine Hrváčani kod Banjaluke (Arheološko-topografska bilješka). GZM n.s. A, XII, 259.-262.+ tbl. I. Résumé.

1958.

3. Tri rimska natpisa sa područja Bosne i Hercegovine. GZM n.s. A, XIII, 153.-157. Résumé.

1959.

4. Dva nalaza kasnoantičkih grobova na svod i kratak osvrt na dosadašnje nalaze tih grobnih kamera na teritoriji Bosne i Hercegovine. GZM n.s. A, XIV, 149.-162. + tbl. I. Zusammenfassung.
5. Antička istraživanja u selu Čipuljiću kog Bugojna. AP 1, 98.-99.

1961.

6. Bronzana votivna ruka iz Sasa (Srebrenica). GZM n.s. A, XV-XVI (1960.-1961.), 203.-209. Résumé.
7. Rimski nadgrobni spomenik iz Borasa, Ljubuški. GZM n.s. A, XV-XVI (1960.-1961.), 325.-327.
8. Čipuljići, Bugojno – Kasnoantičke građevine. AP 3, 89.-92.

1962.

9. Antičko bronzano posuđe i nakit iz Ustikoline. GZM n.s. A, XVII, 141.-151 + tbl. I. Résumé.

1963.

10. Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine. GZM n.s. A, XVIII, 127.-153. Résumé.

1964.

11. Reljef Silvana i nimfi. GZM n.s. A, XIX, 151.-155. Résumé.
12. Arheološki nalazi iz Karlova Hana kod Duvna. GZM n.s. A, XIX, 213.-216. (sa A. Zelenika).

1966.

13. Grudine, Čipuljići, Bugojno – starokršćanske bazilike. AP 8, 146.-148.
-

1968.

14. Dvorišta Ograj u Putovićima kod Zenice – Rimske građevine. AP 10, 153.-156.
15. Grudine, Čipuljići kod Bugojna – nastavak istraživanja starokršćanske bazilike. AP 10, 159.-162.

1969.

16. Rimski žrtvenici iz Starog Majdana. GZM n.s. A, XXIV, 165.-168. + tbl. I.

1970.

17. Dolihen i panonsko božanstvo Sedat na području Japre u antičko doba. GZM n.s. A, XXV, 19.-28.
18. Kasnoantički grobovi iz Jajca. GZM n.s. A, XXV, 29.-36. + tbl. I-II.
19. Prilog datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine. Adriatica Praehistorica et Antiqua, Zbornik radova posvećen Grgi Novaku, 667.-687. + karta 1. Résumé.
20. Grudine, Bugojno – starokršćanska bazilika. AP 12, 131-132.

1972.

21. Autels de sacrifices romains de Stari Majdan. WMBH A, II, 215.-219.

1974.

22. Antički torkular u Bihovu kod Trebinja. GZM n.s. A, XXIX, 289.-293. Riassunto.
23. Interpretacija likovnih predstava na stijeni kod Dračeva (Čapljina). Starinar XXIII (1972.), 53.-61. + tbl. I-II. Résumé.

1975.

24. Dolichen et le dieu panonien Sedat sur le territoire de la Japra à l'époque antique. WMBH A, V, 57.-67.
25. Tombeaux antiques tardifs de Jajce. WMBH A, 69.-80.
26. "Kamenjača", Ul. 6. april, Breza kod Sarajeva – mlađe željezno doba i rimska dezi-tijatska nekropola. AP 17, 57.-62.
27. Mirine – Bihovo – Trebinje villa rustica. AP 17, 80. – 83.

1976.

28. Antičko staklo s područja Bosne i Hercegovine. AV XXV (1974.), 109.-138. Summary.
29. Poklopac rimske kamene urne iz Trebimlje u Hercegovini. Tribunia 2, 45.-50. Zusammenfassung.

1977.

30. O staklu iz rimskog doba u istočnoj Hercegovini. Tribunia 3, 99.-122. Zusammenfassung.

1979.

31. Antički nimfej u Putovićima kod Zenice. Prilog upoznavanju duhovne kulture autohtonog stanovništva. GZM n.s. A, XXXIV, 55.-84. Résumé.
-

1981.

32. Arheološki nalazi s teatarskom tematikom s područja S.R. Bosne i Hercegovine. Saopštenja sa naučnog skupa, 245.-249. + Sl. 1, 2. Summary.

1982.

33. Kučište Donji Šepak, Zvornik – rimska villa rustica. AP 23, 87.-88.

1983.

34. Nekoliko epigrafskih spomenika rimskog doba iz Bosne i Hercegovine. GZM n.s. A, 38, 95.-108. Résumé.
35. Kasnoantički objekti iz Osatice, Karahodža i Višnjice. GZM n.s. A, 38, 109.-122. + tbl. I-III. Résumé.
36. Sepulkralni spomenici rimskog doba iz jugozapadne Bosne s atributima kulta Kibebe i Dionisa. Zbornik I (1982-1983), Arheološka problematika zapadne Bosne, 167.-177. + tbl. I-IV. Zusammenfassung.

1985.

37. Stele arhitektonske kompozicije u formi edikule iz Muzeja na Humcu kod Ljubuškog. U: 100 godina Muzeja na Humcu (1884-1984). Zbornik radova, 119.-131. Zusammenfassung.

1986.

38. Dva reljefa s prikazom boga Libera iz jugozapadne Bosne. GZM n.s. A, 40/41 (1985./1986.), 61.-70. Résumé.
39. Reljef Silvana iz Volara kod Šipova. GZM n.s. A, 40/41 (1985./1986.), 71.-77. Résumé.
40. O utvrđenjima u Bosni i Hercegovini u rimsko doba. U: Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije. Referati XII kongresa arheologa Jugoslavije, Novi Sad, 1984., (Materijali 22), 153.-162. Zusammenfassung.
41. Gradina, Karaula, Kakanj, kasnoantičko utvrđenje. AP 25, 50.-51.
42. Gromile, Karaula, Kakanj, kasnoantička građevina tipa kastron. AP 25, 52.-53.

1988.

43. Karlo Patsch (1865-1945). Spomenica, 52.-56.
44. Naučna djelatnost u oblasti antičke arheologije. Spomenica, 96.-119.

1990.

45. Arheološko nalazište Ograja u Putovičima kod Zenice. GZM n.s. A, 45, 35.-92. Zusammenfassung.
46. Prozorska tranzena sa starokršćanske crkve na Grudinama u Bugojnu. Napredak – hrvatski narodni kalendar 39, 194.-200.
47. Starokršćanska bazilika na Grudinama u Bugojnu. Nova obzorja 8, 43.-51.

1991.

48. Ulomak pluteja iz starokršćanske bazilike u Bugojnu. U: Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu. Posebna izdanja ANUBiH XCV, ODN 27, 209.-219. Zusammenfassung.
-

49. Grobna ara iz Dretelja kod Čapljine. Napredak – hrvatski narodni kalendar 1992, 314.-319. Zusammenfassung.

1993.

50. O romanizaciji Ilira na osnovi sačuvane onomastike na sepulkralnim spomenicima rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine. Radovi I, 43.-55.

1994.

51. Kasnoantički sepulkralni spomenici predkršćanskog i kršćanskog doba s područja sjeverozapadne Bosne. Napredak – hrvatski narodni godišnjak XLIII, 307.-331.
52. Kulturni atributi antičkih božanstava na sepulkralnim spomenicima rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine kao eshatološko pitanje vjere pokojnika u zagrobni život. Radovi II, 35.-55.
53. Osvrt na duhovnu tradiciju Ilira i o njihovom autohtonom spomeniku. VAHD 86 (1993.), 101.-111. Zusammenfassung.

1995.

54. Pojava kršćanstva u srednjoj Bosni i njegova hijerarhija u svjetlu novijih arheoloških iskopavanja. U: "Crtajte granice ne precrtajte ljude" – Zbornik radova u povodu imenovanja vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića kardinalom, Sarajevo-Bol, Studia Vrhbosnensia 7, 755.-781. Zusammenfassung.
55. Civitas splendida. Stećak, II, 19/20, 24.
56. Počeci starokršćanske arheologije u svijetu i kod nas. Stećak, II, 21, 24.
57. Ranokršćanska arheologija i njezini počeci u Bosni i Hercegovini. Stećak, II, 22, 29.-30.

1996.

58. Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba. GZM n.s. A, 47 (1992.-1995.), 93.-116. Summary.
59. Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine. GZM n.s. A, 47 (1992.-1995.), 117.-145. Summary.
60. Mostarski krajevi u rimsko doba I. Hrvatska misao, 1, 87.-95.
61. Starokršćanska arheologija Bosne i Hercegovine. Stećak, III, 25, 32.-33.
62. Na tragu nestalih civilizacija (Dr. Karlo Patch /1865.-1945./, začetnik antičke bosanskohercegovačke arheologije). Stećak, III, 34, 18.-19.

1997.

63. Mostarski krajevi u rimsko doba, II. Hrvatska misao, 2, 143.-155.

1998.

64. Klesarstvo u krajevima Bosne i Hercegovine u rimsko doba. Hrvatska misao, 6, 113.-121.
65. Tituli i njihova tipologija. Radovi VI, 23.-59.
66. Ostaci starokršćanske bazilike na Crkvini (Grudine) u Bugojnu s osvrtom na MVN(icipium) BIST(ue) ili BISTVES, sjedište bistuenske biskupije i biskupa Andrije.

VAHD Supl.vol. 87.-89., Radovi XIII. Međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju III, 549.-619.

1999.

67. Sarajevo i njegovo područje, s osvrtom na kulturno-povijesno radoblje ranog i kasnog doba Rimskog carstva. Hrvatska misao III, 11-12, 13.-47.
68. Područje Mostara u antičkom i kasnoantičkom dobu do dolaska Hrvata. Hercegovina, 4-5 (12-13), (1998./1999.), 47.-83.

2000.

69. Contribution to the study of the Illyrian-Pannonian tribe of Daesitiates and its territory in the region of Central Bosnia in Pre-Roman and Roman times. WMBH A, VII, 63.-81.
70. Cultural and historical survey of the sepulchral monuments from the Roman times in the territory of Bosnia and Herzegovina. WMBH A, VII, 83.-105.
71. Grad Jajce i njegovo bliže područje u razdoblju ranog kršćanstva. Hrvatska misao, IV, 15-16, 111.-123.
72. Epigrafske formule ili abrevijacije pomoću kojih datiramo sepulkralne rimske spomenike. Radovi, VII / VIII (1999./2000.), 9.-32.
73. Skulptorske i klesarske radionice u antičkim krajevima u zaleđu Salone i Narone. Godišnjak ANUBiH, XXXI, CBI 29, 177.-190.
74. Ilirsko-panonsko pleme Desitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja. Godišnjak ANUBiH, XXXI, CBI 29, 191.-241. Riassunto.

2001.

75. Otvaranje obnovljene stalne arheološke postavke "Bosna i Hercegovina u antičko doba" s osvrtom na njezine stvaraocce. GZM n.s. A, 48/49 (1996-2000.), 430.-447.
76. Ulomak antičkog reljefa iz Ilijaša kod Sarajeva. Hrvatska misao V, 19-20, 32.-41.
77. Kulturna problematika na sepulkralnim spomenicima rimskog doba u istočnoj Bosni. Hrvatski narodni godišnjak I, 2000., 102.-112. Résumé.
78. Izvješće o stručnom pregledu ili ekspertizi nalaza starije arhitekture i ljudskih kostiju u gradu Jajcu. Hercegovina, 6-7(14-15), 2000.-2001., 85.-95.

2002.

79. Inhumirani grob žene na Kamenjači u Brezi nekropoli predrimskih Dezidijata. U: Zbornik deset godina od smrti akademika Alojza Benca, Godišnjak ANUBiH, XXXII, CBI 30, 329.-348. Summary.
80. Helenistički sloj nekropole ilirsko-panonskog plemena Dezidijata na Kamenjači u Brezi kod Sarajeva. U: Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, Split, 2002. 521.-538. Summary.

2003.

81. Arheološki nalazi iz Mogorjela kod Čapljine. Izdanja HAD-a, 22, 253.-266. Summary.
-

2004.

82. Arheološka istraživanja u Karauli kod Kaknja. Godišnjak ANUBiH, XXXIII, CBI 31, 227.-252. Zusammenfassung.

2005.

83. Kulturno-povijesni utjecaji u kulturnoj umjetnosti Dezidijata u rimsko doba. Godišnjak ANUBiH, XXXIV, CBI 32, 199.-237. Summary.
84. Zaštitna iskopavanja na antičkom lokalitetu "Gromile" u Karauli kod Kaknja. GZM n.s. A, 46 (1991-2005.), 131.-154. Zusammenfassung.

2006.

85. Rimski natpis iz Krivoglavaca kod Vogošće. Godišnjak ANUBiH, XXXV, CBI 33, 161.-177. Summary. (sa M. Forić).
86. Dr. Ivo Bojanovski, arheolog i konzervator (1915.-1993.). U: Radovi znanstvenog skupa (održanog 26. maja 2006. u Sarajevu) u čast dr. Ivi Bojanovskom, arheologu i konzervatoru u prigodi 90. obljetnice rođenja. Hrvatska misao, X (travanj-rujan) 39-40/28, N.S., 105.-108.

2007.

87. Brončani ulomak antičkog portreta ili statue s Gromila iz Šipova na Plivi. Godišnjak ANUBiH, XXXVI, CBI 34, 181.-190. Summary.

*RAZNO**1986.*

88. In memoriam Ante Kućan 1908-1985. GZM n.s. A, 40/41 (1985./1986.), 13.-14.

1988.

89. In memoriam Gojko Kraljević 1927-1986. GZM n.s. A, 42/43 (1987/1988.), 1.-3.

1990.

90. In memoriam dr. Irma Čremošnik 1916-1990. GZM n.s. A, 45, 11.-13.

1994.

91. In memoriam dr. Ivo Bojanovski (1915.-1993.). Ugledni znanstvenik. Stećak, I, 6, 31.
92. Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini /prikaz/. Stećak, I, 4, 30.-31.

1998.

93. Emilio Marin: Salona, Narona / razgovori. Nakladnici: Matica hrvatska Sarajevo i Matica hrvatska Sinj, Sarajevo-Sinj, 1998., 171.-174.

1999.

94. Život i djelo dr. Ive Bojanovskog, arheologa i konzervatora (1915.-1993.). Hrvatska misao III, 10, 131.-138.

2001.

95. In memoriam dr. Ivo Bojanovski (1915.-1993.). Godišnjak ANUBiH, XXXIII, CBI 31, 227.-252. Zusammenfassung.
96. In memoriam dr. Ivo Bojanovski (1915.-1993.). GZM n.s. A, 48/49 (1996.-2000.), 18.-29.

2004.

97. In memoriam. Mate Suić (3.11.1915-18.10.2002). Godišnjak ANUBiH, XXXIII, CBI 31, 291.-292.
98. Duje Rendić-Miočević (uz desetogodišnjicu smrti). Godišnjak ANUBiH, XXXIII, CBI 31, 293.-295.

*ENCIKLOPEDIJE, LEKSIKONI, MONOGRAFIJE***1967.**

99. Bihać, Museo. EA.
100. Mostar, Museo. EA.
101. Sarajevo, Museo. EA.
102. Travnik, Museo. EA.
103. Tuzla, Museo. EA.

1969.

104. Apolon. ABJ, 87.
105. Dijana. ABJ, 92.
106. Votivna ruka. ABJ, 102.
107. Žena. ABJ, 106.
108. Skopje, EA, 813.

1976.

109. Agruvium (Bigovo?) Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 12.
110. Anderba (Štedim) Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 15.
111. Aquae S() (Ilidža) Dalm. (Youg., BH). TIR, 17.
112. Asamo (Trebinje ?) Dalm. (Youg., BH). TIR, 18.
113. Bar Dalm. (Youg., MN). TIR, 21.
114. Bijela Dalm. (Youg., MN, Herceg Novi). TIR, 26.
115. Bijelo Polje Dalm. (Youg., MN). TIR, 26.
116. Bojišta Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 28.
117. Boljanići Dalm. (Youg., MN, Plevlje). TIR, 28.
118. Borci Dalm. (Youg., BH, Konjic). TIR, 28.
119. Borilovići Dalm. (Youg., BH, Trebinje). TIR, 28.
120. Bratač Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 29.
121. Brđani (Brčani) Dalm. (Youg., BH, Konjic). TIR, 30.
122. Budimlje Dalm. (Youg., MN, Ivangrad). TIR, 31.
123. Cetinje Dalm. (Youg., MN, Cetinje). TIR, 36.
124. Crnica Dalm. (Youg., BH, Gacko). TIR, 37.
-

125. Cvilin Dalm. (Youg., BH, Foča). TIR, 38.
 126. Dobričevo Dalm. (Youg., BH, Bileća). TIR, 43.
 127. Dobrota Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 44.
 128. Docleatae g. Dalm. (Youg., MN). TIR, 44.
 129. Drpe Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 48.
 130. Duhri Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 49.
 131. Fatnica Dalm. (Youg., BH, Bileća). TIR, 54.
 132. Gacko Dalm. (Youg., BH, Gacko). TIR, 55.
 133. Glavatičevo Dalm. (Youg., BH, Konjic). TIR, 56.
 134. Gornja Vogošća Dalm. (Youg., BH, Sarajevo). TIR, 58.
 135. Gotovuša (Podrogatica) Dalm. (Youg., MN, Plevlja). TIR, 58.
 136. Grabovica Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 58.
 137. Gradac Dalm. (Youg., BH, Hadžići). TIR, 58.
 138. Gromiljak Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 61.
 139. Han Ploča Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 61.
 140. Hatelji Dalm. (Youg., BH, Stolac). TIR, 61.-62.
 141. Herceg-Novii Dalm. (Youg., MN, Herceg Novi). TIR, 62.
 142. Homolje Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 63.
 143. Hrasnica Dalm. (Youg., BH, Ilidža). TIR, 63.
 144. Ilijaš Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 64.
 145. Kamenari Dalm. (Youg., MN, Hercegnovi). TIR, 67.
 146. K(astellum) Salthua (Riječani ['Suntulija']) Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 68.
 147. Kiseljak Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 70.
 148. Kletište Dalm. (Youg., BH, Stolac). TIR, 71.
 149. Kljakovica Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 71.
 150. Korita Dalm. (Youg., BH, Bileća). TIR, 73.
 151. Kosijerovo (S. Miruše) Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 73.
 152. Kotor Dalm. (Youg., MN). TIR, 74.
 153. Kreševo Dalm. (Youg., BH, Kreševo). TIR, 75.
 154. Kruševljani Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 76.
 155. Kuliješ Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 76.
 156. Kumbor Dalm. (Youg., MN, Herceg Novi). TIR, 76.
 157. Kunovo Dalm. (Youg., BH, Foča). TIR, 76.
 158. Kuside Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 77.
 159. Lastva Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 77.
 160. Leusinium (Panik) Dalm. (Youg., BH, Bileća). TIR, 79.
 161. Ljubinići Dalm. (Youg., BH, Stolac). TIR, 80.
 162. Ljubinje Dalm. (Youg., BH, Ljubinje). TIR, 80.
 163. Ljubomir Dalm. (Youg., BH, Trebinje). TIR, 80.
 164. Luštica Dalm. (Youg., MN, Herceg Novi). TIR, 81.
 165. Lužac Dalm. (Youg., MN, Ivangrad). TIR, 81.
 166. Maočići Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 84.
 167. Meteon (Medun) Dalm. (Youg., MN, Titograd). TIR, 85.
 168. Miruše Dalm. (Youg., BH, Bileća). TIR, 86.
 169. Miljevina Dalm. (Youg., BH, Goražde). TIR, 86.
 170. Momišići Dalm. (Youg., MN, Titograd). TIR, 88.
-

171. Municipium S() (Komino) Dalm. (Youg., MN, Plevlje). TIR, 89.
 172. Nikšić Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 91.
 173. Ocrkavlje Dalm. (Youg., BH, Foča). TIR, 93.
 174. Olcinium (Ulcinj) Dalm. (Youg., MN, Ulcinj). TIR, 93.
 175. Orahovica Dalm. (Youg., BH, Bileća). TIR, 94.
 176. Osijek Dalm. (Youg., BH, Ilidža). TIR, 96.
 177. Otilovići Dalm. (Youg., MN, Plevlja). TIR, 96.
 178. Ozrimići Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 96.
 179. Pardua (Gradac?) Dalm. (Youg., BH, Trebinje). TIR, 98.
 180. Pazarići Dalm. (Youg., BH, Hadžići). TIR, 98.
 181. Pelinovo Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 100.
 182. Petrovac na Moru Dalm. (Youg., MN, Budva). TIR, 101.
 183. Podbožur Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 102.
 184. Podlugovi Dalm. (Youg., BH, Ilijaš). TIR, 102.
 185. Podpeće Dalm. (Youg., BH, Rogatica). TIR, 103.
 186. Potpeće Dalm. (Youg., MN, Plevlje). TIR, 103.
 187. Prčanj Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 103.
 188. Predolje Dalm. (Youg., BH, Stolac). TIR, 103.
 189. Pustoljani Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 105.
 190. Radosavac Dalm. (Youg., MN, Plevlje). TIR, 105.
 191. Risinium (Risan) Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 109.
 192. Rudine Dalm. (Youg., BH, Rogatica). TIR, 110.
 193. Salluntum (Danilovgrad) Dalm. (Youg., MN, Danilovgrad), TIR, 111.
 194. Sarajevo Dalm. (Youg., BH, Sarajevo). TIR, 111.
 195. Semizovac Dalm. (Youg., BH, Vogošća). TIR, 113.
 196. Sinvs Rhizonicvs (Boka Kotorska, Kotorski zaliv) Dalm. (Youg., MN). TIR, 114.
 197. Škaljari Dalm. (Youg., MN, Kotor). TIR, 115.
 198. Slatina Dalm. (Youg., MN, Ivangrad). TIR, 116.
 199. Stup Dalm. (Youg., BH, Ilidža). TIR, 122.
 200. Sutomore Dalm. (Youg., MN, Bar). TIR, 122.
 201. Sutorina Dalm. (Youg., MN, Herceg Novi). TIR, 122.-123.
 202. Švrakino Selo Dalm. (Youg., BH, Novo Sarajevo). TIR, 123.
 203. Tivat Dalm. (Youg., MN, Tivat). TIR, 125.-126.
 204. Toplice Dalm. (Youg., BH, Kreševo). TIR, 126.
 205. Trbušće Dalm. (Youg., BH, Foča). TIR, 126.
 206. Trnovo Dalm. (Youg., BH, Trnovo). TIR, 128.
 207. Trubela (Trubjela) Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 128.
 208. Tupan (Mataruško polje) Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 128.
 209. Tuzi Dalm. (Youg., MN, Titograd). TIR, 129.
 210. Umčani Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 129.
 211. Umoljani Dalm. (Youg., BH, Konjic). TIR, 129.
 212. Ustikolina Dalm. (Youg., BH, Foča). TIR, 129.
 213. Varis (Povija) Dalm. (Youg., MN, Nikšić). TIR, 130.
 214. Višegrad Dalm. (Youg., BH, Višegrad). TIR, 132.
 215. Višnjica Dalm. (Youg., BH, Kiseljak). TIR, 132.
 216. Vojkovići Dalm. (Youg., BH, Ilidža). TIR, 133.
-

- 217. Vranc Dalm. (Youg., BH, Kreševo). TIR, 134.
- 218. Vratnica Dalm. (Youg., BH, Visoko). TIR, 134.
- 219. Vrbica Dalm. (Youg., BH, Foča). TIR, 134.
- 220. Vrdolje Dalm. (Youg., BH, Konjic). TIR, 134.-135.
- 221. Vuksan Lekić Dalm. (Youg., MN, Titograd). TIR, 135.
- 222. Zaton Dalm. (Youg., MN, Bijelo Polje). TIR, 135.
- 223. Žegulj (Žegulja) Dalm. (Youg., BH, Stolac). TIR, 135.
- 224. Zelenika Dalm. (Youg., MN, Herceg Novi). TIR, 136.
- 225. Zovi Do Dalm. (Youg., BH, Nevesinje). TIR, 137.

1983.

- 226. Ranoantičko doba. EJ:BiH, 77.-78.

1988.

- 227. Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Arheološko-istorijski osvrt, 36.-40.
 - 228. Ampelus. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 53.
 - 229. Apolon, ALBiH 1, Opšti leksikografski dio 53.
 - 230. Arhitektura. G) Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 57.-58.
 - 231. Armat (Armatus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 59.
 - 232. Atis. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 59.
 - 233. Avgust i Roma (Augustus et Roma). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 60.
 - 234. Bajo, Ivona. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 60.
 - 235. Bind(o) – Neptun(Bindus – Neptunus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 62.-63.
 - 236. Bojanovski, Ivo. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 63.
 - 237. Bulić, don Frane. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 64.
 - 238. Burgus. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 64.
 - 239. Cambi, Nenad. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 66.
 - 240. Cipus (Cippus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 66.
 - 241. Čremošnik, Irma. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 66.-68.
 - 242. Dijana (Diana, Artemis). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 70.
 - 243. Dioskuri (Dioscures, Dioskuroi). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 70.
 - 244. Dolihen (Dolichenus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 70.
 - 245. Epigrafijska. B) Doba rimske vladavine. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 73.-74.
 - 246. Eskulap (Aesculapius, Asklepios). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 74.
 - 247. Evans, Arthur John. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 74.
 - 248. Fortuna. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 75.
 - 249. Gabričević, Branimir. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 75.
 - 250. Gabričević, Martin. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 76.
 - 251. Geni (Genius). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 76.
 - 252. Grobovi. F) Doba Rimskog Carstva (Principat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 86.-87.
 - 253. Grobovi. G) Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 87.-88.
 - 254. Herkul (Hercules, Heracles). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 89.
 - 255. Hronologija. G) Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 91.
 - 256. Iunona ili Juno. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 95.
-

257. Izida (Isis). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 95.
 258. Jupiter (grčki Zeus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 96.
 259. Kraljević, Gojko. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 100.
 260. Liber (Dionis). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 102.-103.
 261. Liber i Libera. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 103.
 262. Lov. E) Doba rimske vladavine. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 104.
 263. Lozić, Stipe. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 104.
 264. Magna mater (Cybella). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 104.
 265. Marijan, Boško. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 105.
 266. Marijanović, Ivana. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 105.
 267. Mars. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 105.
 268. Merkur. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 105.
 269. Minerva. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 108.-109.
 270. Mitras (Mithras). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 109.
 271. Nakit. H) Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 112.
 272. Naselja. H) Kasno antičko doba (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 119.
 273. Nemeza (Nemesis). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 121.
 274. Nimfe (Nimphes). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 122.
 275. Nošnja. H) Kasno antičko doba (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 123.-124.
 276. Oruđe. G) Doba rimske vladavine. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 129.-130.
 277. Oružje. F) Doba rimske vladavine. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 132.
 278. Ostave. E) Doba rimske vladavine (Principat-Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 135.
 279. Patsch, Carl. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 136.-137.
 280. Petrović, Jozo. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 137.
 281. Pismenost. B) Doba rimske vladavine (Principat-Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 137.
 282. Poljoprivreda. E) Doba rimskog carstva (Principat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 140.-141.
 283. Poljoprivreda. F) Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 141.
 284. Pomona. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 141.
 285. Prijap (Priapus, Priapos), ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 143.
 286. Religija. F) Doba rimskog carstva (Principat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 146.-147.
 287. Religija. G) Doba kasne antike (Dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 147.-148.
 288. Sabadije (Sabazius, Sabázios). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 151.
 289. Sedat (Sedatus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 161.
 290. Serapis (Sérapis). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 161.
 291. Sergejevski, Dimitrije. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 161.-162.
 292. Silvan (Silvanus). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 162.
 293. Sivrić, Marjan. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 162.
 294. Stela. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 167.
 295. Terminus. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 168.
 296. Terra Hillyrica. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 168.
 297. Terra Mater. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 168.
 298. Trački konjanik. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 168.
-

299. Tračkomitrički kult. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 168.
 300. Trgovina. G) Doba rimske vladavine. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 170.-171.
 301. Umjetnost. G) Doba rimskog carstva (principat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 178.-179.
 302. Umjetnost. H) Doba kasne antike (dominat). ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 179.-180.
 303. Urbs Roma. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 182.
 304. Zanatstvo. E) Doba rimske vladavine. ALBiH 1, Opšti leksikografski dio, 188.
 305. Vrankamen 2, Bosanska Krupa. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 6.
 306. Brdo, Ljubija, Prijedor. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 34.
 307. Crkvina, Agići Gornji, Bosanski Novi. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 34.
 308. Prijedor, Prijedor. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 38.
 309. Bosanska Gradiška, Bosanska Gradiška. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 47.
 310. Džamijetina, Trn, Laktaši. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 49.
 311. Gradina, Hrvacani, Prnjavor. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 50.
 312. Mahovljani, Mahovljani, Laktaši. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 52.
 313. Njive, Gornji Podgraci, Bosanska Gradiška. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 53.
 314. Amajlije 1, Amajlije, Bijeljina. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 88.
 315. Bandera, Kučić Kula, Zvornik. 2, Arheološka nalazišta, 88.
 316. Gradac, Branjevo, Zvornik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 90.-91.
 317. Kućište, Donji Lepak, Zvornik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 93.
 318. Ograda, Divić, Zvornik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 95.
 319. Zamlaz, Zvornik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 98.
 320. Gromile (Crkvište), Novi Šeher, Maglaj. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 118.-119.
 321. Gromile, Gornji Vilusi – Zeljkovići, Banjaluka. ALBiH 2, 130.
 322. Bare-Trijebovo, Mrkonjić-Grad. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 142.
 323. Bjelajce, Bjelajce – Donje Polje, Mrkonjić-Grad. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 142.
 324. Brijeg, Staro Selo, Mrkonjić-Grad. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 142.
 325. Crkvina, Kljevci, Sanski Most. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 143.
 326. Crkvina (Gromile), Majdan, Mrkonjić-Grad. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 143.
 327. Crkvina (Šišulje), Volaši-Pejići, Ključ. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 143.
 328. Čaplje, Čaplje, Sanski Most. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 143.
 329. Dvorišta, Gornja Sanica, Ključ. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 144.
 330. Glavica – Mahinja, Vrhpolje, Sanski Most. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 144.
 331. Grad, Gornji Vrbljani, Ključ. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 144.
 332. Grad, Kijevo, Sanski Most. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 145.
 333. Gradina, Barači – Carevac, Mrkonjić-Grad. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 145.
 334. Gradina, Gornji Budelj, Ključ. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 145.
 335. Sredice, Sredice, Ključ. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 150.
 336. Bukovača 1, Bukovača, Bosanski Petrovac. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 159.
 337. Bukovača 2, Bukovača, Bosanski Petrovac. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 159.
 338. Crkvina, Bastasi-Cvijani, Bosansko Grahovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 159.
 339. Crkvina, Krnjeuša, Bosanski Petrovac. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 159. (sa N. Miletić).
 340. Donje Vrtoče 2, Donje Vrtoče – Pećanska Draga, Titov Drvar. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 160.
-

341. Smoljana 3, Smoljana, Bosanski Petrovac. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 165.
 342. Velika Župa, Prekaja, Titov Drvar. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 166.
 343. Crkvina, Divičani, Jajce. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 174.
 344. Crkvina, Donji Mujdžići, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 174.-175.
 345. Crkvina, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 175.
 346. Dobrljevo, Krčevine – Ivići, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 176.
 347. Donji Mujdžići 1, Donji Mujdžići, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 176.
 348. Gračanica, Gračanica, Bugojno. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 177.
 349. Gradina, Vileši, Bugojno. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 178.
 350. Grudine (Crkvina), Bugojno-Čipuljić. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 178.-179. (sa N. Miletić).
 351. Igralište, Bešnjevo, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 179.
 352. Jajce, Jajce. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 179.-180. (sa B. Marijanović i P. Anđelić).
 353. Lučica, Čifluk, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 181.
 354. Mala Crljenica, Vileši, Bugojno. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 181.
 355. Međe, Babići – Štenkovac Selo, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 182.
 356. Peratovci, Peratovci, Jajce. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 183.
 357. Podić, Čifluk, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 183.-184.
 358. Selište, Čifluk, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 185.
 359. Spasovina, Jusići – Bijelići, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 185.
 360. Šarampovo, Gornji Vakuf. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 186.
 361. Šipovo 1, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 186.
 362. Šipovo 2, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 186.
 363. Velika Vrata, Kupres. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 187.
 364. Vinac 2, Vinac, Jajce. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 187.
 365. Volari 2, Volari, Šipovo. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 187.
 366. Bilimišće, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 195.
 367. Brca, Fazlići, Travnik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 196.
 368. Crkvina (Grčko groblje, Orašje, Trepavice), Drivuša, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 196. (sa N. Miletić).
 369. Crkvine, Gornje Turbe, Travnik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 196. (sa B. Marijanović i N. Miletić).
 370. Cvrkavlje (Cvrkavlje), Putovići, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 197.
 371. Dvorišta, Putovići, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 197.
 372. Krčevine, Stranjani, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 201.
 373. Križ (Križevi), Podbriježje, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 201. (sa N. Miletić).
 374. Obraja, Putovići, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 203.
 375. Poderkavlje, Mali Mošun, Vitez. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 203.-204. (sa I. Čremošnik).
 376. Podmočilo (Mlinčići), Tišina, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 204.
 377. Selo, Putovići, Zenica. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 204.
 378. Stara Bila 2, Stara Bila, Vitez. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 204.
 379. Varošluk, Turbe, Travnik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 205.
 380. Zukići, Zukići, Travnik. ALBiH 2, Arheološka nalazišta, 206.
 381. Bijele Vode, Gornja Višnjica, Kiseljak. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 14.
 382. Gradina, Dabravine, Vareš. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 19.
-

383. Gradina (Gradac), Karaula, Kakanj. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 20.
 384. Gromile, Karaula, Kakanj. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 20.
 385. Gromiljak, Gromiljak, Kiseljak. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 20.
 386. Kamenjača, Breza. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 21.
 387. Pod Gracem, Gornja Višnjica-Begovići, Kiseljak. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 25.
 388. Vina, Župča, Breza. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 27.
 389. Višnjica polje, Donja Višnjica, Kiseljak. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 28.
 390. Centar 1, Sarajevo-Centar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 40.
 391. Ilidža, Ilidža. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 47.-48. (sa N. Miletić i S. Mutapčić).
 392. Ilijaš, Ilijaš. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 48.
 393. Sarajevo, Sarajevo. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 55.
 394. Stari grad 1, Sarajevo – Stari grad. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 56.
 395. Zmijske stijene, Ilidža. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 58.
 396. Bjelovac 1, Bjelovac, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 67.
 397. Crkvice, Staroglavice, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 68.
 398. Crkvina, Poderkvina, Vlasenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 68.
 399. Čadorište, Gradina – Sase, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 69.
 400. Domavia, Gradina – Sase, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 69.
 401. Gradovi, Voljevica, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 71.
 402. Kamenjak, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 72.
 403. Karaula (Rudine), Koštanovci, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 72.
 404. Karaule, Sikirići, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 72.
 405. Knežija, Gradina – Sase, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 73.
 406. Potputnjača, Fakovići, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 78.
 407. Sikirić 2, Sikirić, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 79.
 408. Skelani, Skelani, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 79.
 409. Srebrena luka, Liješće, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 79.
 410. Tegare, Tegare, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 80.
 411. Ugašice, Tegare, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 81.
 412. Vaganj, Liješće, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 81.
 413. Veliki Plato, Gradina – Sase, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 81.
 414. Vranovina, Nova Kasaba, Vlasenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 81.
 415. Zukića strana, Zagaj, Srebrenica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 82.
 416. Žanjevača bašta, Voljevica, Bratunac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 82.
 417. Crkvina, Plješivica, Rogatica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 93.
 418. Crkvina – Grebnice, Klačnik, Višegrad. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 93. (sa N. Miletić).
 419. Rogatica, Rogatica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 105.
 420. Bukovica, Trbušće – Bukovica, Foča. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 119.
 421. Ciglana, Slatina, Goražde. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 119.-120.
 422. Diljak, Ustikolina, Foča. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 121.
 423. Gornje Ocrkavlje, Miljevina, Foča. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 121.
 424. Gromile, Cvilin, Foča. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 124.
 425. Gromile, Hubjeri, Goražde. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 124.
 426. Gromile, Odžak (Kopači), Goražde. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 124.
 427. Ljebori, Slatina, Goražde. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 127.
-

428. Surduk, Zidine, Goražde. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 130. (sa M. Kosorić).
429. Brljevska Glavica, Donji Kazanci, Gacko. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 142.
430. Arapuše, Lastva, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 168.
431. Braljevica, Panik, Bileća. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 169.
432. Brijeg, Parežani, Bileća. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 170.
433. Crkva, Todorčići, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 170.
434. Crkvina, Ljubomir – Čvarići, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 170.
435. Crnać, Čičevo, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 171. (sa P. Anđelić).
436. Dobrićevo, Dubočani, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 173.
437. Doiovi (Krčevine), Miruše, Bileća. ALBiH 3, 173.
438. Donji Vrti, Slivnica, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 173.
439. Grčko groblje, Ljubovo, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 180.
440. Greda, Plješivac – Černalovina, Stolac. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 180.
441. Herceg Grad, Zasad, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 181.
442. Ljubinje 1, Ljubinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 185.
443. Mirine, Bihovo, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 187.
444. Tmova Luka, Ljubomir – Ukšići, Trebinje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 194.
445. Vinogradine, Domaševo, Trebinje, ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 195.
446. Barica, Buturović polje, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 208.
447. Bjelimići, Bjelimići, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 208.
448. Breber (Crkvina), Donje Selo, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 209.
449. Crkvica, Ljubunci, Prozor. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 209.
450. Dernek, Glavatićevo, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 211.
451. Falanovo brdo, Falanovo brdo, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 211.
452. Glavatićevo, Glavatićevo, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 211.
453. Gromile – Široka, Ribići, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 216.
454. Gromilice, Vrdolje, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 216.
455. Konjic 2, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 218.
456. Kopčići, Kopčići, Prozor. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 218.
457. Lanišće, Lug – Šibenik, Prozor. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 219.
458. Podorašac, Podorašac, Konjic. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 222.
459. Varvara, Varvara, Prozor. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 224.-225.
460. Busija, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 236.
461. Crkvina, Halapići, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 236.
462. Crkvina, Hasanbegovci, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 236.
463. Crkvina, Isakovci, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 236.
464. Crkvina, Karajzovci, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 236.
465. Draga, Opačići, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 237.
466. Glamoč 1, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 237.
467. Gradac, Hlapići, Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 238.
468. Gradina, Podgradina (Karnenska), Glamoč. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 239.
469. Gradina, Podgradina, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 239.
470. Gradina (Nuhbegovića gradina), Podhum, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 239.-240.
471. Krivača, Prisap, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 245. (sa I. Marijanović).
472. Livno, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 245. (sa G. Kraljević).
-

473. Podvornice (Crkvina), Podgradina, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 248.
 474. Rudine, Rudine, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 248.
 475. Suhača, Suhača, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 249.
 476. Vašarovine, Priluka – Vašarovine, Livno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 249.
 477. Badanj, Crvenice, Duvno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 260. (sa Đ. Basler).
 478. Bare (Crkvina), Prisoje – Ljubičići, Duvno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 260.
 479. Crkvina, Duvno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 261.
 480. Crkvina 1, Vinica, Duvno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 261.
 481. Glavice, Vir, Posušje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 263.
 482. Karaula, Duvno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 268. (sa N. Miletić).
 483. Lončari, Vinjani (Lončari), Posušje. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 270.
 484. Prvala 1, Stipančići, Duvno. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 274.
 485. Babe, Biograci, Mostar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 290.
 486. Crkvina (Podgradina), Mokro, Lištica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 292.
 487. Gradina, Bačevići, Mostar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 296.
 488. Grčine, Potoci, Mostar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 298.
 489. Kuparica, Pijesci, Mostar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 301.
 490. Stećci, Ljuti Dolac – Lončari, Lištica. ALBiH 3, 306.
 491. Tepčići, Tepčići, Mostar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 307.
 492. Vrtače, Bačevići, Mostar. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 308.
 493. Crkvina, Mostarska Vrata – Jurjevica, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 321.
 (sa I. Bojanovski i B. Marijan).
 494. Crkvina, Studenci, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 321.
 495. Čučkovića Kula, Struge, Čapljina. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 322.
 496. Doci 1, Vitina – Doci (Borasi), Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 322.
 497. Doci 2, Vitina – Doci, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 322.
 498. Donji Proboj, Proboj – Donji Proboj, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 323.
 499. Gradina, Grude. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 326.
 500. Gradina, Grude – Vručica. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 326. (sa P. Oreč).
 501. Grčko groblje, Bivolje brdo, Čapljina. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 327. (sa N. Miletić).
 502. Krupa 1, Dračevo – Krupa, Čapljina. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 329.
 503. Kutac, Humac – Kutac, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 329.
 504. Podvornice, Dretelj, Čapljina. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 333.
 505. Podvornice, Gornji Sovići, Grude. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 333.
 506. Vitina 1, Vitina, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 337.
 507. Župnica (Crkvine), Klobuk, Ljubuški. ALBiH 3, Arheološka nalazišta, 338.

POPIS KRATICA

- ABJ – Lj. B. Popović – Đ. Mano-Zisi – M. Veličković – B. Jeličić: Antička bronza u Jugoslaviji, Beograd, Narodni muzej, 1969.
- AL BiH – Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Zemaljski muzej BiH, 1988. Tom 1, 2, 3.

- AP – Arheološki pregled, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd.
- AV – Arheološki vestnik. Acta Archaeologica, SAZU, Ljubljana.
- EA – Enciclopedia Italiana dell'Arte, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma.
- EJ: BiH – Enciklopedija Jugoslavije: SR Bosna i Hercegovina, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983.
- GZM n.s. A – Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija, Arheologija, Sarajevo.
- GODIŠNJAK ANUBiH CBI – Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo.
- HRVATSKA MISAO – Hrvatska misao. Časopis za umjetnost i znanost, Matica hrvatska, Sarajevo.
- IZDANJA HAD – Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb.
- POS. IZD. ANUBiH ODN – Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo.
- NAPREDAK – Napredak. Hrvatski narodni kalendar, Sarajevo.
- RADOVI – Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, Sarajevo.
- SAOPŠTENJA – Antički teatar na tlu Jugoslavije. Saopštenja sa naučnog skupa 14.-17. april 1980., Novi Sad.
- SPOMENICA – Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888.-1988., Sarajevo.
- STARINAR – Starinar, Arheološki institut, Beograd.
- STEĆAK – Stećak. List za kulturu i društvena pitanja, HKD Napredak, Sarajevo.
- TIR – Tabula Imperii Romani, Naissus Dyrrhachion-Scupi-Serdica-Thessaloniki, K 34 Sofia. SAZU, Ljubljana.
- TRIBUNIA – Tribunia, Zavičajni muzej, Trebinje.
- VAHD – Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Arheološki muzej, Split.
- WMBHL – Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums, Heft A-Archäologie, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo.
- ZBORNIK AD BiH – Zbornik Arheološkog društva Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
-

Andrea Dautović
Olga Lalević

BIBLIOGRAFIJA RADOVA NADE MILETIĆ,
NAUČNOG SAVJETNIKA
ZEMALJSKOG MUZEJA BOSNE I HERCEGOVINE

UVOD

Nada Miletić rođena je 1925. godine u Prijedoru, u porodici prosvjetnog radnika. Osnovnu školu pohađala je u Skoplju i Prizrenu, gdje je i završila 1935. godine. Srednju školu pohađala je u Skoplju do 1941. godine, a zatim u Čačku, gdje je i maturirala 1943. godine.

Studirala je u Beogradu na Filozofskom fakultetu, na grupi Istorija umetnosti s arheologijom. Diplomirala je u februaru 1950. godine. Planskom raspodjelom stručnih kadrova dodijeljena je na rad u Bosnu i Hercegovinu. U julu 1950. godine postavljena je na mjesto kustosa-pripravnika za srednji vijek u Arheološkom odjeljenju Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

Stručni ispit položila je u Beogradu 1953. godine. U zvanje višeg kustosa za rani srednji vijek unaprijeđena je 1963. godine, a 1977. godine izabrana je u zvanje višeg naučnog saradnika. Zvanje naučnog savjetnika dobiva 1983. godine. Penzionisana je 1990. godine, ali je neprekidno radila u Zemaljskom muzeju do aprila 1992.

Period rata provela je u Sarajevu, redovno se interesujući za dešavanja u Zemaljskom muzeju. Nakon rata aktivno se uključuje u rad na vraćanju srednjovjekovne izložbe u Arheološkom odjeljenju Zemaljskog muzeja i postavlja nove izložbe "Bosna i Hercegovina u doba Karolinga, kraj VIII – početak X vijeka".

Preminala je u Sarajevu, 8. oktobra 2002. godine, a sahranjena je u Banjoj Luci.

Osim kraćeg intervala, tokom kojeg je bila premještena na rad u novoosnovani i kasnije ukinuti Odsjek za osmanski period, glavna preokupacija njene djelatnosti bila je problematika ranosrednjovjekovne arheologije i umjetnosti na području Bosne i Hercegovine i, istovremeno, proučavanje stećaka u cjelini. Obje ove grane bile su povezane podjednako sa terensko-istraživačkim, studijskim i muzeološkim radom.

Gospođa Nada Miletić, naučni savjetnik, provela je čitav svoj radni vijek u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Tokom dugog perioda bila je član Naučnog vijeća Muzeja, član Izdavačkog savjeta Zemaljskog muzeja, član redakcije Glasnika Zemaljskog muzeja, sveske za Arheologiju, član redakcije naučnog projekta "Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine" i član Nacionalnog komiteta u dva međunarodna enciklopedijska projekta.

Za doprinos nauci i kulturi dva puta je odlikovana, 1973. godine Ordenom rada sa srebrnim vijencem i 1989. godine Ordenom zasluga za narod sa srebrnom zvijezdom.

PODRUČJA RADA

Terensko-istraživački radovi

Sistematskom terensko-istraživačkom samostalnom radu pristupila je već davne 1952. godine, u rekognosciranju Trebinja sa širom okolinom. U 1957. godini radi na rekognosciranju područja Mostar – Nevesinje – Gacko, Visoko sa okolinom i Doboj. Lokalitete Lijevče polje i Dabar polje rekognoscira u 1976. godini, a Fatničko i Gatačko polje u 1977. godini. Sa dr. Hajrudinom Čurićem 1955. godine radi na rekognosciranju lokaliteta Stolac – Ljubinje s okolinom, a sa akademikom dr. Borivojem Čovićem obavlja rekognosciranje lokaliteta Sokolac – Knežina.

Za potrebe izrade Arheološke karte Bosne i Hercegovine ekipno radi na rekognosciranju lokaliteta Bosanska Krupa – Bosanski Petrovac (1958.), Prijedor – Sanski Most – Banja Luka – Bosanska Gradiška (1959.), Bosanska Kostajnica – Bosanski Novi – Bosanska Dubica (1960.), Ključ – Sanica (1961.), Banja Luka – Ivanjska – Manjača (1962.).

Kao član ekipe učestvovala je u brojnim iskopavanjima. Sa dr. Irmom Čremošnik koja je ponovo bila vođa iskopavanja, učestvuje 1950. godine u iskopavanjima na kompleksnom lokalitetu Rogačići (Sarajevo). U iskopavanjima neolitskog naselja Lisičići (Konjic) 1952. godine učestvuje kao član ekipe koju je vodio akademik dr. Alojz Benac. Sa dr. Irmom Čremošnik, 1953. godine vrši iskopavanja na srednjovjekovnoj nekropoli uz crkvu u Lisičićima. Učestvuje i u radu ekipe pod rukovodstvom dr. Jovanke Kovačević 1957. godine na kompleksu srednjovjekovne arhitekture Prevlaka (Tivat). Sa rukovodiocem iskopavanja dr. Ivankom Nikolajević 1975. godine radi u Prijedjelu (Foča) na nekropoli stećaka uz crkvu.

Samostalna iskopavanja uradila je na lokalitetima Mihaljevići (Sarajevo) 1954. i 1958. godine (kompleksna nekropola), Potoci (Mostar) 1959. godine (nekropola pod stećcima), Rakovčani (Prijedor) 1960.-1964. i 1972. godine (ranosrednjovjekovna nekropola), Gomjenica (Prijedor) 1964. godine (ranoslavenska nekropola), Mahovljani (Laktaši) – lokalitet Luke 1969.-1971. godine (ranoslavenska nekropola), Buško Blato (Livno) – lokalitet Kraljičin nasip, Glavica, Bilo polje, 1969. i 1972. godine (srednjovjekovna nekropola), Korita (Duvno) 1970. i 1976. godine (ranosrednjovjekovna nekropola), Bugojno-Čipuljići – lokalitet Grudine, 1960., 1961., 1965., 1966., 1967., 1968., 1970. i 1971. godine (srednjovjekovna nekropola u kontinuiranoj upotrebi, vezana za antičke ruševine i ranosrednjovjekovna crkva), Mahovljani (Laktaši) – lokalitet Berek, 1973., 1974. i 1981. godina (ranoslavensko gradišno naselje, sondažna iskopavanja).

Studijski rad

U okviru studijskog rada pažnja Nade Miletić je bila usmjerena na proučavanje i objavljivanje materijala sa istraženih lokaliteta, ili prema pojedinim temama i edicijama. Osim toga, u vezi sa temom "*Sistematska arheološka istraživanja ranoslovenskih nekropola I., II.*", pored godišnjih izvještaja, predana su i dva elaborata Republičkoj zajednici za naučni rad, i to 1972. godine za istraživanje na nekropolama u Mahovljanima i Bugojnu i 1975. godine za istraživanja na nekropoli u Bugojnu.

Od 1979. do 1983. godine bila je član jugoslovenskog nacionalnog projekta "*Enciklopedija za ranu istoriju Evrope*" i "*Enciclopedia d'arte*". U okviru projekta ANUBiH, "*Umjetnost u Bosni i Hercegovini*", bila je urednik za period srednjeg vijeka. Za *Arheološku kartu Jugoslavije*, u toku 1961.-1962. i 1973. godine, radila je na obradi kartona o lokalitetima sa teritorije Bosne i Hercegovine. Sarađivala je na izradi natuknica za Enciklopediju Jugoslavije, I i II izdanje, za Enciklopediju likovnih umjetnosti Jugoslavije, za *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Jan Filip, Prag, a posebno velik doprinos dala je u izradi Arheološkog leksikona Bosne i Hercegovine.

Tokom dugogodišnjeg rada jedan od značajnih segmenata njene djelatnosti svakako je i učešće na kongresima i stručnim ekskurzijama. Učestvovala je u radu većine kongresa Arheološkog društva Jugoslavije: 1958. godine u Sarajevu – Kongres Arheološkog društva Jugoslavije; 1960. godine, Ohrid – Kongres Arheološkog društva Jugoslavije sa referatom "*Ranoslavenski nalazi u Bosni i Hercegovini*" i ekskurziji Prilep – Bitolj; 1963. godine, Ljubljana – Kongres Arheološkog društva Jugoslavije, sa ekskurzijom po široj okolini; 1966. godine, Herceg-Novi – Kongres Arheološkog društva Jugoslavije sa referatom "*Stećci u Crnoj Gori*"; 1969. godine, Bor, Kongres Arheološkog društva Jugoslavije, sa ekskurzijom do Đerdapa, duž dunavskog limesa, kao i do Negotina; 1972. godine, Zadar – Kongres Arheološkog društva Jugoslavije, sa ekskurzijom do Šibenika, Benkovca i slapova Krke; 1980. godine, Mostar – XI Kongres arheologa Jugoslavije, sa referatom "*Rezultati novijih istraživanja ranog srednjeg veka u Bosni i Hercegovini*", sa ekskurzijom do Ljubuškog, Humca, Radimlje i Stoca; 1984. godine, Novi Sad – Kongres Arheološkog društva Jugoslavije, sa ekskurzijom od Sremskih Karlovaca do Subotice; 1985. godine, Sarajevo – Kongres Saveza društava istoričara Jugoslavije, sa referatom "*Bosna i Hercegovina u serdnjem veku. Pristup i metoda istraživanja*".

Na međunarodnim kongresima arheologa učestvovala je 1971. godine na VIII Kongresu arheologa Jugoslavije u Beogradu sa referatom "*Traces archeologiques des Ostrogoths en Bosnie-Herzégovine*"; 1976. godine u Nici, na IX Congres Union Internationale des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques; 1980. godine u Solunu, X Kongres hrišćanske arheologije.

U radu međunarodnih kongresa *slavenske arheologije* učestvovala je 1965. godine u Varšavi, na prvom Kongresu, uz obilazak Vroclava, Opole, Krakova; 1970. godine u Berlinu (DDR), II Kongres sa ekskurzijom po čitavoj Istočnoj Njemačkoj; 1975. godine u Bratislavi, IIIe Congrès International d'archéologie slave, sa referatom "*Reflets de l'influence byzantine dans les trouvailles paléoslaves en Bosnie-Herzégovine*", sa ekskurzijom na području nekadašnje Velikomoravske države.

Na međunarodnim naučnim skupovima učestvovala je 1968. godine u Mostaru, sa referatom "*Novi prilozi poznavanju autohtonih kulturnih elemenata u Bosni u doba doseljavanja*".

Slovena"; 1969. godine u Kranju; 1970. godine u Splitu; 1972. godine u Prilepu, sa referatom "*Resultate des recherches sur la periode paleoslave en Bosne-Herzegovine*"; 1974. godine u Kopru, sa referatom "*Elementi keltaške kulture u Bosni i Hercegovini*"; 1975. godine u Beogradu; 1976. godine u Novom Sadu, sa referatom "*Reflets des Grandes Invasions en Bosnie-Herzegovine*"; 1978. godine u Skoplju, sa referatom "*Stećci – arheološki i likovni aspekt*"; 1979. godine u Splitu.

U radu na stručnim sastancima Srednjovjekovne sekcije SADJ i ADBiH učestvovala je u više navrata: 1979. godine u Herceg Novom; 1979. godine u Livnu, sa referatom *Srednjovjekovni arheološki spomenici jugozapadne Bosne*; 1981. godine u Banjoj Luci, sa referatom *Rani srednji vek u arheološkim istraživanjima na području severozapadne Bosne*; 1988. godine u Sarajevu, na Međunarodnom simpozijumu *Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi*, sa referatom *Srednjovjekovna umetnost Bosne i Hercegovine*.

Često je boravila na studijskim putovanjima u zemlji, vezanim za obradu pojedinih lokaliteta ili tema. Kao ugledna naučnica, u više navrata pozivana je na studijska putovanja širom Evrope, na bazi kulturne razmjene stručnjaka, ili kao gost. Na bazi razmjene 1959. i 1973. godine boravila je na studijskim putovanjima u Madarskoj; 1962. godine u Raveni, kao stipendista "*Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina*", na *Međunarodnom kongresu bizantologa*, sa ekskurzijom na Siciliju; 1964. godine u Grčkoj, na *Izložbi vizantijske umjetnosti*, 1967. godine u SR Njemačkoj; 1968. godine u Rumuniji; 1969. godine u Italiji; 1970. godine u Parizu, u vezi sa pripremom studije o stećcima; 1974. godine u Veneciji i okolini, na izložbi "*Italija i Vizantija*"; 1978. godine u Hamburgu.

Muzeološka djelatnost

Nada Miletić pripadala je generaciji stručnjaka arheologa Zemaljskog muzeja koji su počeli raditi neposredno iza II svjetskog rata, tj. pedesetih godina. U takvim okolnostima prošla je sve faze muzeološkog rada vezanog za zbirke Arheološkog odjeljenja Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine: sređivanje zbirke poslije rata, prenošenje u novi inventar i ucrtavanje već postojećih predmeta u zbirci, inventarisanje novoprispjenih nalaza, nadzor nad konzerviranjem i prepariranjem nalaza i sređivanja depoa. Od 1960. godine kontinuirano je radila na izradi dokumentacije sa svih iskopavanja.

U okviru muzeološke aktivnosti priredila je nekoliko tematskih izložbi iz zbirke Zemaljskog muzeja, kao autor, koautor i saradnik. Također je saradivala i sa drugim srodnim institucijama. Tako, 1956. godine saraduje u Beogradu na izložbi "*Umetnička obrada metala Jugoslavije*"; 1958. godine saradnik je na novoj postavci izložbe u Praistorijskoj zbirci Zemaljskog muzeja; 1963. godine autor je izložbe "*Nakit u Bosni i Hercegovini od kasne antike do najnovijeg doba*", povodom 75. godišnjice Zemaljskog muzeja. Od 1968. do 1971. godine bila je član Organizacionog odbora izložbe "*Umetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas*" koja je održana u Parizu, a jedan je od komesara iste izložbe održane u Sarajevu; 1971. godine u Sarajevu, sa kolegama, dr. Pavom Anđelićem, akademikom dr. Borivojem Čovićem, dr. Irmom Čremošnik, dr. Zdravkom Marićem, dr. Veljkom Paškvalinom, jedan je od autora izložbe "*Arheološka otkrića 1970.*", koja je za osnovni cilj imala da pokaže široj javnosti rezultate istraživačkog rada. Postavku stalne izložbe "*Bosna i Hercegovina u srednjem vijeku*" u Zemaljskom muzeju uradila je u periodu od 1974. do 1978. godine, u koautorstvu s dr. Pavom Anđelićem.

Rad na proučavanju stećaka

Od samih početka naučnog rada, osim problematike ranosrednjovjekovne arheologije i umjetnosti na području Bosne i Hercegovine, Nada Miletić radi i na proučavanju stećaka: 1951. godine, Široki Brijeg, u ekipi pod rukovodstvom dr. Alojza Benca; 1953. godine, Čitluk – Čerina, kao rukovodilac ekipe; 1958. godine za izdavačko preduzeće "Jugoslavija" iz Beograda obavila je snimanje najznačajnijih nekropola stećaka u Bosni i Hercegovini. U saradnji sa akademikom dr. Alojzom Bencom pripremila je izložbu "Umjetnost stećaka". U okviru priprema za ovu izložbu obavila je opsežna snimanja nekropola stećaka na teritoriji Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore u toku 1963. i 1964. godine, sa snimateljem Tošom Dabcem iz Zagreba. Izložba je prikazana 1965. godine u Beogradu; 1967. godine u Antverpenu (Holandija) i Majncu (Njemačka); 1968. godine u Pragu (Čehoslovačka) i Bukureštu (Rumunija); 1969. godine u Zagrebu; 1971. godine u Parizu i Sarajevu u sklopu izložbe "Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas"; 1972. godine u Budimpešti (Mađarska); 1975. godine u Ljubljani; 1982. godine u Sarajevu, kada su stećci koji su prenijeti sa nekropola iz Bosne i Hercegovine u sklopu izložbe "Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas", izloženi kao stalna postavka na prostoru ispred Zemaljskog muzeja.

U toku navedenih izložbi održala je i predavanja, u Beogradu i Ljubljani po dva, po jedno u Antverpenu, Majncu, Pragu, Bukureštu, i Zagrebu.

Povodom *Kongresa istoričara Jugoslavije* u Sarajevu 1965. godine na Radničkom univerzitetu "Đuro Đaković" održala je predavanje *Umjetnost stećaka*; 1972. godine na III programu Radio-Sarajevo predavanje *Tragovi najstarijeg narodnog stvaralaštva u Bosni i Hercegovini*; 1972. godine u okviru serije Najznačajniji arheološki lokaliteti u BiH na Kolarčevom narodnom univerzitetu u Beogradu predavanje *Čipuljići, Bugojno*; 1973. godine dva predavanja, *Umetnička strujanja u Bosni i Hercegovini u ranom srednjem veku* i *Stećci*, Sarajevo, Radnički univerzitet "Đ. Đaković"; 1984. godine (Ilidža) predavanje *Arheološka likovna baština sa tlu Bosne i Hercegovine u srednjem veku* na Seminaru Saveza likovnih pedagoga Jugoslavije; 2000. godine u Sarajevu, predavanje *Steći* na skupu *Internacionalni forum Bosna*. Prilikom rada o stećcima drugih autora Nada Miletić često je aktivno saradivala pri izboru fotografija i stručnim podacima kao: A. Benac, *Skulptura stećaka*, Sarajevo 1959. godine i O. Bihalj-Merin i A. Benac, *Stećci*, Beograd 1963. godine.

Također je saradivala i prilikom pripreme za izdavanje publikacije Marian Wenzel "Ukrasni motivi na stećcima" (Sarajevo, 1965.), radeći na reviziji geografskih naziva i lociranju lokaliteta, izboru tabli i pratećih registara, podacima o novootkrivenim nekropolama, prevodu engleskog teksta.

Rad na bibliografiji autori su započeli 2000. godine, tako da su za većinu podataka navedenih u tekstu konsultovali naučnog savjetnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, našu dragu i poštovanu Nadu Miletić.

Osnovni podaci o gospođi Nadi Miletić mogu se naći u enciklopedijama.¹

¹ Miletić, Nada, Jan Filip: *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, 2. (1-z). Prag. Tschechoslowakischen Akademie, 1969, 823.

Borivoj Čović: Miletić, Nada istoričar umjetnosti i arheolog. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 1., Sarajevo. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1988., 108.

Lidija Fekeža: In memoriam. Nada Miletić (1925.-2002.). *Godišnjak XXXIV/CBI 32*. Sarajevo, ANUBiH, 2005. 309.-310.

”Kolege, prijatelji i poštovaoci Nađe Miletić čuvaće uspomenu na njen plemeniti lik, u kojem su se posvećenost struci, čestitost i prijateljska odanost skladno preplitali”.²

MONOGRAFIJE (SAMOSTALNE I U KOAUTORSTVU)

1961.

1. Stećci. U: *Bosna i Hercegovina, lepote i znamenitosti*. Beograd, Turistički savez Jugoslavije. 127.-132.

1966.

2. Kulturni ostaci varvarskih naroda. U: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, Veselin Masleša, Biblioteka Kulturno nasljeđe, 366.-375.
3. Ranoslovensko doba. U: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, Veselin Masleša, Biblioteka Kulturno nasljeđe, 379.-402.

1971.

4. Do završnih stoljeća srednjeg vijeka. U: A. Ravlić (urednik): *Laktaši*, Skupština opštine Laktaši, 15.-28.
5. Stećci. U: *Umjetnost na tlu Jugoslavije od preistorije do danas*. Beograd-Sarajevo, 171.-172., 179.-182 (ilustr.-fotografije).

1982.

6. Umetnost na tlu Jugoslavije. Stećci. Beograd-Zagreb-Mostar, Jugoslavija-Spektar-Prva književna komuna, 166.

1984.

7. Rani srednji vijek. U: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast* (II. prerađeno i dopunjeno izdanje), Sarajevo, Veselin Masleša, Biblioteka Kulturno nasljeđe, 375.-434. Summary. Rezjume.

1988.

8. Ćiro Truhelka (1865-1942). U: *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988.*, Sarajevo, Zemaljski muzej, 39.-43.
9. Naučna djelatnost u oblasti srednjovjekovne arheologije. U: *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988.*, Sarajevo, Zemaljski muzej, 119.-137.

1989.

10. Srednjovekovna umetnost Bosne i Hercegovine. U: *Međunarodni simpozijum Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi*, Sarajevo, 6.-7. oktobar 1988. Posebna izdanja. Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 111.-119. Resume.

² Vojislav S. Jovanović: In memoriam Nada Miletić (1925.-2002.). Glasnik SAD, 19 (2003.), Beograd. 351.-355.

NAUČNI I STRUČNI ČLANCI U ČASOPISIMA I ZBORNICIMA

1954.

11. Crkva sv. Klimenta u Mostaćima. *GZM n.s. A IX*, 281.-297. + tbl. I-II. [ćir.]. Résumé.

1955.

12. Nalaz ranosrednjevekovnih fibula iz Rajlovca. *GZM n.s. A X*, 151.-155. + tab. I. Résumé.

1956.

13. Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca. *GZM n.s. A XI*, 9.-39. + snim. + tbl. I-XII. Zusammenfassung.

1957.

14. Nekoliko nepublikovanih predmeta iz srednjevekovne zbirke Zemaljskog muzeja. *GZM n.s. A XII*, 263.-265. Résumé.

1959.

15. Srednjevekovni grobovi u tumulu na "Crkvini" (Sjeversko). *GZM n.s. A XIV*, 217.-219. + tbl. I. Résumé.

1961.

16. Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca (Rezultati naknadnih iskopavanja). *GZM n.s. A XV-XVI*, 249.-257. + tbl. I-III. Résumé.
 17. Bošnjica voće, Rakovčani, Prijedor – Germanska nekropola. *AP 3*, 115.-116.
 18. Grudine, Čipuljići, Bugojno – Nekropola. *AP 3*, 133.-134.

1962.

19. Izveštaj o zaštitnom iskopavanju u Potocima kod Mostara / Compte-rendu sur les fouilles de protection effectuées a Potoci près de Mostar. *GZM n.s. A XVII*, 153.-157. + tbl. I-III. Résumé.
 20. Bošnjica voće, Rakovčani, Prijedor-Germanska nekropola. *AP 4*, 276.-277.

1963.

21. Nakit i oružje IX-XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine / Schmuck und Waffen des IX-XII. Jahrhunderts in den Nekropolen Bosniens und der Herzegowina. *GZM n.s. A XVIII*, 155.-178. Zusammenfassung.

1964.

22. Gomjenica, Prijedor-ranoslovenska nekropola. *AP 6*, 138.-139.

1965.

23. Grudine, Čipuljić, Bugojno – srednjevekovna nekropola. *AP 7*, 177.-178.

1966.

24. Grudine, Čipuljić, Bugojno – srednjevekovna nekropola. *AP 8*, 159.

1967.

25. Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora. *GZM n.s. A XXI/XXII*, 81.-154 + tbl. I-XXXII. Zusammenfassung.
26. Stećci u Crnoj Gori. *Materijali IV*. (VII kongres arheologa Jugoslavije Herceg-Novi 1966.) Beograd, Arheološko društvo Jugoslavije-Titograd, Zavičajni muzej. 113.-115. Résumé.

1968.

27. L'art des "Stecci". *Bulletin AIESEE VI* 1-2, 59-64+[sl.4.]
28. De kunst van de "stecci". *Streven*, Jaargang XXI, deel I., nr.4., 380.-385.
29. Grudine, Čipuljić, Bugojno – srednjovekovna nekropola. *AP* 10, 181.

1969.

30. Novi prilozi poznavanju autohtonih kulturnih elemenata u Bosni u doba doseljavanja Slovena. *PI ANUBiH XII*, *CBI* 4, 233.-238. Zusammenfassung.
31. Mahovljani, Kužno groblje, Banjaluka – ranoslovenska nekropola. *AP* 11, 216.
32. Buško blato, Livno – srednjovekovne nekropole i praistorijski nalazi. *AP* 11, 225.-227.

1970.

33. Ranosrednjovekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora. *GZM n.s. A XXV*, 119.-158.+ [1 karta]+tbl.I-XVI.
34. Gradina, Korita, Duvno – ranosrednjovekovna nekropola. *AP* 12, 146.-147.
35. Kužno groblje, Mahovljani, Banjaluka – ranoslovenska nekropola. *AP* 12, 155.-156.
36. Grudine, Čipuljić, Bugojno – srednjovekovna nekropola. *AP* 12, 179.-180.

1971.

37. Luke, Kužno groblje, Mahovljani, Banja Luka – ranoslovenska nekropola i praistorijski nalazi. *AP* 13, 86.-87.
38. Grudine, Čipuljić, Bugojno – srednjovekovna nekropola. *AP* 13, 87.
39. Bošnjača Voće à Rakovčani, Prijedor nécropole du haut Moyen Âge. *Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie-Recherches et résultats*, Beograd, 55.-56.
40. Varošište à Mihaljevići, Sarajevo nécropole du haut Moyen Age. *Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie-Recherches et résultats*, Beograd, 73.-74.

1972.

41. Résultats des recherches sur la période paléoslave en Bosnie-Herzégovine. *Balcanoslavica* 1, 121.-128.

1973.

42. "Grudine"-Čipuljić-Bugojno, srednjovekovna nekropola. *AP* 15, 119.-120.

1974.

43. Srednjovjekovna skulptura u Bosni i Hercegovini. Sakralna skulptura u ranom srednjem veku. *Radio Sarajevo* III, Broj 5, 291.-298.
-

44. Sepulkralna skulptura. *Radio Sarajevo* III, Broj 5, 298.-305
 45. Klesari i njihov krug. *Radio Sarajevo* III, Broj 5, 305.-312.
 46. Grudine, Čipuljić, Bugojno – srednjovekovna nekropola. *AP* 16, 120.-122.

1975.

47. Elementi della cultura di Koettlach in Bosnia e Erzegovina. *Balcanoslavica* 4, 93.-111.
 48. Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Rakovčani bei Prijedor. *WMBH A*, V, 177.-224. + 1K + Taf. XVI.
 49. Nekropola stećaka na lokalitetu Crkvina u Pređelu (Foča). *Gornje Podrinje* II, 8.-11. + Kart. 6.

1976.

50. Gradina, Korita, Duvno – ranosrednjovekovna nekropola. *AP* 18, 128.-129.

1977.

51. Ranosrednjovekovni nalazi iz Rudića kod Glamoča. *GZM n.s. A XXX/XXXI*, 231.-238. + tbl. I-IV. Zusammenfassung.
 52. Razvoj ranoslovenskog zlatarstva u Bosni i Hercegovini. *Atelje* 1, 7.

1978.

53. Reflets des Grandes Invasions en Bosne-Herzégovine. *Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini*, 97.-107. + tbl. I-IV + Fig. 1-5.

1979.

54. Ranosrednjovekovno koplje iz Mogorjela. *Z N M IX-X*, 145-151 + tab. I-IV.
 55. Ranosrednjovekovna nekropola u Koritima kod Duvna. *GZM n.s. A XXXIII*, 141.-182. + pl. 1-4 + tab. I-XXI. Zusammenfassung.

1980.

56. Reflets de l'influence byzantine dans les trouvailles paléoslaves en Bosnie-Herzégovine. *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave*, Tome 2, Bratislava 7.-14. septembre 1975, 287.-306.
 57. Resultate der neueren archäologischen Untersuchungen des frühen Mittelalters in Bosnien und Herzegowina. *Balcanoslavica* 9, 43-50.
 58. Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke. *GZM n.s. A XXXIV*, 137.-160. + pril. I-II + tab. I-XXI. Zusammenfassung.

1981.

59. Ranosrednjovekovne keramičke posude iz Vrbe kod Glamoča. *GZM n.s. A 35/36*, 21.3-220. + tab. I-IV. Résumé.

1982.

60. Izveštaj o iskopavanjima srednjovekovnih nekropola u Buškom blatu. *GZM n.s. A 37*, 123-165. Résumé.
 61. Grudine, Bugojno – srednjovekovna nekropola. *AP* 23, 172.

62. Stećci – Arheološki i likovni aspekt. *Bogomilstvoto na Balkanot vo svetlinata na najnovite istraživanja*. 233.-240. Resume.

1983.

63. Rani srednji vek u arheološkim istraživanjima na području severozapadne Bosne. *Zbornik I* (1982.-1983.), Arheološka problematika zapadne Bosne, 217.-224. Zusammenfassung.
64. Srednjevekovni arheološki spomenici jugozapadne Bosne. *Zbornik I* (1982.-1983.), Arheološka problematika zapadne Bosne, 231.-237. Zusammenfassung.

1989.

65. Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja. *GZM n.s. A* 44, 175.-200. Zusammenfassung.

1991.

66. Ranosrednjovekovna koplja s krilima iz Bosne i Hercegovine. *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu. P.I. ANUBiH XCV, ODN* 27, 201-208 + tab. 4. Resume.

2003.

67. Neke karakteristike stećaka Zemlje Pavlovića. *Zbornik radova sa naučnog skupa Zemlja Pavlovića: srednji vijek i period turske vladavine, Rogatica 27.-29. juna 2002. Naučni skupovi V. ODN* 7. Banja Luka-Srpsko Sarajevo ANIURS. Summary 455.-481.

ENCIKLOPEDIJE I LEKSIKONI

1964.

68. Junuzovci, selo jugoist. od Bosanske Gradiške. *ELU* 3, 125.
69. Mostaći, selo u blizini Trebinja, Hercegovina. *ELU* 3, 499.

1980.

70. Batkovići, naselje kod Bijeljine SRBiH. *EJ* 1 A-Biz, 527.

1983.

71. V. Historija. Rani srednji vijek. U: *EJ*. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina. Separat iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije. 78.-79.

1986.

72. Gomjenica, naselje kod Prijedora. *EJ* 4, E-Hrv., 430.
73. Grudine, arheološki lokalitet u Bugojnu. *EJ* 4, E-Hrv., 621..

1988.

74. Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Arheološko-istorijski osvrt, 41-49.
75. Arhitektura. H) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 58.
-

76. Bešlagić, Šefik, kulturni historičar. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 62.
 77. Bjelobrdska kulturna grupa. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 63.
 78. Dalmatinskohrvatska kulturna grupa. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 68.
 79. Delić, Stevan, učitelj i kulturni radnik. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 69.
 80. Epigrafijska. C) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 74.
 81. Filipović, Milenko, etnolog i antropolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 75.
 82. Franački kulturni krug. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 75.
 83. Gotika. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 81.
 84. Gradište. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 84.
 85. Grdić-Bjelokosić, Luka, skupljač građe o starinama, narodnim predanjima i običajima. pisac. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 85.
 86. Grobovi. H) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 88.
 87. Hronologija. H) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 91.
 88. Kajmaković, Zdravko, historičar umjetnosti. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 97.
 89. Ketlaška kulturna grupa. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 98-99.
 90. Korošec, Paola, historičar umjetnosti i arheolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 99.
 91. Kovačević, Jovan, historičar i arheolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 100.
 92. Lovrenović, Ivan, književnik i profesor književnosti. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 104.
 93. Mazalić, Đoko, slikar i konzervator. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 105.
 94. Metalurgija. E) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 107.
 95. Nakit. I) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 112-114.
 96. Nakit. J) Kasni srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 114.
 97. Nikolajević, Ivanka, historičar umjetnosti i arheolog. *ALBiH* 1, Opšti leksikografski dio, 121.
 98. Nošnja. I) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 124.
 99. Oruđe. H) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 130.
 100. Oružje. G) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 132.
 101. Perić, Siniša, arheolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 137.
 102. Pilarić, Georgina, antropolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 137.
 103. Pismenost. C) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 137-138.
 104. Poljoprivreda. G) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 141.
 105. Radimsky, Vaclav. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 143.
 106. Religija. H) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 148.
 107. Religija. I) Kasni srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 148.
 108. Saobraćaj. C) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 160.
 109. Slijepčević, Pero, književni historičar. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 163.
 110. Stećak. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 167.
 111. Trgovina. H) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 171.
 112. Umjetnost. I) Srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 181-182.
 113. Vinski, Zdenko, arheolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 183-184.
 114. Vizantija. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 184-185.
 115. Wenzel, Marian, historičar umjetnosti i slikar. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 186.
 116. Werner, Joachim, arheolog. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 186.
 117. Zanatstvo. F) Rani srednji vijek. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 188.
 118. Životinjski stil. *AL BiH* 1, Opšti leksikografski dio, 190.
-

119. Baštra, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 14.
 120. Crkvina, Donja Suvaja, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 15.
 121. Crkvina, Gorinja, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 16.
 122. Crkvina (Grčka crkva) Gornja Gata-Bugar-Čerkezovac, Bihać. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 16.
 123. Crkvina, Mjostrah, Cazin. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 16.
 124. Crkvina, Orašac, Bihać. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 16.
 125. Crkvina (Voda Jarnija i crkva Marija), Pištaline, Cazin. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 16-17.
 126. Crkvina, Srednji Buševići, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 17.
 127. Crkvina I, Velika Gata-Ilidža, Bihać. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 17.
 128. Crkvine, Doljani, Bihać. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 17.
 129. Glavica, Veliki Dubovnik, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 18.
 130. Kalin-Grad, Benkovac, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 21.
 131. Klisina, Veliki Dubovnik, Bosanska Krupa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 22.
 132. Velika Kladuša 3, Velika Kladuša. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 26.
 133. Baltine Bare, Gomjenica, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 34.
 134. Bošnjića Voće, Rakovčani, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 34.
 135. Crkvina, Begogačani, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 34.
 136. Crkvina, Donje Vodičevo, Bosanski Novi. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 35.
 137. Crkvina, Kalenderi, Bosanski Novi. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 35.
 138. Crkvina, Marini, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 35.
 139. Crkvina, Svodna, Bosanski Novi. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 35.
 140. Crkvina-Krčevine, Svodna, Bosanski Novi. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 35.
 141. Džamište (Crkvina), Devetaci, Bosanski Novi. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 36.
 142. Klisina, Ališići, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 37.
 143. Rosulje, Strigovo, Bosanska Dubica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 38.
 144. Toprkala, Čarakovo, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 38.
 145. Bagruša, Petoševci, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 47.
 146. Berek, Mahovljani, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 47.
 147. Borovac, Kulaši, Prijedor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 47.
 148. Cagan – Grad, Srbac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 48.
 149. Dragelji, Dragelji, Bosanska Gradiška. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 49.
 150. Gašnica, Gašnica, Bosanska Gradiška. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 49.
 151. Gradina – (Jerin Grad), Berek, Bosanska Gradiška. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 50.
 152. Gradina, Riječani, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 50.
 153. Gradina, Šušnjari, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 50-51.
 154. Grdelj, Kulaši, Prnjavor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 51.
 155. Ivanov Grob (Kužni grob), Kulaši, Prnjavor. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 51.
 156. Kamenica, Mahovljani, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 51.
 157. Klašnice, Klašnice, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 51.
 158. Kraljev Sto, Gornja Lepenica, Srbac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 51.
 159. Luke (Kužno groblje), Mahovljani, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 52.
 160. Manastirište, Gornji Kijevci, Bosanska Gradiška. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 53.
 161. Orašje (Vinogradi), Bakinci, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 53.
 162. Osoje, Malo Blaško, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 53.
-

163. Tučić, Kočićevo (Junuzovci), Bosanska Gradiška. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 54.
 164. Zidine, Šušnjari, Laktaši. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 55.
 165. Župski Razboj, Župski Razboj, Srbac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 55.
 166. Kamen. Dragalovci, Doboj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 65.
 167. Kamenje, Cerovica, Doboj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 66.
 168. Markovac, Donji Detlak, Derventa. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 67. (s Đ. Baslerom).
 169. Greblje, Gornja Međeđa, Gradačac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 77.
 170. Groblje na Lipi, Potočani, Odžak. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 77.
 171. Kamenovi, Srnice, Gradačac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 78.
 172. Kamenje, Gornje Ledenice, Gradačac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 78.
 173. Kužno Greblje, Donji Hrgovi, Gradačac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 78.
 174. Madžarsko Greblje, (Grabik), Vrbovac, Odžak. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 78.
 175. Odžak, Odžak. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 79.
 176. Selište, Veliki Drenovac-Potočani, Odžak. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 79.
 177. Agića Groblje, Koraj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 88.
 178. Begova Njiva, Jusići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 88.
 179. Bjelovnice, Krstac, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 88.
 180. Bocavača, Bogutovo Selo, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 88.
 181. Buložani, Skočić, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 89.
 182. Cerići, Piperi, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 89.
 183. Crkvice, Humci, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 89.
 184. Crkvina, Koraj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 89.
 185. Doli, Vražići, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 186. Donja Baljkovica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 187. Đeruša, Priboj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 188. Glavica, Gušteri, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 189. Glavica, Jusići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 190. Glavica, Kučić Kula, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 191. Glavičice, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 192. Gornja Bukovica, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 193. Gornje Zabrđe, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 90.
 194. Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 195. Groblje, Guvno, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 196. Grobljice, Drijenča, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 197. Hajdukovo Brdo, Tobut, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 198. Herići, Rastošnica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 199. Hrust, Priboj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 200. Jordan, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 201. Jasenica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 91.
 202. Jazbine 2, Batkovići, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
 203. Kalac, Koraj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
 204. Kaludrani, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
 205. Kastel, Lukavica, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
 206. Klisa, Donja Baljkovica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
-

207. Kljenovci, Maoča, Brčko. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
 208. Korduni, Glumina, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92.
 209. Kosa, Askići, Zvornik, *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 92-93.
 210. Kozluk 1, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 211. Kozluk 2, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 212. Krčevina, Rastošnica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 213. Krčevine, Vakuf, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 214. Lipik, Čadavica, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 215. Lipovice, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 216. Lozovina, Jablanica, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 93.
 217. Lugovi, Kozluk, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 218. Mačkuša, Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 219. Madžarsko Greblje, Vukšić Gornji, Brčko. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 220. Maleševci, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 221. Malešići 1, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 222. Malešići 2, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 223. Malešići 3, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 224. Mišljenac, Tutnjevac, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 225. Mramor, Brijest, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 226. Mramor, Rastošnica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 227. Mramor, Šibošnica, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 228. Mramor, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 229. Mramorak, Tobut, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 230. Mramori-Mujevina, Skočić, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 231. Mramorić, Donja Baljkovica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 232. Mramorje, Bogutovo Selo, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 233. Mramorje 1, Boškovići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 234. Mramorje 2, Boškovići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 235. Mramorje, Čadavica Gornja, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 236. Mramorje, Glumina, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 237. Mramorje, Gornji Dragaljevac, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 94.
 238. Mramorje, Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 239. Mramorje, Kitovnica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 240. Mramorje, Perin grad, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 241. Mramorje, Vakuf, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 242. Mramorje-Peljave, Tobut, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 243. Mramorje-Stan, Koraj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 244. Mramorje u Gaju, Pargani, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 245. Mramornica, Brdo, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 246. Muslimansko groblje, Šetići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 247. Nišan, Nahvioci, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 248. Nišića Kuće, Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 249. Novo Selo, Skočić, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 250. Njivice, Drenova, Brčko. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 251. Obršine, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 95.
 252. Osrećak, Zaseok, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96
-

253. Pađine, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
254. Pasji Grob, Jajčići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
255. Petkovići, Podgora, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
256. Piperi, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
257. Pirkovac, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
258. Polja, Piperi, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
259. Polje, Boškovići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
260. Pravoslavno groblje, Baljkovica Donja, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
261. Pravoslavno groblje, Šetići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
262. Pravoslavno groblje, Vakuf, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
263. Puškovac, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
264. Rakoč, Drijenča, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
265. Rimsko groblje, Kozluk, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96.
266. Seferovići, Križevići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 96-97.
267. Selo 2, Kojčinovac, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
268. Skočić, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
269. Sniježnica, Ugljevik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
270. Stanašnjik, Koraj, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
271. Staro (Madžarsko) groblje, Štrepci, Brčko. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
272. Strana, Vukosavci, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
273. Svjetlica, Vukosavci, Lopare. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
274. Todorovića Gaj, Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 97.
275. Ubijenac, Malešići, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
276. Ulice, Ulice, Brčko. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
277. Vidin Jablan, Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
278. Vitnica, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
279. Vlaški put, Grbavci, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
280. Vrelo Sanduk, Dragaljevac Gornji, Bijeljina. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
281. Zagrobnica, Sapna, Zvornik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
282. Zidine, Skakava Gornja, Brčko. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 98.
283. Banovići Selo, Banovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
284. Brkića-groblje, Dubnica-Rudine, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
285. Bukvarevo, Lipovice, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
286. Djedina, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
287. Djedovo Polje, Donji Rajinci, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
288. Dokanj, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
289. Donja Višća, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
290. Donje Petrovice, Donje Petrovice, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
291. Dubnica 1, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105.
292. Dubnica 2, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 105-106.
293. Dukići, Brezik, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 106.
294. Gradašnica (Radašnica), Podgajevi, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 106.
295. Gradina, Đurdevik, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 106. (S V. Milić).
296. Ibralići, Lipovice, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 106.
297. Jasik, Gračanica, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
298. Kaursko groblje, Mramor, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
-

299. Mećava, Srebrenik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 300. Meškovići, Kikači-Meškovići, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 301. Metljika, Čehaje, Srebrenik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 302. Mokro Polje, Rakino Brdo, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 303. Mramor (Molitvište), Brnjica, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 304. Mramor, Gornja Brijesnica, Lukavac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 305. Mramorak, Donje Hrasno, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 306. Mramorci, Lukavica, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 307. Mramorje, Bulatovci, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 308. Mramorje, Kovačica, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 309. Mramorje, Osmaci-Kakanj, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107.
 310. Mramorje, Zukići, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 107-108.
 311. Oborak, Đurđevik, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 312. Okrugla, Tojšići, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 313. Okučnica, Husino, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 314. Omarak, Brnjica, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 315. Orašje, Donje Hrasno, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 316. Osmaci, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 317. Perići, Zelina-Perići, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 318. Petarac, Donja Višća, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 319. Potkućnica, Tetima, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 320. Repuh-Tupković, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 321. Sajtovići, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 322. Sarići, Miljanovci, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 323. Stanovi, Bulatovci, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 324. Stare Kuće, Donje Breške, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 325. Stupa, Đurđevik, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 326. Šeher Srpski, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 108.
 327. Trijebnik (Kladovi), Đurđevik, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 328. Vis, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 329. Vrpolje, Đurđevik, Živinice. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 330. Vrtovi, Mešići, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 331. Zagrdnica (Krstovi), Brezik, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 332. Zanaga, Tetima, Tuzla. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 333. Zelina, Zelina, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 334. Zolje, Zolje, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 335. Žarkulja, Sajtovići, Kalesija. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 109.
 336. Bajina Glava, Vukovo, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 337. Barići, Barići, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 338. Beše 1, Beše, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 339. Beše 2, Beše, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 340. Bjelobor, Gornja Paklenica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 341. Brdo, Radnja Gornja, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 342. Brusovi, Orašje Planje, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 343. Crkvina, Krsno Polje, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 116.
 344. Čardak, Čardak, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
-

345. Čobe, Čobe, Maglaj, *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
 346. Divsko groblje (Hrastić), Trepče, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
 347. Donja Paklenica 1, Donja Paklenica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
 348. Donja Paklenica 2, Donja Paklenica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
 349. Donji Vitkovci, Donji Vitkovci, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
 350. Gornja Vručica, Gornja Vručica, Teslić. 2, *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 117.
 351. Grčko groblje, Rakovac, Maglaj. *AL BiH* Arheološka nalazišta, 118.
 352. Grčko groblje, Očauš, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 118.
 353. Groblje, Kraševo, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta 118.
 354. Jošavac, Bočinja Donja, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 355. Kamen, Borovnica-Šehići, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 356. Kamenjak, Beše, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 357. Kamenje, Barići, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 358. Kamenje, Čardak, Zavidovići. *AL BiH 2*. Arheološka nalazišta, 119.
 359. Krčevine, Bakotić, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 360. Krčevine, Ukrinica, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 361. Kuvelj, Hajdarovići, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 119.
 362. Laništa, Donji Vitkovci, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 363. Logobare, Vukovo, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 364. Momčilov grob, Vručica, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 365. Mramor, Hajdarovići, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 366. Mramor, Krivaja, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 367. Mramor, Priluk, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 368. Mramorje (Igriste), Beše, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 369. Mramorje, Gornji Vitkovci, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 370. Mramorje, Karačić, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 371. Mramorje, Mahoje-Brdo, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 372. Mramorje, Žabljak, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 120.
 373. Mramorovi, Dragovići, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 374. Mramorovi, Kućice, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 375. Oblj Kamen, Piljužići, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 376. Orašje, Kraševo-Donja Mahala, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 377. Osojnica, Osojnica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 378. Pazarić, Liješnica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 379. Ravan (Đukin krst), Gornja Paklenica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 380. Staro Greblje, Bobare, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121.
 381. Stupe (Kužno groblje), Rudo polje, Teslić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 121-122.
 382. Svatovac, Gornji Gostović-Grabovnica, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 383. Svatovac, Lovnica-Huremi, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 384. Svatovsko groblje (Ograde), Kalošević, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 385. Todorovića Brijeg, Donja Paklenica, Maglaj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 386. Ulice, Kraševo, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 387. Vis, Gornji Vitkovci, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 388. Visovi (Omića brijeg), Šije, Tešanj. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
 389. Zdjele, Karačić, Zavidovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 122.
-

390. Babin Greb, Agino Selo, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
391. Bajića Grad, Gornji Višusi, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
392. Baština 1, Baština, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
393. Baština 2, Baština, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
394. Brekinja, Čarići-Paunovići, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
395. Crkvina, Štrbe, Čelinac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
396. Čardačište (Čifutsko groblje), Kola-Plavšići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 128.
397. Čergića groblje, Radosavska, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
398. Čorića Brdo, Pavići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
399. Debelo Brdo, Pavići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
400. Dobrnja, Dobrnja-Pobrdani, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
401. Glavica, Gornji Borak, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
402. Glavičica-Prisoje, Čarić, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
403. Gradina, Donji Bočac, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 129.
404. Klisina, Azarići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 130.
405. Kobitja 1, Milojevići, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 131.
406. Kobitja 2, Milojevići, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 131.
407. Lusičko mramorje, Lusići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 131.
408. Majdanište, Donji Pervan, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 131.
409. Omarčići-Prisoje, Čarići, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
410. Pavičko mramorje, Pavići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
411. Pavlovića groblje, Šljivno, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
412. Poetište-Točak, Čarići, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
413. Prodole, Dujakovci, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
414. Stratinska 2, Stratinska, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
415. Šiprage, Šiprage, Kotor – Varoš. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
416. Trzan-Glavica, Večići, Kotor – Varoš. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
417. Varošiste, Pervan-Radevići, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
418. Višnjik, Baština, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 132.
419. Vujina Glavica, Šolaji, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 133.
420. Zidina, Krupa na Vrbasu, Banjaluka. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 133.
421. Zvečak, Šolaji-Prodići, Skender – Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 133.
422. Bagar, Surjan, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
423. Bašća, Čadavica, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
424. Bašća, Hripavci-Ahmedini, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
425. Batiničko groblje, Gornji Šehovci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
426. Begluci, Gornji Šehovci-Jarići, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
427. Brešćić, Gustovara, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
428. Brežine (Divsko groblje), Kljevcu-Kenjari, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
429. Budelj, Budelj, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
430. Bujire (Mramorje), Kopljevići, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
431. Bukvice, Čadavica, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
432. Busija, Jovandići, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.

433. Crkveno, Crkveno, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
434. Crkvina, Gornje Sokolovo-Mrazovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
435. Crkvina, Gornji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 142.
436. Crkvina, Martin, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
437. Crkvina, Podvidača, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
438. Čegeljak, Bjelajce, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
439. Čurum Lovrića, Bjelajce, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
440. Delibrdo, Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
441. Donja Sanica 2, Donja Sanica, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
442. Donje Ratkovo-Dragojlovići, Donje Ratkovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
443. Donje Sokolovo, Donje Sokolovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
444. Donje Sokolovo-Vujisići, Donje Sokolovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
445. Donji Graci, Donji Graci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
446. Donji Ribnik, Donji Ribnik, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
447. Donji Vrbljani 1, Donji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 143.
448. Donji Vrbljani 2, Donji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
449. Donji Vrbljani-Berići, Donji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
450. Donji Vrbljani-Ćukovići, Donji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
451. Dvorine (Mramorje), Bjelajce-Vođevića do, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
452. Gornja Previđa, Gornja Previđa, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
453. Gornja Slatina, Gornja Slatina, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
454. Gornje Ratkovo, Gornje Ratkovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
455. Gornje Sokolovo-Perići, Gornje Sokolovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
456. Gornji Dabar, Crnomarkovići, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
457. Gornji Ribnik-Kenjali, Gornji Ribnik, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
458. Gornji Vrbljani, Gornji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
459. Gornji Vrbljani Mijatovići, Gornji Vrbljani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 144.
460. Gradište (Malo Mramorje), Podrašnica, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 146.
461. Grobnice, Medna, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 146.
462. Hail-Bašča, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 146.
463. Hanovi, Gornji Šehovci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 146.
464. Jatunova Njiva, Donje Baljvine, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 147.
465. Kamičak 2, Kamičak, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 147.
466. Klisina, Gornja Sanica, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 147.
467. Kotor, Kotor, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
468. Kozica, Kozica, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
469. Krstovi, Gornja Pecka, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
470. Kućišta, Trnovo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
471. Kužno groblje, Peći, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
472. Ljubinska glavica, Ljubina, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
473. Ljutik, Gerzovo, Mrkonjić -Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
474. Marina njiva, Liskovica, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
475. Mošatluk, Krasulje, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
-

476. Mramor, Trnovo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
477. Mramorja, Gornji Ramići, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
478. Mramorje, Bunari, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
479. Mramorje, Crljeni, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
480. Mramorje (Stubo), Gornje Bjelajce, Mrkonjić Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
481. Mramorje, Gornje Sokolovo-Lakići, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
482. Mramorje (Kugino groblje), Gustovara, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
483. Mramorje, Kljevci-Sanjani, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
484. Mramorje, Krasulje, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
485. Mramorje, Podrašnica, Mrkonjić-Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
486. Mramorje, Velečevo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
487. Mramorje, Vračari, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 148.
488. Mramorje, Želin, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
489. Mramorovi, Štrbine, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
490. Na Srid Sela, Donje Baljvine, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
491. Omar, Šehovci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
492. Otoka, Surjan, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
493. Pločice, Gornji Šehovci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
494. Podgradina, Graci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
495. Poljane, Donje Ratkovo, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
496. Poljice, Gornji Šehovci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
497. Prhovo, Donje Plamenice, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
498. Rastoka, Rastoka, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
499. Rošića greda, Šehovci, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
500. Saitovac, Mračaj, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
501. Samardžije (Kula), Gornja Prisjeka, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 149.
502. Spasovina, Trnovo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
503. Staro Selo, Staro Selo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
504. Surjan 1, Surjan, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
505. Surjan 2, Surjan, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
506. Šumarak, Humići, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
507. Tešanovića krčevine, Gornje Baljvine, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
508. Trnovo, Trnovo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
509. Trstovina, Trnovo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 150.
510. Velagići 2, Velagići, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
511. Velika Čelinka, Pecka, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
512. Velika njiva, Gerzovo, Mrkonjić – Grad. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
513. Vrelo, Gornji Ribnik, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
514. Zablacé, Zablacé, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
515. Zečeva Njiva, Donji Dubočani, Ključ. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
516. Židovsko groblje, Kljevci, Sanski Most. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 151.
517. Bat-Klanac, Unište, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 159.
518. Bijela crkva (Crkvina), Busije, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 159. (s I. Marijanović).
-

519. Crkvena glavica, Drvar selo, Titov Drvar. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 159.
520. Crkvina (Panadur), Kolunić, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 159.
521. Crkvina, Krnjeuša, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 159. (s Veljkom Paškvalinom).
522. Crkvina, Nuglašica-Čitluk, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
523. Crkvina (Careva Luka), Očigrije, Titov Drvar. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
524. Crkvina, Oraško brdo, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
525. Crkvina, Vođenica, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
526. Crni Lug, Crni Lug, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
527. Didovina, Trubar, Titov Drvar. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
528. Dívsko Groblje, Gornje Bravsko, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
529. Donje Peulje, Donje Peulje, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
530. Gradina, Kesići, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 160.
531. Gradina (Crkvina), Vrtoče, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 163. (s B. Marijanom).
532. Grčko groblje, Grkovci, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 163.
533. Grkovci 3, Grkovci, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 163.
534. Međa-Vučkovac, Bastasi, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 164.
535. Mramorje (Mramorsko groblje), Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 164. (s Đ. Baslerom).
536. Mramorje, Pržine, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 164.
537. Ograda, Gornji Kazanci-Zagrab, Bosansko Grahovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 165.
538. Šipovljani 2, Šipovljani, Titov Drvar. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 165.
539. Trbučki Do 2, Krnjeuša, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 165.
540. Tučić, Drvar Selo, Titov Drvar. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 165.
541. Visoki (Crkvina), Bravsko-Jasenovac, Bosanski Petrovac. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 166.
542. Bajrak, Brda, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
543. Bajramovci, Bajramovci, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
544. Bare, Bristovi, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
545. Berića glavica (Arapsko groblje), Čifluk, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
546. Bili Potok, Bili Potok, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
547. Bistrica, Bistrica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
548. Borovac, Pidriš, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
549. Brijeg (Mramorovi, Rimsko groblje), Vražić, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
550. Brižine, Rovne-Čurići, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
551. Busija, Vinac, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
552. Carevac, Gornji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 174.
553. Crkvina, Vukovsko, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
554. Crkvine, Bistrica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
555. Crveno groblje, Botun, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
556. Čadarov greb, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
557. Čobanovo groblje, Osmanlije, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.

558. Delijin brijeg, Bešnjevo, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
559. Divičani 1, Divičani, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
560. Divičani 2, Divičani, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 175.
561. Divojačka Stina, Kalin, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
562. Dolac, Vrse, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
563. Donja Glavica, Donji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
564. Donja Mašeta, Mušići, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
565. Dragani, Donja Ričica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
566. Dugi Dol, Rilić, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
567. Dvorišta, Zvirnjača, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
568. Đerzelezov mašet, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
569. Gaj, Gornji Mujdžići-Orahovica, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
570. Gaj, Voljice, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
571. Gaj, Ždrimci-Žuljevići, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
572. Gajić, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
573. Glavica, Blagaj, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176.
574. Glavica (Gorica), Bugojno-Sultanovići. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 176-177.
575. Glavica, Krupa, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
576. Glavica, Novo Selo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
577. Glavica-Kamen, Paloč, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
578. Glavica pokraj Jezera, Rastičevo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
579. Gornja Glavica, Gornji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
580. Gornja Mašeta, Mušići, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
581. Gornji Malovan 1, Gornji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
582. Gornji Malovan 2, Gornji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
583. Gornji Mašeti, Otinovci, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
584. Gornji Vakuf 1, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
585. Gornji Vakuf 2, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
586. Gornji Vakuf 3, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 177.
587. Grčko groblje, Orahovljani, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 178.
588. Grudine (Crkvine), Bugojno-Čipuljić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 178-179. (s V. Paškvalinom).
589. Gumno, Oborci, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 179.
590. Hrastić, Močioći, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 179.
591. Hrid, Podosoje, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 179. (s B. Marijanom).
592. Jasen, Donji Bešpelj, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
593. Jasike, Stupna, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
594. Jeljan, Vukovsko, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180. (s Đ. Baslerom).
595. Kamenica, Vinac, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
596. Kamenica, Ždrimci-Čauševići, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
597. Kičelovo Brdo, Babin Do, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
598. Komarevac, Vrse, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
599. Konopi, Mušići, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
600. Kordići, Kordići, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180.
601. Kratelj, Alibegovići, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 180-181.
602. Krst, Oborci, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
-

603. Krša, Ravno, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
604. Krupa, Krupa, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
605. Kućerine, Vesela-Seona, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
606. Kupres, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
607. Kužno groblje, Dobrošin, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
608. Ledine-Donja Mašeta, Otinovci, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
609. Lozića šikara, Rosulje-Močarnica, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
610. Luka, Voljice, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
611. Luke, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
612. Luke, Oborci, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
613. Luke, Vrila, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
614. Lužine, Bešnjevo, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
615. Magarica, Osmanlije, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
616. Makljen, Voljevac, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181.
617. Mala Mašeta, Rastičevo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 181-182.
618. Mala Smiljevača, Donji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
619. Markovića gradina, Majevac, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
620. Markovina, Bugojno – Čipuljić. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
621. Mašeta, Klimenta, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
622. Mašeta u Polju, Ravno, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
623. Mašeti, Hrasnica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
624. Metaljka (Metalka, Gromile), Carevo Polje, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182. (s I. Čremošnik).
625. Mramor, Donji Mujdžići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
626. Mramor, Vagan, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
627. Mramorić, Sokolac, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
628. Mramorje, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
629. Mramorovi (Pobrdnjice), Čifluk, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
630. Musića Megdani, Ravno, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
631. Nadvode, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
632. Nebića šuma, Čelepirova Kula, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
633. Nevino brdo, Zlosela, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182.
634. Novo Selo, Novo Selo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 182-183.
635. Oborci 1, Oborci, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 183.
636. Oborci 2, Oborci, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 183.
637. Okuč, Ždrimci-Čauševići, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 183.
638. Otinovci 2, Otinovci, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 183.
639. Parać, Pridvorci, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 183.
640. Perina Glavica, Rilić, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 183.
641. Podjaram, Gornji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
642. Potkućnica, Volari, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
643. Potočine, Vrse, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
644. Račvulja, Hrasnica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
645. Raskovača, Donja Ričica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
646. Raskršće, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184. (s I. Marijanović).
647. Raskršće, Podosoje, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184. (s B. Marijanom).
-

648. Rastičevska Mašeta, Rastičevo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
649. Ravanjska vrata 1, Mušići, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
650. Ravanjska vrata 2, Mušići, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
651. Ravno, Ravno, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 184.
652. Rostovo Ravno, Brižine, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
653. Rustovac, Hrasnica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
654. Sedra, Gračanica-Bunta, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
655. Seka, Rastičevo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
656. Selišća, Ždrimci-Žuljevići, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
657. Selište, Volari, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185. (s B. Marijanom).
658. Selište, Voljevac, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
659. Sitnica, Vinac, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
660. Staro Selo, Staro Selo, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
661. Steljac, Novo Selo, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 185.
662. Studenac, Gornji Bešpeľ, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
663. Šeherdžik, Oborci, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
664. Trebanovac, Jablan, Donji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
665. Trešnja, Podgrađe, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
666. Trišića njiva, Mušići, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
667. Tubulica, Brda, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
668. Tursko groblje, Goravci, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
669. Uzur-glavica, Rilić. Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186. (s B. Govedaricom).
670. Vaganac, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 186.
671. Velika Njiva, Babići, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
672. Velika Smiljevača, Donji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
673. Vratnice, Lubovo, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
674. Vrse, Vrse, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
675. Zgoni, Hrasnica, Gornji Vakuf. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
676. Zgonovi, Majevec, Šipovo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
677. Zlatarica, Drvetine, Bugojno. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
678. Zlosela 1, Zlosela, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
679. Zlosela 2, Zlosela, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
680. Žavnjak, Gornji Bešpeľ, Jajce. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
681. Žuljeva Glavica, Gornji Malovan, Kupres. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 187.
682. Bare, Opara, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
683. Bašak, Čosići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
684. Bijele Vodice, Goleš, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
685. Bijeli Put (Križ), Podbrežje, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
686. Bišće, Donja Višnjica, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
687. Bogaz, Počulica, Vitcz. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
688. Bogduša, Brajkovići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195.
689. Borak, Katići, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 195. (s I. Marijanović).
690. Bregovi, Turbe, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
691. Brežuljak, Varošluk-Pobrići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
692. Brežuljak nad Čukom, Varošluk, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
-

693. Brigovi (Grčko groblje), Zabilje-Ograde, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
694. Brijeg (Mramorje), Čosići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
695. Briješće (Ravan), Hozanovići, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
696. Broda, Velika i Mala Broda, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196.
697. Bukovica, Bukovica, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196. (s I. Marijanović).
698. Crkvina (Grčko groblje, Orašje, Trepavice), Drivuša, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196. (s V. Paškvalinom).
699. Crkvine, Gornje Turbe, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196. (s B. Marijanović i V. Paškvalin).
700. Crkvine (Gradac, Kalvarija), Mali Mošunj, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 196. (s B. Marijanović i Đ. Basler).
701. Crkvište, Čukle, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
702. Čakareve njive, Donje Krčevine, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
703. Čosići, Čosići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
704. Desove, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
705. Didakove kuće, Đelilovac, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
706. Dočić, Dusina, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
707. Dukati, Donje Vitovlje, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
708. Đelilovac 2, Đelilovac, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
709. Džamija, Janjići, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
710. Fazlići 1, Fazlići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
711. Fazlići 2, Fazlići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
712. Gaj, Tenići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
713. Galjen, Mihaljevići, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
714. Glavica, Han Bila, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197.
715. Glavica, Potkraj, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 197-198.
716. Glavičice, Rijeka, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 198.
717. Gornje Pećine, Gornje Pećine, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 198.
718. Gradac, Rankovići, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 198. (s B. Marijanović).
719. Gradina-Megara, Goleš, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 199. (s B. Marijanović).
720. Grahovčići, Grahovčići-Vinište, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 199.
721. Grčko greblje, Grm, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 199-200.
722. Grčko greblje (Glavica), Gačice, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
723. Grčko greblje (na Kuberu), Vjetrenice, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
724. Grčko groblje, Donja Trebeuša, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
725. Greblje, Dolac (na Bili), Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
726. Guber, Kratine, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
727. Guča Gora 2, Guča Gora, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
728. Halilovača (Grčko greblje), Stranjani, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
729. Hrubine, Dusina-Brdo, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
730. Izvor Karaulske Lašve, Gradina-Hatarići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
731. Jama, Krčevine, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
732. Jažva, Varošluk, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
733. Jozakove njive, (Selište), Đelilovac-Didaci, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.

734. Kajin kamen, Vitovlje, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
735. Kamen, Puhovac, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
736. Karaula (Krajinsko greblje), Sebešić, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 200.
737. Kaurlaš-Mamula, Monjići, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
738. Kaurško greblje, Lokvine, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
739. Kaurško groblje, Dobraljevo, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
740. Klisa, Guča Gora, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
741. Kovačine, Sadovača, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
742. Kozice, Pojske, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
743. Krčevine, Krčevine, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
744. Križ (Križevi), Podbriježje, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201. (s V. Paškvalin).
745. Kruščica, Kruščica, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
746. Kučare, Puhovac, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
747. Kupalište na Škriljama, Putičevo, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
748. Lisičje groblje, Donja Trebeuša, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
749. Livada, Čosići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
750. Luka, Varošluk, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 201.
751. Luke, Gusti Grab, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
752. Ljubica brdo, Varošluk, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
753. Maculje-Jezero, Rostovo, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
754. Mateničin gaj, Gusti Grab, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
755. Maline, Maline, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
756. Martinovića glavica, Krčevine-Kremenik, Vitez. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
757. Mašeta, Rostovo, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
758. Mašeti, Fazlići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
759. Mramorje, Potkraj, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
760. Nagrađe, Pokrajčići, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 202.
761. Nova Bila 2, Nova Bila, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 203.
762. Opara 2, Opara, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 203.
763. Paklarevo, Paklarevo-Marjanovići, Travnik, *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 203.
764. Pod Rostovcem, Rastovci, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
765. Podvinica, Pojske, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
766. Potoci Bistričke Luke, Opara, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
767. Putovići, Putovići, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
768. Rankovići, Rankovići, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
769. Raspotočje, Raspotočje, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
770. Ravan, Ravan, Busovača. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
771. Stojkovići-Buđići, Stojkovići, Pucarevo. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 204.
772. Špirin grm (Kamenolom), Mutnica, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 205.
773. Šuplja stijena (Kremen), Gornje Pećine, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 205.
774. Tisovac, Potkraj, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 205.
775. Turbe, Turbe, Travnik. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 205.
776. Uvrate, Raspotočje, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 205.
777. Vlahovića Brijeg, Ovcarevo, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 205.

778. Zvijezda, Vjetrenica, Zenica. *AL BiH 2*, Arheološka nalazišta, 206.
779. Babina Voda, Kovači, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 14.
780. Banja, Tičići, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 14.
781. Barenjak, Tulica, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 14.
782. Bijeli greb, Ričica, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 14.
783. Bobovik, Kuliješ, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
784. Brda, Brda, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
785. Brdanjak, Zabrdje, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
786. Brdo, Gornja Breza-Lopate, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
787. Brdo, Radonjići, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
788. Breza, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
789. Brezik, Pržići, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
790. Brijest, Buzići-Mokronoge, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
791. Brnjaci, Brnjaci, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
792. Budoželj 1, Budoželj, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 15.
793. Budoželj 2, Budoželj, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 16.
794. Bukovica, Bukovica, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 16.
795. Bunar, Podastinje, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 16.
796. Buzići, Buzići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 16.
797. Crkvina, Bilalovac-Rastovi, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 16.
798. Crkvine, Slivno, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 16.
799. Čakina njiva, Bijele Vode, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
800. Čifluk 2, Čifluk, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
801. Didorada, Blaža, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
802. Dobrinjac, Dobrinje, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
803. Donja Borovica, Donja Borovica, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
804. Donja Zgošća, Donja Zgošća, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
805. Donje Žeželovo, Donje Žeželovo, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
806. Dub, Palež, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
807. Dvorišta, Lužine, Fojnica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 17.
808. Gaj, Palež, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
809. Gaj, Šikulje, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
810. Glavica, Bilješevo, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
811. Glavica, Budoželj, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
812. Glavica, Ginje-Gorašnica, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
813. Glavica, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18. (s Đ. Basler).
814. Gojevići, Gojevići, Fojnica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
815. Gorani, Gorani, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
816. Gorašnica, Ginje-Dvor, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
817. Gornje Žeželovo, Gornje Žeželovo, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
818. Grabošić, Džindići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
819. Gradac, Donji Palež, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 18.
820. Gradac, Homolj, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 19. (s Đ. Basler).
821. Gradina, Dabravine, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 19. (s V. Paškvalin).
822. Grčko groblje, Brestovsko, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.
823. Grčko groblje, Podastinje, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.

824. Grčko groblje, Ratanj, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.
825. Grčko groblje, Tičići, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.
826. Grebac, Poriječani, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.
827. Grebci, Grebci, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.
828. Grebljice, Goduša-Rajčići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 20.
829. Hendek, Duhri, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
830. Hrasno, Hrasno, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
831. Hrasno, Slivno, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
832. Hrastovina, Kovačići, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
833. Hrašće, Ričica, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
834. Igrište, Orahovo, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
835. Ivica, Ivica, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
836. Jasikova, Nažbilj, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
837. Kadinjača, Uvorići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
838. Karaula, Gornja Jehovina, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
839. Kaurin, Župča, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
840. Kaursko greblje, Oglavak, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
841. Kaursko groblje, Bjelovići, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 21.
842. Kaursko groblje, Koritnik, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
843. Kiseljak, Boljkovići, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
844. Kiseljak 3, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
845. Klisa, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
846. Klupe, Crkvenjak, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
847. Kokošiči, Kokošiči, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
848. Kosa, Zlokuće, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
849. Krčevina, Orahovo, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
850. Krčevine, Dusina-Vrtla, Fojnica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22.
851. Križ, Deževce, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 22-23.
852. Letovište, Seoce, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
853. Lipnica, Lipnica, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
854. Lopata, Rakova Noga, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
855. Lješčar, Hočevlje, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
856. Maurovići, Maurovići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
857. Mramorje, Čamovine, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
858. Mramorovi, Križiči, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
859. Mravnjače 2, Višnjica, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
860. Njiva, Zlokuće, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 23.
861. Obre 3, Obre, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 24.
862. Ocrkavka, Homolj, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 24-25. (s I. Marijanović)
863. Očevlja, Očevlja, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
864. Ostroga, Čizma, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
865. Ostružnica 2, Ostružnica, Fojnica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
866. Otigošće, Otigošće, Fojnica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
867. Pajtov Han, Pajtov Han, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
868. Pariževići, Pariževići, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
-

869. Pod, Dabravina, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
870. Podgaj, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
871. Podgradac, Homolj, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 25.
872. Polje, Ginje, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
873. Polje, Polje, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
874. Poriječani, Poriječani-Brdo, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
875. Puhovac, Bukovlje, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
876. Radonjići, Radonjići, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
877. Rakovi, Seoce, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
878. Repuh, Hočevlje, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
879. Ričica, Ričica, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
880. Saračevo-Brdo, Ričica-Čelikovina, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
881. Slivno, Slivno, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
882. Srđ, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26. (s V. Paškvalin).
883. Strahovac, Donje Žeželovo, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
884. Strana, Maurovići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
885. Stup, Slapnica, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
886. Subotići, Subotići, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 26.
887. Široka šuma, Gomionica, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 27.
888. Škarine, Rakova Noga, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 27.
889. Tisovik, Pirin, Kreševo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 27.
890. Tušnjići, Tušnjići, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 27.
891. Vareš-Majdan, Vareš-Majdan-Sprečkići, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 27.
892. Višnjići, Višnjići, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
893. Vrbica, Podastinje, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
894. Vrbica, Radonjići, Vareš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
895. Vukanovići, Vekanovići, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
896. Zabrdje 2, Zabrdje, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
897. Zabuče, Mladeš, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
898. Zagoni, Hočevlje, Breza. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
899. Zagrebnača 2, Han Ploča, Kiseljak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
900. Zbilje, Zbilje, Visoko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
901. Zlokuće, Zlokuće, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 28.
902. Centar 5, Sarajevo-Centar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 41.
903. Gorovići, Gorovići, Pale. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 43.
904. Ilidža, Ilidža. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 47-48. (s V. Paškvalin i S. Mutapčić).
905. Mramorje, Krivajevići, Jela Šuma, Ilijaš. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 52.
906. Tabačko guvno, Hreša-Mali Orlovac, Sarajevo-Stari Grad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 56.
907. Trnovo 2, Trnovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 57.
908. Varošite, Mihaljevići, Sarajevo-Novigrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 57.
909. Babajići, Klotijevac-Babajići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
910. Banjevići, Banjevići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
911. Barakovići, Barakovići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
912. Bare, Šadići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
913. Barice, Tupanari, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.

914. Bašča, Fojhar, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
915. Bečani, Bečani, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
916. Begina Zaglavica, Vrsinje, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
917. Begovića polje, Tišča, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
918. Bijeli hrid, Truholj, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
919. Bijeli put, Čanići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
920. Biljeg, Biljeg, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
921. Boljevići, Boljevići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
922. Borak, Knezovi, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
923. Borići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
924. Brateljevići, Brateljevići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
925. Bratunac 3, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
926. Brdo (Brod), Tuholj-Brdo, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 67.
927. Bregovi, Skugrići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
928. Breze, Starič, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
929. Brijeg, Kikići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
930. Brložnik, Brložnik, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
931. Bujanj, Markovići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
932. Bujakovića polje, Bujakovići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
933. Ceransko brdo, Cerska, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
934. Cerska, Cerska, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
935. Crkva Ružica (Potkunjica), Tegare, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68. (s I. Marijanović).
936. Crkvina, Glogova, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 68.
937. Crvena njiva, Podravno, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69. (s B. Marijanović).
938. Cura, Karačići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
939. Čapori Gornji, Kram-Čapori Gornji, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
940. Četenište, Orahovica, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
941. Čolakovići, Čolakovići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
942. Djevojka, Noćajevci-Brgovine, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
943. Dolovi, Bobari, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
944. Donji Bačić, Donji Bačić, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
945. Donji Drecelj, Donji Drecelj, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
946. Donji Magašići, Donji Magašići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
947. Dragin Han, Mratinci-Prisoje, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
948. Đurđevac 2, Đurđevac, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
949. Đurini grobovi, Podčauš, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 69.
950. Dželep, Grabovica-Dželep, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
951. Fakovići, Fakovići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
952. Gaj, Gornji Bačić, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
953. Gaj, Poljak, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
954. Gaj, Šadići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
955. Gajevi, Crijevnčići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
956. Garići, Grabovica-Garići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
-

957. Glavica, Vrelo, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
958. Glavna (Čifutsko groblje), Klještani, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
959. Gojsalići, Gojsalići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
960. Golijansko groblje, Žeravice-Porode, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
961. Goli Brijeg, Jelaške, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
962. Gornja Osica, Tuholj, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
963. Gornji Zalukovik 2, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
964. Gornji Zalukovik 3, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
965. Gornji Zalukovik 4, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
966. Gornji Zalukovik 5, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
967. Gornji Zalukovik 6, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
968. Gornji Zalukovik 7, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
969. Gornji Zalukovik 8, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
970. Gračić, Potočari, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70.
971. Grad, Mrkov, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 70-71.
972. Gradina, Križevići-Meorići, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
973. Gragir, Karačići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
974. Grebačevac, Nova Kasaba, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
975. Greben, Urisići-Greben, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
976. Grebljice, Donji Bakići, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
977. Grobnice, Glogovo, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
978. Grobnice, Petriča, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
979. Guvnine (Strnjaci), Udbina, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
980. Gvozdrenovići, Gvozdrenovići, Kakanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
981. Hadrovine, Nevačka, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
982. Hadžići 1, Trnovo-Hadžići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
983. Hadžići 2, Trnovo-Hadžići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
984. Hanići, Dolovi, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
985. Hrastić, Prijanovići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 71.
986. Hrnčići, Hrnčići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
987. Hum, Pustoše, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
988. Igriste, Orahovica, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
989. Ilino brdo, Skugrići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
990. Jagodnja, Jagodnja, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
991. Jakovice, Jakovice, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
992. Jasen, Jasen, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
993. Jatina-Dolince, Vrsinje, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
994. Jazovi, Tišča, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
995. Jelasi, Mlečva, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
996. Jelaške, Jelaške, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
997. Jeremići, Jeremići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
998. Kamenjaci, Krasanovići-Krasanpolje, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
999. Kamenje, Sulice, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
-

1000. Karaula, Šekovići-Vukići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
 1001. Kaurški grob, Kozjaci, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 72.
 1002. Klanac, Bečani, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1003. Klis, Klis. Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1004. Klisa, Donji Bakići, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1005. Klotijevac 2, Klotijevac, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1006. Klještani, Klještani, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1007. Koprivno, Koprivno, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1008. Kosa, Poljak, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1009. Kostići, Kostići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1010. Koštanovačko groblje, Biljača-Prisoje, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1011. Kovačići, Kovačići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1012. Kovanluk, Tupanari, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1013. Kovinj, Jokići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1014. Krajčinovići, Krajčinovići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1015. Krčevina, Bašići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1016. Krčevina, Tupanari, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 73.
 1017. Kuselj, Kuselj, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1018. Kutuzero, Kutuzero, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1019. Lipenovići, Lipenovići. Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1020. Lubničko brdo, Lubnice, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1021. Lučica, Lukići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1022. Ludmerac, Radeljevac, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1023. Luke, Nevačka, Han-Pjesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1024. Luke, Selište, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1025. Luke (Mramorje), Žlijebac, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1026. Lukići 1, Lukići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1027. Lukići 2, Lukići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1028. Ljuto Brdo, Srednji Dopasci, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1029. Makovac, Popovići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1030. Manastirište, Fakovići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1031. Marica, Dolovi-Hanići, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1032. Meljen, Markovići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74.
 1033. Meraja, Mišari, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 74-75.
 1034. Milovanovići, Milovanovići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1035. Milovo, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1036. Mladovo, Mladovo, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1037. Mošulj, Stanovi, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1038. Mramor, Donji Drecelj, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1039. Mramor, Kovačići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1040. Mramor, Musići, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1041. Mramor, Vranovići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1042. Mramorčić, Donji Drecelj, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1043. Mramorica, Kravica – Brana Bačić, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1044. Mramorje, Begići, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
 1045. Mramorje, Berisalići, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 75.
-

1046. Mramorje, Bešići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1047. Mramorje, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1048. Mramorje, Dubačkići, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1049. Mramorje, Jelah, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1050. Mramorje, Jokići, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1051. Mramorje, Kamensko-Gradina, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1052. Mramorje, Kikići, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1053. Mramorje, Konjevići, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1054. Mramorje, Liješće, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1055. Mramorje (Rimsko groblje), Loznica, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1056. Mramorje, Ljeskovik, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 75.
1057. Mramorje, Mišari, Vlasenica. *AL BiH* 2, Arheološka nalazišta, 76.
1058. Mramorje, Muguša, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1059. Mramorje, Olovci, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1060. Mramorje, Potočari, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1061. Mramorje, Sućeska, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1062. Mramorje, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1063. Mramorje, Voljevica, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1064. Mramorje (Gaj), Vučevica, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1065. Mramorje, Vukovići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1066. Mramorje, Žeravice, Han-Pijesak. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1067. Mramorje, Žioci, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1068. Mramorje-Polje, Strmica, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1069. Mršića brdo, Mršići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1070. Mušikići, Cerska-Mušikići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1071. Nabojine (Mramorje), Pelemiši, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1072. Nasića brdo, Nasići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1073. Nasići, Nasići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1074. Navitak, Boganovići, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1075. Obori 1, Donji Dopasci, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1076. Obori 2, Donji Dopasci, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1077. Ograđena Voda, Pobuđe, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1078. Olovci 1, Olovci, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1079. Olovci 2, Olovci, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76.
1080. Olovci 3, Olovci, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 76-77.
1081. Olovo, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1082. Opašići, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1083. Opravdići, Opravdići, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1084. Orahovica, Orahovica, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1085. Osoje, Kuljančići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1086. Osojnača, Gostilj, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1087. Ostrovaš, Kalimanići, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1088. Padališta, Poznanovići, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1089. Papraća 2, Papraća, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1090. Pavlovići, Pavlovići, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
1091. Pelemiši 1, Pelemiši, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 77.
-

1092. Pelemiši 2, Pelemiši, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1093. Petrovača, Dubnica, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1094. Piskavice, Betanj, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1095. Plakalovići, Plakalovići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1096. Plazače 1, Plazače, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1097. Plazače 2, Plazače, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1098. Podgora, Podgora, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1099. Podgroblje, Nevačka, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1100. Podliješće, Podčauš, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1101. Podrenovci, Gođenje-Podrenovci, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 77.
1102. Podvis, Đurići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1103. Pokojnica (Mramorje), Nevačka, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1104. Pomol, Pomol. Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1105. Popovići, Popovići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1106. Potkuća, Tupanari, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1107. Preka Njiva, Voljeвица, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1108. Presedo, Cerska, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1109. Previlica, Strmica-Gornji Dopasci, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1110. Prijanovići 1, Prijanovići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1111. Prijanovići 2, Prijanovići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1112. Prijanovići 3, Prijanovići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1113. Rajići, Rajići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1114. Rašića Gaj, Mršići, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1115. Ravan, Gornji Zalukovik, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1116. Ravan, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1117. Ravan-Gradina, Vlasenica-Gradina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1118. Ravne, Ravne, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1119. Ridić, Ridić, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1120. Rijeke (Podglavica), Kusače, Han-Pijesak. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1121. Rogajlija, Marjanovići, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78.
1122. Rudišta, Vrelo, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 78-79.
1123. Rupovo Brdo, Rupovo Brdo, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1124. Simića groblje, Rogojevina, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1125. Simin krš, Tarevo, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1126. Sjedaljka, Bastahovine, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1127. Skenderovići, Skenderovići, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1128. Slavanj, Slavanj, Olovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1129. Sofre, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1130. Starič, Starič, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1131. Staroglavica, Staroglavica, Srebrenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1132. Stolice, Blječeva, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79.
1133. Strana, Rovaši, Vlasenica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 79-80.
1134. Strmica, Strmica, Šekovići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 80.
1135. Stupari, Stupari, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 80.
1136. Stuparski krš, Stupari, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 80.
1137. Suljići 1, Suljići, Kladanj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 80.
-

1138. Suljići 2, Suljići, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1139. Šarampovo, Pribičevac, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1140. Šekovići, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1141. Šijakovića groblje, Sušić, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1142. Šljivova, Palež, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1143. Tabahana, Tabahana, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1144. Tarevo 1, Tarevo, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1145. Tarevo 2, Tarevo, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1146. Tekija, Tekija, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1147. Tepen, Tepen, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1148. Toliša, Nočajevići-Toliša, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1149. Toljevići, Toljevići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1150. Trišići, Trišići, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1151. Trlo, Donji Drecelj, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1152. Trnić, Postolje, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1153. Trnjaci, Prijanovići, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1154. Trnovo 1, Trnovo, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1155. Trnovo 2, Trnovo, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1156. Troliz, Potočari, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1157. Trubar, Trubar, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 80.
1158. Tuholj 1, Tuholj, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1159. Tuholj 2, Tuholj, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1160. Turalići, Turalići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1161. Usjenovača, Krasanpolje, Bratunac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1162. Vagani 1, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1163. Vagani 2, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1164. Vakuf, Kuljančići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1165. Varošište, Donji Rakići-Kamenica, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1166. Vijenac, Gojkovići, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1167. Vijenac, Šabići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1168. Vis, Bobari, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1169. Vis, Đurići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1170. Višnjica, Višnjica, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1171. Vitez, Sulice, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1172. Vitići, Vitići, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1173. Vlasenica, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1174. Vlaškovac, Gornji Bakići, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1175. Vrelo, Vrelo, Šekovići. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 81.
1176. Zalesije, Ljeskovik, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1177. Zaklopača, Zaklopača, Vlasenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1178. Zalazje, Zalazje, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1179. Zgunja 1, Zgunja, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1180. Zgunja 2, Zgunja, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1181. Zlatovo, Ljeskovik, Srebrenica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1182. Zlokosa, Dugandžići, Olovo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
1183. Zmajevac, Kovačići, Kladanj. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 82.
-

1184. Ždrijelo, Voljevica, Bratunac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 82.
1185. Alibegovci 1, Kruševci, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1186. Alibegovci 2, Kruševci, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1187. Bare, Košutica, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1188. Batovo, Dobrača, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1189. Begov Gaj, Presjeka, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1190. Begovina, Varošiste, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1191. Berkovići, Berkovići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1192. Bijeli Put, Kozići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1193. Biljeg, Oprašići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1194. Biljeg, Smrtići-Vjetrenik, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1195. Biljezi, Banjalučica, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1196. Bjegovići, Bjegovići, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1197. Bjelosavljevići, Bjelosavljevići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1198. Blace, Blace, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91.
1199. Bor, Stari Brod, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 91-92.
1200. Brda, Brda, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1201. Brdo, Dumanjići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1202. Brdo, Ladevine, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1203. Bregovi, Slap, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1204. Brezje, Sočice, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1205. Brijeg, Lepenica, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1206. Brijeg, Vrtar-Heljići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 92.
1207. Budaci, Budaci, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93.
1208. Carine, Presjeka, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93.
1209. Crkvice, Greben, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93. (s I. Čremošnik).
1210. Crkvina, Bjelosavljevići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93.
1211. Crkvina, Klečkovac, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93.
1212. Crkvina-Grebnice, Klašnik, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93. (s V. Paškvalin).
1213. Čadovina, Čadovina, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93.
1214. Čavke, Sjeversko, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 93.
1215. Divči-kamen, Šljedovići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1216. Docevi, Ljubomišlje, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1217. Donje Štitarevo, Donje Štitarevo, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1218. Drčalica, Knežina-Jasik, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1219. Drijenjak, Vragolovi, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1220. Drvarevo, Mangurići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1221. Dub, Neremišlje, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1222. Dub, Okolišta, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1223. Dub, Veletovo, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1224. Dubačko brdo, Dubac, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1225. Duboki Potok, Knežina-Jasik, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1226. Dulum, Orahovci, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1227. Đurdevo brdo, Presjeka, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
1228. Đurdevići 1, Đurdevići, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 94.
-

1229. Đurđevići 2, Đurđevići, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 94.
1230. Geruša, Sokolovići, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1231. Glavica, Barnik, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1232. Glavica, Gornje Štitarevo, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1233. Gluhovina, Berkovići, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1234. Gola Glavica, Vraneši, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1235. Gornje Kukavice, Gornje Kukavice, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1236. Grabenice, Kruševci, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1237. Grabovik, Strgačina, Rudo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 95.
1238. Grebnice, Drinsko, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1239. Grebnice, Jasenice, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1240. Grebnice, Orahovci, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1241. Grebnice, Velika Gostilja, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1242. Groblje, Kapetanovići, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1243. Groblje, Zakomo, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1244. Guvno, Pokrivenik, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1245. Guždeljsko polje, Guždelji, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1246. Hadrovići, Hadrovići, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1247. Han Lješčice, Vragolovi, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98.
1248. Hočimeri 2, Kalimanići-Hočimeri, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 98-99.
1249. Hrastovi (Mramorje), Greben, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1250. Hrid, Preljubovići, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1251. Imamovići, Imamovići, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1252. Izborine, Pijevčići, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1253. Janjoši, Janjoši, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1254. Jasik, Vrtar, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1255. Jasikovica, Kruševci-Grabnice, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1256. Kalauzovići 1, Kalauzovići, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1257. Kalauzovići 2, Kalauzovići, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1258. Kalen greblje, Kaljina, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1259. Karačevina, Osovo-Terzići, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1260. Karetići, Banjalučica, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1261. Kaursko groblje, Hrtalj, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1262. Kiler, Banjalučica, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1263. Klečkovac, Klečkovac, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 99.
1264. Kobilj-Brdo, Agarovići, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1265. Komina, Parževići, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1266. Korita, Brankovići, Rogatica. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1267. Kovačev do 2, Kula, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1268. Krčevine, Kapetanovići, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1269. Križevac, Jezernice, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1270. Krst, Širijevići-Sijerci, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1271. Lastre, Đipi-Brodar, Višegrad. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1272. Lipov do, Šahdani, Rudo. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 100.
1273. Luburić polje 1, Košutica, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 101.
1274. Luburić polje 2, Košutica, Sokolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 101.
-

1275. Luka, Selišta, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 101.
1276. Luke, Šahdani, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 101.
1277. Ljuta Strana, Mangurići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 101.
1278. Maljevići, Maljevići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 101.
1279. Mandra, Mandra, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 101.
1280. Mededa, Mededa, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1281. Meremišlje, Meremišlje, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1282. Miševina, Miševina-Lunjevaca, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1283. Mramor, Kabernik, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1284. Mramor, Selišta, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1285. Mramor, Stop, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1286. Mramor, Šip, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1287. Mramorić, Vražalice, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1288. Mramorje, Banjalučica, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1289. Mramorje, Beheci, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1290. Mramorje, Hirtar, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1291. Mramorje, Jabuka, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1292. Mramorje, Kalauzovići-Radakovina, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1293. Mramorje, Kamenica-Podhrid, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1294. Mramorje, Knežina, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1295. Mramorje, Kruševci, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 102.
1296. Mramorje, Osovo-Dolovi, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1297. Mramorje, Pazalje, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1298. Mramorje, Piblice, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1299. Mramorje, Pijevčići-Izborine. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1300. Mramorje, Poratak, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1301. Mramorje, Pozderčići, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1302. Mramorje, Rohci, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1303. Mramorje, Sokolačko polje, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1304. Mramorje, Stara Gora, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1305. Mramorje, Strgačina, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1306. Mramorje, Šahdani, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1307. Mramorje, Vagan, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1308. Mramorje (Grčke grobnice), Vražalice-Kamenjače, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1309. Mramorje (Mačari), Zavrblje, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1310. Nahota, Nahota, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1311. Neljeske, Mangurići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1312. Oglavak, Bijelo Brdo, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1313. Okolišta, Štrpci, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1314. Okruglo, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103.
1315. Otava, Gornje Štitarevo, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 103-104.
1316. Ovlagija, Klečkovac-Grlac, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1317. Ovlagija, Seljani, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1318. Ovrčje-Miletići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1319. Pale, Brezje, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.

1320. Panjevi, Obratići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1321. Papratnice, Pripećak, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1322. Pazarić, Kruševci, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1323. Pejdahovo groblje, Gornje Šitarevo, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1324. Perušići 1, Perušići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1325. Perušići 2, Perušići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1326. Petrovo polje (Petripolje), Brankovići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1327. Ploče, Vraneši, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1328. Plješivica 2, Plješivica, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1329. Pobrdalje, Krnjići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1330. Podgaj, Podgaj, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1331. Podgajevi, Budaci, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 104.
1332. Podilijak 2, Sjeversko, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1333. Podomar, Mičivode, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1334. Podstranje, Živaljevići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1335. Podzid, Ribioći, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1336. Polje, Velika Gostilja, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1337. Radovan Han, Vragolovi, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1338. Rančići, Žljebovi, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1339. Raževo brdo, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1340. Repuševci, Repuševci, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 105.
1341. Rudine, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1342. Rujišta, Rujišta, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1343. Selište, Okruglo, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1344. Seljani 1, Seljani, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1345. Seljani 2, Seljani, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1346. Sjeversko 2, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1347. Slap, Slap, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1348. Solakovići, Solakovići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1349. Solila, Varošište, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1350. Stupine (Mramorovi), Jabuka, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 106.
1351. Tinjak-do, Bjelosavljevići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1352. Tirin Han, Osovo-Halije, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1353. Torić, Lepenica, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1354. Trnovik, Okruglo, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1355. Trojan, Stop, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1356. Trušen kamen, Vrhbarje, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1357. Trutovo brdo (Brdašće), Mala Gostilja, Višegrad. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1358. Tulež, Stop, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1359. Turska voda, Seljani, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1360. Varošište, Varošište, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 107.
1361. Velika njiva, Čitluci, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1362. Veliki Čair, Kalimanići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1363. Vidrići, Vidrići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1364. Vilino kolo (Vrelo), Sočice, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1365. Vlasulje, Čadovina, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
-

1366. Vrtar, Vrtar, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108. (s P. Anđelić)
1367. Vražalice, Vražalice, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1368. Vrelce, Kalauzovići, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1369. Vrhselište, Selišta, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1370. Vrlazje, Vrlazje-Podgradina, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 108.
1371. Zakomo 1, Zakomo, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109.
1372. Zakomo 2, Zakomo, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109.
1373. Zarbovina, Zarbovina, Rudo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109.
1374. Zavrh, Stjenice, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109.
1375. Žepa, Žepa, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109.
1376. Živaljevići (Pribičevac), Živaljevići, Rogatica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109. (s B. Čović).
1377. Žunovi, Žunovi, Sokolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 109.
1378. Aharine, Foča-Aharine. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1379. Bare-Dedevo, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1380. Beleni, Beleni, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1381. Biljeg, Bujakovina, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1382. Bravenjak, Jabuka, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1383. Brčina, Utulovići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1384. Brdo, Donji Budan, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1385. Brdo, Obalj, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1386. Brijeg (Mramorje-Glavica), Zavait-Mali Korlat, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1387. Brijest (Grčko groblje), Slavčiči, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 119.
1388. Crkvina, Kunovo, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 120.
1389. Crkvina, Prijedelo, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 120.
1390. Čengić bara, Obalj-Kladovo polje, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 120.
1391. Čifutsko groblje (Gromiljak), Miljeno, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 120.
1392. Daničići, Daničići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1393. Derolovi, Derolovi, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1394. Djedovo brdo, Potpeće, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1395. Djevojačko greblje, Kovačići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1396. Dobroš, Gramusovići, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1397. Gaj, Sela, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1398. Gajevi, Trbušće, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1399. Glavica, Jeleč, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1400. Glavica, Račići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1401. Glavičica, Tahuljići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1402. Glavičine, Sočani, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1403. Goražde 2, Goražde. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1404. Gornja Bašča, Donje Papratno-Dolovi, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121.
1405. Gornje Suho polje, Obalj, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 121-122.
1406. Grab, Grdijevići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 122.
1407. Gradac, Čurevo-Pusto polje, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 122. (s V. Palavestra).
1408. Gradac, Gvozno, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 122. (s Đ. Basler).

1409. Gradac, Prijedelo, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 122.
1410. Grčko greblje, Grdijevići, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1411. Grčko greblje, Zavait, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1412. Grčko groblje, Igoče, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1413. Grčko groblje, Ječmišta, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1414. Grčko groblje, Kosman, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1415. Grčko groblje, Kožetin, Goražde. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1416. Grčko groblje, Krbaljine-Ječmeni do, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1417. Grčko groblje, Prijedelo, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123.
1418. Grčki mramorovi, Trtoševo, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 123-124.
1419. Greda, Lihovići, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 124.
1420. Grobnice, Krbaljine, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 124.
1421. Guča greb, Bujakovina, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 124.
1422. Hotovlje, Hotovlje, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1423. Humsko, Humsko-Odžak, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1424. Jablanići, Jablanići, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1425. Jabuka, Jabuka, Goražde. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1426. Jasike, Donje Papratno, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1427. Jažići, Jažići, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1428. Jejača, Mušići, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1429. Jezero, Jezero, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1430. Kamenje, Donje Papratno, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1431. Karaula, Vlaholje, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1432. Katarin grob, Jažići, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1433. Kaurine, Slatina, Čajniče. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1434. Kauriska glavica, Bukvica, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1435. Kaursko groblje, Šadići, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1436. Klinja, Klinja, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1437. Kokošija ravan, Potpeće, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1438. Komin, Božanovići, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 125.
1439. Kopljević Kamen, Kopljević Kamen, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1440. Koriljeva, Mjehovine, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126. (s Đ. Basler).
1441. Korita, Podgrađe, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1442. Kostrenište, Dijakovići, Goražde. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1443. Kotača, Zakmur, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1444. Križevac (Ledine), Kosače, Goražde. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1445. Kutine, Kutine, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1446. Kužno brdo (Šelec), Šivolje, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1447. Lačevine (Kalufi), Varoš, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 126.
1448. Lokva, Obalj-Kladovo Polje, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
1449. Lučila, Podgrađe-Lučila, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
1450. Lučino brdo, Ustiprača, Goražde. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
1451. Lučke kolibe, Trebova planina, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
1452. Lučki rat, Derolovi, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
1453. Luko, Luko, Kalinovik. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
1454. Ljuljevišta, Podgrađe, Foča. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 127.
-

1455. Ljusići, Ljusići, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1456. Mazlina, Mazlina, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1457. Međurječje, Međurječje, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1458. Metaljka, Kunovo, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1459. Milarcvo, Kovačići-Milarevo, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1460. Mirkova Kosa 1, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1461. Mirkova Kosa 2, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1462. Mjehovine 2, Mjehovine, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 127.
1463. Modro Polje, Modro Polje, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1464. Mramorje, Dragočava, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1465. Mramorje, Kolakovići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1466. Mramorje, Marenici-Porađe, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1467. Mramorje, Prijedražje, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1468. Mramorje, Šahbazi, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1469. Mramorje, Toholji, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1470. Mramorje, Ukšići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1471. Mramorje, Zakmur, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1472. Mramorje, Zavait, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1473. Mramorje, Zavait-Podi, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1474. Musin Grad, Trnavica, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1475. Odačine, Bojići, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1476. Osija, Osija, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1477. Peovac, Slatina, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1478. Pijesak, Jeleč, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1479. Ploče, Zakmur, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 128.
1480. Poda, Poda, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1481. Pod Crkvom, Kutine, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1482. Pod Klekom, Štirine, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1483. Poljana (Grčko groblje), Mjehovine-Selišta, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1484. Ponori 1, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1485. Ponori 2, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1486. Ponori 3, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1487. Presjeka, Donje Žešće-Strmac, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1488. Prević, Prević, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1489. Prgoše, Golubići, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1490. Pribilovo brdo, Vlaholje, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1491. Prijeklade, Prijeklade, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1492. Rašće, Vihovići, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1493. Ravnica, Obalj, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 129.
1494. Ruđice, Ruđice, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1495. Sasica, Donje Kruševo, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1496. Somine, Somine, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1497. Sopotnica, Donja Sopotnica, Goražde. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1498. Stankovac, Stojkovići, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1499. Stijene, Vihnići, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
-

1500. Stručina Glavica, Vlaholje, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1501. Studeno Vrelo, Gornje Bare, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1502. Suho Polje, Obalj, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130. (s Đ. Basler).
1503. Svatovsko (Djevojačko) groblje, Donji Kopilovi. Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1504. Šćepov grob. Donji Budanj, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 130.
1505. Tjentište, Tjentište, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1506. Topalov kamen, Vlaholje, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1507. Trešnjin kst. Trešnjevica, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1508. Trnavica 1, Trnavica, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1509. Trnavica 2, Trnavica, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1510. Trpinje, Trpinje, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1511. Ustiprača, Ustiprača, Goražde. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1512. Vihovići, Vihovići, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1513. Vitlo bara, Štirine, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1514. Vlahinja, Zagoni, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1515. Vlaholje, Vlaholje, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1516. Vlaško polje, Trnavica, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1517. Vratnice, Varoš, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1518. Vrbnica, Vrbnica, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1519. Vrhovina, Vrhovina, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1520. Zaborak, Zaborak, Čajniče. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131.
1521. Zakrsnice, Vlaholje, Kalinovik. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 131-132.
1522. Zavait, Zavait, Foča. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 132.
1523. Atlića groblje, Udrežnje, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1524. Bablja glava, Šurići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1525. Babov greb, Braičevići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1526. Badžalica, Bezdeđe, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1527. Bahori, Bahori, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1528. Balabani, Balabani, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1529. Banj-do (Stolovi), Zovi Do-Božanovići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1530. Barice, Danići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1531. Bašćica (Debeli gaj, Crkvina), Postoljani, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141. (s I. Bojanovski).
1532. Bašćica brijeg, Sopilji, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1533. Bezdeđe 1, Bezdeđe, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1534. Bezdeđe 2, Bezdeđe, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1535. Bijela stijena, Čanje, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1536. Bogdanci, Donji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1537. Bojišta 2, Bojišta, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1538. Borovno, Izgori, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141.
1539. Brašljeвица, Hrušta, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 141-142.
1540. Bratićevac, Donji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1541. Brdo. Presjeka, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1542. Brestovik, Gornji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.

1543. Brežine, Gornja Bodežišta, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1544. Brijeg, Gornji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1545. Brijeg, Odžak, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1546. Brijeg, Rast, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1547. Buklići, Biograd-Buklići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1548. Bukovica, Žiljevo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1549. Bukve, Gornja, Bodežišta, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1550. Cernica, Cernica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1551. Crkvnjaci (Crkvina), Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1552. Crkvina, Gareva, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1553. Crkvina, Gornje Ravni, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1554. Cvrkovac, Gornji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1555. Čavlavica, Hodinići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1556. Čengića Vješala, Lipnik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1557. Čitluk 1, Čitluk, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 142.
1558. Čitluk 2, Čitluk, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1559. Čučanica (Grebnice), Ključ, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143. (s A. Zelenika).
1560. Dernjak, Pusto Polje, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1561. Djevič-Kamen, Bašići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1562. Djevojačko groblje, Morinc, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1563. Domrke, Domrke, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1564. Donje Selo, Slivlja-Donje Selo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1565. Donji Bratač, Donji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1566. Donji Lukavac, Donji Lukavac, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1567. Dramešina, Dramešina, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1568. Drenovik (Čeremit), Kifino Selo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143. (s I. Marijanović).
1569. Drum, Dramešina, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1570. Dubine, Biograd-Buklići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1571. Duga glavica, Muhovići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1572. Duge njive, Lakat, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1573. Gojnica 2, Fojnica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 143.
1574. Gacko 2, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144. (s I. Marijanović).
1575. Gaj, Jasenik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1576. Gat, Novi Dulići-Galešine, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1577. Gelja Ljut, Kula, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1578. Glavica, Donje Ravni, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1579. Glavica, Gornje Ravni, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1580. Glavica (Crkvina), Meduljići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1581. Glavice, Bašići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1582. Glavice, Braičevići-Glavice, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1583. Glavice, Platuće, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1584. Gornja Bodežišta 1, Gornja Bodežišta, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1585. Gornja Bodežišta 2, Gornja Bodežišta, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.

1586. Gornje Selo, Slivlja – Gornje Selo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1587. Gornji Jugovići 1, Gornji Jugovići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1588. Grabi, Žiljevo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1589. Gračanica, Velika i Mala Gračanica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 144.
1590. Gradac, Kifno Selo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1591. Gradine, Fojnica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1592. Gradina, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1593. Gradina, Gračanica-Mala Gračanica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1594. Gradina 2, Gradina, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1595. Gradina 3, Gradina, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1596. Gradina, Jasenik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1597. Gradina, Kravarevo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1598. Gradina, Miholjače, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 145.
1599. Gradine, Muhovići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1600. Grčka Glavica, Gornji Lukavac, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1601. Grčko groblje (Džuburov brijeg), Knežak, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1602. Grčko groblje (Brdo), Mrdenovići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1603. Grčko groblje, Platice-Lokve, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1604. Grčko groblje, Višnjice-Zurović, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1605. Grebak, Odžak, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1606. Grebak, Žiljevo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1607. Grebnice, Udrežnje-Zubače, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1608. Grebno brdo, Biograd-Kosovača, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1609. Grgureve bare, Lipnik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1610. Grude, Plužine-Rijeka, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1611. Guberaš, Udrežnje-Guberaš. Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1612. Gubinov do, Cernica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1613. Haliluša, Postoljani, *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1614. Henkovača, Kovačići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1615. Hercegovo vrelo, Fojnica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1616. Hrsto-vrelo, Jasenik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 146.
1617. Igrište, Hrušta, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1618. Ilino brdo, Gornja Bijenja, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1619. Ivezića groblje, Zovi Do-Podkula, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1620. Jakomir, Morine – Pašina livada, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1621. Jasena, Jasena, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1622. Jasenik, Jasenik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1623. Jelica, Nadinići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1624. Jovanovo brdo, Miholjače, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1625. Kalufi, Gornja Bodežišta-Prisoje, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1626. Kalufi, Mijatovci, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1627. Kalupi, Donje Ravni, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1628. Kalupi, Donji Jugovići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1629. Klupca, Kravarevo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
1630. Kljuni, Kljuni, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147.
-

1631. Kokorina, Kokorina, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 147-148.
1632. Konjska Glava, Ključ, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1633. Kosa, Trusina-Košuta, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1634. Kovačev do, Knežak, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1635. Kovačići, Kovačići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1636. Krst, Hodinići-Radakov do, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1637. Krst, Hrušta, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1638. Krst, Izgori-Bračin laz, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1639. Krst, Slatu-Nekudina, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1640. Kruščice, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1641. Kula, Udrežnje-Kula, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1642. Ladojev grob, Dobrelji, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1643. Lalovo brdo (Grčko groblje), Hodinići-Kraljev do, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1644. Lazarići, Lazarići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1645. Lipničke glavice, Lipnik-Lipničke glavice, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1646. Lipnik 1, Lipnik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1647. Lipnik 2, Lipnik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1648. Lokve, Kravarevo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1649. Lučila, Gornji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1650. Luka, Rabina-Pakračuša, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1651. Luka, Šurići, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 148.
1652. Lumer (Grčko groblje), Braičevići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1653. Ljeskov Dub, Ljeskov Dub, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1654. Ljubičin Do, Gornji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1655. Ljubišnica, Cernica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1656. Mačipolje, Hrušta, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1657. Magareća glavica 1, Humčani, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1658. Magareća glavica 2, Humčani, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1659. Mala Gračanica 1, Gračanica-Mala Gračanica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1660. Mala Gračanica 2, Gračanica-Mala Gračanica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1661. Malo Šipačno, Podgrade, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1662. Mandića groblje (Klanac), Novi Dulići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1663. Medanići, Medanići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1664. Međugrebine, Višnjevo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1665. Međuljići, Međuljići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1666. Mejdan, Donji Drežanj, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1667. Miholjače, Miholjače, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1668. Miljanovac, Podgrade, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1669. Miljanovića groblje, Gornji Drežanj, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149.
1670. Miljevačko groblje, Žiljevo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 149-150.
1671. Močila, Višnjevo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 150.
1672. Morine, Morine, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 150.
-

1673. Mučibabića groblje, Biograd, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1674. Mukljevac, Rabina, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1675. Mulje, Mulje, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1676. Ocrkavlje (Grčko groblje), Luka, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150. (s l. Marijanović).
1677. Okiljevo groblje, Donje Ulinje-Kalipolje, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1678. Okrugli do, Kravarevo, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1679. Orašnice (Dubravica), Donja Bijenja, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1680. Orlje, Medanići, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1681. Osredak (Pod Stolom), Zovi Do-Mucalovići, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1682. Palučci, Pržine, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1683. Pasja Jabuka, Gornji Drežanj, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150.
1684. Pleče, Donji Drežanj, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 150-151.
1685. Ploče, Bahori, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1686. Ploče, Jasena, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1687. Poda, Kokorina-Poda, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1688. Polje, Rabina, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1689. Poljice, Šipačno, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1690. Ponikve, Ponikve, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1691. Potkućnica, Izgori-Brajčin Laz, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1692. Prečica, Mekavci, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1693. Presjeka, Presjeka, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1694. Pridvorci, Pridvorci, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1695. Prijeputnica, Jasena, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1696. Primet, Zalom, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1697. Prisadi, Zalom-Crnče, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1698. Pupoš, Donji Bratač, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1699. Pusto Polje, Pusto Polje, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1700. Rabina 1, Rabina, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1701. Rabina 2, Rabina, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1702. Radojev kamen, Humčani, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1703. Rakov kamen, Krekovi, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1704. Rat, Gornja Bodežišta, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 151.
1705. Ravni, Seljani, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1706. Rijeka 1, Plužine-Rijeka, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1707. Rijeka 2, Plužine-Rijeka, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1708. Rogatina glavica, Novi Dulići, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1709. Rudo polje 1, Rudo polje, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1710. Rudo polje 2, Rudo polje, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1711. Samobor, Samobor, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1712. Savića glavica, Dobrelji, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1713. Srezov do, Grabovica, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1714. Slato 1, Slato, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1715. Slato 2, Slato, Nevesinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.
1716. Soderi, Soderi, Gacko. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 152.

1717. Srđevići, Srđevići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1718. Srđevo groblje, Slati, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1719. Stećak, Seljani, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1720. Stepen, Stepen, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1721. Stoičići, Pridvorica-Stoičići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1722. Stražište (Crkvina), Gračanica-Velika Gračanica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1723. Struge, Zalom-Misaonik, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 152.
1724. Svatovsko groblje, Morine, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1725. Širin greb (Brijeg), Rast, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1726. Šurića greb, Donji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1727. Šusteri, Pridvorica-Šusteri, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1728. Trgovišta (Uzdolja), Kazanci-Kruščica, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1729. Udbina, Udbina, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1730. Udrežnje, Udrežnje, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1731. Velika gradina, Bašiči, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1732. Velike gomile, Domrke, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1733. Veliko groblje, Avtovac-Zborna Gomila, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1734. Višnjovo, Višnjovo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1735. Vranikuće, Zovi do, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1736. Vratlo, Vratlo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1737. Vrba, Donji Bratač, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1738. Vrelo, Jasenik, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1739. Vrtine, Izgori, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1740. Vrtine, Srđevići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 153.
1741. Zagrebnice, Slivlja-Donje Selo, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 154.
1742. Zalom, Zalom, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 154.
1743. Žabljak, Danići, Gacko. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 154.
1744. Ždrijelo 1, Sopilji-Ždrijelo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 154.
1745. Ždrijelo 2, Sopilji-Ždrijelo, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 154.
1746. Živanj, Živanj, Nevesinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 154.
1747. Aladinsko brdo 2, Crnići, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 168.
1748. Aleksin greb, Pađeni, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 168.
1749. Arandelovo, Arandelovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 168.
1750. Baba, Gornja Bitunja-Zabrđe, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 168.
1751. Baljci, Baljci, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 168.
1752. Bijela Rudina 2, Bijela Rudina, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1753. Blace, Blace, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1754. Blatski do, Zaušje, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1755. Bihovo, Bihovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1756. Biograd, Biograd, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1757. Bobotov dub, Bijela Rudina, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1758. Bogdašići, Bogdašići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1759. Bogojević Selo, Bogojević Selo-Radešići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
1760. Boljuni, Boljuni, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 169.
-

1761. Boškov do, Pađeni, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 169.
1762. Bračići, Bračići, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 169.
1763. Brijeg, Gornja Bitunja-Zabrđe, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 169.
1764. Cerovo počivalo, Lopoč, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 170.
1765. Cicrina, Cicrina-Brijeg, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 170.
1766. Crkvina, Gornje Vrbno, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 170.
1767. Crkvina, Kruševo, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 170.
1768. Crkvina, Milavići, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 170.
1769. Crkvine, Orahovica, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 170.
1770. Crkvine, Rotimlja, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 171. (s I. Marijanović).
1771. Crkvina, Trebinje-Zasad, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 171.
1772. Crkvina, Ubosko, Ljubinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 171.
1773. Crkvina-Godi, Žrvanj, Ljubinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 171.
1774. Crkvina Ružica, Vrelo Trebišnjice, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 171. (s T. Glavaš).
1775. Crkvine, Dabrica, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 171.
1776. Crnići 2, Crnići, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1777. Čardak 1, Donji Baljci, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1778. Čardak 2, Donji Baljci, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1779. Čardak 3, Donji Baljci, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1780. Čepelica 2, Čepelica-Zadublje, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1781. Čepelica 3, Čepelica, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1782. Dabrica 2, Dabrica-Brijeg, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1783. Deminov Krst, Kućinari, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1784. Derviševina, Lađevići, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 172.
1785. Divin 2, Divin, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1786. Dobromani 1, Dobromani, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1787. Dobromani 2, Dobromani, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1788. Donja Žabica, Žabica, Ljubinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1789. Donje Grobnice, Pađeni, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1790. Donje polje, Orahov do, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1791. Donji Davidovići 1, Donji Davidovići, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1792. Donji Davidovići 2, Donji Davidovići, Bileća. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1793. Donji Orahovac, Donji Orahovac, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1794. Donji Turani, Turani, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1795. Dračevo 1, Dračevo, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1796. Dračevo 2, Dračevo, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1797. Dragovilje, Dragovilje, Stolac. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 173.
1798. Drenovi, Grbeši-Zabrijeg, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1799. Drijen, Bobovišta, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1800. Drijenjani, Drijenjani, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1801. Dubljani 1, Dubljani, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1802. Dubljani 2, Dubljani, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1803. Dubočica, Dubočica, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1804. Dubrovač kamen, Rupni do, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
1805. Đedići 1, Đedići, Trebinje. *AL BiH* 3, Arheološka nalazišta, 174.
-

1806. Đedići 2, Đedići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 174.
1807. Đurđeva crkva, Domaševo – Mušići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 174.
1808. Galjipov Do, Donji Davidovići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 174.
1809. Glavica, Bijeljani, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 174.
1810. Glavica, Ljubomir-Čvarići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 174.
1811. Glavska 2, Glavska, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1812. Glavska 3, Glavska-Janjina, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1813. Golo Brdo, Pađeni, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1814. Gorica, Bijeljani, Bileća, *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1815. Gorica, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1816. Gornja Kapavica, Kapavica, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1817. Gornja Lokva, Gornja Žabica, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 175.
1818. Gornja Taleža, Taleža, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 176.
1819. Gornje Selo, Miruše, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 176.
1820. Grab 1, Grab, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 176.
1821. Gradac, Gradac, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 176.
1822. Graduna, Gornja Duboka, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 177.
1823. Gradina, Krivača, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 178.
1824. Gradina-Bunar, Gradina Duboka, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1825. Grčke grebnice, Ljubomir-Čvarići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1826. Grčko groblje, Bjelojevići-Podosoje, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1827. Grčko groblje, Petrovići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1828. Grčko groblje, Potkom, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1829. Grčko groblje, Trebijevo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1830. Grebnice-Bunčići, Radmilovića Dubrave. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1831. Grebuša, Ubosko, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 180.
1832. Groblje, Ljubomir-Vrpolje, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1833. Grobnice, Miruše-Vrpolje, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1834. Grubačev kamen-Crkvine, Grablje, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1835. Gumnište, Gola Glavica, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1836. Harem, Hatelji, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1837. Haremi, Hodovo, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1838. Hatelji, Berkovići, Hatelji, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1839. Hodžići, Hodžići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1840. Hum, Hum, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1841. Humčine-Zmijac, Rotimlja, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 181.
1842. Humka, Pješivac, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1843. Ilijina glavica, Sedlari, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1844. Ilijino brdo, Mesari, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182. (s Đ. Odavić).
1845. Ivanj greb, Šćenica, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1846. Janjčica, Aladinići, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1847. Janjčica groblje, Bančići, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1848. Janjilo, Strujići-Do, Trbinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1849. Jasenje, Ravno, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1850. Jezerine 1, Podubovac, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1851. Jezerine 2, Podubovac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
-

1852. Kamenica, Bogdašići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 182.
1853. Kijev do, Kijev do, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 183.
1854. Klečak, Berkovići-Trebesin han, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 183.
1855. Kličanj 2, Krajkovići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 183.
1856. Kneževa glavica, Uskoplje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 183.
1857. Korita, Korita, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 183.
1858. Koritnik, Koritnik, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1859. Kostadinovica, Gomiljani, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1860. Kotezi, Kotezi, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1861. Kriva Rijeka, Poljice Popovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1862. Krst, Baljci, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1863. Krst, Lađevići-Prijepletnik, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1864. Krst, Trijebanj, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1865. Krstati kamen, Ljubišići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1866. Krsti, Simiova, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1867. Krstovi, Barane, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 184.
1868. Kut, Kut, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1869. Lokva, Hodovo, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1870. Lokve, Hum, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1871. Lug, Lug, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185. (s Đ. Odavić).
1872. Lužine, Kruševo, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1873. Ljekova, Ljekova, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1874. Ljeskova, Baljci, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1875. Ljubinj 2, Ljubinj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1876. Ljubišići, Ljubišići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1877. Ljubljenica 2, Ljubljenica, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 185.
1878. Ljubljenica 3, Ljubljenica, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 186.
1879. Ljubovo, Ljubovo Površ, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 186.
1880. Ljuti do, Ljuti do, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 186.
1881. Masline (Han Podbrdica), Masline, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 186.
1882. Mejdan, Pješivac, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 186.
1883. Meka Gruda, Meka Gruda-Pakostulje, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1884. Mihića groblje, Bančići, Ljubinj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1885. Mijatovina, Meka Gruda-Dužica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1886. Miljanovići, Miljanovići, Ljubinj. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1887. Miruše 1, Miruše-Kolanjevići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1888. Miruše 2, Miruše-Kolanjevići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1889. Misa, Divin-Bačevica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1890. Mistihalj, Panik, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1891. Mostište, Miruše-Aleksići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1892. Mrkonjići, Mrkonjići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1893. Necvijeće, Necvijeće, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1894. Oblat, Ravno, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1895. Obradov kamen, Domaševo-Mušići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187.
1896. Ograda (Posijena glavica), Donji Davidovići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 187-188.
-

1897. Ogrlica, Hatelji, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188.
1898. Orah 2, Orah, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188. (s T. Glavaš).
1899. Orašje Popovo, Orašje Popovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188.
1900. Ošanići, Ošanići, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188.
1901. Pađeni, Pađeni, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188.
1902. Parojska njiva, Parojska njiva, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188.
1903. Pešikanovi dolovi, Bijeljani, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188.
1904. Petrovina, Gornji Njeganovići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 188-189.
1905. Petrov Krst, Gornje Krtnje, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1906. Plana 2, Plana, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1907. Plana 3, Plana, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1908. Plana 4, Plana, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1909. Ploče, Hatelji, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1910. Pocrnje, Pocrnje-Rđusi, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1911. Podina, Koravljica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1912. Podorašje, Orašje Površ, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1913. Podubovac, Podosoje, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1914. Podvornice, Kruševo, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1915. Podgrebnice, Hodovo, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1916. Poljice-Popovo, Poljice Popovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1917. Potkuk, Gornja Bitunja-Zabrđe, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 189.
1918. Predolje 2, Predolje, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1919. Premilovo polje, Gleđevci, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1920. Prenj, Prenj, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1921. Preraca, Preraca-Drenov Do, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1922. Prijedor, Prijedor, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1923. Prodo, Ljubišići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1924. Prosjek, Prosjek, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1925. Račeva Crkva, Vranjska, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1926. Radan-Krst, Hodovo, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1927. Radimlja 3, Poprati, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1928. Rajčeva gomila, Đedići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1929. Rakov krst, Klikovići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1930. Rapti, Bobani, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 190.
1931. Ravno, Ravno, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1932. Rosulja, Trijebanj, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1933. Rupni do, Rupni do, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1934. Ružića njive, Gleđevci, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1935. Sanduci, Gorica, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1936. Sedlo, Barane, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1937. Sikimuša, Donja Kapavica, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1938. Skrobotno 2, Skrobotno, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1939. Skrobotno 3, Skrobotno, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191.
1940. Slivnica, Slivnica, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 191-192.
1941. Spasova glava, Klikovići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1942. Stankov kamen, Ljubušići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
-

1943. Staro Slano 1, Staro Slano, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1944. Staro Slano 2, Staro Slano, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1945. Stećci, Strupnići, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1946. Strujići 1, Strujići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1947. Strujići 2, Strujići, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1948. Stuble, Pješivac, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1949. Stublina, Trijebanj, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 192.
1950. Suzina, Suzina, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1951. Svijeća, Bukanje, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1952. Šćepan Krst 2, Šćepan Krst, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1953. Šehitluci, Gornji Poplat-Neuk, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1954. Teg, Ravno, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1955. Teklica, Fatnica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1956. Trebiovi, Trebiovi, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1957. Trebimlja, Trebimlja, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 193.
1958. Trnovica 1, Trnovica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1959. Trnovica 2, Trnovica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1960. Turmenti, Turmenti, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1961. Ubosko 1, Ubosko, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1962. Ubosko 2, Ubosko, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1963. Udora, Udora, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1964. Ugarc, Ljubomir-Ugarc, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1965. Ugarc-Sušići, Ljubomir-Ugarc, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1966. Uševa gomila, Gornje Vrbovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1967. Uštica, Gola glavica, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1968. Veličani 1, Veličani, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1969. Veličani 2, Veličani, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 194.
1970. Vidošćak, Poprati, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 195.
1971. Vinine, Rotimlja, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 195.
1972. Vlahovići 1, Vlahovići, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1973. Vlahovići 2, Vlahovići, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1974. Vođeni, Vođeni, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1975. Vranja Dubrava, Vranja Dubrava, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1976. Vranjska 2, Vranjska, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1977. Vranjska 3, Vranjska, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1978. Vranjska 4, Vranjska, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1979. Vranjska 5, Vranjska, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1980. Vrpolje, Ljubomir-Vrpolje, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1981. Vrtne, Žrvanj, Ljubinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1982. Vukov greb, Njeganovići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1983. Začula, Začula, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 196.
1984. Zakuća, Njeganovići, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 197.
1985. Zakuk, Gornja Bitunja-Zabrđe, Stolac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 197.
1986. Zaplanik, Zaplanik, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 197.
1987. Židak, Čepelica, Bileća. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 197.
1988. Žakovo 1, Žakovo, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 197.
-

1989. Žakovo 2, Žakovo-Buđani, Trebinje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 197.
1990. Bahtijejica, Bahtijejica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1991. Bieščak, Ravna, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1992. Bilice, Ostrožac, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1993. Bilin greb (Bilov greb), Skrobučani, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1994. Bjelan, Grevići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1995. Blace 1, Blace, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1996. Blace 2, Blace, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208.
1997. Bojišće 2, Ljesovnja, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 208-209.
1998. Borak, Jaklići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
1999. Borak, Lapsunj, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2000. Borak, Obre, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2001. Borike, Bare-Sudari, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2002. Bradina, Bradina, Knjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2003. Branjovčići, Zabrdani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2004. Bravuša, Podhum, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2005. Budimov greb, Grevići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 209.
2006. Čalijin greb, Mokro, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210.
2007. Čelebići 2, Čelebići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210.
2008. Česmina Glava, Bjelimići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210.
2009. Čičevo, Čičevo, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210.
2010. Čifutsko groblje (Poputnjača), Donja Vast, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210.
2011. Čulin Dolac, Mrkodo, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210.
2012. Dabića (Velika) poljana, Bahtijejica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 210-211.
2013. Dolovi, Visočica planina-Poljice, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 211.
2014. Dubice 2, Buturović polje, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 211.
2015. Duga njiva, Džajići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 211.
2016. Džepi, Džepi, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 211.
2017. Gajine, Glavatičevo-Karlušići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 211.
2018. Glavica, Gornji Kranjčići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 211-212.
2019. Glavice, Kute-Staro Selo, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2020. Glavičica, Klek, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2021. Glavičine, Mladeškovci-Podvrabač, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2022. Gmići, Gmići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2023. Golo Brdo, Pavaj Do, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2024. Gošića Han, Nevizdraci, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2025. Gračac, Gračac, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2026. Gračane, Čičevo, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 212.
2027. Gradac, Donje Selo, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 213. (s Đ. Basler)
2028. Gradac, Gornji Kranjčići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 213. (s B. Čović)
2029. Gradić, Bjelimići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 213.
2030. Graščak, Kućani, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 215.
2031. Grčko groblje, Dobrigošće, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 215.
2032. Grčko groblje, Duge, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 215.
2033. Grčko groblje, Gornji Prijeslop, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 215-216.
2034. Grčko groblje (Mašeta), Repovci, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
-

2035. Grčko groblje, Žuglići, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2036. Grebine, Bjelovčina, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2037. Grebine, Pokojišta, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2038. Grepći, Tinje, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2039. Grepčani, Trešnjevica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2040. Groblje, Brđani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2041. Gromile, Razići-Račica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2042. Grovnice (Greblje), Gorica, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2043. Harem, Mokro, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2044. Hrast, Gmići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 216.
2045. Hum, Hum, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2046. Ivanjica, Spiljani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2047. Jasenice, Argud, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2048. Jezerac, Džepi, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2049. Jezerine, Gornji Lukomir, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2050. Kamen, Dobrigošće, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2051. Kamen-Baba, Kopčići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2052. Kanjina, Kanjina, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2053. Kaursko groblje, Borci, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2054. Kaursko groblje, Čičevo, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
2055. Kaursko groblje (Crkvice), Vrbljani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 217.
(s P. Andelić).
2056. Klanac, Gloškošnica-Šanica, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2057. Klanac, Gorica, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2058. Kneževе Kuće, Lapsunj, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2059. Kod Čekića, Blace, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2060. Kosan Krst, Blace, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2061. Kraljica, Podorašac, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2062. Kremenište, Kašići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 218.
2063. Krivača, Luke, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2064. Križevac, Doljani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2065. Krstovi, Bare, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2066. Kuna, Argud, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2067. Lađanica 1, Lađanica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2068. Lađanica 2, Lađanica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2069. Laništa, Spiljani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 219.
2070. Lisičići 2, Lisičići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2071. Lisičići 3, Lisičići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2072. Lisine, Družinovići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2073. Lokve, Donja Jablanica, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2074. Lokve, Studenčica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2075. Mašeta, Gorica, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2076. Mašeti, Repovci, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2077. Mejdan, Gmići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220.
2078. Memidžanovo groblje, Lisičići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 220-221.
2079. Mokro 1, Mokro, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
-

2080. Mokro 2, Mokro, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2081. Mravinjac, Čelebići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2082. Muzge, Argud, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2083. Obarsko polje, Obre, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2084. Ocrkavlje, Ocrkavlje, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2085. Ograda, Čičevo, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2086. Okuka (Hasanića ravan), Lug, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2087. Orahovica 1, Orahovica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2088. Orahovica 2, Orahovica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2089. Orahovica Gornja, Orahovica Gornja, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2090. Ostrožac 2, Ostrožac, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2091. Pačevo, Rumboci-Pačevo, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 221.
2092. Paradžići 2, Čelebići-Paradžići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2093. Pjevnik, Glavatičevo-Pjevnik, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2094. Ploča, Ploča, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2095. Ploče, Here, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2096. Podkula, Ravna, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2097. Polje, Hudutsko (Rama), Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2098. Pratljevac, Gostovići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2099. Previl, Razići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2100. Prigrade, Kućani, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2101. Radeško polje, Radešine, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2102. Rat, Kućani, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2103. Ravna, Ravna, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 222.
2104. Rudno, Klek, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2105. Rumboci 1, Rumboci, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2106. Rumboci 2, Rumboci, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2107. Rupin greb, Jaklići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2108. Samar, Mrakovo, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2109. Selišće, Gmići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2110. Seonica, Seonica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2111. Smrike, Donja Vast, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2112. Stećci, Spiljani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2113. Stidelj, Stidelj, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2114. Stolac (Kaurško groblje), Čelina, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2115. Striježovo, Glavatičevo-Striježovo, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 223.
2116. Šabići, Proslap, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2117. Šipovice, Čuhovići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2118. Tadića polje, Pogorelica planina, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2119. Terzića luka, Pokojište, Krvavo polje, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2120. Trlinov kuk, Ovčari, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2121. Trnovik, Gorani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2122. Tuhobići, Tuhobići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2123. Tulac, Đevor, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2124. Umejak, Borovnica, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2125. Ustirama, Ustirama, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
-

2126. Varda, Stojkovići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2127. Vardino groblje, Sopot, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 224.
2128. Velije, Gorani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2129. Veliko jezero, Visočica planina-Poljice, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2130. Visočica, Sopot, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2131. Višnjevac, Sopot, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2132. Viš stijena, Blace, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2133. Vlah, Slatnica, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2134. Vlaško groblje, Gornji Lukomir, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2135. Vrace, Kućani, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2136. Vrbljani, Vrbljani, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2137. Vrdol (Mašeti), Ljubunci, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 225.
2138. Vuč Kamen (Grkovina), Ježeprasina, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 226.
2139. Vukova Glavica, Ribari, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 226.
2140. Zagrebica, Grevići, Prozor. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 226.
2141. Zagrebice, Ostrožac, Jablanica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 226.
2142. Zukići, Zukići, Konjic. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 226.
2143. Babe, Hozići, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 235.
2144. Bili brig, Miši, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 235.
2145. Biličić, Biličić, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 235.
2146. Borak, Vrba, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 235.
2147. Brig, Vidimlije, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 236.
2148. Crkvina, Kopic-Cacan-Han, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 236.
2149. Crnojuše, Petrovo vrelo, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 237.
2150. Čaić, Čaić, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 237.
2151. Čaprazlije, Čaprazlije, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 237.
2152. Dubrave, Dubrave, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 237.
2153. Dumančića Liske, Zabrišće, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 237.
2154. Glavica, Podgradina, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 238.
2155. Golinjevo 2, Golinjevo, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 238.
2156. Grebnice (Bojanov orah), Rudići, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 242.
2157. Grepći, Prisap, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 242.
2158. Grgurići 1, Grgurići, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 242.
2159. Groblje, Staro Selo – Carevica, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 243.
2160. Grobnice, Stekerovci-Remići, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 243.
2161. Grudina glavica, Čaić, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 243.
2162. Gubin 2, Gubin, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 243.
2163. Kablići, Kablići, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 244.
2164. Kamen 1, Kamen, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 244.
2165. Kaursko groblje, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 244.
2166. Kobila, Kovačevci-Suho polje, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 244.
2167. Kraj (Potkraj), Radanovci, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 244.
2168. Kraljičin nasip, Podgradina, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 244-245.
2169. Liskuša, Kopic, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 245.
2170. Ljubunčić 1, Ljubunčić, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 245.
2171. Ljubunčić 2, Ljubunčić, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 245.
-

2172. Ljubunčić 3, Ljubunčić. Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 245.
2173. Maleševića dolovi (Mašeta), Vagan, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 245.
2174. Maleševića dolovi, Vagan-Maleševići, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 245.
2175. Mašet, Podhum, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2176. Mašeta, Bilo polje, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2177. Mramor, Branješci, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2178. Mramor, Donji Vagan, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2179. Mramor, Mali Vagan, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2180. Mramor, Podgradina (Kamenska), Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2181. Mramor, Reljino Selo, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2182. Mramor, Šumnjaci-Vrba, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2183. Mramorje, Perduhovo Selo, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2184. Mramorje, Podgreda-Podovi, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 246.
2185. Mramorje, Rore. Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2186. Odžak 1, Odžak. Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2187. Odžak 2, Odžak, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2188. Peća, Rudine, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2189. Perduhovo Selo. Perduhovo Selo, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2190. Perkuš džamija, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2191. Petrića groblje, Skucani, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2192. Pilino groblje, Orguz, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2193. Ploče, Petrovo vrelo, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2194. Pločice, Kopic, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2195. Pod, Hasanbegovci, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2196. Podgradina 1, Podgradina, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 247.
2197. Potočani, Potočani, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 248.
2198. Selimovac, Podhum, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 248.
2199. Srđevići, Srđevići, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2200. Strašivo groblje, Radaslje-Novo Selo, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2201. Sturba 1, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2202. Suhajl vrelo, Jakir-Bašića mahala, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2203. Suh Jast. Glavice-Medena Selišta, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2204. Šiljak, Dolac, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249. (s B. Čović)
2205. Šumnjaci, Šumnjaci, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2206. Turba, Kopic-Cacin Han, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2207. Vagan, Vagan, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 249.
2208. Vrba 2, Vrba, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 250.
2209. Zabrišće, Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 250.
2210. Zemalji (Ploče), Hozici, Glamoč. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 250.
2211. Žirović, Žirović. Livno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 250.
2212. Banova lužina, Prisoje, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 260.
2213. Barzonja, Blidinje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 260. (s P. Oreč)
2214. Bešlića groblje, Rastovača. Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 260.
2215. Bili brig, Tribistovo, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 260.
2216. Bilice, Sutina, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 260.
2217. Brigovi, Rastovača, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 260.
-

2218. Brižine 2, Stipanići, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 261.
2219. Cerje, Renići, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 261.
2220. Čitluk, Vučipolje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2221. Debeli dub, Zagorje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2222. Donje bare, Čvrstica planina, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2223. Donji Brišnik 1, Donji Brišnik, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2224. Donji Brišnik 2, Donji Brišnik, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2225. Duvanjsko polje, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2226. Eminovo Selo 1, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2227. Eminovo Selo 2, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2228. Eminovo Selo 3, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2229. Eminovo Selo 4, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 262.
2230. Eminovo Selo 5, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 263.
2231. Glavica, Batin-Senjok, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 263.
2232. Gornji Poklečani, Gornji Poklečani, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 264.
2233. Gradac, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 264.
2234. Gradina, Korita, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 264-265. (s B. Čović).
2235. Grobnice, Crvenice, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 267.
2236. Grudine, Donji Poklečani, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 267.
2237. Ilino brdo, Rastovača, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 267. (s P. Oreč).
2238. Jelovača, Pavkovići, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 268.
2239. Jošanica, Jošanica, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 268.
2240. Karaula, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 268. (s V. Paškvalin)
2241. Klapavica, Eminovo Selo, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 268.
2242. Kongora 2, Kongora, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 268-269.
2243. Kongora 3, Kongora, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 269.
2244. Kongora 4, Kongora, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 269.
2245. Kraljevina, Vinica, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 269.
2246. Kuk, Vir-Kadin, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 269.
2247. Letka, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2248. Lipa 1, Lipa, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2249. Lipa 2, Lipa, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2250. Lipa 3, Lipa, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2251. Lug 1, Lug, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2252. Lug 2, Lug, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2253. Mandina Gradina, Mandino Selo, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270. (s B. Čović).
2254. Mandino Selo, Mandino Selo, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 270.
2255. Marasov grob, Vojkovići-Baba, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2256. Maslića brig, Glavica, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2257. Maslića klanac, Vučipolje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2258. Mastirine, Bukova Gora, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2259. Mašeti, Liskovača, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2260. Mašeti, Podgaj, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2261. Mašeti, Stipanići, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2262. Mrkodol, Mrkodol, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.

2263. Mukinje 2, Vrpolje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 271.
2264. Neznano groblje, Donji Brišnik, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 272.
2265. Omolje, Omolje, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 272.
2266. Oplečani, Oplečani, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 272.
2267. Paljenik, Poklečani, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 273.
2268. Petrovići 2, Vrpolje-Petrovići, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 273.
2269. Podi, Poklečani, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 273.
2270. Podvornice, Prisoje, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 274.
2271. Pogledavac, Zagorje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 274.
2272. Poklečani, Poklečani, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 274.
2273. Prika, Sarajlije, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 274.
2274. Prisoje, Prisoje, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 274.
2275. Rastovača, Rastovača, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 274.
2276. Ričina, Čitluk, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 275.
2277. Rivine (Podvornice), Jošanica, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 275.
2278. Sarajlije 1, Sarajlije, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 275.
2279. Šavić, Zagorje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 275.
2280. Stećak, Vir, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 276. (s B. Čović).
2281. Stećci, Dupovci, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 276.
2282. Stipančić 2, Stipančić, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 276.
2283. Stipančić 3, Stipančić, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 276.
2284. Suvi bunari, Rastovača, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 276. (s P. Oreč).
2285. Tribistovo 1, Tribistovo, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 277.
2286. Tribistovo 2, Tribistovo, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 277.
2287. Tribistovo 3, Tribistovo, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 277.
2288. Tučevac, Kongora, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 277.
2289. Vežiki Rat, Batin-Penave, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 278.
2290. Vinjani, Vinjani, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 278.
2291. Vir, Vir, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 278.
2292. Vrata, Kurtovina, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 278.
2293. Vrta, Rašeljke, Duvno. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 278.
2294. Zagorje 2, Zagorje, Posušje. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 279.
2295. Arapi, Slipčevići-Arapi, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 290.
2296. Barevište, Podjelinak, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 290.
2297. Bijli greb, Goranci-Puzevina, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 290.
2298. Biograci, Biograci, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 290.
2299. Brkića Badnjače (Kozje njive), Rasno-Brkića, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 291.
2300. Bučići, Bučići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 291.
2301. Carina, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 291.
2302. Crkvina (Džamija), Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 291. (s P. Oreč).
2303. Crkvina, Gornji Vranjevići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 292.
2304. Crpalište, Uzarići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2305. Crtanica, Ljubotići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2306. Čalići, Čalići, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2307. Čerezovci, Jare, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
-

2308. Čerin 1, Čerin, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2309. Čerin 2, Čerin, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2310. Divojka, Dobrić, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2311. Dobro Selo, Dobro Selo, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2312. Dračevica, Krehin Gradac, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2313. Dragičina, Dragičina, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293.
2314. Drini, Žovnica-Troskoti, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 293-294.
2315. Dubnica (Dublje), Biograci, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 294.
2316. Glavica, Gornje Vojno, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 294.
2317. Glavica, Mali Ograđenik-Gornji Ograđenik, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 294.
2318. Goranci, Goranci, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 295.
2319. Gorica, Cim, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 295.
2320. Gornja Vionica, Gornja Vionica, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 295.
2321. Gornji Mamići 1, Gornji Mamići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 295-296.
2322. Gornji Mamići 2, Gornji Mamići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 296.
2323. Gornji Mamići 3, Gornji Mamići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 296.
2324. Gornji Mamići 4, Gornji Mamići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 296.
2325. Gornji Ograđenik, Veliki Ograđenik-Gornji Ograđenik, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 296.
2326. Grab, Dragičina, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 296.
2327. Gradina, Mali Ograđenik-Donji Ograđenik, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 297. (s Đ. Basler).
2328. Gradnici, Gradnici, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 298.
2329. Grmci, Služanj, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 298.
2330. Groblje, Turčinovići, Lištuca. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 298.
2331. Grovište, Uzarići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 298-299.
2332. Gvožđa, Uzarići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2333. Hamzići, Hamzići, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2334. Humac, Orlac, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2335. Humac, Striževo, Sveća, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2336. Humilišani, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2337. Jakerovac (Ploče, Vinogradi), Vionica, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2338. Jakovina, Jakovina, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2339. Jasenjački Brig, Veliki Ograđenik-Gornji Ograđenik, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2340. Javorak, Crne Lokve, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2341. Jedinice, Ljuti Dolac, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 299.
2342. Jelinak, Podjelinak, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 300.
2343. Kočerin 2, Kočerin, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 300.
2344. Kočerin 3, Kočerin, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 300.
2345. Kordića Lokve, Blizanci, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 300.
2346. Kravar (Kamenik), Kruševo, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2347. Kravarica, Ljubotići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2348. Krešića groblje, Paoča, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2349. Kripovac, Hamzići, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
-

2350. Križevi, Striževo-Sveća, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2351. Križi, Bogodol, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2352. Krst, Padežine, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2353. Kruševići, Kruševići, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2354. Krvavci, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2355. Kubatovci, Goranci-Kubatovci, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 301.
2356. Kupinjavice, Buhovo, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 302.
2357. Laguše, Čula, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 302.
2358. Luke, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 302.
2359. Miličevića Krstine, Veliki Ograđenik-Donji Ograđenik, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303.
2360. Miljkuša, Čula, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303.
2361. Nesibolje, Gornja Grabovica, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303.
2362. Njivetine, Dobrići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303.
2363. Njivetine, Knežpolje, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303.
2364. Odžak, Knežpolje, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303.
2365. Omiš, Potoci, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 303-304.
2366. Orlac, Služanj, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 304.
2367. Padežine, Mostar-Padežine. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 304.
2368. Podadvor 2, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 304.
2369. Podkrajnica, Privalj, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 304.
2370. Potoci 2, Potoci, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2371. Privalj 1, Privalj, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2372. Privalj 2, Privalj, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2373. Raičevo groblje, Goranci-Podgrađina, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2374. Rančići, Mostar-Rančići. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2375. Sajmište (Broćino greblje, Vinine), Krehin Gradac, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2376. Sajmište, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2377. Sančevine, Služanj, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2378. Smrčanj, Dnopolje, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2379. Sritna njiva, Donja Drežnica, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2380. Stećak, Podvranić, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2381. Stećci, Blizanci, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305.
2382. Stećci (Šolini stećci), Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 305-306.
2383. Stećci, Donja Jasenica, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2384. Stećci, Gornji Polog, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2385. Stećci, Gradnčić-Ivan Polje, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2386. Stećci, Hamzići, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2387. Stećci, Kočerini, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2388. Stećci, Sovići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2389. Stećci (Kekinovac), Služanj, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2390. Stojića groblje, Dragičina, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2391. Striževo, Striževo, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2392. Studenac, Rasno, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2393. Šarampovlje (Vinina), Kruševo, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
-

2394. Šarampovo, Uzarići-Lovrići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2395. Šatorine (Golo Brdo), Kušići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 306.
2396. Šipovac, Šipovac, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 307.
2397. Šumarak, Donja Vionica, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 307.
2398. Trn, Trn, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 307.
2399. Vakuf, Dobrić, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 307.
2400. Vionica, Vionica, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 307.
2401. Vioničko groblje, Vionica, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 307-308.
2402. Visočica (Bakri), Donja Blatnica, Čitluk. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 308. (s B. Marijan).
2403. Vrba, Potoci, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 308.
2404. Vrt (Križ), Ljubotići, Lištica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 308.
2405. Žitomisljići 2, Žitomisljići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 309.
2406. Žitomisljići 3, Žitomisljići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 309.
2407. Žitomisljići 4, Žitomisljići, Mostar. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 309.
2408. Alagovac, Grude-Alagovac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 320.
2409. Baštine, Tasovčići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 320.
2410. Bili brig, Ružići-Prispa, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 320.
2411. Bili brig, Drinovci-Vituša, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 320.
2412. Blaževići, Drinovci-Blaževići, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 320.
2413. Borje, Klobuk, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 320.
2414. Brštanica, Brštanica, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2415. Bunar, Zvirici, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2416. Černo, Černo, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2417. Crkvina, Dubravica, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2418. Crkvina, Hutovo, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2419. Crkvina (Poratak), Zvirici, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2420. Crveni Grm 2, Crveni Grm, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 321.
2421. Česmine, Donji Radišići, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 322.
2422. Dašnica, Dašnica, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 322.
2423. Doci, Drinovci-Doci, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 322.
2424. Donja Bijača, Donja Bijača, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 322-323.
2425. Dražnica, Gornja Bijača, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 323.
2426. Dretelj, Dretelj, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 323.
2427. Drinovci, Drinovci, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 323.
2428. Gagrice, Lokve-Gagrice, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 323.
2429. Gladišike, Tihaljina-Jakšenica, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 323.
2430. Gornji Studenci, Gornji Studenci, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 324.
2431. Gračine, Vojnići, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 325.
2432. Gradac 3, Gradac, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 325. (s B. Marijan)
2433. Gradac 4, Gradac, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 325.
2434. Granač-Greb, Bivolje Brdo, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327.
2435. Grčko greblje, Bivolje Brdo, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327. (s V. Paškvalin).
2436. Grčko greblje, Svitava, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327.
2437. Grdoman, Gradac, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327.

2438. Grebine, Grude-Pocрте. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327.
2439. Greblje, Dobrovo, Dobrovo. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327.
2440. Gromola, Ružiči-Seline, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 327.
2441. Grovište, Ružiči-Prispa, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2442. Grude 3, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2443. Hardomilje 2, Hardomilje, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2444. Jelač, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2445. Jelinačko groblje, Tihaljina – Razdolje, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2446. Karusovice, Hutovo, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2447. Kosa, Zvirici, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 328.
2448. Krčevine, Grude-Alagovac. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329.
2449. Krištalica, Grude-Krištalica. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329.
2450. Križine, Humac-Kutac, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329.
2451. Krvnice, Donji Radišići, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329. (S P. Oreč)
2452. Kulješevine, Bivolje Brdo, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329.
2453. Lastva, Gornje Hrasno-Lastva, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329.
2454. Lastva, Vitina-Utvice, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 329.
2455. Latice (Jelengroblje), Šipovača, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2456. Lazina, Ružiči-Seline, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2457. Ledinac, Ledinac, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2458. Lišće (Lisje), Hutovo, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2459. Lokve (Toplica), Gornje Hrasno-Vinine, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2460. Lokve 1, Lokve, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2461. Lokve 2, Lokve, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330.
2462. Međugorje, Glumina, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 330-331.
2463. Mejdan, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 331.
2464. Miši, Grude-Vručice. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 331. (S. I. Marijanović)
2465. Mogorjelo, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 331. (S. Đ. Basler)
2466. Nagrebnice, Moševići, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 331.
2467. Nerezi (Crkvina), Tasovići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 331-332. (S. Đ. Basler).
2468. Nezdravica, Tihaljina-Nezdravica, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 332.
2469. Obaljeno Groblje, Cerovica, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 332.
2470. Opličići 2, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 332.
2471. Opličići 3, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 332.
2472. Opličići 4, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 332.
2473. Opličići 5, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 332.
2474. Ploče, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2475. Podgradinje, Gornje Hrasno-Elezovići, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2476. Prapatnica 2, Prapatnica, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2477. Pribilovci 1, Pribilovci, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2478. Pribilovci 2, Pribilovci, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2479. Prispa (Lalovci), Ružiči-Prispa, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2480. Prlići 1, Sovići – Prlići, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
2481. Prlići 2, Sovići-Prlići, Grude, *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
-

2482. Pržine, Donja Bijača, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 333.
 2483. Radiševina, Radiševina, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 334.
 2484. Ratac, Drinovci-Erkapići, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 334.
 2485. Rječice, Rječice, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 334.
 2486. Seline 2, Ružići-Seline, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 334.
 2487. Seline 3, Ružići-Seline, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 334.
 2488. Sjekose, Sjekose, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2489. Sklada, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2490. Stećak, Sjekose, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2491. Stećci, Lokve-Gagrice, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2492. Svitava 2, Svitava, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2493. Svitava 3 (Grčko groblje), Svitava, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2494. Šatorova gomila, Lokve, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335. (s Đ. Basler).
 2495. Šprljine, Drinovci-Nuići, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2496. Šurmanci 2, Šurmanci, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2497. Tabakovac, Vitina-Utvica, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2498. Tasov krst, Tasovčići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 335.
 2499. Tomina grobnica, Ružići-Seline, Grude. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 336.
 2500. Torina, Dole, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 336.
 2501. Tulekovina, Cerno, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 336.
 2502. Vručice, Grude-Vručice. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 337.
 2503. Zacrkovnica, Broćanac, Neum. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 337.
 2504. Zagrebica, Klepci, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 337.
 2505. Zvirići, Zvirići, Ljubuški. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 338.
 2506. Žagrovci, Tasovčići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 338.
 2507. Žarkovina, Opličići, Čapljina. *AL BiH 3*, Arheološka nalazišta, 338.

KATALOZI

1956.

2508. Umetnička obrada metala naroda Jugoslavije kroz vekove. I, II. Izložba, decembar 1956. – februar 1957. Beograd, Muzej primenjene umetnosti. 9., 10., 12., 22., 24., 25., 57., 78., 86.-87.

1963.

2509. Nakit u Bosni i Hercegovini od kasne antike do najnovijeg doba. Sarajevo, Zemaljski muzej, 104+[1]. (s B. Krstić i I. Čremošnik).

1965.

2510. Umjetnost stećaka. Sarajevo, Zemaljski muzej, 28+ sl.I.-34. (s A. Benac).

1967.

2511. Mittelalterliche Grabmäler aus Bosnien. Ausstellungskataloge Band 2, Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, I-VIII+I-39.+ taf.1.-8. (s Olaf Höckmann).

1968.

2512. Náhrobní kameny středověké Bosny. Národní galerie, Praze, 38.

2001.

2513. Bosna i Hercegovina u doba Karolinga. Kraj VIII – početak X vijeka. Zemaljski muzej, Sarajevo, 31. (s M. Gavrilović i M. Sijarić).

PRIKAZI I OSVRTI

1964.

2514. S. Fuchs-J. Werner, Die langobardischen Fibeln aus Italien, Berlin 1950. *GZM n.s. A sv. XXI*, 219.-220.
 2515. Marian Wenzel, Bosnian and Herzegovinian Tombstones – Who made them and why. *Südost-forschungen*, XXI, München 1962. *GZM n.s. A sv. XXI*. 220.-223.

1980.

2516. Dušan Jelovina, Starohrvatske nekropole na području između rijeke Zrmanje i Cetine. Biblioteka znanstvenih djela 2. Čakavski Sabor, Split 1976. *Germania*, 58, 1-2, 246.-251.

1989.

2517. In memoriam. Miloš Tadić 1936-1987. *GZM n.s. A sv. 42/43*, 5.-6.

POPIS KRATICA

ADBiH	– Arheološko društvo Bosne i Hercegovine
AL BIH	– Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Zemaljski muzej BiH
ANIURS	– Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka
AP	– Arheološki pregled, Beograd
ATELJE	– Atelje. Časopis Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
BALCANOSLAVICA	– Balcanoslavica, Centar za istraživanje na staroslovenskata kultura, Prilep.
BOGOMILSTVOTO	– Bogomilstvoto na Balkanot vo svetlinata na najnovite istraživanja. Materijali od simpozijumot održan vo Skopje na 30, 31 maj i 1 juni 1978 godine. Skopje, MANU-SANU-ANUBIH.
BULLETIN AIESEE	– Bulletin Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen, Bucaresti.
ELU	– Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb, JLZ.
EJ	– Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, JLZ.
GERMANIA	– Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission, Mainz, Deuschen Archäologischen Instituts.
-

- GLASNIK SAD – Glasnik Srpskog arheološkog društva, Beograd.
- GORNJE PODRINJE – Gornje Podrinje u doba Kosača – međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program. Sarajevo, Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine.
- GZMA – Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija, Arheologija, Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- P. I. ANUBIH ODN – Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo.
- P. I. ANUBIH-CBI – Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo.
- PROBLEMI – Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini Saopštenja sa naučnog skupa 13.-16. decembra 1976. u Novom Sadu. Novi Sad, 1978. Matica srpska.
- RADIO SARAJEVO III – Radio Sarajevo treći program. Sarajevo, Radio Sarajevo.
- SADJ – Savez arheoloških društava Jugoslavije.
- STREVEN – Streven, Louven-Antwerpen.
- WMBH – Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums, Heft A-Archäologie, Sarajevo.
- ZBORNIK I – Zbornik I. Sarajevo, Arheološko društvo Bosne i Hercegovine.
- ZNM – Zbornik Narodnog muzeja, Beograd.
-

Andrea Dautović
Olga Lalević

BIBLIOGRAFIJA RADOVA DR. ZDRAVKA MARIĆA*

UVOD

Dr. Zdravko Marić rođen je u Podravskoj Slatini u Slavoniji, 24. februara 1930. godine. Gradansku školu i četvrti razred gimnazije pohađao je u Podravskoj Slatini i Karlovcu u Hrvatskoj. Učiteljsku školu pohađa u Osijeku od 1. oktobra 1945. do 15. marta 1948. godine, kada napušta školovanje i odlazi u Pančevo, na Vojno-vazduhoplovno učilište. Od 16. marta 1948. godine do 3. februara 1949. godine pohađa Pilotsku oficirsku školu u Pančevu.

U Pančevu je aprila 1949. godine uhapšen i predat Disciplinskom bataljonu i 80. disciplinskoj četi u Petrovaradinu i u Ečki kod Zrenjanina, kao vojnik kažnjenik politički sumnjiv, bez istražnog postupka i presude. U zatočeništvu provodi dvanaest mjeseci, a nakon puštanja, 16. marta 1950. godine, vraća se u Osijek i nastavlja školovanje u Učiteljskoj školi koju uspješno završava 1951. godine.

U februaru iste godine dolazi u Bosnu i zapošljava se kao učitelj u osnovnoj školi u Kopanicama kod Brčkog, gdje radi do 31. augusta 1954. godine. U međuvremenu biva ponovo uhapšen 1953. godine iz političkih razloga. U istražnom zatvoru u Brčkom provodi šest mjeseci i biva oslobođen optužbe – politički sumnjiv.

Od oktobra 1953. godine do oktobra 1954. godine, kao vanredni student historije, uspješno polaže ispite iz prve godine studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Od 1. septembra 1954. godine do 30. oktobra 1954. godine radi kao nastavnik matematike, njemačkog jezika i tjelesnog odgoja u osmogodišnjoj školi u Brezovom Polju kod Brčkog.

Iste godine odlazi u Sloveniju, na Katedru za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, gdje je uspješno diplomirao 16. juna 1957. godine.

* Već objavljeno u Hrvatska misao, Sarajevo, VI/23-24 (2002).

U Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine u Sarajevu dr. Zdravko Marić dolazi 1. septembra 1957. godine i u Arheološkom odjeljenju počinje raditi kao kustos-pripravnik za željezno doba i helenistički period.¹

U Arheološkom odjeljenju Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine radio je od 1957. do 1981. godine, prvenstveno na problemima prahistorije Bosne i Hercegovine. Znanstvena preokupacija dr. Zdravka Marića bila je arheološka problematika kasnog bronzanog i mladog željeznog doba. Od samog početka znanstvenog rada u Zemaljskom muzeju postaje članom sjajnog tima s još tri istraživača prahistoričara: akademikom dr. Alojzom Bencom, dr. Đurom Baslerom i akademikom dr. Borivojom Čovićem. Ovaj je tim od početka akceptirao princip kolektivnog rada u razvoju metodologije, općem usmjeravanju znanstvenog rada na prahistoriji i definiranju ciljeva, a svakako i specijalizaciji, što je rezultiralo uključivanjem u evropske tokove.²

Nakon dvije godine rada u Zemaljskom muzeju odlazi u Beč na specijalizaciju u trajanju od osam mjeseci, kod glasovitog profesora Richarda Pittionia.

Na Univerzitetu u Ljubljani doktorirao je 5. marta 1965. godine iz oblasti arheologije, s temom "Donja Dolina i problem etničke pripadnosti predrimskog stanovništva sjeverne Bosne".

TERENSKO-ISTRAŽIVAČKI RADOVI

U sjevernoj Bosni učestvovao je na nekoliko sistematskih i specijalnih rekognosciranja. Tokom dugogodišnjeg znanstvenog i istraživačkog rada evidentirao je i opisao približno dvije stotine novih arheoloških nalazišta. Kod Bosanske Gradiške vodio je revizionu iskopavanja Donje Doline (1961.) i otkrio tzv. Starije naselje u Donjoj Dolini, iz kasnog bronzanog doba. U okviru ovih istraživanja otkrio je također gradinsko naselje Vis u Modranu kod Dervente. Manja iskopavanja obavio je u Baltinim Barama kod Prijedora, probna iskopavanja tumula u Crvenom Grmu kod Ljubuškog, sondiranja na njivama Zorića u Grudama, sondiranja Gradine u Bukovoj Gori, rekognosciranja zaštitnog karaktera oko Starog Broda i Tatinice kod Višegrada.³ Između 1964.-1965. godine bio je direktor multidisciplinarnih znanstvenih istraživanja globalja masovnih stratišta koncentracionog logora Jasenovac, na lokalitetu Gradina; izradio je projekt istraživanja kao i elaborat s rezultatima istraživanja. Prije potapanja rijeke Trebišnjice i stvaranja Bilećkog jezera 1967. i 1968. godine, vodio je dva velika multidisciplinarna američko-jugoslavenska projekta, Trebišnjica I u Bileći i Trebišnjica II – širi bazen Trebišnjice od Trebinja do Bileće, s arheološkog aspekta. Prije potapanja Buškog Blata 1968. godine, radi izgradnje HE "Orlovac", direktor je arheološkog zaštitnog projekta "Buško Blato". U Hercegovini vodio je iskopavanja velikog arheološkog kompleksa Ošanići kod Stoca u periodu od 1963. do 1981. godine. Tom prilikom izradio je elaborat za Republičku zajednicu za naučni rad "Sistematska arheološka istraživanja na Gradini i tumulusima u Ošanićima kod Stoca", ali ovo djelo nažalost nije tiskano.

¹ Vojin Dramušić: Ljetopis Zemaljskog muzeja u Sarajevu od 1938. do 1963. godine. U: Anali Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1938.-1962., Sarajevo, Zemaljski muzej BiH, 1963., 40.

² Borivoj Čović: Naučna djelatnost Zemaljskog muzeja 1888.-1988. godine. Arheologija. U: Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888.-1988., Sarajevo, Zemaljski muzej, 1988., 85., 93.-94.

³ Anali Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu za godinu 1964., 1965., i 1966. Sarajevo, Zemaljski muzej BiH, 1967. 6., 50.-51.

Najveći znanstveni i terensko-istraživački pothvati dr. Zdravka Marića nesumnjivo su vezani za rad u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Od samog početka svog znanstvenog rada osobito se bavio istraživanjima ilirskih i panonskih plemenskih zajednica. Kao inicijator i glavni autor teze o razdvajanju Panona od Ilira, bitno je doprinio uspostavljanju novih pogleda na etničku pripadnost pra- i protohistorijskog stanovništva zapadnog Balkana i Panonije.⁴

MUZEOLŠKA DJELATNOST

Zajedno s akademikom dr. Alojzom Bencom, akademikom dr. Borivojom Čovićem i dr. Đurom Baslerom, jedan je od autora nove postavke izložbe "Bosna i Hercegovina u prahistorijsko doba", koja je otvorena 1958. godine, u povodu održavanja III kongresa arheologa Jugoslavije u Sarajevu. U Sarajevu 1971. godine, s akademikom B. Čovićem, naučnim savjetnikom N. Miletić, dr. I. Čremošnik, dr. P. Anđelićem i dr. V. Paškvalinom, jedan je od autora izložbe "Arheološka otkrića 1970." koja je za osnovni cilj imala da prezentira rezultate istraživačkog rada široj javnosti. U oktobru 1980. godine u Mostaru otvorena je izložba "Novija arheološka otkrića u Hercegovini", u čijim je pripremama učestvovao sa svojim kolegama.⁵

Tokom dvadesetčetverogodišnjeg rada obnašao je važne funkcije kako u Muzeju tako i šire, kao npr.: šef Prahistorijskog odsjeka, načelnik Odjeljenja za arheologiju, predsjednik Zbora radnih ljudi, predsjednik Savjeta i Naučnog vijeća Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, predsjednik Komisije za nauku BiH, član Predsjedništva Skupštine grada Sarajeva, predsjednik Društva konzervatora Hrvatske 1974. godine, predsjednik Muzejsko-galerijskog društva BiH u mandatu od tri godine, osnivač i prvi predsjednik Arheološkog društva BiH, potpredsjednik Arheološkog društva Jugoslavije u mandatu od osam godina, u SIZ-u nauke BiH potpredsjednik, predsjednik Odbora za makroprojekte Odbora za društvene nauke, član Odbora za nauku, kulturu i prosvjetu u Skupštini BiH, član Savjeta Univerziteta u Sarajevu 1980.-1981. godine, član Komisije za arheologiju, etnologiju i historiju umjetnosti Republičkog zavoda za međunarodnu tehničku saradnju u Sarajevu od 1968.-1972. godine itd.

IZDAVAČKA I KULTURNA DJELATNOST

Obiman je doprinos dr. Marića u izdavačkoj djelatnosti Zemaljskog muzeja, u kojoj je bio dugogodišnji glavni i odgovorni urednik za sveske arheologije Glasnika Zemaljskog muzeja i Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums, kao i posebnih izdanja Arheološkog odjeljenja. Rezultate svojih znanstvenih i stručnih istraživanja većinom je publicirao u izdanjima Zemaljskog muzeja, ali i u drugim časopisima i zbornicima kako u zemlji, tako i u značajnim arheološkim publikacijama u Evropi. Kao izvanredni profesor, u periodu od 1975. do 1985. godine, predavao je na postdiplomskom studiju na Katedri za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, na predmetu Ilirologija.

⁴ Borivoj Čović: Marić, Zdravko, arheolog. U: Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine. Tom 1., Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1988., 104.-105.

⁵ Brunislav Marijanović: Muzeološka djelatnost Zemaljskog muzeja 1888.-1988. Odjeljenje za arheologiju. U: Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888.-1988., Sarajevo, Zemaljski muzej, 1988., 252., 260.-261.

Nositelj je visokih priznanja za dostignuća u znanstvenom radu, između ostalih godišnje nagrade za znanstveni rad "Veselin Masleša", značajnog priznanja za znanstvena dostignuća na polju arheologije Arheološkog instituta u Berlinu itd.

Kao ugledan znanstvenik često je bio pozivan od evropskih znanstvenih institucija na studijska putovanja diljem Evrope, npr. 1964. godine boravio je u Njemačkoj u Minhenu i Vilhelmshavenu uz Sjeverno more, 1967. godine u Budimpešti i zapadnoj Mađarskoj, 1970. godine u Italiji u Bariju, Napulju, Rimu, Bolonji, Firenci i Ferari, 1973. godine u Trstu, Bordigeri i Rimu, 1973. i 1974. na studijskom putovanju u Atenu, 1975. godine u Danskoj u Kopenhagenu i Arhusu, 1978. i 1989. godine u Italiji u Rimu, 1993. godine na studijskom putovanju u Rim i Atenu, 1994. i 1995. godine na studijskom putovanju u Frankfurt a./M., 1998. godine u Madridu.

U okviru prezentacije znanstvenog arheološkog rada širem auditorijumu, radio je i scenarije za televiziju, kao što su "Daorsi" za TV Sarajevo 1972. godine, "Historija civilizacije – Rana urbanizacija u BiH" iste godine, s Borivojom Čovićem, "Historija civilizacije – Željezno doba Bosne i Hercegovine" za TV Sarajevo 1973. godine i "Panoni" za Radio Osijek u aprilu 1988. godine. Bio je predsjednik žirija i jedan od autora kviza TV Sarajevo, pod nazivom "Poziv na putovanje", urađenom u periodu od 1978. do 1980. godine (dva puta po 12 emisija).

U dnevnim novinama publicirao je brojne znanstvenopopularne članke, kao npr. *Zabluda o Ilirima* – "Politika", Beograd 28. 2. 1965. god., *SOS za Salonu* – "Oslobođenje". Sarajevo 3. 1. 1979., *SOS za Salonu 2* – "Oslobođenje" 3. 2. 1979., *Tragovi velikih razdoblja "Praistorija jugoslavenskih zemalja" knjiga I, Paleolitsko i mezolitsko doba* – "Oslobođenje" 17. 11. 1979. godine, *Vrijeme stare civilizacije "Praistorija jugoslavenskih zemalja" – knjiga II Neolitsko doba* "Oslobođenje" – grupa autora 1979. godine, *Sintetizovana znanja o eneolitu "Praistorija jugoslavenskih zemalja", knjiga III, "Oslobođenje"* – Sarajevo, 1979. godine itd., a poslije rata *Prahistorija Bosne i Hercegovine* "Oslobođenje", novembar 1996. godine, feljton u deset nastavaka, *Panoni "Svijet"* – Sarajevo, januar 1996. godine itd. Osim znanosti, dr. Marić bavio se i književnim radom.⁶

U dva navrata dr. Zdravko Marić napušta Bosnu i Hercegovinu i odlazi u rodnu Hrvatsku, prvi put 1. februara 1974. godine, kad u Osijeku radi kao direktor Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture do 1. decembra 1974. godine, a onda se vraća u Zemaljski muzej u Sarajevu. Nakon sedam godina ponovo napušta Muzej i 1. februara 1981. godine odlazi u Hrvatsku i radi kao direktor i znanstveni savjetnik Muzeja Slavonije u Osijeku, sve do 5. septembra 1985. godine, kada odlazi u mirovinu i vraća se u Sarajevo.

Iako u mirovini i često bolestan, dr. Zdravko Marić nastavlja neumorno da radi i publicira znanstvene i stručne rezultate svojih dugogodišnjih istraživanja.

Dane minulog rata dočekuje u Sarajevu koje napušta u novembru 1992. godine. Kao izgnanik boravi u Mostaru i u Drveniku, gdje radi na Školi za izgnanike kao profesor njemačkog jezika i zemljopisa. Kao eminentni i priznati znanstvenik izvjesno vrijeme u ratnom periodu provodi na studijskim putovanjima na poziv evropskih institucija. U Mostaru, kao odgovorni urednik, pokreće objavljivanje časopisa "Hercegovina", brojeva 1 (9) 1995. godine i 2 (10) 1996. godine.

U Sarajevo se vraća 1996. godine i pokreće aktivnosti u Centru za balkanološka ispitivanja pri Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Kao glavni i odgovorni urednik pokreće izdavanje Godišnjaka CBI za 1992.-1997. godinu.

⁶ Sanjam četrdesetpetu. U: Almanah 2002. Sarajevo, SPKD "Prosvjeta", 2002., 73.-84.

Također se uključuje u redakciju časopisa "Hrvatska misao" u Sarajevu. Bio je redoviti član Hrvatskog društva za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine u Sarajevu i član redakcije Enciklopedije Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

Dugogodišnji predani znanstveni rad dr. Z. Marića na polju arheologije rezultirao je objavljivanjem mnoštva dragocjenih podataka, građe i novih otkrića, koji su bitno unaprijedili poznavanje i razvoj arheoloških znanosti u Bosni i Hercegovini i šire. U nizu velikih i istaknutih znanstvenika, kao što su dr. Ćiro Truhelka, akademik dr. Alojz Benac, dr. Đuro Basler i drugi, kako u Bosni i Hercegovini tako i u Zemaljskom muzeju BiH u Sarajevu, dr. Z. Mariću pripada osobito počasno mjesto u segmentu arheoloških znanosti. Intenzivan znanstveni i istraživački rad, izvrsno obrazovanje, široka kultura, odlična specijalizacija u inozemstvu, aktivno poznavanje italijanskog i njemačkog jezika, a svakako i istraživački rezultati njegovih prethodnika u Zemaljskom muzeju, polučili su sjajne i trajne rezultate za našu znanost, kako u zemlji tako i u inozemstvu.

Dr. Zdravka Marića često ste i nakon odlaska u mirovinu mogli susresti u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, osobito u muzejskoj Biblioteci. Po svom shvatanju života i ljudi dr. Z. Marić bio je i ostao pravi humanista. Bez obzira na bolest i sve poteškoće koje je donio poratni period, sastavni dio njegove prirode bio je urođeni optimizam. Uvijek spreman da pomogne, vrstan kozer, vedre naravi, bio je neposredan i neiscrpan izvor znanja za generacije koje dolaze.

Premинуo je u Sarajevu 13. decembra 2006. godine, a pokopan je na groblju Sveti Josip.

Pregled radova u bibliografiji dan je kronološkim redom. Radovi su odvojeni u više grupa: autorski dijelovi u okviru monografija više autora, znanstveni i stručni članci i izvješća u vezi s iskopavanjima, objavljeni u zbornicima i časopisima, kao i prikazi u časopisima. Zasebnu grupu čini popis članaka dr. Marića objavljenih u enciklopedijama i leksikonima.

Osnovni najnoviji podaci o dr. Mariću mogu se naći u časopisima i enciklopedijama.⁷

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE U KOAUTORSTVU

1981.

1. Hercegovina od pojave prvih ljudi do turskog perioda. U: Hercegovina – Fotomonografija, Zagreb, Privredni vjesnik, 64.-207.

2000.

2. Od Butmira do Desitijata. U: Ilidža Sarajevo, Sarajevo, Općina Ilidža. 99.-121.

⁷ Marić, Zdravko. Hrvatski leksikon II, Zagreb, 1997., 63.

Borivoj Čović: Marić, Zdravko, arheolog. U: Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine. Tom 1., Sarajevo. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1988., 104.-105.

Marić, Zdravko. U: Jan Filip: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, 2.[l-z]. Prag, Tschechoslowakischen Akademie, 1969., 775.

Zilka Kujundžić-Vejzagić: In memoriam. Zdravko Marić (1930-2006). Godišnjak XXXV, CBI 33, Sarajevo, ANUBiH, 2006. 224.-226.

*ZNANSTVENI I STRUČNI ČLANCI U ČASOPISIMA I ZBORNICIMA**1958.*

3. Neki novi manji preistorijski nalazi iz BiH. GZM n.s. A sv. XIII, 243.-253. + tabl. I-III. Résumé.

1959.

4. Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja. GZM n.s. A sv. XIV, 87.-102. + tab. I-IV. Zusammenfassung.
5. Vir kod Posušja. AP 1, 87.-89.

1960.

6. Praistorijski nalazi i lokaliteti iz Triješnice i Dvorova kod Bijeljine. ČIG IV, 43.-67. + tab. I-VII. Zusammenfassung.

1961.

7. Vis kod Dervente, naselje kasnog bronzanog doba. Vis bei Derventa, eine Ansiedlung der späten Bronzezeit. GZM n.s. A sv. XV-XVI (1960.-1961.), 151.-171. + tab. I-VII. Zusammenfassung.
8. Praistorijski nalazi i lokaliteti iz Triješnice i Dvorova kod Bijeljine. ČIG V, 43.-67. + tab. I-VII. Zusammenfassung.
9. Donja Dolina, Bosanska Gradiška – Naselje perioda polja sa urnama. AP 3, 41.-44.

1962.

10. Vir kod Posušja. Vir bei Posušje. GZM n.s. A sv. XVII, 63.-72. + tab. I-III. Zusammenfassung.
11. Uzde iz Baltinih bara kod Prijedora. ZKM I, 91.-97.

1963.

12. Keltski elementi u mlađem željeznom dobu Bosne i Hercegovine. Elements celtiques de la fin l'âge du fer en Bosnie-Herzégovine. GZM n.s. A sv. XVIII, 63.-83. Résumé.

1964.

13. Donja Dolina. GZM n.s. A sv. XIX, 5.-128. Zusammenfassung.
14. Eine Bronzetrese aus Donja Dolina bei Bosanska Gradiška (Jugoslavien). Germania 42, 257.-290. + taf. I.
15. Problem sjevernog graničnog područja Ilira. /Problème des limites septentrionales du territoire illyrien. U: *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, održan 15. i 16. maja 1964., Sarajevo. Posebna izdanja IV CBI 1, 177.-213. + tab. 3 + pril. 2.

1965.

16. Panoni zaboravljeni narod. Odjek XVIII, br. 14, 9.

1966.

17. Gradina Bukova Gora, Duvno – naselje kasnog bronzanog doba. AP 8, 36.

1967.

18. Gradina u Ošanićima kod Stoca – ilirsko utvrđenje. AP 9, 39.-40.

1968.

19. Japodske nekropole u dolini Une. GZM n.s. A sv. XXIII, 5.-79. + tbl. I-XXV + I-VII.

1969.

20. Ljeskova glavica, Ljubomir, Trebinje – praistorijski i srednjovjekovni tulumus. AP 11, 42.-44.
21. Gradina, Korita i Glavica, Naklo (Grabovica), Duvno – naselje bronzanog doba sa nekropolom iz vremena seobe naroda i tumul iz ranog bronzanog doba. AP 11, 50.-51.
22. Gradina, Ošanići, Stolac – ilirsko utvrđenje. AP 11, 77.-79.
23. Kasnoantička nekropola na praistorijskoj Gradini u Koritima kod Duvna. Posebna izdanja XII, CBI 4, *Predslovenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena*, održan 24.-26. oktobra 1968. u Mostaru. 239.-243.+1 sl. Zusammenfassung.

1970.

24. Ošanići, Stolac-ilirsko gradinsko utvrđenje. AP 12, 36.-37.

1971.

25. Die Japodischen Nekropolen im Unatal. WMBHL A I, 13.-96. + Taf. I-XXV.
26. Gradina u Ošanićima kod Stoca, AP 13, 31.
27. Gradina à Ošanići, Stolac site illyrien. Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie – Recherches et résultats, Beograd, 58.-60.
28. Vis pres de Derventa site préhistorique à plusieurs couches. Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie – Recherches et résultats, Beograd, 76.-78.
29. Ošanići ruševine grada ilirskog plemena Daorsi. *Odjek* XXIV br.24, 17.

1972.

30. Gradina, Ošanići, Stolac-praistorijska gradina. AP 14, 40.-41.
31. Gradina u Ošanićima kod Stoca centar ilirskog plemena Daorsa. Almanah 8, 226.-230.
32. Problem razdvajanja panonskog od ilirskog etnosa. *Pregled* LXII, 7-8, 1039.-1044.

1973.

33. Arheološka istraživanja na gradini u Ošanićima kod Stoca 1963. godine. GZM n.s. A. sv. XXVII/XXVIII (1972./1973.), 173.-235.
34. Novčići trećeg i drugog stoljeća stare ere sa gradine u Ošanićima kod Stoca. GZM n.s. A. sv. XXVII/XXVIII (1972./1973.), 237.-251.+ tab. I-IV.
35. Oramentirane pojasne ploče sa gradine u Ošanićima kod Stoca. GZM n.s. A. sv. XXVII/XXVIII (1972./1973.), 257.-258.+ tab. I-II.
36. Daorsi. Ime teritorija i etnička pripadnost plemena Daorsi. *Godišnjak* X, CBI 8, 109.-135. Zusammenfassung.
37. Discussione sulla relazione della Dott. ssa Fernanda Tiné-Berthoci. U: *Atti del Colloquio internazionale di preistoria e protostoria della Daunia, Foggia 24.-25. Aprile 1973*. Firenze, Istituto Italiano di preistoria e protostoria. 355.-357.
-

1975.

38. Zwei Fragmente mykenischer Keramik vom Debelo Brdo in Sarajevo. *Germania* 53, 1.-2., 153.-156. (s Joannis A. Sakellarakis).
39. Daorsi-predslavenski stanovnici Hercegovine. *Most* II /4., 77.-86.
40. Istočna granica Japoda. U: *Arheološka problematika Like, Znanstveni skup, Otočac, 22.-24.IX. 1974.*, Split, IHAD 1, 39.-44. Résumé.
41. Prahistorijska i protohistorijska utvrđenja na području Daorsa. Posebna izdanja XXIV, CBI 6, *Međunarodni kolokvij Utvrđena ilirska naselja*. Mostar, 24-26. oktobar, 1974. 103.-111.+1. karta + tab. I-III. Riassunto.
42. Daorson, ilirski grad plemena Daorsi. *SG III/3*, 25.-26.

1976.

43. Novootkrivena obloga pojasne ploče sa Gradine u Ošanićima kod Stoca. *GZM n.s. A sv. XXIX (1974.)*, 35.-38. + tab. I-II. Resume.
44. Daoroi (?) na Gradini u Ošanićima kod Stoca – Ilirski grad. *AP* 18, 51.-54.
45. Ilirski grad Daors(o)i i "Slovo Gorčina". *SG IV/4*, 49.-50.
46. Novci Daorsa iz drugog stoljeća prije nove ere. *SG IV/4*, 28.-29.
46. Ošanići – centar Daorsa – kulturno-historijske značajke. U: *Jadranska obala u protohistoriji. Kulturni i etnički problemi. Simpozij održan u Dubrovniku od 19. do 23. X 1972.*, Zagreb, Arheološki institut, 247.-254. Riassunto.
47. Dva nova primjerka daorsijskog novca sa gradine Ošanići kod Stoca. U: *Alojz Benac Sexagenario Dicatum*, Godišnjak XIII, CBI 11, 253.-259.+ tab. I.
48. Ein Bronzehelm aus der illyrischen Stadt Daoroi oberhalb Ošanići bei Stolac, Herzegowina. U: *Festschrift für Richard Pittoni zum siebzigsten Geburtstag*. *Archaeologia Austriaca*, Beiheft 13, 634.-638.

1977.

49. Arheološka istraživanja Akropole ilirskog grada Daors...a na Gradini u Ošanićima kod Stoca od 1967. do 1972. godine. *GZM n.s. A sv. XXX/XXXI (1975./1976.)*, 5.-99. Zusammenfassung.
50. Reviziono iskopavanje ilirske grobnice u Kačnju kod Bileće. *GZM n.s. A sv. XXX/XXXI (1975./1976.)*, 101.-110. + tab. I-III.

1978.

51. Kartothek des Zentrums für balkanologische Forschungen der Akademie der Wissenschaften und Künste Sarajevo "Gräber der Urbewohner des Nordwestbalkans". Godišnjak XVI, CIB 14, 185.-196.
52. Bronzani kalupi iz grada Daors... a iznad Ošanića kod Stoca. *SG VI br.6*, 28.-32.

1979.

53. Depo pronađen u ilirskom gradu Daorsu (2. st. pr. n. e.). *GZM n.s. A sv. XXXIII (1978.)*, 23.-67. + tab. I-XLVI. Summary.
54. Archäologische Forschungen auf der Gradina oberhalb des Dorfes Ošanići bei Stolac im Jahre 1963. *WMBHL A VI*, 5.-59.
55. Archäologische Erforschung der Akropolis der illyrischen Stadt Daors auf der Gradina Ošanići bei Stolac von 1967-1972. *WMBHL A VI*, 61.-181.

56. Münzen aus dem dritten und zweiten Jahrhundert v. u. Z. von Gradina in Ošanići bei Stolac. WMBHL A VI, 183.-204.
57. Neuentdeckter Belag einer Gürtelplatte auf der Gradina von Ošanići bei Stolac. WMBHL A VI, 205.-210.
58. Bronzene Gussformen aus der Stadt Daors.. oberhalb des Dorfes Ošanići bei Stolac. WMBHL A VI, 211.-242.

1980.

59. Helenizam i helenistička umjetnost u Hercegovini. Odjek XXX, br. 19, 11.
60. Značajan nalaz sa Daors...-a. Bronzana kutijica za nakit. SG VIII/8, 56.-58.

1983.

61. Daorsi. U: Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije. Ljubljana, Narodni muzej. 70.-71.

1984.

62. Daorsi. U: Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije. Ljubljana, Narodni muzej. 70.-71.

1985.

63. Helenizam i helenistička umjetnost u Hercegovini. *Sahranjivanje pokojnika sa aspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i antici*. Materijali XX, Beograd, Savez arheoloških društava Jugoslavije, 47.-53. Résumé.

1986.

64. Grčki (helenski) uticaji na Hercegovinu od 8. do 1. stoljeća prije n.e. Most XIV, 66.-67, 95.-100.

1987.

65. Neobjavljene grčke posude Muzeja Slavonije. OZ XVIII-XIX, 327.-348. Summary.

1989.

66. Daorsi i Naroni (koreferat uz referat Nenada Cambia o Naroni). U: *Međunarodni simpozijum Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi, Sarajevo, 6.-7. oktobar 1988*. Posebna izdanja, Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 57.-59.
67. Panoni. Most XVI, 75-76, 133.-138.

1991.

68. Bradavičasti helenistički kantharosi iz Daorsona (Ošanići kod Stoca). U: *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu*. Posebna izdanja ANUBIH XCV, ODN 27, 177.-184. + tab. I-II. Zusammenfassung. (s B. Kirigin).

1995.

69. Rezultati istraživanja utvrđenog ilirskog grada kod Ošanića blizu Stoca (1890.-1978.). Hercegovina I (9), 43.-93. Zusammenfassung.

70. Die hellenistische Stadt oberhalb Ošanići bei Stolac (Ostherzegowina). BRGK 76, 31.-72. + taf. 1-24.

1996.

71. Religijske predodžbe i religijski običaji predrimskog stanovništva BiH. HM 1, 71.-81.
 72. Prodori Panona preko Save prema ilirskim područjima. Radovi HDZU IV, 75.-79.
 73. Mitovi i legende. Kadmo i Harmonija (mnogostoljetni zaštitnici Ilira). Stećak III, br. 30, 38.
 74. Vjerovanje i vjerski obredi Skita, čuvenog naroda starog svijeta. Postojanost Himere. Stećak III, br. 31-32, 58.
 75. Vjerovanja starih Germana. Simbolika božanske krave. Stećak III, br. 34, 38.
 76. Rezultati istraživanja utvrđenog ilirskog grada kod Ošanića blizu Stoca (1890.-1978.). II. dio., Hercegovina 2 (10), 7.-33. Zusammenfassung.

1997.

77. Unutrašnja vrata akropole ilirskog grada Daorsona (Ošanići, Stolac). Godišnjak XXX, CBI 28 (1992.-1997.). 79.-95. Summary.
 78. Đuro Basler, arheolog velikog ugleda. U povodu 80. obljetnice rođenja. HM 2, 159.-163.
 79. Badanj kod Stoca. Paleolit – Najstariji crtež u jugoistočnoj Evropi. Bilten 1, [1.].
 80. Butmirska kultura. Neolit – Nalazište – keramičke figure. Bilten 1, [2.].
 81. Glasinac. Bronzani doba – Nalazište – kulturna kolica. Bilten 1, [3.].
 82. Ilirski grad – Daorson. Bilten 1, [4.].

1999.

83. Etničke zajednice u Bosni i Hercegovini prije nove ere. Forum Bosnae 6, 237.-251.

2000.

84. Helenistički uticaji na ilirsko pleme Daorsi. Godišnjak XXXI, CBI 29, 37.-52. Zusammenfassung.

2002.

85. Panonski elementi u Japodskoj materijalnoj i duhovnoj kulturi uz srednji tok rijeke Une. Spomenica Alojz Benac 1914-1992. Godišnjak XXXII, CBI 30. 293.-305. Zusammenfassung.
 86. Sanjam četrdesetpetu./fragment iz istoimenog romana/. U: Almanah 2002. Sarajevo, SPKD "Prosvjeta", 2002. 73.-84.

2004.

87. Grafiti sa grčkih posuda iz razorenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanića kod Stoca u Hercegovini. Godišnjak XXXIII, CBI 31. 185.-216. Zusammenfassung.

2005.

88. Grafiti sa grčkih posuda iz razorenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanića kod Stoca u Hercegovini. II dio. Godišnjak XXXIV, CBI 32. 181.-197. Zusammenfassung. (s M. Forić).

2006.

89. Grafiti sa grčkih posuda iz razorenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanića kod Stoca u Hercegovini. III dio. Godišnjak XXXV, CBI 33. 125.-143. Zusammenfassung.

*ENCIKLOPEDIJE I LEKSIKONI**1966.*

90. Bosna and Hercegovina (Paleolithic, Neolithic and Eneolithic, Bronze and Iron Ages, Roman Middle Age). COWA, Survey and Bibliographie, BALKANS, Area 6, No. III, Boston, Massachusetts, U.S.A., 16., 17., 28.-31.
91. Bosnien und die Herzegowina. JFEH 1., 150.-152. (s Đ. Basler, A. Benac, E. Pašalić i N. Miletić).
92. Donja Dolina. JFEH 1, 301.
93. Glasinac. JFEH 1, 407.-408.
94. Jezerine. JFEH 1, 558.

1969.

95. Pod. JFEH 2, 1051.
96. Ripač. JFEH 2, 1148.
97. Vis. JFEH 2, 1594.

1982.

98. Bosna i Hercegovina. V. Historija. Predslavensko doba. Željezno doba. EJ 2, 165.-166.
99. Bosna i Hercegovina. V. Historija. Predslavensko doba. Ranoantičko doba. EJ 2, 165.

1983.

100. Bosna i Hercegovina. V. Historija. Ranoantičko doba. EJ: BiH, 77.-78.

1984.

101. Čović Borivoj, arheolog. EJ 3, 312.-313.
102. Donja Dolina. EJ 3, 532.

1988.

103. Gradina, Ošanići, Stolac. AL BiH 3, Arheološka nalazišta, 178.-179.

*PRIKAZI I OSVRTI**1962.*

104. Herman Müller-Karpe: Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. (Römisch-Germanische Forschung Bd. 22) Berlin (Walter de Gruyter et Co.) 1959. GZM n.s. A sv. XVII, 253.-255.

1991.

105. Akademik Alojz Benac, Otkriće u Pustopolju na Kupreskom polju-grobnice 16, bakreno i bronzano doba. Arka, 28. lipnja, 10.-11.
-

*IN MEMORIAM**1967.*

106. Prof. dr Josip Korošec (1909.-1966.). GZM n.s. A sv. XXI-XXII (1966./1967.), 183.-184.

1997.

107. Akademik Alojz Benac (1914-1992). Godišnjak XXX, CBI 28 (1992-1997). 149.-153.

108. Akademik Borivoj Čović (1927-1995). Godišnjak XXX, CBI 28 (1992-1997). 155.-159.

2000.

109. In Memoriam. Borivoj Čović (1927-1995). WMBHL A VII, 385.-390.

2001.

110. In memoriam. Akademik Borivoj Čović (1927.-1995.). GZM n.s. A sv. 48/49 (1996.-2000), 10.-17.

POPIS KRATICA

ALBiH	– Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Zemaljski muzej.
ALMANAH	– Iseljenički almanah Bosna i Hercegovina. Sarajevo, Matica iseljenika BiH.
AP	– Arheološki pregled, Beograd.
BILTEN	– Bilten PTT BiH. Sarajevo, PTT BiH.
BRGK	– Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt, Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts.
ČIG	– Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla, Muzej istočne Bosne.
EJ	– Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, JLZ, drugo izdanje. 2 (Bje-Crn) 1982. 3 (Crn-Đ) 1984.
EJ BiH	– Enciklopedija Jugoslavije, separat SR Bosna i Hercegovina, Zagreb, JLZ 1983.
FORUM BOSNAE	– Forum Bosnae: kultura-znanost-društvo-politika, Sarajevo, Međunarodni Forum Bosna.
GODIŠNJAK, CBI	– Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, ANUBiH.
GZM	– Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija, Arheologija, Sarajevo, Zemaljski muzej BiH.
HERCEGOVINA	– Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe. Mostar, Muzej Herceg-Bosne, Arhiv Herceg-Bosne, Zavod za zaštitu spomenika kulture Herceg-Bosne.
HM	– Hrvatska misao. Časopis za umjetnost i znanost. Sarajevo, Matica hrvatska.

- IHAD – Izdanja hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, Hrvatsko arheološko društvo.
- JFEH – Jan Filip: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas I.[a-k] 1966., 2. [l-z] 1969. Prag, Tschechoslowakischen Akademie.
- MOST – Most – časopis za kulturu i društvena pitanja, Mostar, Savez zajednica za Hercegovinu.
- ODJEK – Odjek. Revija za društvena pitanja umjetnost i nauku. Sarajevo, Kulturno prosvjetna zajednica Bosne i Hercegovine.
- OZ – Osječki zbornik. Osijek, Muzej Slavonije.
- POSEBNA IZDANJA CBI – Posebna izdanja, Centar za balkanološka ispitivanja. Sarajevo, ANUBiH.
- PREGLED – Pregled: časopis za društvena pitanja, Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu.
- RADOVI HDZU – Radovi hrvatskog društva za znanost i umjetnost, Sarajevo.
- SG – Slovo Gorčina. Stolac, Zajednica kulture.
- WMBHL A – Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums, Heft A – Archäologie, Sarajevo, Zemaljski muzej BiH.
- ZKM – Zbornik krajiških muzeja, Banjaluka
-

